

Y Ö N E T İ M V E E K O N O M İ

Yıl: 2015 Cilt: 22 Sayı: 1

ISSN-1302-0064

- Çeşitli Ülkelerde İç Denetim-Performans Denetimi İlişkisi ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi
 - Kendi Hesabına Çalışılan İşler: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama
- Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Likidite Ölçülerinin Karşılaştırılması ve Likidite Volatilitesi Hisse Senedi Getirisi Arasındaki İlişki
 - İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği (1995-2013)
 - Siyaset Pazarında Bölümlendirme Üzerine Keşifsel Bir Araştırma
- Bir Regülasyon Kurumu Olarak Yargı Organı: Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Kararlarında Devletin Düzenleyici Rolü
- İş İlanlarındaki Bilgi İçeriğinin İş Başvurusu Yapma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma
- Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Ücretliler Bakımından Mesleki Harcamalara Bakış: Akademisyenler Üzerine Bir Alan Araştırması
 - “Engelsiz Şehir” Kavramı Açısından Malatya
 - Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu
- Tarihi Bir Perspektiften Mısır’da Demokratikleşme Süreci: Sorunlar, Tehlikeler ve İhtimaller
- Sosyal Belediyecilik Uygulamalarında Kent Bilgi Sistemlerinin Kullanımı: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği
- Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi
- Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma
 - Maliye Politikalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Rolü: Ampirik Bir Yaklaşım

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

Year: 2015 Volume: 22 Issue: 1

ISSN-1302-0064

- The Relationship Between Internal Audit and Performance Audit In Some Countries and The Assessment of Turkish Application
 - Self-Employment: An Econometric Application on Turkey
- Comparison of Liquidity Measures and The Relationship Between Volatility of Liquidity and Stock Returns in Turkish Stock Market
 - Validity of the Twin Deficits Hypothesis: The Case of Turkey (1995-2013)
 - An Exploratory Research on Political Market Segmentation
 - Judicial Body As a Regulation Institution: Regulatory Role of the State in Decisions of the Constitutional Court and the Council of State
- Effects of Recruitment Ad Content on Intentions to Apply for the Job: A Study on University Students
- An Approach to Employee Work-related Expenses within The Framework of Taxing Principles: Field Research on Academics
 - Malatya From The Perspective of “Barrier-Free City” Concept
 - Poverty on A Global Scale And Women Poverty
 - Democratisation in Egypt From A Historical Perspective: Problems, Pitfalls and Prospects
- The Use of City Information Systems In Social Municipality Services: The Case of Konya Metropolitan Municipality
- Analysis of Concentration of Foreign Trade between Turkey and BRICS during the Period Following the Customs Union Agreement
 - Effects of the Quality of Work Life on Job Satisfaction and Commitment: A Research on Travel Agencies
 - The Role of Fiscal Policies on Human Development: An Empirical Approach

CELAL BAYAR UNIVERSITY
THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

YÖNETİM VE EKONOMİ

(ISSN-1302-0064)

Sahibi:

Yönetim Kurulu Adına İ.İ.B.F. Dekanı
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT

Editör:

Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Editör Yardımcıları:

Yrd. Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT

Yrd. Doç. Dr. Serkan CURA

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Mustafa ÖKMEN

Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Prof. Dr. Semra ÖNCÜ

Prof. Dr. Sevinç KÖSE

Prof. Dr. İbrahim EROL

Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR

Sekreteryası:

Araş. Gör. Osman GÜLDEN

Hakem Kurulu

◆Prof. Dr. C.Can AKTAN(DEÜ), ◆Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Rabia AKTAŞ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Mehmet AKTEL(SDÜ), ◆Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN(CBÜ), ◆Prof. Dr. Nilgün ANAFARTA(Akdeniz Üniv.),◆Prof. Dr. Zeynep ARIKAN(DEÜ), ◆Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU(Muğla Üniv.), ◆Prof. Dr. Berrin Ceylan ATAMAN(Ankara Üniv.) ◆Prof. Dr. Canan AY(CBÜ), ◆Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN(Muğla Üniv.), ◆Doç. Dr. Serhat BAŞTAN(CBÜ),◆Prof. Dr. Orhan BATMAN(Sakarya Üniv.), ◆Prof. Dr. Faruk BİLİR(Selçuk Üniv.), ◆Doç. Dr. Necdet BİLGİN(CBÜ),◆Doç. Dr. Tülin CANBAY(CBÜ), ◆Prof. Dr. A.Güldem CERİT(DEÜ), ◆Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK(Osmangazi Üniv.), ◆Prof. Dr. Tamer ÇAVUŞGİL(Michigan State Üniv.), ◆Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Emin ÇİVİ(New Brunswick Üniv.), ◆Doç. Dr. Fatih DEMİR(CBÜ), ◆Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Bünyamin DURAN(CBÜ), ◆Doç. Dr. Oktay EMİR(Anadolu Üniv.), ◆Prof. Dr. İbrahim EROL(CBÜ), ◆Prof. Dr. Abdullah ERSOY(Gazi Üniv.), ◆Prof. Dr. M.Faysal GÖKALP(Muğla Üniv.), ◆Doç. Dr. Şenay GÖKBAYRAK(Ankara Üniv.), ◆Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR(CBÜ), ◆Doç. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR(CBÜ), ◆Doç. Dr. Asena ALTIN GÜLOVA(CBÜ), ◆Prof. Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU(DEÜ), ◆Doç. Dr. Şule GÜNEŞ(ODTÜ), ◆Prof. Dr. İbrahim GÜNGÖR(Akdeniz Üniv.), ◆Prof. Dr. Demet GÜRÜZ(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Vasfi HAFTACI(Kocaeli Üniv.), ◆Prof. Dr. Muhsin HALİS(Sakarya Üniv.), ◆Doç. Dr. C.Erdem HEPAKTAN(CBÜ), ◆Prof. Dr. Sayım İŞİK(Akdeniz Üniv.), ◆Doç. Dr. Şule İŞİN(Ege Üniv.), ◆Doç. Dr. Hilal ONUR İNCE(Hacettepe Üniv.), ◆Doç. Dr. Sevilay KAHRAMAN(ODTÜ), ◆Prof. Dr. Metin KARADAĞ(Ege Üniv.) ◆Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ(Pamukkale Üniv.), ◆Prof. Dr. Fehmi KARASIOĞLU(Selçuk Üniv.), ◆Doç. Dr. Mahmut KARĞIN(CBÜ), ◆Doç. Dr. Sibel KARĞIN(CBÜ), ◆Doç. Dr. Cevdet A. KAYALI(CBÜ), ◆Doç. Dr. Koray KAYALIDERE(CBÜ), ◆Prof. Dr. C. Yenal KESBİÇ(CBÜ), ◆Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ(DEÜ), ◆Prof. Dr. Birol KOVANCILAR(CBÜ), ◆Prof. Dr. Sevinç KÖSE(CBÜ), ◆Prof. Dr. Rana Özen KUTANIŞ(Sakarya Üniv.), ◆Prof. Dr. Önder KUTLU(Selçuk Üniv.), ◆Prof. Dr. Bülent MİRAN(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Mustafa MIYNAT(CBÜ), ◆Doç. Dr. Sinan NARDALI(Katip Çelebi Üniv.), ◆Prof. Dr. Adem ÖĞÜT(Selçuk Üniv.), ◆Prof. Dr. Mustafa ÖKMEN(CBÜ), ◆Prof. Dr. Semra ÖNCÜ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Ersan ÖZ(Pamukkale Üniv.), ◆Doç. Dr. Tuncer ÖZDİL(CBÜ), ◆Doç. Dr. Ahmet ÖZEN(DEÜ), ◆Doç. Dr. Buğra ÖZER(CBÜ), ◆Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR(Pamukkale Üniv.), ◆Doç. Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF(Katip Çelebi Üniv.) ◆Prof. Dr. Tülay ÖZÜERMAN(DEÜ), ◆Prof. Dr. Vedat PAZARLIOĞLU(DEÜ), ◆Prof. Dr. Süreyya SAKINÇ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK(Sakarya Üniv.), ◆Doç. Dr. Sibel SELİM(CBÜ), ◆Doç. Dr. Çiğdem SOFYALIOĞLU(CBÜ), ◆Prof. Dr. Haluk SOYUER(Ege Üniv.), ◆Doç. Dr. Ali ŞAHİN(Selçuk Üniv.), ◆Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN(Mersin Üniv.), ◆Prof. Dr. Rezzan TATLIDİL(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Mustafa TEPECİ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Kamil TÜĞEN(DEÜ), ◆Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY(Sakarya Üniv.),◆Prof. Dr. Utku UTKULU(DEÜ), ◆Prof. Dr. Doğan UYSAL(CBÜ), ◆Prof. Dr. Yaşar UYSAL(DEÜ), ◆Doç. Dr. Ayşe UZMAY(Ege Üniv.), ◆Doç. Dr. Ağah Sinan ÜNSAR(Trakya Üniv.), ◆Doç. Dr. Aylin ÜNAL(CBÜ), ◆Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN(Başkent Üniv.), ◆Prof. Dr. Halit YANIKKAYA(GYTE), ◆Prof. Dr. Atilla YAPRAK(Wayne State Üniv.), ◆Prof. Dr. Kaan YARALIOĞLU(DEÜ), ◆Doç. Dr. Ayşe N. YERELİ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Cengiz YILMAZ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ(Uşak Üniv.), ◆Prof. Dr. Konca YUMLU(Ege Üniv.).

İletişim Adresi:

Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uncubozköy Mevkii 45030 MANİSA

Tel: 0 (236) 233 06 57

Fax: 0 (236) 233 27 29

e-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr

URL: <http://www2.cbu.edu.tr/yonetimekonomi/>

Yönetim ve Ekonomi yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergimiz EconLit Veri Tabanı, EBSCO Veri Tabanı, ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı,

ASOS Veri Tabanı, DOAJ Veri Tabanı ve Index Copernicus Veri Tabanı'na kayıtlıdır.

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurumu bağlamaz.

©Copyright: C.B.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Haziran 2015

Basım Yeri: Celal Bayar Üniversitesi Matbaası - MANİSA

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

(ISSN-1302-0064)

Owner:

The Faculty of Dean
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT

Editor:

Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Assistant Editors:

Assist. Prof. Dr. Coşkun ÇILBANT Assist. Prof. Dr. Serkan CURA

Editorial Board:

Prof. Dr. Mustafa ÖKMEN Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ
Prof. Dr. Semra ÖNCÜ Prof. Dr. Sevinç KÖSE
Prof. Dr. İbrahim EROL Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR

Secretariat:

Res. Assist. Osman GÜLDEN

Advisory Board

◆Prof. Dr. C.Can AKTAN(DEÜ), ◆Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Rabia AKTAŞ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Mehmet AKTEL(SDÜ), ◆Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN(CBÜ), ◆Prof. Dr. Nilgün ANAFARTA(Akdeniz Üniv.),◆Prof. Dr. Zeynep ARIKAN(DEÜ), ◆Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU(Muğla Üniv.), ◆Prof. Dr. Berrin Ceylan ATAMAN(Ankara Üniv.) ◆Prof. Dr. Canan AY(CBÜ), ◆Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN(Muğla Üniv.), ◆Doç. Dr. Serhat BAŞTAN(CBÜ),◆Prof. Dr. Orhan BATMAN(Sakarya Üniv.), ◆Prof. Dr. Faruk BİLİR(Selçuk Üniv.), ◆Doç. Dr. Necdet BİLGİN(CBÜ),◆Doç. Dr. Tülin CANBAY(CBÜ), ◆Prof. Dr. A.Güldem CERİT(DEÜ), ◆Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK(Osmangazi Üniv.), ◆Prof. Dr. Tamer ÇAVUŞGİL(Michigan State Üniv.), ◆Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Emin ÇIVI(New Brunswick Üniv.), ◆Doç. Dr. Fatih DEMİR(CBÜ), ◆Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Bünyamin DURAN(CBÜ), ◆Doç. Dr. Oktay EMİR(Anadolu Üniv.), ◆Prof. Dr. İbrahim EROL(CBÜ), ◆Prof. Dr. Abdullah ERSOY(Gazi Üniv.), ◆Prof. Dr. M.Faysal GÖKALP(Muğla Üniv.), ◆Doç. Dr. Şenay GÖKBAYRAK(Ankara Üniv.), ◆Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR(CBÜ), ◆Doç. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR(CBÜ), ◆Doç. Dr. Asena ALTIN GÜLOVA(CBÜ), ◆Prof. Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU(DEÜ), ◆Doç. Dr. Şule GÜNEŞ(ODTÜ), ◆Prof. Dr. İbrahim GÜNGÖR(Akdeniz Üniv.), ◆Prof. Dr. Demet GÜRÜZ(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Vasfi HAFTACI(Kocaeli Üniv.), ◆Prof. Dr. Muhsin HALİS(Sakarya Üniv.), ◆Doç. Dr. C.Erdem HEPAKTAN(CBÜ), ◆Prof. Dr. Sayım İŞİK(Akdeniz Üniv.), ◆Doç. Dr. Şule İŞİN(Ege Üniv.), ◆Doç. Dr. Hilal ONUR İNCE(Hacettepe Üniv.), ◆Doç. Dr. Sevilay KAHRAMAN(ODTÜ), ◆Prof. Dr. Metin KARADAĞ(Ege Üniv.) ◆Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ(Pamukkale Üniv.), ◆Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU(Selçuk Üniv.), ◆Doç. Dr. Mahmut KARĞIN(CBÜ), ◆Doç. Dr. Sibel KARĞIN(CBÜ), ◆Doç. Dr. Cevdet A. KAYALI(CBÜ), ◆Doç. Dr. Koray KAYALIDERE(CBÜ), ◆Prof. Dr. C. Yenal KESBİÇ(CBÜ), ◆Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ(DEÜ), ◆Prof. Dr. Birol KOVANCILAR(CBÜ), ◆Prof. Dr. Sevinç KÖSE(CBÜ), ◆Prof. Dr. Rana Özen KUTANIŞ(Sakarya Üniv.), ◆Prof. Dr. Önder KUTLU(Selçuk Üniv.), ◆Prof. Dr. Bülent MİRAN(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Mustafa MIYNAT(CBÜ), ◆Doç. Dr. Sinan NARDALI(Katip Çelebi Üniv.), ◆Prof. Dr. Adem ÖGÜT(Selçuk Üniv.), ◆Prof. Dr. Mustafa ÖKMEN(CBÜ), ◆Prof. Dr. Semra ÖNCÜ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Ersan ÖZ(Pamukkale Üniv.), ◆Doç. Dr. Tuncer ÖZDİL(CBÜ), ◆Doç. Dr. Ahmet ÖZEN(DEÜ), ◆Doç. Dr. Buğra ÖZER(CBÜ), ◆Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR(Pamukkale Üniv.), ◆Doç. Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF(Katip Çelebi Üniv.) ◆Prof. Dr. Tülay ÖZÜERMAN(DEÜ), ◆Prof. Dr. Vedat PAZARLIOĞLU(DEÜ), ◆Prof. Dr. Süreyya SAKINÇ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK(Sakarya Üniv.), ◆Doç. Dr. Sibel SELİM(CBÜ), ◆Doç. Dr. Çiğdem SOFYALIOĞLU(CBÜ), ◆Prof. Dr. Haluk SOYUER(Ege Üniv.), ◆Doç. Dr. Ali ŞAHİN(Selçuk Üniv.), ◆Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN(Mersin Üniv.), ◆Prof. Dr. Rezzan TATLIDİL(Ege Üniv.), ◆Prof. Dr. Mustafa TEPECİ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Kamil TÜĞEN(DEÜ), ◆Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY(Sakarya Üniv.), ◆Prof. Dr. Utku UTKULU(DEÜ), ◆Prof. Dr. Doğan UYSAL(CBÜ), ◆Prof. Dr. Yaşar UYSAL(DEÜ), ◆Doç. Dr. Ayşe UZMAY(Ege Üniv.), ◆Doç. Dr. Agah Sinan UNSAR(Trakya Üniv.), ◆Doç. Dr. Aylin ÜNAL(CBÜ), ◆Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN(Başkent Üniv.), ◆Prof. Dr. Halit YANIKKAYA(GYTE), ◆Prof. Dr. Atilla YAPRAK(Wayne State Üniv.), ◆Prof. Dr. Kaan YARALIOĞLU(DEÜ), ◆Doç. Dr. Ayşe N. YERELİ(CBÜ), ◆Prof. Dr. Cengiz YILMAZ(CBÜ), ◆Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ(Üşak Üniv.), ◆Prof. Dr. Konca YUMLU(Ege Üniv.).

Contact:

Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ
Celal Bayar University
The Faculty of Economic and Administrative Sciences
Uncubozköy Mevkii 45030 MANİSA-TURKEY

Tel: 0 (236) 233 06 57
Fax: 0 (236) 233 27 29
e-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr

URL: <http://www2.cbu.edu.tr/yonetimekonomi/>

The Journal of Management and Economics is a refereed journal published twice a year

The Journal of Management and Economics is indexed in **EconLit**, **EBSCO**, **ULAKBİM**, **ASOS**, **DOAJ** and **IC**

The author(s) is (are) the sole responsible for the opinion and views stated in the articles.

©Copyright: C.B.U. The Faculty of Economic and Administrative Sciences - June 2015

Place of Publication: The Printing House of Celal Bayar University - MANİSA

YÖNETİM VE EKONOMİ

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2015 Cilt: 22 Sayı: 1

ISSN-1302-0064

İÇİNDEKİLER

• Ahmet ÖZEN Engin ÖZTORNACI	Çeşitli Ülkelerde İç Denetim-Performans Denetimi İlişkisi ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi.....	1
• Burak DARICI Mehmet TAŞCI	Kendi Hesabına Çalışılan İşler: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama.....	15
• Cüneyt AKAR	Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Likidite Ölçülerinin Karşılaştırılması ve Likidite Volatilitesi Hisse Senedi Getirisi Arasındaki İlişki.....	31
• Dilek ŞAHİN	İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği (1995-2013).....	49
• Elif BOYRAZ Orhan ERDEM	Siyaset Pazarında Bölümlendirme Üzerine Keşifsel Bir Araştırma.....	61
• Emin KÖMÜRCÜLER Mustafa ÖZÇAĞ	Bir Regülasyon Kurumu Olarak Yargı Organı: Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Kararlarında Devletin Düzenleyici Rolü.....	83
• Esra ALNIAÇIK Serhat ERAT	İş İlanlarındaki Bilgi İçeriğinin İş Başvurusu Yapma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma.....	99
• Funda DİRİL Meltem ARAT	Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Ücretliler Bakımından Mesleki Harcamalara Bakış: Akademisyenler Üzerine Bir Alan Araştırması.....	113
• Gülizar ÇAKIR SÜMER	“Engelsiz Şehir” Kavramı Açısından Malatya.....	139
• Gülşen GERŞİL	Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu.....	159
• İsmail KURUN	Tarihi Bir Perspektiften Mısır’da Demokratikleşme Süreci: Sorunlar, Tehlikeler ve İhtimaller.....	183
• İsmail SEVİNÇ	Sosyal Belediyecilik Uygulamalarında Kent Bilgi Sistemlerinin Kullanımı: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği.....	201
• Nurdan KUŞAT	Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi.....	219
• Oğuz TÜRKAY	Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma.....	239
• Oktay KIZILKAYA Emrah KOÇAK Emrah SOFUOĞLU	Maliye Politikalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Rolü: Ampirik Bir Yaklaşım.....	257
MAKALE YAZIM KURALLARI.....		273

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

CELAL BAYAR UNIVERSITY THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

Year: 2015 Volume: 22 Issue: 1 ISSN-1302-0064

CONTENTS

• Ahmet ÖZEN Engin ÖZTORNACI	The Relationship Between Internal Audit and Performance Audit In Some Countries and The Assesment of Turkish Application.....	1
• Burak DARICI Mehmet TAŞCI	Self-Employment: An Econometric Application on Turkey.....	19
• Cüneyt AKAR	Comparison of Liquidity Measures and The Relationship Between Volatility of Liquidity and Stock Returns in Turkish Stock Market.....	31
• Dilek ŞAHİN	Validity of the Twin Deficits Hypothesis: The Case of Turkey (1995-2013).....	49
• Elif BOYRAZ Orhan ERDEM	An Exploratory Research On Political Market Segmentation.....	61
• Emin KÖMÜRCÜLER Mustafa ÖZÇAĞ	Judicial Body As a Regulation Institution: Regulatory Role of the State in Decisions of the Constitutional Court and the Council of State.....	83
• Esra ALNIAÇIK Serhat ERAT	Effects of Recruitment Ad Content on Intentions to Apply for the Job: A Study on University Students.....	99
• Funda DİRİL Meltem ARAT	An Approach To Employee Work-related Expenses within The Framework of Taxing Principles: Field Research on Academics.....	113
• Gülizar ÇAKIR SÜMER	Malatya From The Perspective of “Barrier-Free City” Concept.....	139
• Gülşen GERŞİL	Poverty On A Global Scale And Women Poverty.....	159
• İsmail KURUN	Democratisation in Egypt From A Historical Perspective: Problems, Pitfalls and Prospects.....	183
• İsmail SEVİNÇ	The Use of City Information Systems In Social Municipality Services: The Case of Konya Metropolitan Municipality.....	201
• Nurdan KUŞAT	Analysis of Concentration of Foreign Trade between Turkey and BRICS during the Period Following the Customs Union Agreement.....	219
• Oğuz TÜRKAY	Effects of the Quality of Work Life on Job Satisfaction and Commitment: A Research on Travel Agencies.....	239
• Oktay KIZILKAYA Emrah KOÇAK Emrah SOFUOĞLU	The Role of Fiscal Policies on Human Development: An Empirical Approach.....	257
GUIDELINES FOR SUBMITTING ARTICLES.....		273

Çeşitli Ülkelerde İç Denetim-Performans Denetimi İlişkisi ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi¹

Doç. Dr. Ahmet ÖZEN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, İZMİR

Blm. Uzm. Engin ÖZTORNACI

ÖZET

Kamu sektöründe kaynak kullanımı açısından yasalılığın ve etkinliğin sağlanması hedefi, denetim şeklinde ifade edilen ve süreç takibini kapsayan bir faaliyeti zorunlu kılmaktadır. Denetim hem kamu kurumlarının kendileri tarafından gerçekleştirilmekte hem de kurum dışı bağımsız bir organ tarafından yürütülebilmektedir. Bu noktada önemli olan durum; ilgili kamu kurumu tarafından yapılan iç denetim ve başka bir kurum tarafından yapılan dış denetim arasında güçlü bir koordinasyonunun sağlanmasıdır. Bu amaçla çeşitli ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte, ülkemizde atılması gereken çeşitli adımlar da bulunmaktadır. Bu adımların atılması, ülkemizdeki denetim sürecini bütüncül bir yapıya kavuşturabilecek nitelikte önem arz etmektedir.

***Anahtar Kelimeler:** İç Denetim, Dış Denetim, Sayıştay*

***JEL Sınıflaması:** H83.*

The Relationship Between Internal Audit and Performance Audit In Some Countries and The Assesment of Turkish Application

ABSTRACT

Aim to have legality and effectiveness of using funds in public sector necessitates auditing activity that contains process monitoring. Auditing is done both by public institutions’ themselves and also by an independent institution. The important side in this point is to have strong coordination between the internal auditing made by a public institution and external auditing made by another institution. For this purpose some countries and also Turkey have enacted some legislation. On the other hand, there are essential steps to be taken in our country. To take steps, is important to have an integrated structure of auditing process in Turkey.

***Key Words:** Internal Auditing, External Auditing, Court Of Accounts*

***JEL Classification:** H83.*

GİRİŞ

Sınırlı kaynak-sınırsız ihtiyaç çelişkisi, insan doğasından kaynaklanan bir tatminsizlik hissini çağrıştırmaktadır. Devletler var olduğundan bu yana toplumsal ihtiyaçların tatmini için sürekli kaynak-harcama ikilemine düşmüşler ve mevcut kaynaklarla nasıl daha etkin kamu hizmeti sunulabileceği çabasına girmişlerdir. Son dönemde yaşanan siyasi ve iktisadi değişimler küreselleşen dünyada yeni gelir-harcama sistemlerinin oluşumunu sağlayacak bir sürece girilmesine olanak sağlamışlardır. İşte bu noktada karşımıza performans yönetimi ve denetimi

¹ Engin Öztornacı'nın 04.10.2014 tarihinde kabul edilmiş olan "Kamu Mali Yönetiminde İç Denetim-Performans Denetimi İlişkisi" isimli yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

süreçleri çıkmış ve çok çeşitli kavramların mali sistemimize girmesini sağlamışlardır.

Kaynak kullanımında verimlilik-etkinlik-tutumluluk kriterleri, performans hedefleri, göstergeleri, iç kontrol ve performans denetimi gibi çeşitli kavramlar son dönemin popüler terimleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu terimler arasında çalışma kapsamına iç kontrolün bir unsuru olan iç denetim ve kurum dışı yürütülen performans denetimi alınmıştır. İç denetim ve dış denetimin bir parçası olan performans denetimi kavramları bütüncül bir yaklaşımla sürecin kilit taşlarını oluşturmaktadır. Bu iki kavramın oluşturduğu sistem; hem kurumların dününe hem de bugünü ve yarınına ışık tutmayı sağlamalıdır. Bu amaçla çalışma kapsamında seçilmiş bazı ülke örneklerinden hareketle ülkemizdeki süreç ortaya konulacak ve ülkemiz açısından bir dizi önermeye yer verilecektir.

I.ÇEŞİTLİ ÜLKE UYGULAMALARI

Bu kısımda seçilmiş bazı ülke veya topluluktaki iç denetim ve performans denetimi arasındaki ilişki ele alınacaktır. Bu tür bir incelemedeki temel amaç ülkemiz açısından çeşitli projeksiyonların yapılabilmesini sağlayabilecek önermeler elde edebilmektir.

A. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Anglo-Sakson anlayışa uygun performans yönetimi uygulamalarında öncü ülke rolünü üstlenmiş olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de genel kabul görmüş denetim standartlarının ön planda tutulduğu ve denetçilerin görevlerinde bağımsızlığın esas kılındığı etkinlik ve verimliliğe dayanan çağdaş bir denetim sistemi mevcuttur. Denetim işlevi bağımsız olarak çalışan ve görevini kariyer olarak yürüten meslek elemanlarınca yerine getirilmektedir. Denetim birimleri çoğunlukla özerk bir yapıda, denetçi bağımsızlığı korunarak görev yapmakta ve denetim birimleri arasındaki koordinasyon, saptanmış olan merkezi denetim birimi tarafından sağlanmaktadır. ABD dünyada uygulanan mevcut iç denetim standartlarının en üst düzeyde uygulandığı ülkelerden biridir (Çıplak, 2009:36).

Ülkede kamu kurumlarının dış denetimlerinin yürütülmesi amacıyla 1921 tarihli Bütçe ve Muhasebe Yasası ile birlikte A.B.D. Sayıştay'ı (GAO) kurulmuştur. 50 eyaletten oluşan ülkede GAO dışında, her eyaletin kendi yüksek denetim kurumu da bulunmaktadır (Köse, 2007:163). Parlamenteoya organik şekilde bağlı olan GAO'nun görev alanını; federal hükümetin her türlü faaliyeti veya programının incelenmesi oluşturmaktadır. GAO denetimlerinin tamamına yakını (%90) kongrenin talebi üzerine gerçekleşmektedir. Parlamenteonun denetim kolu olan GAO'nun başlıca sorumluluğu; kamusal kaynakların elde edilmesi ve kullanımıyla ilgili bütün konuları inceleyerek Kongre'ye gerekli bilgileri sunmaktır. Bunun için, hükümet tarafından gelen isteklerin yanı sıra hükümet aleyhine iddialar da Kurum tarafından araştırılmaktadır (GAO, 2014). Kurumun gerçekleştirdiği denetimlerin %90'lık bir kısmı performans denetimi niteliğindeki denetimlerdir (Alptürk, 1991:48). Öte yandan GAO'nun diğer bir fonksiyonu da danışmanlık faaliyetleri olup bu yönde hükümet ve parlamenteodan gelen talepleri karşılamaktadır (Köse, 2007:164).

Amerika Birleşik Devletleri'nde örnek oluşturacak şekilde tarihi eskilere dayanan bir iç denetim uygulaması da bulunmaktadır. Öyle ki ilk defa 1950 yılında özel sektörden uyarlanmış olan iç denetim sürecinde; yönetim ve finans bölümlerinden bağımsız olarak doğrudan üst yöneticiye bağlı ve yönetim kontrollerinin tümünü kapsayacak bir yapı oluşturulmuştur. Mevcut yapı 1978 yılında çıkarılmış olan Genel Müfettiş Kanunu (Inspector General Act) ile yeniden düzenlenmiş ve her kamu kurumunda iç denetim biriminin başında yer almak üzere Genel Müfettişlik pozisyonu oluşturulmuştur. Günümüzde de devam eden süreçte kamu kurumlarındaki genel müfettişler doğrudan kamu kuruluşunun başındaki yöneticiye bağlı olup doğrudan kurum üst yöneticisine rapor sunmakta ve Kongreye de yaptığı çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. Kurumun üst yöneticisinin Genel Müfettişin gerekli göreceği herhangi bir incelemeyi önleme yetkisi yoktur. Genel Müfettiş denetim ve teftiş raporlarını kurumun üst yöneticisine sunmakta ve üst yönetici kendi değerlendirmelerini de ekleyerek bu raporu 30 gün içinde Kongre'ye sunmaktadır. Bu yaklaşımla, iç denetimin yönetime yardımcı olma fonksiyonunu ifade eden âdemi merkezîyetçi görüş ile raporların kongreye sunulması yoluyla, dolaylı yoldan dış denetim sorumluluğu da birleştirilmiş olmaktadır (Karaaslan, 2006:289).

ABD'de Parlamento; herhangi bir kurum hakkında hem GAO tarafından sunulmuş olan raporlara hem de ilgili kurumun genel müfettişi tarafından hazırlanan iç denetim raporlarına göre daha kesin kanaate ulaşma imkanına sahiptir. Herhangi bir kamu kurumunun kurum içi ve dışından nasıl algılandığı ve nasıl bir başarı(sızlık) gösterdiği Parlatmenterler tarafından rahatlıkla kavranabilmekte ve böylece kurumsal denetimde bütünsel bir yaklaşım sağlanmış olmaktadır.

B. FRANSA

Kamu yönetiminde alanında köklü bir geleneğe sahip olan Fransa, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı pek çok ülke kamu yönetimine model olmuştur. Fransız kamu yönetiminin en eski ve saygın kurumlarından biri olan Fransa Sayıştay'ı da ortaçağa uzanan bir geçmişe sahiptir. Fransız Sayıştay'ının yaptırım gücü bulunmakla birlikte, tamamen yargısal mahkeme niteliği de taşımamaktadır. Kurum tarafından Parlatmentoya her yıl yıllık rapor, bütçe yasasının uygulanmasına ilişkin rapor ve sosyal güvenlik sistemi üzerine rapor şeklinde üç temel rapor sunulmakla birlikte kurumsal performans konularına ilişkin de raporlar gönderilmektedir (Kubalı, 1998:140).

Sayıştay'ın temel görevleri; kamu hesaplarının kanunlara uygunluğunu ve doğruluğunu temin etmek (mali kontrol) ve ayrıca yönetsel kontrolü geliştirmektir (Bernard, 1982:11). Yönetsel kontrol; "kamu harcamaları yoluyla hedeflerin gerçekleştirilmesinin incelenmesi" biçiminde yorumlanan bir denetim olarak tanımlanabilir. Ülkede mali kontrol ve yönetsel kontrol birbirini tamamlamakta olup Sayıştay'a verilen ödeneklerin yaklaşık üçte ikisi mali yönetim veya performans denetimine tahsis edilmektedir (Kubalı, 1998:141).

Fransız idari sisteminde performans yönetimi çerçevesinde, hem Sayıştay'a hem de ilgili kamu kurumlarına çeşitli görevler düşmektedir. Söz

konusu görevler; Bakanlıklar için performans yönetim sistemini kurmak ve Sayıştay için söz konusu performans yönetimi sisteminin etkin şekilde işlediğini denetlemek ve değerlendirmektir. Bu itibarla, her bir bakanlık her bir programın ulaştığı hedefleri tespit etme üzere dönemlik performans planını, verimlilik-etkinlik-tutumluluk (VET) kriterlerinin değerlendirilmesi için performans göstergelerini ve dönemlik performans raporlarını hazırlamakla yükümlüdür. Söz konusu performans raporlarıyla, bakanlıklar her bir programın hedefine ulaşma derecesini ve hedeflere ulaşmada VET göstergelerini ortaya koyarken, bütçe kaynaklarının önceden belirlendiği şekilde neden kullanılmadığının açıklamasını yapar. Bu süreçte Sayıştay, merkezi yönetimde performans ölçümünün uygulamasını ve gelişimini sağlamak üzere genel bir rapor hazırlarken bu raporda bakanlıklarda performans ölçümü sisteminin kullanımı ile ilgili genel değerlendirmelere yer verir. Aynı zamanda Sayıştay, her bir bakanlık tarafından verilen performans raporlarının güvenilirliğini arttırmak üzere, yaptığı performans denetimleri neticesinde bir uygunluk raporu hazırlar ve hazırlanan bu raporda performans göstergelerinin etkinliğinin ve verimliliğinin değerlendirmeye elverişli olup olmadığı hakkında görüşünü belirtir (Sakal ve Şahin, 2008:15).

Son yıllarda Fransa'da performans denetimi çerçevesinde kamu programlarının dolaylı ve doğrudan etkilerini analiz etmeye yönelik program değerlendirmesi teknikleri geliştirilmiş ve bu yönde çeşitli idari düzenlemeler yapılmıştır. Bu itibarla söz konusu değerlendirmelerden etkin sonuç alınabilmesi için çeşitli rehberler ve kılavuzlar yayınlanırken, bu yönde kurum çalışanlarına eğitimler vermeye başlanmıştır. Aynı zamanda kamu programlarının değerlendirilmesine yönelik Teknoloji Seçimi Değerlendirme Kurumu ve tüm üniversitelerin performansını incelemeye yönelik Üniversitelerin Değerlendirilmesi Ulusal Komisyonu kurulmuştur (Fransız Sayıştay'ı, 2011).

Fransa iç denetim işlevini de merkezi bir şekilde yapılandırmıştır. Maliye Bakanlığı'nın iç denetçisi olan Genel Maliye Müfettişi, sadece Maliye Bakanlığının değil, aynı zamanda devlet tanımı içerisinde bulunan tüm daire ve idarelerin denetimini yapar. Ancak, göreceli olarak daha küçük olanlar hariç olmak üzere çoğu icracı bakanlık, bakanlık yönetimi tarafından yönetilen ve buraya rapor sunan kendi iç denetçilerine sahiptirler. İç denetim işlevi, iç denetimlerin doğru bir şekilde yerine getirildiğini kontrol eden Sayıştay ile merkezi olarak yönetilen bir kadro olan Kamu Muhasebe Yetkilileri tarafından yerine getirilir. Aynı zamanda, genel müfettişlikler, önemli bir gözetim işlevini de ifade ederler. Doğrudan Maliye Bakanlığına rapor sunan Genel Maliye Müfettişi, kamudan kaynak alan her kuruluşu kapsayan ve uygunluk denetiminin yanı sıra bundan daha geniş bir gözetim işlevi yapma yetkisine sahiptir. Buna ek olarak, diğer özel bakanlıkları veya hususi faaliyetleri kapsayan 21 tane daha Genel Müfettişlik vardır. Genel Maliye Müfettişliği gibi, bunlar da özel çalışma ve teftiş rolüne sahiptir (Gürkan, 2005:66).

Fransa'da iç denetim Ekonomi, Maliye ve Sanayi Bakanlığına bağlı Muhasebat Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan Denetim, Değerlendirme ve Kontrol Dairesinin (MAEC) sorumluluğu altında yürütülmektedir. Fransa'daki iç

kontrol sistemindeki yapıda, süreç ve organizasyon, belgelendirme, kontrol faaliyetlerinin mutlaka izlenebilirliğinin sağlanması yani raporlama sonrası takip prensipleri esas alınmaktadır. İç kontrolden sorumlu birim ve yöneticiler de bu konuda çeşitli rehberler hazırlamaktadırlar. İç kontrol içinde düzgün işleyen bir iç denetim sistemi için bir risk haritası çıkarılır. Bu noktada ORCA (Objectives-Risques-Controles-Adequation) denilen yöntem kullanılmaktadır. ORCA şu şekilde açıklanabilir (Uzun, 2007:31).

Objectives (Hedefler): Ulaşılması amaçlanan hedeflerin anlaşılması.

Risques (Riskler): Hedeflere ulaşılması yolunda engel olabilecek risklerin tespiti.

Controles (Kontroller): Tespit edilen riskleri savuşturmak için gerçekleştirilecek kontrollerin belirlenmesi.

Adequation (Denklik): Kontrollerin riskler ve uygulamalar doğrultusunda karşılaştırmalı değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Fransa kamu denetiminde iç denetimden ayrı olarak Sayıştay tarafından yapılan performans denetiminden söz etmek mümkündür. Ancak her kurum kendi içyapısında hem iç denetimi gerçekleştirmek hem de performans denetimi için performans kriterlerini oluşturmak durumundadır.

C. ALMANYA

Tarihi geçmişi Alman Birliği'nin henüz kurulmadığı 18. yüzyılın başlarına kadar dayanan Almanya Sayıştay'ı zaman içerisinde görev ve yetkileri giderek artan ve buna bağlı olarak kamu yönetiminde önemi yükselen bir kurumdur. Almanya Sayıştay'ı federal hükümete, parlamentoya ve Konsey'e yıllık denetim raporları sunmaktadır. Yıllık düzenli raporların yanı sıra Federal Bütçe Yasası Federal Sayıştay'a her zaman özel raporlar hazırlama yetkisini de vermektedir. Sayıştay'ın yasama organı üzerindeki etkisi bütçe ve diğer mali konuları hazırlayan komisyonlarda bulunması ve görüş bildirmesi suretiyle de gerçekleşmektedir. Bütçe görüşmelerinde Federal Sayıştay'ın görüşlerinin alınmaması halinde, komisyon kesin karar vermede çekimser kalabilmektedir. Gerek yasama organı gerekse yürütme organı bir konunun özellikle denetlenmesini ve kendilerine yol gösterilmesini Sayıştay'dan isteyebilmektedir (Kubalı, 1998:138).

Almanya Sayıştay'ı tarafından 4 tür performans denetimi uygulanmaktadır:

-Etkinlik Denetimi ve Program Değerlendirmeleri: Program amaçlarının ve hedeflerinin gerçekleştirilme derecesi önemlidir. Bu nedenle etkinlik denetimini diğerlerinden ayıran bir yaklaşım izlenir. Kamu sektöründe yeterli performans, hedefler karşısında gelişmelerin ve sonuçların neden ve etkileriyle birlikte sürekli izlenmesini gerektirir. Mali etkisi olan bütün tedbirlerin denetime tabi olması anayasal yükümlülüktür.

-Maliyet-fayda Analizi: Bütçe yapım sürecini geliştirmede kullanılan bir başka araçtır. Federal Bütçe Yasası, önemli mali etkiye sahip faaliyetlerin yerine getirilmesini vurgulamaktadır. Etkinlik denetimi, geçmişe yöneliktir ve belli bir

programın uygulanması ile ilgili değerlendirmeler yapar. Oysa maliyet-fayda analizinde geleceğe yönelik tahminleme yapıldığından proje veya programların planlanmasında karar verme sürecine de yön vermektedir.

-Devam Eden Program Denetimi; Hali hazırda sürdürülmekte olan incelemelere verilen isimdir.

-"Enine Kesit" Denetim; Denetleme ve raporlama süreci; belli kuruluş veya işlemlerle ilgili tek tek işlemlerin analiziyle sınırlandırılmamaktadır. Nitekim benzer ya da karşılaştırılabilir işlevlerin, uygulama ve prosedürlerin değişik kurumlarda incelenmesi; faaliyetin bütünsel olarak değerlendirilmesi olanağını da sağlamaktadır (Kubalı, 1998:139).

Almanya'da diğer ülke uygulamalarından farklı olarak geçmişi 1920'lere dayanan ve kamuda performansın artırılmasına yönelik Federal Performans Komiserliği adında bir yapı bulunmaktadır. 1986 yılında çıkarılan Yönetmelikle düzenlenen ve kendine ait personeli ve kaynakları olan Komiserlik, Sayıştay kaynakları ile faaliyetlerini yürütmektedir. Aynı zamanda Sayıştay Başkanı olan Federal Performans Komiserinin görevi; federal yönetimin verimliliğini artırmak için teklifler, öneriler ve görüşler sunmak ve bu doğrultuda federal mali yönetimi organize etmektir. Komiserin diğer bir görevi de federal mevzuata ilişkin tasarıların düzenlenmesi çalışmalarına katılmaktadır. Federal Hükümetten ve ilgili Bakanlıklardan ayrı olarak Komiser, Parlamento'nun her iki Meclisine de gerek kendi inisiyatifi gerekse ilgili organların talebi üzerine önerilerde bulunabilmektedir. Komiserin bu danışmanlık fonksiyonu, Sayıştay'ın danışmanlık fonksiyonu ile birbirini tamamlamaktadır. Komiserlik son yıllarda gerek kamu sektöründe verimliliğin artırılmasına yönelik gerekse yasal düzenlemelere ilişkin pek çok görüş belirtmiştir. Bu çerçevede Komiser tarafından Alman Mali Yönetimine yönelik olarak 14 rapor yayınlanmıştır (BRH, 2014).

Almanya Sayıştay'ı 2011 yılı itibariyle 760 milyar dolar (574 milyar avro) büyüklüğündeki kamu gelir ve giderlerine yönelik 1.324 performans ve düzenlilik denetimi çalışması yaparken, bu çalışmalar neticesinde 788 rapor üretmiştir. Tasarruf odaklı bu çalışmalar neticesinde 6,5 milyar dolara (5 milyar avroya) yakın tasarruf sağlanmıştır (Avcı, 2012:171).

Almanya'da iç denetim ise, kamu kuruluşlarının kontrol sistemlerinin bir parçası olmak yerine dış denetimin unsuru olarak görülür. İç denetim elemanlarının kadroları çalıştıkları kuruluşta bulunmasına rağmen, Federal Denetim Mahkemesinin (Sayıştay) gözetimi altında teknik ve mesleki yol göstermesiyle denetim yapar ve doğrudan bu yüksek mahkemeye rapor sunar. Bu modelde geleneksel iç denetim rolünden ziyade harcama öncesi ön denetim rolü ifa edilir (Karaaslan, 2006:66)

Merkeziyetçi ve adem-i merkeziyetçi modelin birlikte kullanıldığı Almanya'da uygulama alanı bulan karma modelde iç denetçi dış denetim sisteminin bir ajanı gibi görevini yerine getirmektedir. Bir başka deyişle iç denetim devlet teşkilatının kontrol sisteminin bir parçası değil ancak, dış denetimin tamamlayıcı bir parçasıdır (Gürkan, 2005:129).

D. AVRUPA BİRLİĞİ

Demokratik yoldan seçilen ve temsil gücüne sahip yasama meclisinin yetkilerini açıklayan bütçe hakkı, ulus devletlerden oluşan uluslar üstü bir örgüt olan Avrupa Birliği için de aynı ölçüde geçerlidir. Öyle ki üye devletlerden ayrı, bağımsız bir topluluk bütçesinin varlığı ve bu bütçenin Avrupa kurumları tarafından yönetilmesi, birliği gelir ve giderlerinin denetiminden özel olarak sorumlu bir dış denetim kurumu oluşturulmasına argüman olmuştur. Parlatmentonun denetim yetkisinin arttırılması, etkin bir denetim organını gerektirmiştir. Sonuç olarak, Avrupa Sayıştay'ı (European Court of Auditors (ECA)) 1 Haziran 1977'de yürürlüğe giren Brüksel Anlaşmasına göre, Ekim 1977'de kurulmuştur. Merkezi Lüksemburg'da bulunan Avrupa Sayıştay'ı (en yetkili kurumlarından birisi olarak Birlik bütçesinin denetimini gerçekleştirmektedir. 1993 tarihli Maastricht Anlaşması ile Sayıştay'a kurumsal statü tanınarak, Avrupa Birliği'nin daha önce dört olan (Komisyon, Konsey, Parlamento, Adalet Divanı) yapısal organları arasına alınmıştır. Kurumun sorumluluklarının kapsamı genişletilmiş, buna karşın yetkisi ve bağımsızlığı ise en üst düzeyde güvenceye alınmıştır (Kubalı, 1998:148).

Avrupa Birliği Sayıştay'ının görevi, Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşmanın 287. maddesinde belirtildiği üzere, Birlik tarafından elde edilen tüm gelirlerin ve yapılan tüm harcamaların yasal ve düzenli olup olmadığını denetlemektir (Mengiler, 2010:10). Ancak denetim yetkisi, yalnızca elde edilen sonuçların başlangıçtaki hedeflerle karşılaştırılması ile sınırlı değildir. Denetim, aynı zamanda geleceğe yönelik tavsiye verici nitelik de taşımaktadır. Çünkü denetim yetkisi, ulusal yönetimlerce finanse edilse dahi Birliğin katkıda bulunduğu her alanda gerçekleştirilecek projelerin olası getirilerinin ve maliyetinin araştırılmasını da içermektedir (Corneroli, 2001:518).

Sayıştay, performans denetimi kapsamında; Birlik bütçesinin, kurumları tarafından verimlilik, tutumluluk ve etkinliği sağlayacak şekilde yönetilip yönetilmediğini inceleyerek, tarafsız ve zamanlı raporlar yayınlamak suretiyle çalışmalarının sonuçlarını kamuoyuna duyurmakla görevlidir. ECA gerçekleştirdiği denetim faaliyetleri ile Birlik vatandaşları açısından paranın karşılığının en iyi şekilde alınmasının sağlanması için Avrupa Birliği kaynaklarının mali yönetimine katkıda bulunmaktadır (Avrupa Birliği Sayıştay, 2014).

Avrupa Birliği uygulamasında kamu mali yönetimi ve kontrolü alanına ilişkin olarak Kamu İç Mali Kontrolü (Public Internal Financial Control) yaklaşımı da kullanılmaktadır. Kamu iç mali kontrolü, harcama birimlerinin ilgili mevzuata, bütçe tanımlamaları ve kurallarına, iyi mali yönetim ilkelerine, saydamlık, etkililik, ekonomiklik ve verimliliğe uymalarını sağlamak amacıyla hükümet veya yetkili kuruluşlar tarafından içsel olarak uygulanan mali kontrol sisteminin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kamu iç mali kontrolü; hükümetin tüm gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerini kapsar. Kamuda yönetim kontrolü sistemi yapısal olarak, idarelerin yönetim sorumluluğu çerçevesinde, mali

yönetim ve kontrol sistemi ile iç denetim mekanizmalarından ve bu iki alandaki merkezi uyumlaştırma birimlerinden oluşur (Tufan, 2012:76).

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki yönetim kontrol sistemlerini kuzey (Anglo-Sakson) ve güney (Third Party Ex-ante Control Approach - Üç Taraflı Ön Kontrol Yaklaşımı) modelleri olmak üzere ikili bir ayırıma tabi tutmak mümkündür (Gönülaçar, 2008:24).

Birinci model; İngiltere, Hollanda gibi ülkelerin benimsediği 'yönetim sorumluluğu (management responsibility) anlayışıdır. Bu yaklaşımda, isminden de anlaşılacağı gibi kamu iç mali kontrol sisteminin özellikle *exante* aşamasının, her bir kurumun kendi bünyesindeki kontrolörleri aracılığıyla yürütülmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Böylece her kuruluş, örneğin Bakanlık, kendi bütçesine ilişkin tüm sorumluluğu üstlenecek; kurumu yakından tanıyan kontrolör ise yasal denetimin yanında performans denetimini de başarılı bir şekilde yürütülebilecektir. İdarenin mali yönetim ve kontrol sistemine, idarenin dışından merkezi otoritelerce bir müdahalede bulunulmamaktadır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bu model, Türkiye'de de uygulanmaya başlanmıştır. İkinci model ise Fransa, Portekiz ve İspanya gibi ülkelere benimsenmiş olan üç taraflı ön kontrol anlayışıdır. Yaklaşımın dayandığı temel unsur, iç mali kontrol sisteminin, her kurumun kendi bünyesindeki kontrolörler tarafından değil, ayrı bir kurum tarafından yürütülmesidir. Bu uygulamada, iç mali kontrol sisteminin özellikle *exante* aşaması, o kurum dışındaki bir başka kurum tarafından, örneğin Fransa'da olduğu gibi Maliye Bakanlığı personeli tarafından, yerine getirilir. Bu çerçevede, üç taraflı ön kontrol yaklaşımının üzerinde durduğu husus, kontrolün yapıldığı kuruma bağlı olmadan çalışan bir kontrolörün, görevini daha bağımsız ve tarafsız olarak yürütebileceği düşüncesidir (Tufan, 2012:77).

Her iki model de ülkelerin yönetim yapılarıyla doğrudan ilişkilidir. Kuzey modelinin, yönetime siyasi müdahalenin daha az olduğu ülkelere, güney modelinin ise yönetime siyasi müdahalenin kontrol altına alınmadığı ülkelere daha uygun olduğu söylenebilir (Arcagök ve Erüz, 2006:78)

Avrupa Birliği, iç mali kontrol sistemine bağlı olarak şekillenen iç denetim sistemini, Birliğe üye olan ülkelerde uygulanmakta olan şeklini veri kabul etmekle birlikte, üyeliğe aday olan ülkelere uluslararası standartların kabul edilmiş, rol ve sorumlulukları yasayla belirlenmiş, çerçevesi iyi çizilmiş bir iç denetim mekanizmasını zorunlu tutmaktadır. Ancak, iç denetimde uygulama birliğinin sağlanması amacıyla aday ülkelere getirilen bu zorunluluk üye ülkeler için sadece tavsiye niteliğindedir. Avrupa Birliği üyesi ülkelere iç denetim, iç mali kontrol ve dış denetime yönelik uygulanan ortak bir sistem ve dolayısıyla ortak bir mevzuattan bahsetmekte çok mümkün değildir (Ekiz, 2011:55).

Birlik üyesi 28 ülkenin büyük bir kısmında iç denetim faaliyeti yürütülmektedir. Üç üye ülkede ise mevcut durumda başka düzenlemeler bulunmakla birlikte iç denetimi kamu sektörüne kazandırma planlanmaktadır. Lüksemburg, bütçe reformu çerçevesinde belirli büyüklükteki bakanlıklarda ya da Maliye bakanlığı bünyesinde bir iç denetim birimi kurma çalışmaları

yapmaktadır. Yunanistan’da iç denetimin kurulmasına yönelik bir kanun kabul edilmiş, ancak henüz uygulamaya geçirilememiştir. İtalya’da ise iç denetimin yasal zeminin oluşturmak üzere bir komisyon çalışmalarına başlamıştır (Yurdakul, 2014:56).

II. TÜRKİYE’DE İÇ DENETİM-PERFORMANS DENETİMİ İLİŞKİSİ

Bu kısımda ülkemizdeki yasal mevzuat kapsamında değerlendirmelere yer verilecektir. Buna karşın, çalışmanın kapsamını kamu mali denetimi oluşturduğundan; Türk Ticaret Kanununda, sermaye piyasalarında, bankacılık ve sigorta sektörlerinde uygulanan iç denetim mevzuatına yer verilmeyecektir.

Türk kamu mali yönetim ve denetim sisteminin temelini Cumhuriyetle yaşıt olan 09.06.1927 tarihli ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile 16.06.1934 tarihli ve 2514 sayılı Divan-ı Muhasebat Kanunu oluşturmuştur. 2514 sayılı Kanun 33 yıllık bir süreçten sonra kaldırılmış ve yerine 21.02.1967 tarihli ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu getirilmiştir. Ancak, zamanla hem 1050 sayılı Kanun hem de 832 sayılı Kanun gerek kapsam itibarıyla gerekse içerdikleri yönetim ve denetim teknikleri itibarıyla beklentilere cevap veremez hale gelmişlerdir. Öyle ki gerek ülkemizin ulaştığı iktisadi ve mali gelişmelerin zorlaması gerekse Avrupa Birliği mevzuatına uyum sürecinde yaşanan ve yaşanması muhtemel uyumsuzlukların giderilmesi gereksinimi; kamu mali yönetim ve denetim sisteminin yeniden ele alınmasını zaruri hale getirmiştir (Söyler, 2012:44).

Bu tür beklentiler neticesinde 832 sayılı Sayıştay Kanunu’nda 1996 yılında değişiklik yapılmış ve “Sayıştay, denetimine tabi kurum ve kuruluşların kaynakları ne ölçüde verimli, etkin ve tutumlu kullandıklarını incelemeye yetkilidir. Bu inceleme sonuçları Sayıştay Birinci Başkanı tarafından bir değerlendirme raporuyla Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur” şeklinde hüküm altına alınarak Sayıştay’a performans denetimi yapabilme yetkisi verilmiştir (Okur, 2007:56).

Benzer bir gelişme de 1050 sayılı Kanun tarafında yaşanmış ve ilgili kanun yürürlükten kaldırılarak yerine 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) getirilmiştir. 5018 sayılı Kanunun fiilen uygulanmaya başlaması ise ikincil mevzuatın tamamlanmasında yaşanan zamansal gecikmeden ötürü 01.01.2006 tarihinde mümkün olabilmiştir. 5018 sayılı Kanun’la bütçeleme, muhasebeleştirme, raporlama ve iç kontrol alanlarında radikal değişiklikler yapılmıştır. Bu Kanunun işlerliğinin desteklenmesi amacıyla mevcut Sayıştay Kanunu yerine 03.12.2010 tarihli ve 6085 sayılı Sayıştay Kanunu yürürlüğe konulmuştur. İlgili Kanun’la Sayıştay’a yeni kamu mali yönetim ve denetim sistemiyle dış denetimi gerçekleştiren ve hesap yargılaması yapan bir denetim ve yargı organı yanında raporlama görevi de yapan bir kurum olma sorumluluğu verilmiştir. Bu çerçevede Sayıştay’ın denetim alanı hemen hemen tüm kamu idarelerini kapsayacak şekilde artırıldığı gibi, düzenlenecek rapor sayıları da çeşitlendirilmiştir. Öyle ki, Sayıştay düzenlilik (mali ve

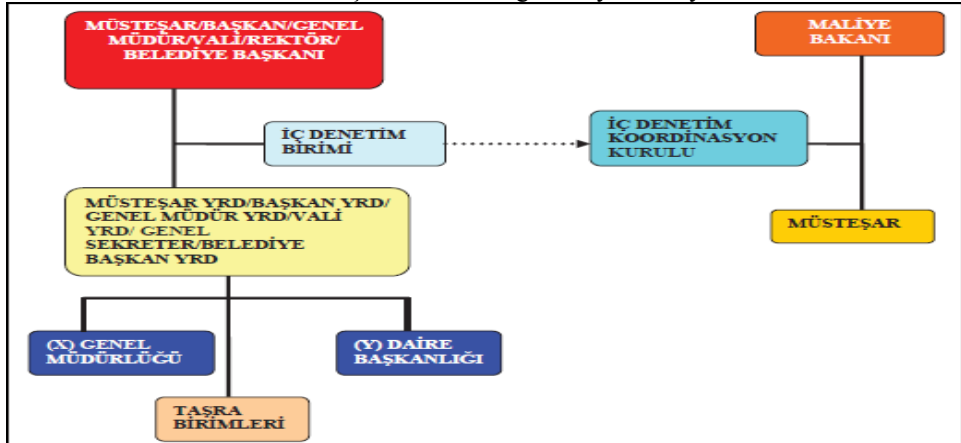
uygunluk) denetimleri yanında performans denetimi de yapabilecek bir nitelik kazanmıştır (Söyler, 2012:46).

Kamu mali sistemimizin anayasası olarak nitelendirilebilecek olan 5018 sayılı Kanun ile yeni bir kamu mali yönetimi anlayışı getirilerek, çağdaş mali yönetimin temel ilke ve kurallarını kamu maliyesine egemen kılmak, kamuda hesap verme sorumluluğunun ve saydamlığın sağlanması, kamu idarelerinin etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun bir biçimde çalışması ve kamu kaynaklarının öngörülen amaç, hedef, kanunlar ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olarak elde edilmesi ve kullanılmasını sağlamak amacıyla, mevcut sistemi yeni baştan düzenlemek amaçlanmıştır (Kesik, 2006:126-127).

İlgili Kanunun 63-67 nci maddeleri, iç denetim sistemi hakkında düzenlemeler içermekte olup; 63 üncü madde de iç denetimin tanımı, uygulanması ve iç denetim biriminin kurulması, 64 üncü maddede iç denetçinin görevleri, 65 nci maddede iç denetçinin nitelikleri ve atanması, 66 ncı maddede İç Denetim Koordinasyon Kurulu ve 67 nci maddede ise Kurulun görevleri düzenlenmektedir. Kanunun 63 üncü maddesinde iç denetim: “Kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyeti” olarak tanımlanmaktadır (Gönülaçar, 2008:29).

5018 sayılı Kanunun iç denetimle ilgili hükümlerine tabi olan kamu idarelerinde, doğrudan üst yöneticiye bağlı iç denetim birimleri faaliyette bulunmaktadır. İç denetçiler, mesleki eğitimlerinin alınması, iç denetim alanında hazırlanan mevzuata uyum ve iç denetim raporlarının bir örneğinin gönderilmesi bakımından İç Denetim Koordinasyon Kurulu (İDKK) ile iletişim halindedirler. İç denetim birimlerinin kamu idarelerinin organizasyon yapısı içerisindeki konumu ve İDKK ile ilişkisi aşağıda şematik olarak gösterilmektedir (İDKK, 2013).

Tablo 1: İç Denetimin Organizasyondaki yeri

Kaynak: (İDKK, 2013).

5018 sayılı Kanunu destekleyici ve etkinliğini sağlayıcı bir rol üstlenen 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nda; mali ve uygunluk denetiminden oluşan düzenlilik denetimi yanında performans denetimi de kabul etmiştir. Gerçi performans yönetiminin/denetiminin Türk kamu yönetimi literatürüne girişi uluslararası girişimlerle birlikte 1996 yılında olmuşsa da bunun hukuki altyapıya kavuşması ve ortaya çıkan boşlukların doldurulması ancak 5018 sayılı kanuna paralel olarak hazırlanan 6085 sayılı kanun ile mümkün olmuştur (Önder ve Türkoğlu, 2012:201).

Süreç incelendiğinde Sayıştay'ın 1998-2005 yılları arasında sınırlı sayıda performans denetim raporu hazırlamış olduğu görülmektedir. Bu raporlar, Kültür Bakanlığı müze faaliyetleri, Karayolları yol bakım onarımı, gemilerin deniz ve limanları kirletmesinin önlenmesi, İstanbul'un deprem hazırlığı, Bayındırlık Bakanlığı deprem sonrası faaliyetleri, Vakıflar sorumluluğundaki tarihi eserlerin korunması, ormanların korunması ve Sağlık Bakanlığı hastaneleri üzerinedir. Ancak bu raporların performans dayalı etkin bir mali sistemi şekillendirebilecek fikirlerin oluşumunu destekler nitelikte olduklarını söylemek pek mümkün değildir.

Ülkemizdeki mevcut durum incelendiği zaman; iç denetim ve dış denetim arasında çizgilerin belirgin olarak ortaya konulduğu bir sistemin varlığını söylemek kolay değildir. Sanki iki süreç birbirlerinden uzak durmakta ve iç denetçiler ile Sayıştay denetçileri arasında koordinasyonu sağlayacak bir yapı uygulamada varlık bulamamaktadır. Elbette sistem ülkemiz açısından henüz tecrübelerin yeni fikirlere dönüşebileceği kadar derinlik kazanmamıştır ancak bunun için de yapılması gerekenler çok da az değildir. Bu konuda önerilerimiz şu şekildedir:

➤ Öncelikle iç denetçilik misyonunu yürütebilecek bürokratların eğitimlerine verilen önem yanında onların görevlerinde tam bağımsızlığa kavuşabilmelerini sağlayacak bir denetim yetkisine sahip olmaları da sağlanmalıdır. Bunun için mevcut uygulamanın yanında görevli oldukları kurumda istedikleri zaman ve birimde iç denetim yapabilmeleri yetkisine üst yöneticinin onayına gereksinim olmadan sahip olmalıdırlar. Ancak bu yetkinin yanında hazırladıkları raporlarda doğru ve makul önerilere de yer vermeleri yani sadece sorunu tespit eden değil, aynı zamanda öneri getirebilen bir misyona kavuşturulmaları gereklidir.

➤ İç denetçiler tarafından hazırlanmakta olan bu raporların üst yöneticiye gönderilmesi ve üst yönetici tarafından İç Denetim Koordinasyon Kuruluna gönderilmesi yanında, aynı raporların Sayıştay'a ve TBMM'de gönderilmesi zorunlu kılınmalıdır. Özellikle TBMM'de kurulacak bir komisyon tarafından gerekirse kurum iç denetçisinin, üst yöneticisinin veya Sayıştay denetçisinin bu konudaki görüşlerinin alınması sağlanabilir. İlgili kamu kurumunun başarı-başarısızlık durumlarına göre personel kanununda yapılacak bir düzenleme ile üst yönetici ve personeline beklenen motivasyonu sağlayıcı bir teşvik-ceza mekanizması oluşturulabilir.

➤ Kamu kurumlarının teşkilat şemalarında yer bulan iç denetim birimlerinin kurumların teşkilat kanunlarında da mutlaka yer almalarının sağlanması, iç denetim birimlerinin yasal dayanaklarının artmasının yanında iç denetçilerin hem mesleki güvenceye kavuşmaları hem de özlük hakları konusunda yaşanan sorunları ortadan kaldıracaktır.

➤ İç Denetim Koordinasyon Kurulu ile Sayıştay arasında sürekli bir veri iletim hattının kurulmasına yönelik yasal mevzuatın tesis edilmesi ve hem iç denetçilerin hem de Sayıştay denetçisinin kurum hakkında elde ettikleri bulguları paylaşımlarında süreklilik sağlanmalıdır. Bu sayede her kuruma ait bir denetim hafızasının oluşturulması gelecek dönemlerde kurumsal performansı kıyaslama açısından yeterli veriye sahip olunmasını sağlayacaktır. Bu sayede her kuruma ait denetim hafızasının oluşacak olması, ilerleyen süreç içerisinde kurumun ve dolayısıyla üst yöneticilerin performans değerlendirmeleri için gereken verileri sağlamanın yanı sıra performansı etkileyen faktörlerin tespit edilmesinde de faydalı olacaktır.

➤ Belki de en önemli adım iç denetçilerin kurum üst yöneticisi tarafından atanması uygulaması yerine, daha merkezi bir organ tarafından atanması ve takibinin sağlanması şeklinde atılabilecektir. Mevcut uygulamada iç denetçiye kuruma alan, inceleyeceği alanı tespit eden üst yönetici ve tavsiye makamı iç denetçi iken, iç denetçinin hazırlayacağı raporların yerindeliği de tartışma konusu yapılabilir. Bundan dolayı iç denetçilere kurumlar üstü bir yetkinin anayasal güvence altına alınması önem arz etmektedir.

➤ İç denetim raporlarının Sayıştay denetimlerinde veri kabul edilmesinin yasal olarak belirtilmesi; iç denetimlerin yapılma aşamalarındaki ciddiyeti ve kaliteyi arttıracaktır. Bu sayede Sayıştay denetimlerinin hem verimlilik ve etkinliği artacak hem de süresi ve maliyetleri azalacaktır.

➤ Kamu kurumlarında geçmişleri 100 yıla dayanan teftiş kurulları ve müfettişliklerin deneyimlerinden faydalanmak üzere denetim konusunda deneyimli ve yetişmiş insan kaynağının iç denetim sistemine adapte edilmesi gerek mali gerekse beşeri kaynakların israf edilmeden kullanılması noktasında kamu denetim sistemimizin etkinliğinin artmasına destek olabilecektir.

➤ Performans denetiminin yapılması kanunen hüküm altına alınmış olsa da mevcut Sayıştay Kanunu sadece kurumların belirlemiş olduğu performans kriterlerinin değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda Sayıştay'a mutlaka kurumların performans kriterlerinin de değerlendirilmesi ve denetlenmesi konusunda yetki verilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Devletlerin temel görevleri arasında toplumsal ihtiyaçların sunumu açısından az kaynak-çok hizmet bağlantısını kurabilmek önemli bir yer tutmaktadır. Bu amaçla ülkemizin de içinde bulunduğu pek çok ülke yeni mali sistem anlayışlarını tespit etme ve ülkesel koşullara uyarlayabilme çabası içindedir. Nitekim ülkemiz özellikle 2000'li yılların başından itibaren bu çabasını artan bir ivmeyle ortaya koymaktadır. Ancak süreçte bir dizi tıkanmanın da yaşandığı uygulamalarda sık sık karşılaşılan bir durumdur. Bununla birlikte trend

yukarı yönlü devam etmekte ve bunun sürdürülebilirliği için bir dizi mali veya idari düzenlemenin daha yapılmasına gereksinim bulunmaktadır. Sonuç olarak; atılması gereken tüm adımların tam zamanında ve yeterli düzeyde atılmış olmaları halinde; toplumsal ve bürokratik kesimlerin sürece desteklerinin devamlılığını sağlayabilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Alptürk, G. (1991). Amerikan Sayıştayı ve Performans Denetimi. *Sayıştay Dergisi*(Özel Sayı), 43-55.
- Arcagök, M., & Erüz, E. (2006). *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Sistemi*. Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Derneği.
- Avcı, M. (2012). *Sayıştay'ın Kamu Harcamalarına İlişkin Performans Denetiminin Temelleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sbe Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Avrupa Birliği Sayıştayı. (2014). Haziran 30, 2014 tarihinde <http://www.eca.europa.eu/en/Pages/AuditingActivities.aspx> adresinden alındı
- Bernard, B. (1982, October). The French System of Auditing Government Accounts and the Role of The Court of Accounts. *International Journal of Government Auditing Quarterly*.
- BRH. (2014, 06 27). *Federal Performance Commissioner*. (B. D. Sayıştay'ı), Dü.) <http://bundesrechnungshof.de/federal-commissioner>.
- Corneroli, G. (2001). The Role of the European Court of Auditors in the Control of State Aid. C. D. Ehlermann, & M. Everson içinde, *European Competition Law Annual 1999* (R. Çalışkan, Çev.). Oxford/Portland: Hart Publishing.
- Çıplak, V. (2009). *Kamu Kesiminde İç Denetim: Türkiye Uygulaması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sbe Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ekiz, İ. (2011). Kamu Kesiminde Üniversitelerde Etkin Bir İç Denetim Ve Risk Yönetim Sisteminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri . Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sbe Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Fransız Sayıştay'ı. (2011). *State Audit in the European Union*. Haziran 21, 2014 tarihinde NAO: www.nao.org.uk adresinden alındı
- GAO. (2014). *General Accounting Office of United States of America*. Mayıs 2014, 15 tarihinde www.gao.gov.us adresinden alındı
- Gönülaçar, Ş. (2008). *Türk Kamu Yönetiminde İç Denetim*.
- Gürkan, N. (2005). *İç Denetim*. Ankara: Maliye ve Bütçe Kontrolörleri Derneği Araştırma İnceleme Dizisi.
- İDKK. (2013). *2012 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu*. Ankara: İç Denetim Koordinasyon Kurulu.
- Karaaslan, E. (2006). Soru ve Cevaplarıyla İç Denetim Olgusu. *Güncel Mevzuat Dergisi*(7).
- Kesik, A. (2006). *Türkiye'de Yüksek Denetim: Kamu Maliyesine Yeni Bakış*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Köse, H. (2007). *Dünyada ve Türkiye'de Yüksek Denetim* (2.BASKI b.). Ankara: TC. Sayıştay Başkanlığı 145. Yıl Yayınları.
- Kubalı, D. (1998). *Performans Denetimi; Kavram, İlkeler, Metodoloji ve Uygulamalar*. Ankara: Sayıştay Cumhuriyetin 75. Yıldönümü Dizisi.
- Mengiler, Ö. (2010). AB Sayıştay'ının Kurumsal Etkinliği. *Sayıştay Dergisi*(77).
- Okur, Y. (2007). *Türkiye'de Kamu Denetimi; Değişim Süreci ve Performans Denetimi*. Ankara: Nobel.
- Önder, Ö., & Türkoğlu, İ. (2012). Denetim Anlayışının Değişimi: Yeni Sayıştay Kanunu Üzerine Değerlendirmeler. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 8(17), s. 197-214.
- Sakal, M., & Şahin, E. A. (2008, Ocak-Mart). Kamu Kurumlarında Performans Ölçümü ve Sayıştay Denetimi İlişkisi: Türkiye'deki Düzenlemeler Bakımından Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*(68).

- Söyler, İ. (2012, Ekim - Aralık). Yeni Kamu Mali Yönetim ve Denetim Sistemi Çerçevesinde Sayıştayın Rolü. *Sayıştay Dergisi*(87).
- Tufan, M. (2012). *Uluslararası İç Denetim Standartları Çerçevesinde Kamuda İç Denetim: Türkiye'Deki İç Denetim Sisteminin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniveristesi Sbe Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uzun, F. (2007). İç Denetim ve Fransa Uygulaması. *Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi*, 12(9), 31.
- Yurdakul, D. (2014). Avrupa Birliğinde İç Denetim Sistemi: Üye Ülke Uygulamaları. H. Kırıl içinde, *İç Denetim*. Ankara: İç Denetim Koordinasyon Kurulu.

Kendi Hesabına Çalışılan İşler: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama

Doç. Dr. Burak DARICI

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, BALIKESİR

Doç. Dr. H. Mehmet TAŞÇI

Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, KAYSERİ

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de kendi hesabına çalışılan işlerde istihdam edilmeyi belirleyen temel faktörler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla TÜİK tarafından yürütülen Hanehalkı İşgücü Anketi kapsamında kendi hesabına çalışılan işler altında yer alan üç kategori, sırasıyla işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi, ayırımından yararlanılmıştır. Çalışmanın veri seti 2006-2007-2008 yıllarına ait Hanehalkı İşgücü Anketleri ham verilerinden elde edilmiştir. Çalışmada çoklu tercih logit modeli kullanılmış (MNL) ve model maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmiştir. Ulaşılan bulgulara göre, kentte yaşıyor olma, “ücretli/maaşlı” çalışanlar baz alındığında, işveren olma olasılığını arttırırken kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olma olasılığını azaltmaktadır. Kadın olmak, baz alınan ücretli/maaşlı çalışanlarla karşılaştırıldığında, her üç kategoride de kendi hesabına çalışılan işlerde olma olasılığını azaltmaktadır. Evli olma ise işveren ve kendi hesabına çalışma olasılığını arttırırken ücretsiz aile işçisi olma olasılığını azaltmaktadır. Hane reisi olma ise, ücretli/maaşlı çalışanlarla karşılaştırıldığında, işveren olma olasılığını arttırırken diğer iki grupta olma olasılığını azaltmaktadır. Yaş arttıkça işveren olma ve kendi hesabına çalışma olasılığı sürekli artmakta iken ücretsiz aile işçisi olma olasılığı ile yaş arasında U-ilişkisi vardır. Meslek lisesi ve üniversite mezunlarının işveren olma olasılığı düşük iken ilkokul mezunlarının işveren olma olasılığı daha yüksektir. Ayrıca ikamet edilen coğrafi bölge de işteki duruma istatistiki olarak anlamlı katkı yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kendi Hesabına Çalışılan İşler, Türkiye

JEL Sınıflaması: J10, J21, J22

Self-Employment: An Econometric Application on Turkey

ABSTRACT

This study examines the main determinants of self-employment in Turkey. For this aim, we utilized from the definition of self-employment in TURKSTAT’s Household Labor Force Surveys (HLFS), where self-employment covers three groups of individuals, namely, employer, own-account worker and unpaid-family workers. The data set is obtained from the raw data of Household Labor Force Surveys of 2006-2007 and 2008. In order to analyze the data, the multinomial-logit model is used and estimated by maximum likelihood estimation method. Main findings of this analysis are as the following. We find that living in the urban areas increases the likelihood of being employer, but decreases the likelihood of being own-account worker as well as unpaid family worker, as compared to the base category of wage-employed individuals. Also, being female declines the likelihood of being in the self-employment types. Further, being married increases the probability of being employer and own-account worker, while it declines the probability of being unpaid family worker. In addition, being head of household increases the likelihood of being employer, but it declines the likelihood of being own-account worker and unpaid family worker, as compared to the base group. Furthermore, increases in age continuously increase the probability of being employer, while there is a U-shaped relation between age and being unpaid family worker, compared to the base group of wage-employed. As compared to non-graduates the probability of being employer is lower for vocational high school and university graduates, while the same probability is higher for

B. Darıcı & H.M. Taşçı / Kendi Hesabına Çalışılan İşler: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama the primary school graduates. Finally, geographical region of residence is also statistically significant difference in determining the types of employment.

Key Words: *Self-Employment, Turkey*

JEL Classification: *J10, J21, J22*

I. Giriş

İşgücünün analizi sürecinde kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment) olgusu hem teorik hem de uygulamalı çalışmalarda yoğun olarak kendini hissettirmektedir. Konunun yapısının karmaşık, çok çeşitli faktörlere bağlı olması, kişisel karar verme süreci ile ilgili olması gibi nedenlerden dolayı bu alanda literatür geniştir (Leoni and Falk, 2010). Ayrıca hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde yaşananlar literatürde yaşanan bu ilginin arkasındaki asıl nedenlerdir. Ekonomilerin büyüme ve kalkınma sürecinde girişimciliğin öneminin artmasıyla birlikte kendi hesabına çalışma olgusu da önemli hale gelmiştir. Ayrıca girişimcilik ve kendi hesabına çalışma olguları istihdamın artırılması sürecinde önemli etkenler olarak görülmektedir (Pietrobelli vd. 2004). Yaşanan bu gelişmeler kamunun politika üretme sürecinde de kendini hissettirmektedir. Kamusal alan da girişimcilik ve dolayısıyla kendi hesabına çalışmayı düzenlemeye ve teşvik etmeye yönelik politikalar üretmektedir. Böylece kamu politikalarının da etkisi ile yeni firmaların açılması sonucu üretim ve istihdamda artış yaşanabilir (Blanchflower, 2000). Yeni girişimcilerin oluşturulması yeni iş alanlarının açılması noktasında kamu politikalarının özellikle kadın girişimcilere yönelik oluşturulması önemlidir. Günümüzde dünya çapında girişimci şeklinde kendi hesabına çalışan erkekler kadınlara oranla fazladır (Minniti, 2005). Dolayısıyla kadınlar girişimciliğin ve kendi hesabına çalışanların artırılması noktasında büyük bir potansiyel sunmaktadır (Verheul vd., 2006).

Kendi hesabına çalışma, işgücü ile ilgili raporlarda, genellikle katılımcıların kendi durumuna yönelik algılarına dayalı olarak tanımlanmıştır. Ancak kavram geniş anlamda ücret yada maaş dışında kazanç elde edilen çalışma alanları olarak tanımlanabilir (Pietrobelli, vd., 2000). Diğer bir açıdan kendi hesabına çalışan, girişimcilik yeteneği, fiziksel sermayesi ve emeğini ortaya koyarak kendi için çalışan ve bunun karşılığında kazanç elde eden kişidir (Pietrobelli, vd., 2000). Kavramın homojen bir yapıda olmaması nedeniyle uluslararası kurumların tanımlamalarına da bakmak faydalı olabilir. Bu noktada ILO'nun (Internatioanl Labour Office) ve OECD'nin (Organisation for Economic Co-operation and Development) yaptığı tanımlardan yararlanmak mümkündür. Buna göre ILO'nun yaptığı tanımlama işverenleri ve kendisi için çalışanlar (own account worker) üzerinde durmaktadır. İşveren, bir ya da birden çok işçi çalıştıran, kendi girişimini ya da işyerini profesyonelce yöneten kişidir. Kendisi için çalışan ise girişimini ya da işyerini profesyonelce yöneten ve bu süreçte hiç işçi çalıştırmayan kişidir. OECD'nin tanımına göre ise kendi hesabına çalışan kişi nakit ya da diğer şekillerde kar veya aileye ait kazançlar için faaliyet gösteren işverenler, kendisi için çalışanlardır.

Sadece ekonomi ile değil pek çok sosyal bilim dalı ile ilgili ve çok yönlü olan kendi hesabına çalışmayı etkileyen çok sayıda değişken mevcuttur. Kendi hesabına çalışıyor olmaya istekli olma ve bu açıdan fırsatlar yakalayabilme önemli bir noktadır. Bu nedenle kendi hesabına çalışıyor olma daha çok bireysel bazda verilen bir karardır (Verheul, 2006). Kişi ücretli çalışmaya oranla kendi hesabına çalışmadan daha yüksek bir getiri bekliyorsa bu kararı verebilmektedir (Lofstrom, 2002). Ayrıca kararın verilmesinde fırsatlar, kaynaklar, yetenek, kişisel özellikler, risk alabilme kabiliyeti, başarıya olan ihtiyaç ve tercihler gibi kişisel faktörler önemli olmaktadır. Analiz noktasında ve kamu politikası üretme noktasında öncelikli olarak konu bu açılardan değerlendirilmelidir. Kendi hesabına çalışmaya başlama noktasında ve daha sonraki aşamalarda ailede ya da iş hayatında bir rol modelin olması da önemli bir etken olmaktadır (Davidson ve Honig, 2003). Rol modelden özellikle tecrübe, bilgi ve finansal destek noktalarında faydalanan olmak kendi hesabına çalışmayı pozitif etkilemektedir. Bu kapsamda ücretli işin motivasyon kaybına sebep olması, çalışılan iş ile uyumsuzluk, işin aile hayatını olumsuz etkilemesi kendi hesabına çalışma noktasında günümüzde önem arz etmektedir. Ancak literatürde parasal olmayan bu faktörlere yönelik çalışma ve veri yeteri kadar yoktur (Leoni and Falk, 2010).

Kişisel faktörler de kendi hesabına çalışma noktasında önemlidir. Bu açıdan yaş önemli bir değişken olmaktadır. Genellikle yaştaki artış ile kendi hesabına çalışıyor olma olasılığının arttığı kabul edilirken bu artış sonradan ters dönmektedir. Diğer bir faktör de eğitim seviyesidir. Bu kavram ile birlikte girişimcilik, iş ve sektör tecrübesini de düşünmek gerekmektedir. Eğitim düzeyinin yüksek olması hem kendi hesabına çalışma kararının verilmesinde hem de kendi hesabına çalışma sürecinde başarıyı etkileyen önemli bir faktördür (Robinson ve Sexton, 1994). Literatürde eğitim seviyesinin yüksek olmasının kendi hesabına çalışma olasılığını arttırdığını destekleyen pek çok çalışma mevcuttur. Ancak ülke, sektör, kadın – erkek, inceleme yapılan döneme bağlı olarak eğitim seviyesindeki artış ile kendi hesabına çalışma arasında ters yönlü ilişkinin varlığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Fakat teorik olarak eğitim seviyesinin yüksek olması daha genel ifade ile beşeri sermaye birikiminin yüksekliği ile kendi hesabına çalışma ya da girişimcilik arasında pozitif bir ilişkin beklemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kendi hesabına çalışmayı belirleyen faktörlerin incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik öncelikle giriş bölümünde kendi hesabına çalışmanın kapsamı, önemi, tanımları ve sebepleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İzleyen bölümlerde ise ilk olarak literatür özetine yer verilecek daha sonra Türkiye analizi için gerekli olan veri seti tanımlanarak bazı özet bilgiler sunulacaktır. Son olarak ise ekonometrik model özetlenerek tahmin sonuçları ortaya koyulacaktır.

II. Literatür

Literatüre bakıldığında kendi hesabına çalışma ile ilgili hem gelişmiş hem de gelişmekte ülkeler ile ilgili geniş bir literatür olduğu görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kendi hesabına çalışmada (self employment) yaşanan artış ile

birlikte literatürde de bu konuya ilgi artmaya başlamıştır. Çalışmalar hem makro hem de mikro boyutları ile konuyu geniş bir çerçevede ele almaktadır. Konuyu makro ekonomik açıdan araştıran çalışmalar işsizlik ve kişi başına sermaye gibi makro boyutlu değişkenler üzerine yoğunlaşmışlardır. Konuyu mikro açıdan inceleyen çalışmalar ise kendi hesabına çalışmayı seçmenin nedenleri, iş tecrübesi, bağımsız çalışma isteği, ayrımcılık (discrimination), kazanç artışı beklentisi gibi faktörler üzerine yoğunlaşmıştır (Livanos, 2009). Geniş bir literatür olması ile birlikte bulunan sonuçlar da her zaman birbirini desteklememekte çalışmalar neden ve sonuçlar açısından farklılıklar göstermektedir. İlgili çalışmalar değerlendirildiğinde kendi hesabına çalışmayı belirleyen temel değişkenler olarak eğitim, yaş, hanehalkı geçmişi, servet ve finansal kaynaklar yer almaktadır (Parker, 2004; Georgellis and Wall, 2005). Bu değişkenlere ek olarak cinsiyet, medeni durum, sektörel ayırım da önemlidir. Yapılan çalışmaları, bu değişkenleri içerecek şekilde, demografik yapı, beşeri sermaye ve makro ekonomik yapı ile ilgili konuları inceleyenler şeklinde gruplamak mümkündür.

Tablo-1: Kendi Hesabına Çalışma İle İlgili Literatür Özeti

Evans ve Leighton (1989)	ABD ekonomisinde yaşta %10 luk artış ortalama olarak %30'luk kendi hesabına çalışmada artışa sebep olmaktadır. Ayrıca beceriye bağlı hizmetler alanlarında kadınların kendi hesabına çalışma oranı erkeklerle göre daha hızlı artmaktadır. Çalışma süresine bağlı deneyimin fazla olması da bireylerin kendi hesabına çalışma olasılıklarını arttırmaktadır. Ek olarak daha önce kendi hesabına çalışan bireylerin tekrar kendi hesabına çalışma olasılıkları da daha yüksektir.
Brush (1992)	Kadınların erkeklere oranla kendi hesabına çalışma olasılıklarının daha düşük olduğunu ortaya koyan çalışmada ayrıca çocuklu kadınların kendi hesabına çalışma olasılıklarının çocuksuz kadınlara göre daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca kendi hesabına çalışan kadınların ailelerinde de kendi hesabına çalışan bulunmaktadır. Kadınların kendi hesabına çalışması noktasında finansal kaynaklara ulaşmaları erkeklere oranla daha zordur. Özellikle finansal kurumların ve fon fazlası olanların cinsiyet ayrımcılığına dayalı fon akışına yönelmeleri bu zorluğu arttırmaktadır.
Blanchflower ve Meyer (1994)	1983-1988 dönemi için Avustralya ve ABD ekonomisi için yapılan çalışmada kendi hesabına çalışma ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır. Yaştaki artış ile birlikte kendi hesabına çalışmada her iki ülkede de artış olmaktadır. Yaştaki artış ile beraber kendi hesabına çalışma olasılığı Avustralya'da hızla artarken ABD'de daha yavaş artmaktadır. İşsizlikteki artış ise kendi hesabına çalışmayı arttırmaktadır. İşsiz kalma durumunda kendi hesabına çalışmanın fırsat maliyetinin düşmesi bu sonuca neden olmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olanların kendi hesabına çalışma olasılığı da eğitim seviyesi düşük olanlara göre yüksektir.
Caputo ve Dolinsky (1998)	Amerikan ekonomisi için yapılan çalışmada, eşleri kendi hesabına çalışan evli kadınların da kendi hesabına çalışma olasılıklarının yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Bu sonuç eşin gelirinin sağladığı güvenceye bağlı olarak risk alma alabilme şansına bağlanmıştır. Ayrıca çocuk sahibi olan kadınların kendi hesabına çalışma olasılıkları da yüksek olarak bulunmuştur. Sebep olarak ise çocukları ile daha çok zaman geçirme ihtiyacının verdiği motivasyon olduğu vurgulanmıştır.

Wiklund, vd. (2004)	İlgili çalışmaya göre eğitim seviyesi ve kazançları yüksek olan bireylerin kendi hesabına çalışma olasılıkları düşüktür. Eğitim seviyesindeki artış ile birlikte yüksek ücretli işlerde çalışma olasılığının artmasına bağlı olarak bireyler ücretli işlerde çalışma konusunda daha istekli olmaktadır. Çalışmanın diğer önemli sonucu da beşeri sermayenin oluşması sürecinde bireylerin girişimcilik tecrübesindeki artışın önemli olmasıdır.
Georgeillis ve Wall (2005)	Almanya 1984- 1997 dönemi için yapılan çalışmada 39 yaşına kadar yaştaki artış kendi hesabına çalışmaya arttırırken bu yaştan sonraki artışlar azalmaktadır. Diğer bir bulguya göre, kadınlar kendi hesabına çalışmasında işsiz kalmama ve yarı zamanlı çalışmama isteği önemli bir faktördür. Erkeklerde ise kendi hesabına çalışmayı seçmede ücret farklılığının yarattığı mali sorunlar önemli bir etken olmaktadır.
Arenius ve Minniti (2005)	Meksika ve İngiltere için yapılan çalışma sonuçlarına göre, girişimci olarak yeni iş sahalarına girme eğilimi daha çok gençlik dönemlerinde görülmektedir. İlerleyen yaşlar da ise bu eğilim azalmaktadır. Buna göre risk alma eğilimi genç yaşlarda daha fazla olmaktadır. Ayrıca kadınlarda kendi hesabına çalışma oranı erkeklere kıyasla daha düşüktür.
Amaral ve Baptista (2006)	Portekiz ekonomisinde ücretli/maaşlı çalışma ile kendi hesabına çalışma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada 50 yaşına kadar yaş ile kendi hesabına çalışma olasılığı arasında pozitif ilişki bulunmuştur. 50 yaşından sonra bu ilişki tersine dönmektedir. Ayrıca yapılan çalışmaya göre ücretli çalışmadan kendi hesabına çalışmaya geçiş sürecinde yüksek eğitilmiş olmanın etkisi yoktur. Orta eğitime sahip olmanın ise etki vardır.
Watson ve McNaughton (2007)	İlgili çalışma kendi hesabına çalışmada cinsiyet ayrımı üzerinde durmuştur. Kadınlarda erkeklere oranla risk üstlenmenin daha yüksek olduğu ortaya koyulmuş, buna bağlı olarak da kadınlarda kendi hesabına çalışmanın erkeklere göre daha yaygın olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir sonuca göre de bireyler emeklilik sonrası dönemlerde kendi hesabına çalışma şeklinde tekrar işgücü piyasasına girmektedirler.
Livanos (2009)	2000-2001 yılları için Avrupa Birliğinin en yüksek kendi hesabına çalışma oranına sahip Yunanistan ve en düşük oranına sahip Büyük Britanya için yapılan çalışma sonuçlarına göre Yunanistan ve Büyük Britanya’da yaş arttıkça kendi namına çalışma olasılığında artış meydana gelmektedir. Ayrıca kadınların kendi hesabına çalışma şansı erkeklere oranla daha düşüktür. Evli bireylerin evli olmayanlara oranla kendi hesabına çalışma oranları ise yüksektir. Eğitim seviyesi de kendi hesabına çalışmayı etkilemektedir. İlk ve orta dereceli eğitim seviyesine sahip bireylere oranla eğitim seviyesi yüksek bireylerin kendi hesabına çalışma olasılıkları düşüktür.

III. Veri Seti ve Özet Bilgiler

Çalışmanın ekonometrik uygulama kısmında kullanılan data seti Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yürütülen Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) 2006-2007-2008 yıllarına ait ham veriler kullanılarak elde edilmiştir. Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) standartları baz alınarak hazırlanan Hanehalkı İşgücü Anketleri Türkiye’nin tamamını temsil etmekte ve çalışma çağındaki nüfusun işgücü piyasasındaki durumu hakkında bilgi toplamayı amaçlamaktadır. 1988-1999 yılları arasında yılda iki kez yapılan anketler, 2000’den sonra, hem örneklem boyutu hem de soru sayısı artırılarak, yılda dört kez yapılmaya başlanmıştır. 2005 yılı ile birlikte ise, hareketli üçer aylık dönemler baz alınarak aylık sonuçlar verecek şekilde anket yapısı değiştirilmiştir (TÜİK, 2015). Bu çalışmada kullanılan ham veri setleri TÜİK tarafından araştırmacıların

kullanımına sunulan; 2006 yılı için 107,949; 2007 yılı için 106,166 ve 2008 yılı için ise 107,180 hanede yaşayan tüm fertlere ait bilgileri içermektedir. Hanehalkı İşgücü Anketleri soru kapsamı açısından ankete katılan hanehalklarının, yaş, cinsiyet, evlilik durumu, eğitim durumu ve çalışıyorsa, mesleği, işteki durumu, toplam çalışma saati, ücretle çalışıyorsa geliri ve eğer çalışmıyorsa, iş arayıp aramadığı, iş arıyorsa, hangi yöntemlerle ve ne zamandan beri iş aradığı, iş aramıyorsa aramama nedeni gibi bilgileri içermektedir (TÜİK, 2015). Ankete katılan her bir birey için temel olarak şu üç alternatif durumdan biri söz konusudur: “Çalışıyor”, “Çalışmıyor” ve “İşgücüne Dahil Değil”. Bir bireyin çalışıyor veya istihdam ediliyor olarak kabul edilmesi için referans döneminde 1 saat bile olsa, ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına çalışan, işveren veya ücretsiz aile işçisi olarak aktif şekilde iktisadi bir faaliyette bulunması gerekmektedir. Bu gruba ilave olarak, referans dönemde çalışmıyor ancak işi ile bağlantısı süren kendi hesabına çalışanlarla işverenler de çalışıyor olarak kabul edilir. Ayrıca, referans döneminde çalışmıyor olsa bile 3 ay içinde işinin başına geri dönecek veya işten uzak kaldığı süre zarfında maaş veya ücretinin en az % 50’sini almaya devam ücretli ve maaşlı bireylerde çalışıyor olarak kabul edilmektedirler (TÜİK, 2015). İstihdam edilenlerin çalıştıkları işteki durumu TÜİK tarafından Uluslararası İşteki Durum Sınıflaması (ICSE,1993)’na uygun olarak yapılmış dört temel grup oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla, ücretli, maaşlı veya yevmiyeli olarak çalışan, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar şeklindedir. Bu çalışmada “kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)” üzerine yoğunlaşılacak ve bu gruplarda olmayı belirleyen bireysel faktörler ekonometrik olarak araştırılacaktır. ICSE (1993) sınıflamasına göre “kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)” şeklinde tanımlanan grupta “kendi hesabına çalışan (Own-Account Worker)”, “işveren (Employer)”, “ücretsiz aile işçisi (unpaid family worker)” ve “üretici kooperatifi üyeleri (members’ of producers cooperatives)” sınıfları yer almaktadır (OECD, 2011)¹. TÜİK, analizlerimizde kullanılan Hanehalkı İşgücü Anketleri’nde “kendi hesabına çalışılan işler” sınıflamasında “üretici kooperatifi üyeleri” dışındaki diğer tüm grupları kapsamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınladığı son kesinleşmiş Ocak 2014’e ait değerlere göre, yaklaşık toplam 25,194,000 çalışanın %65.6’sı ücretli veya yevmiyeli, %4.4’ü işveren, % 18.9’u kendi hesabına ve %11.1’i ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (TÜİK, 2015). Ayrıca, Tablo 2’de sunulan HİA-2013 yılı çalışılan faaliyet kolu ve işteki durum istatistikleri sonuçlarına göre 16,353,000 ücretli veya maaşlı çalışanın %61.26’sı hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Kendi hesabına çalışan 4,773,000 bireyin %53’ü tarım, %34.99’u hizmetler, kalan %11.52’si ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca, toplam 3,217,000 ücretsiz aile işçisinin yaklaşık %87’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

¹OECD Factbook (2011): Economic, Environmental and Social Statistics.

Tablo-2: Çalışılan Faaliyet Kolu ve İşteki Durum, HİA-2013²

	Ücretli veya Maaşlı	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
Tarım	3.61	6.18	53.47	87.01	23.57
Sanayi	35.12	30.37	11.52	2.61	26.39
Hizmet	61.26	63.37	34.99	10.35	50.04
Toplam (n*1000)	16353	1182	4773	3217	25524

Tablo-3: Bireysel Özellikler ve İşteki Durum, HİA-2013³

	Ücretli/Ma aşlı	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Genel
Erkek	73.57	92.05	82.81	25.26	70.06
Kent	81.15	82.99	41.29	15.97	65.56
Evli	66.62	87.39	87.86	70.04	71.99
Yaş Grubu					
Yaş 15-24	17.12	2.54	2.58	24.09	14.60
Yaş 25-34	36.05	24.70	16.38	22.04	30.09
Yaş 35-44	28.38	35.96	26.71	19.33	27.27
Yaş 45-54	14.73	23.18	26.82	18.46	17.85
Yaş 55+	3.71	13.62	27.49	16.10	10.18
Eğitim Durumu					
İlkokul Altı	4.56	1.10	13.37	25.67	13.59
İlkokul	26.08	33.67	57.95	42.11	53.71
Ortaokul	18.90	15.74	12.45	21.22	27.85
Lise	11.92	14.81	6.92	4.79	15.95
Meslek Lisesi	12.28	11.25	5.26	4.13	15.44
Üniversitesi	26.26	23.43	4.05	2.08	29.54
Toplam (n *1000)	16353	1182	4771	3218	25526

Benzer şekilde, istihdamdaki fertlerin işteki durumları ve bireysel özellik farklılıkları gözetilerek hazırlanan Tablo 3'te göze çarpan ilk bulgu, ücretsiz aile çalışanı dışındaki diğer tüm durumlarda erkeklerin payının kadınlardan daha yüksek olmasıdır. Örneğin, işverenlerin %92.05'i, kendi hesabına çalışanlarında

² Tablo 2'deki değerler TÜİK'in HİA veritabanı kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

³ Tablo 3'deki değerler TÜİK'in HİA veritabanı kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

%82.81'i erkektir (dolayısıyla, işverenlerin %7.95'i, kendi hesabına çalışanların ise %17.19'u kadındır). Bir diğer gözlem çalışanların çoğunluğu %65.56'lık payla kentsel alanda ikamet etmektedir. Ücretli/ maaşlı ve işveren olarak çalışanların yaklaşık %81'lik kısmı kentte yaşamaktadır. Aksine, kendi hesabına çalışanların ancak %41.29'u kentsel alanda yaşamaktadır. Tablo 3'ten elde edilen bir diğer bulgu da, yaş ile işteki durum alternatifleri arasında ücretli/maaşlı çalışanlar ve işveren olarak çalışanlar için ters-u ilişkisinin olmasıdır. En yüksek paya ücretli/maaşlı ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda 25-34 yaş grubu, işveren olarak çalışanlarda ise 35-44 yaş grubu sahiptir. Mezun olunan son okula göre dağılıma bakıldığında Üniversite mezunlarının en yüksek paya sahip olduğu gruplar Ücretli/Maaşlı ve İşveren olarak çalışma şeklidir.

Tablo 4⁴'de çalışanların işteki durumları ve meslek grubu dağılımı sunulmuştur. Tablo 4'deki bulgulara göre "ücretli/maaşlı" çalışanlarda en yüksek paya sahip iki meslek grubu %16.39 ve %16.36'lık pay ile sırasıyla "sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar" ve "hizmet ve satış elemanlarıdır"; en düşük paya sahip meslek grubu ise %0.62'lik pay ile "nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri" çalışanlarıdır. Ayrıca, "işveren" konumunda çalışan bireyler içinde en yüksek paya sahip iki meslek grubu %57.8 ve %14.65'lik pay ile sırasıyla "yöneticiler" ve "sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar"; en az paya sahip meslek grubu ise %0.99'luk pay ile "büro hizmetlerinde çalışan elemanlar" şeklindedir. Ayrıca, "kendi hesabına" ve "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışanlar içinde en yüksek paya sahip meslek grubu, sırasıyla %48.53 ve %67.11'lik pay ile "nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri" meslek grubunda yer almaktadır. Kendi hesabına çalışanların %15.57'si "yönetici" olarak, ücretsiz aile işçilerininin %18.26'sı ise "nitelik gerektirmeyen işlerde" çalışmaktadır.

Tablo-4: Meslek Grubu ve İşteki Durum

Meslek Grubu (ISKO88)	Ücretli/Maaşlı	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
Yöneticiler	4.56	57.80	15.57	0.21
Profesyonel meslek mensupları	11.05	6.01	1.56	0.09
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek men	11.30	3.90	1.90	0.51
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	11.04	0.99	0.46	1.40
Hizmet ve satış elemanları	16.36	5.21	6.05	8.65
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	0.62	6.98	48.53	67.11
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	16.39	14.65	11.20	2.81
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	15.52	3.91	7.87	0.95
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	13.17	0.55	6.86	18.26
N	209393	22378	89034	57483

⁴ Tablo 4'de sunulan değerler, 2013 yılı için TÜİK-HİA veritabanı "meslek grubu" ve "işteki durumu"nu birlikte değerlendirme imkanı sunan bir tablo oluşturma olanağı vermediği için çalışmanın uygulama kısmında kullanılan HİA-2006/2007/2008 "ham" verileri ile elde edilmiştir.

IV. Ekonometrik Model ve Tahmin Sonuçları

Bir önceki bölümde ifade edildiği gibi, HİA anketlerinde bireylerin işteki durum tercihinde dört farklı seçenek söz konusudur ve bunlar; ücretli-maaşlı çalışma, kendi hesabına çalışma, işveren ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma şeklindedir. Dolayısıyla, bu çalışmada kullanılacak olan bağımlı değişken “kategorik veya nitel”dir ve alternatifler seçenekler arasında daha iyi ya da daha kötü şeklinde doğrudan bir “sıralama” yapılamamaktadır. Bağımlı değişkenin bu şekilde tanımlandığı durumlarda literatürde çoklu seçim ya da tercih modelleri kullanılmaktadır (bknz, Greene, 2012; Wooldridge, 2005 ve Baltagi, 2005). Bu çalışmada ilgili modellerden “Çoklu-Tercih (Multinomial) Logit [MNL]” modeli kullanılacaktır⁵. MNL modeli iki alternatif seçeneğe veya ikili (binary) logit modelinin ikiden fazla tercih için genişletilmiş halidir. İkili logit modelinde olduğu gibi MNL modelinde maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmektedir ve modelde bağımlı değişkeni meydana getiren alternatif seçeneklerin birbirinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır (Greene, 2012). Diyelim ki, ankete katılan her birey için, $J \geq 1$ olmak üzere, $(J+1)$ alternatif seçenek söz konusu olsun. İlgili birey alternatifler içinde faydasını maksimize eden seçeneği tercih edecektir. Modele göre bireyin alternatif seçeneklerden herhangi birini tercih etme olasılığı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\Pr(y_t = l) = \frac{\exp(X_{tl}\beta^l)}{\sum_{j=0}^J \exp(X_{tj}\beta^j)} \quad l = 0, 1, \dots, J \quad (1)$$

Denklem (1)'de “ Y ” bağımlı değişkeni, “ X ” açıklayıcı değişkenler vektörünü, “ β ” tahmin edilecek parametre vektörünü göstermektedir. Modelde hata terimlerinin birbirinden bağımsız ve özdeş olduğu (i.i.d.) ve istatistiki dağılımının da “tip 1: extremevalue (log-weibull)” olduğu varsayılmaktadır. Modelin tahmini yapılırken alternatiflerden birisi baz veya referans olarak alınır ve aşağıdaki log-olabilirlik fonksiyonu maksimize edilerek parametre tahmincilerine ulaşılır:

$$\sum_{t=1}^n \left(\sum_{j=0}^J I(y_t = j) X_{tj} \beta^j - \log \left(\sum_{j=0}^J \exp(X_{tj} \beta^j) \right) \right) \quad (2)$$

Dolayısıyla, denklem (2)'de görüldüğü gibi, her bir gözlemin log-olabilirlik fonksiyonuna iki katkısı vardır. İlk olarak, $y_t = j$ olmak üzere $X_{tj} \beta^j$, ve 1.denklemin paydasında yer alan toplam değerlerin logaritmasının (-1) ile çarpımı. Model tahmin edildikten sonra sonuçların yorumlanabilmesi için göreceli risk oranları (relative risk ratio) hesaplanmıştır. Göreceli risk oranlarının

⁵Bir diğer alternatif model ise “Çoklu-tercih Probit (MNP)” modelidir. MNP'nin MNL'den temel farkı hata teriminin istatistiki dağılımının, MNP'de “çok değişkenli (multivariate) normal”, MNL'de ise “log-weibull” olmasıdır.

değerleri her zaman pozitif işaretlidir ve eğer bir bağımsız değişkene ait değer 1'den büyük ise ilgili açıklayıcı değişkenin bağımlı değişkene pozitif etkisinin, 1'den küçük olması ise negatif etkisinin olduğu anlamına gelmektedir⁶. Çalışmanın bu kısmında “kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)”de istihdam edilme olasılığını etkileyen faktörlere (yerleşim yeri, cinsiyet, evlilik durumu, yaş, eğitim seviyesi, meslek, coğrafi bölge, işsizlik oranı ve yıl) ilişkin tahmin sonuçları değerlendirilecektir. “Ücretli/maaşlı” çalışanların referans kategori alınarak tahminlerin yapıldığı MNL modeline⁷ ait tahmin sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Sonuçlara göre, “Kent”te yaşamak, “ücretli/maaşlı” çalışanlara göre, “işveren” şeklinde istihdam edilme olasılığını artırırken, “kendi hesabına” ve “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışma olasılığını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde azaltmaktadır. Spesifik olarak bakıldığında “ücretli/maaşlı” çalışanların baz alınıp “işveren”lerle karşılaştırıldığı Tablo 5’in 2.sütündeki “kent” değişkenine ait göreceli risk oranı 1.519’dur, dolayısıyla, diğer açıklayıcı değişkenler sabit iken, kentte yaşayanların işveren olma olasılığı (ücretli/maaşlılar baz alındığında) kırdaki yaşayanlardan istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir ve 1.519 katıdır. Benzer şekilde, 3. [4.] sütündeki “kent” değişkenine ait göreceli risk oranı değeri 0.671 [0.261]’dir, dolayısıyla, diğer açıklayıcı değişkenler veri iken, kentte yaşayanların kendi hesabına çalışıyor [ücretsiz aile işçisi] olma olasılığı kırdaki yaşayanlardan daha düşüktür ve 0.671 [0.261] katıdır.

Bireylerin cinsiyeti dikkate alındığında, cinsiyet farklılığının istatistiki olarak anlamlı olduğu ve kadınların erkeklere göre tüm alternatif durumlarda daha düşük olasılığa sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, kadınların işteki durumlarına ait olasılık erkeklere ait olasılığın işverenlerde 0.398; kendi hesabına çalışanlarda 0.423; ücretsiz aile işçilerinde ise 0.823 katıdır. Ancak, “evli-kadın”larda durum tam tersi olarak görülmektedir. Örneğin, evli-kadının işteki duruma ait olasılık değerleri, diğerlerine ait değerlerin, işverenlerde 1.203; kendi hesabına çalışanlarda 1.996; ücretsiz aile işçilerinde ise 3.918 katıdır.

⁶Model hakkında ayrıntılı bilgi için bkzn. Greene, 2012; Wooldridge, 2005 ve Baltagi, 2005.

⁷Tahminlerde kullanılan değişkenlere ait tanımlar Ek-1’de sunulmuştur. Değişkenlere ait özet istatistikler istendiğinde yazarlardan temin edilebilir.

Tablo-5: Çoklu Tercih Logit (MNL) Modeli Tahmin Sonuçları⁸

Bağımsız Değişken	İşveren		Kendi Hesabına		Ücretsiz Aile İşçisi	
	Katsayı	Std. Hata	Katsayı	Std. Hata	Katsayı	Std. Hata
Kent	1.519**	0.042	0.671**	0.01	0.261**	0.005
Kadın	0.398**	0.025	0.423**	0.015	0.823**	0.024
Evli-Kadın	1.203*	0.096	1.996**	0.087	3.918**	0.161
Evli	1.313**	0.053	1.079**	0.029	0.741**	0.025
Hreis	1.298**	0.044	0.944**	0.021	0.004**	0.000
Yaş 20-24	4.831**	0.832	2.413**	0.123	0.847**	0.028
Yaş 25-34	10.329**	1.743	4.674**	0.228	0.650**	0.023
Yaş 35-44	13.513**	2.295	6.291**	0.317	0.577**	0.023
Yaş 45-54	16.434**	2.803	9.248**	0.474	1.015	0.044
Yaş 55+	33.460**	5.786	18.297**	1.031	2.551**	0.137
İlkokul	1.188**	0.076	0.607**	0.017	0.753**	0.023
Ortaokul	1.121+	0.075	0.432**	0.013	0.569**	0.021
Lise	0.943	0.064	0.339**	0.011	0.595**	0.024
Meslek lisesi	0.634**	0.044	0.249**	0.008	0.369**	0.016
Üniversite	0.282**	0.02	0.069**	0.003	0.347**	0.022
Profesyonel meslek mensupları	0.108**	0.004	0.152**	0.006	0.137**	0.025
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek	0.034**	0.001	0.067**	0.002	0.742*	0.091
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	0.009**	0.001	0.016**	0.001	1.738**	0.193
Hizmet ve satış elemanları	0.022**	0.001	0.089**	0.002	6.024**	0.635
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	0.646**	0.032	7.179**	0.281	403.619**	44.311
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	0.052**	0.002	0.140**	0.003	1.917**	0.208
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	0.013**	0.001	0.097**	0.002	1.086	0.126
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	0.002**	0	0.082**	0.002	9.315**	0.977
Bölge Kukla Değişkenleri	Anlamlı		Anlamlı		Anlamlı	
İşsizlik oranı	0.978**	0.005	0.992**	0.003	0.925**	0.004
Yıl 2007	1.025	0.022	0.909**	0.013	0.899**	0.019
Yıl 2008	1.066**	0.023	0.851**	0.013	0.909**	0.019
Log Likelihood			-32,639,809.67			
LR Test			109,128.34			
LR Olasılık			0.00			
Pseudo R2			0.49			
N			378288			

Not: ** %1'de, * %5'de ve + ise %10'da anlamlılığı ifade etmektedir.

Ayrıca, “evli” olma “işveren” ve “kendi hesabına çalışma” olasılığını artırırken, “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışma olasılığını azaltmaktadır. Benzer şekilde, hane halkı reisi olma (hreis) hane halkı reisi olmayanlara göre, ücretli

⁸ Tablo 5'te yer alan katsayı değerleri “görel risk oranları (rrr)”dır.

çalışma baz alındığında, “işveren” olarak çalışma olasılığını artırırken, “kendi hesabına” ve “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışma olasılığını azaltmaktadır. Tecrübenin bir göstergesi olan yaşı temsil eden yaş grupları kukla değişkenlerine ait bulgulara bakıldığında ise tahmin sonuçları şu şekilde değerlendirilebilir. Yaş arttıkça işveren veya kendi hesabına çalışma olasılığı sürekli artmaktadır. Ve en yüksek görel risk oranı değeri her iki çalışılan işteki durum alternatifi içinde 55 yaş ve üzeri (yaş 55+) grupta görülmektedir. Örneğin, 55 yaş ve üzerinin işveren olma olasılığı referans yaş grubu olan 15-19’un 33.46 katı; aynı yaş grubunun kendi hesabına çalışıyor olma olasılığı ise referans kategorinin 18.29 katıdır. Ancak, ücretsiz aile işçisi olma olasılığı ile yaş arasında U-ilişkisi vardır, yani yaş arttıkça ücretsiz aile işçisi olma olasılığı önce azalmakta ve daha sonra artışa geçmektedir. Ücretsiz aile işçisi olma olasılığının en düşük olduğu yaş grubu 35-44’ tür ve bu gruba ait görel risk oranı 0.577’dir.

Eğitim düzeyinin işteki duruma olan etkisine ait bulgulara bakıldığında, bu grup kukla değişkenler arasında ilkökul altı (okur-yazar ve okur-yazar olmayan) kategorisi referans alınmıştır, şunlar söylenebilir. İşveren olma durumuna bakıldığında, referans kategoriye göre, ilkökul, meslek lisesi ve üniversite mezunları istatistiki olarak %5 seviyesinde anlamlı farklılık oluşturmuştur. İlkokul altı gruba göre meslek lisesi ve üniversite mezunlarının işveren olma olasılığı daha düşük iken, ilkökul mezunlarının işveren olma olasılığı daha yüksektir. Kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma durumlarına ait bulgularda eğitimin etkisine bakıldığında temel bulgu, her iki durum içinde, referans kategoriye göre diğer eğitim seviyelerinin istatistiki olarak anlamlı ve daha düşük olasılığa sahip olmaları şeklinde ifade edilebilir. Örneğin, bir meslek lisesi mezununun kendi hesabına çalışma olasılığı referans kategorinin 0.249 katı iken, ücretsiz aile işçisi olma olasılığı yine referans kategorinin 0.369 katıdır. Sahip olunan mesleğin işteki duruma olan etkisine ait tahmin sonuçlarına göre, referans kategori “yöneticiler” ile karşılaştırıldığında, diğer tüm meslek gruplarında olmak “işveren” olma olasılığını azaltmaktadır. İşveren olarak çalışmada en yüksek görel risk oranı 0.646 ile “nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları”ndan düşük görel risk oranı ise 0.002 ile “nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları”nın işveren olma olasılığı “yöneticiler” in 0.646, “nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları”nın işveren olma olasılığı da 0.02 katıdır. Tablo 3’te karşımıza çıkan bir diğer sonuç da ikamet edilen coğrafi bölgenin işteki duruma istatistiki olarak anlamlı katkısının olmasıdır. Coğrafi bölge etkisini daha ayrıntılı inceleyebilmek için tahmin sonrası olasılıklar tüm işteki durum alternatifleri ve TÜİK tarafından “NUTS1” şeklinde ifade edilen coğrafi bölge sınıflaması kullanılarak ayrı ayrı tüm coğrafi bölgeler için hesaplanmış ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Öncelikle Türkiye geneli için elde edilen sonuçlara bakılacak olur ise, 378,288 çalışandan rastgele birisi seçildiğinde bunun ücretli/maaşlı çalışma olasılığı % 55.47, işveren olarak çalışma olasılığı %5.95, kendi hesabına çalışma olasılığı %23.46 ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma olasılığı ise %15.13 olarak

tahmin edilmiştir. Coğrafi bölge farklılıklarına bakılacak olur ise İstanbul'da ikamet eden bir çalışanın ücretli/maaşlı olma olasılığı %78.14'tür ve bu değer Türkiye ortalaması olan % 55.47'nin üzerindedir. Benzer şekilde, İstanbul'da ikamet eden bir çalışanın işveren olma olasılığı %8.48'dir ve bu değerde işteki durumları aynı konumda olanların ülke ortalamasının üzerindedir. Ancak, kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda İstanbul'da ikamet eden çalışanlara ait tahmini olasılık değerleri her iki grup içinde ülke ortalamasının altındadır.

Tablo 6: İşteki Durum ve Coğrafi Bölge Farklılığı: MNL Modeli Olasılık Tahminleri (%)

	N	Ücretli/Maaşlı	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
İstanbul	50,071	78.14	8.48	12.09	1.29
Batı Marmara	23,174	49.88	5.34	25.95	18.83
Ege	60,295	57.83	5.87	22.93	13.37
Doğu Marmara	39,161	67.65	6.14	16.23	9.99
Batı Anadolu	29,920	66.80	7.46	18.11	7.63
Akdeniz	42,307	51.79	5.81	26.95	15.46
Orta Anadolu	17,443	54.33	7.01	24.98	13.68
Batı Karadeniz	40,382	41.50	4.78	25.82	27.90
Doğu Karadeniz	17,474	34.72	6.03	32.77	26.48
Kuzey Doğu Anadolu	18,371	35.40	3.29	30.26	31.05
Orta Doğu Anadolu	17,413	37.54	4.13	32.80	25.53
Güney Doğu Anadolu	22,277	47.29	3.83	35.44	13.44
Türkiye Geneli	378,288	55.47	5.95	23.46	15.13

Tablo 6'deki bulgulara genel olarak bakılacak olur ise, İstanbul, Ege, Doğu Marmara ve Batı Anadolu'da ikamet edenlerin ücretli/maaşlı çalışma olasılıkları ülke ortalamasının üzerindedir, kalan diğer bölgelerde ise ülke ortalamasının altındadır. Ücretli/maaşlı çalışma olasılığı en yüksek %78.14 ile İstanbul'da, en düşük ise %34.72 ile Doğu Karadeniz bölgesinde tahmin edilmiştir. İşveren olarak çalışma olasılığı tahmin değerlerine bakılacak olur ise, Kuzey Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Batı Karadeniz, Akdeniz, Ege ve Batı Marmara'da ikamet edenlere ait olasılık değerleri ülke ortalamasının altındadır. İşveren olarak çalışma olasılığının en düşük olduğu bölge %3.29 ile Kuzey Doğu Anadolu iken, en yüksek olduğu bölge ise %8.48 ile İstanbul'dur. Kendi hesabına çalışma şekline ait tahmini olasılık değerlerine bakıldığında, bu duruma ait olasılık değerlerinin en düşük olduğu ilk üç bölge sırasıyla %12.09 ile İstanbul, %16.23 ile Doğu Marmara ve %18.11 ile Batı Anadolu iken, en yüksek olduğu üç bölge sırasıyla %35.44 ile Güney Doğu Anadolu, %32.8 ile Orta Doğu Anadolu ve %32.77 ile Doğu Karadeniz bölgeleridir. Son olarak, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlara ait olasılık tahminlerine göre, ilgili çalışma şekline ait değerlerin en küçük olduğu ilk üç bölge sırasıyla %1.29 ile İstanbul, %7.63 ile Batı Anadolu ve %9.99 ile Doğu

Marmara iken, en büyük olduğu üç bölge sırasıyla %31.05 ile Kuzey Doğu Anadolu, %27.9 ile Batı Karadeniz ve %26.48 ile Doğu Karadeniz bölgeleridir.

V. Sonuç

Kendi hesabına çalışma olgusu ile ilgili tanım zenginliği bulunmaktadır. Çalışmalar ve kurumlar kendi alanlarına yönelik olarak tanım yapma ihtiyacı duymuşlardır. Ancak kavramı en genel anlamda ücret ve maaş dışında kazanç sağlayan çalışma alanları olarak değerlendirmek mümkündür. ILO'nun yaptığı tanım da kapsayıcı özelliktedir. ILO'ya göre Kendisi hesabına çalışan girişimini ya da işyerini profesyonelce yöneten ve bu süreçte hiç işçi çalıştırmayan kişidir.

Kendi hesabına çalışma konusu ile ilgili literatür zengindir. Konunun çok yönlü olması, çok değişkenli bir yapısının olması dışında büyüme sürecinde girişimciliğin ve kendi hesabına çalışmanın önemli olması literatürü zengin hale getirmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde konunun önemli hale gelmesi ve bu alana yönelik kamusal düzenlemelerin zenginliği de literatürü zengin hale getirmektedir. Literatürdeki çalışmalar konuyu hem makro hem de mikro bazlı incelemektedirler. Bu çalışmalara bakıldığında genel olarak eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum, Hanehalkı yapısı - geçmişi, servet ve finansal kaynaklar üzerinde durulduğu görülmektedir.

Türkiye'de kendi hesabına çalışmayı belirleyen faktörleri ortaya koyan bu çalışmada, istihdam edilenlerin çalıştıkları işteki durumu, TÜİK tarafından Uluslararası İşteki Durum Sınıflaması (ICSE,1993)'na uygun olarak yapılmış, dört temel grup oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla, ücretli, maaşlı veya yevmiyeli olarak çalışan, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar şeklindedir. ICSE (1993) sınıflamasında "kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)" şeklindeki sınıflama içinde kendi hesabına çalışan (Own-Account Worker), işverenler, ücretsiz aile işçisi ve üretici kooperatifi üyeleri yer almaktadır. Hanehalkı İşgücü Anketi ise kendi hesabına çalışılan işler sınıflamasında üretici kooperatifi üyeleri dışındaki tüm grupları içermektedir. Çalışmada veri seti, TÜİK tarafından gerçekleştirilmiş olan 2006-2007-2008 yıllarına ait Hanehalkı İşgücü Anketlerinden ham olarak elde edilmiştir.

Çoklu tercih modelinin kullanıldığı ve maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilen bu çalışmada kendi hesabına çalışılan işlerde istihdam edilme olasılığını etkileyen faktörler olarak yerleşim yeri, cinsiyet, evlilik durumu, yaş, eğitim seviyesi, meslek, coğrafi bölge, işsizlik oranı ve yıl değişkenlerine yer verilmiştir. "ücretli/maaşlı çalışan" baz grup altında yapılan tahmin sonuçlarına göre, kentte yaşıyor olmak "işveren" şeklinde istihdam edilme olasılığını artırırken, "kendi hesabına" ve "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışma olasılığını istatistiki olarak azaltmaktadır. Ayrıca, kentte yaşayanların işveren olma olasılığı kırdaki yaşayanlardan istatistiki olarak daha yüksektir. Kentte yaşayanların kendi hesabına çalışıyor ve ücretsiz aile işçisi olma olasılığı da kırdaki yaşayanlardan daha düşüktür. Kadın olmak erkeklere oranla kendi hesabına çalışılan işlerde olma olasılığını her üç grupta da azaltmaktadır. Ancak evli kadınlarda durum tam tersidir. Kadınların evli olması her üç grupta da olma olasılığını arttırmaktadır. Evli olma durumu ise işveren ve kendi hesabına çalışma olasılığını arttırırken

ücretsiz aile işçisi olma olasılığını azaltmaktadır. Çalışanın hane reisi olması ise sadece işveren olma olasılığını artırırken diğer iki grupta olma olasılığını azaltmaktadır.

Önemli bir diğer değişken olan yaş arttıkça işveren olma ve kendi hesabına çalışma olasılığı sürekli artmaktadır. Ve en yüksek 55 yaş ve üzeri grupta görülmektedir. Bu açıdan Tecrübe ve birikime bağlı olarak ilgili bireylerin risk alma olasılıklarının arttığını söylemek mümkündür. Ancak, ücretsiz aile işçisi olma olasılığı ile yaş arasında U-ilişkisi vardır, yaş arttıkça ücretsiz aile işçisi olma olasılığı önce azalmakta ve sonra artışa geçmektedir. İlkokul altı kategorisinin baz alındığı eğitim düzeyi değişkeni açısından konu değerlendirildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır. İlkokul altı gruba göre meslek lisesi ve üniversite mezunlarının işveren olma olasılığı daha düşük iken, ilkokul mezunlarının işveren olma olasılığı daha yüksektir. Kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma durumlarında ise tüm eğitim düzeylerinde düşük olasılık değeri bulunmuştur. Baz kategorinin “yöneticiler” olduğu, mesleğin işteki duruma olan etkisine ait tahmin sonuçlarına göre de diğer tüm meslek gruplarında olmak “işveren” olma olasılığını azaltmaktadır. Bulunan diğer bir sonuç da ikamet edilen coğrafi bölgenin işteki duruma istatistiki olarak anlamlı katkısının olmasıdır. Rastgele seçilen birisinin, işveren olarak çalışma olasılığı %5.95, kendi hesabına çalışma olasılığı %23.46 ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma olasılığı ise %15.13 olarak tahmin edilmiştir. İstanbul’da ikamet eden bir çalışanın işveren olma olasılığı %8.48’dir. Bulunan değer işteki durumları aynı konumda olanların ülke ortalamasının üzerindedir. Diğer iki gruba ait İstanbul’da ikamet eden çalışanlara ait tahmini olasılık değerleri ise her iki grup içinde ülke ortalamasının altındadır.

KAYNAKÇA

- Amaral A.M. and R. Baptista (2006), Transitions from Paid-Employment into Entrepreneurship: An Empirical Study for Portugal in Empirical Entrepreneurship in Europe: New Perspectives, M. Dowling and J. Schumde (eds.), Edward Elgar.
- Arenius, P. and Minniti, M. (2005), Perceptual Variables and Nascent Entrepreneurship, *Small Business Economics*, (24), pp. 233-47.
- Baltagi, B. H. (2012), “Econometric Analysis of Panel Data”, 4.Baskı, Wiley Basım-Yayım.
- Blanchflower, D.G. and B. Meyer (1994), A Longitudinal Analysis of the Young Self-Employed in Australia and The United States, *Small Business Economics* 6(1), pp. 1-19.
- Brush, C.G. (1992), Research on Women Business Owners: Past Trends, a New Perspective and Future Directions, *Entrepreneurship Theory and Practice* 16(4), pp. 5-30.
- Caputo R.K. and A. Dolinsky (1998), Women’s Choice to Pursue Self-Employment: The Role of Financial and Human Capital of Household Members, *Journal of Small Business Management* 36 (3), pp. 8-18.
- Cowling, M., M. Taylor and P. Mitchell (2004), Job Creators, *Manchester School* 72(5), pp. 601-617.
- Davidsson, P. and B. Honig, 2003, The role of social and human capital among nascent entrepreneurs, *Journal of Business Venturing* 18(3), 301-331.
- Evans, D.S. and L.S. Leighton (1989), Some Empirical Aspects of Entrepreneurship, *American Economic Review* 79(3), pp. 519-535.
- Georgellis, Y. and H. J. Wall (2005), Gender Differences in Self-Employment, *International Review of Applied Economics* 9(3), pp. 321-342.

- Georgellis, Y. and H. J. Wall (2005), Gender Differences in Self-Employment, *International Review of Applied Economics* 9(3), pp. 321-342.
- Greene, W.H. (2012), "Econometric Analysis", 7.Baskı, Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Leoni Thomas and Martin Falk (2010), Gender and Field of Study as Determinants of Self-Employment, *Small Business Economics* 34, pp. 167-185.
- Livanos, I. (2009), What Determines Self-Employment? A Comparative Study, *Applied Economics Letters* 16 (3), pp. 227-232.
- Lofstrom, M. (2002), Labor Market Assimilation and The Selfemployment Decision of Immigrant Entrepreneurs. *Journal of Population Economics*, 15(1), 83–114.
- Minniti, M., Arenius, P. and N. Langowitz, 2005, *Global Entrepreneurship Monitor: 2004 Report on Women and Entrepreneurship*, Centre for Women's Leadership at Babson College / London Business School.
- Parker, S. (2004), *The Economics of Self-Employment and Entrepreneurship*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, P. and Sexton, E. A. (1994), The Effect of Education and Experience on Self-Employment Success, *Journal of Business Venturing* 9, pp. 141-156.
- TUIK (2015), www.tuik.gov.tr, son erişim 26 Mayıs 2015.
- Verheul Ingrid, Roy Thurik and Isabel Grilo, 2006, Determinants of Self-Employment Preference and Realization of Women and Men in Europe and The United States, *Scientific Analysis of Entrepreneurship and SMEs Report*.
- Watson, J. and M. McNaughton (2007), Gender Differences in Risk Aversion and Expected Retirement Benefits, *Financial Analysts Journal* 63(4), pp. 52-62.
- Wiklund, J., F. Delmar and K. Hellerstedt (2004), Selection of the Fittest? How Human Capital affects High-Potential Entrepreneurship, *Swedish Foundation for Small Business Research*.
- Wooldridge, J. M. (2005), "Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data", MIT Press.
- OECD Factbook (2011): Economic, Environmental and Social Statistics.

EK-Tablo-1: Uygulamada Kullanılan Bağımsız Değişkenlerin Tanım Listesi

1. "Kent" değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi kentte (nüfusu 20,000 ve üzeri yerler) yaşıyorsa 1, kırdı yaşıyorsa 0 değerini almaktadır.
2. "Kadın" değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi kadın ise 1, erkek ise 0 değerini almaktadır.
3. "Evli" değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi evli ise 1, diğer durumlardan (bekar, dul, boşandı) birinde ise 0 değerini almaktadır.
4. "Evli-Kadın" bir etkileşim kukla değişkeni olup evli-kadınlar için 1, diğer durumlar için ise 0 değerini almaktadır.
5. "H. Reis" değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi hanehalkı reisi ise 1, değilse 0 değerini almaktadır.
6. Yaş grupları ile ilgili 6 kukla değişken vardır. Yaş grupları için "baz" alınan kategori "15-19" yaş grubudur. Yaş grubunu ölçen diğer kukla değişkenler sırasıyla; "Yaş 20-24", "Yaş 25-34", "Yaş 35-44", "Yaş 45-54" ve "Yaş 55+ (Yaş 55 ve üstü)" dür.
7. Eğitim seviyesi ile ilgili 6 kukla değişken vardır. Uygulamada "baz veya referans" alınan kategori "ilkokul altı eğitim seviyesine sahip olanlar ile okuma yazma bilmeyen" gruptur. Eğitim seviyesini ölçen diğer kukla değişkenler sırasıyla; "İlkokul", "Ortaokul", "Lise", "Meslek lisesi", ve "Üniversite" dir.
8. Meslek grubu ile ilgili toplam 8 kukla değişken vardır. Burada "yöneticiler" sınıfında çalışanlar baz alınmıştır. Diğer meslek gruplarına ait kukla değişkenler ise sırasıyla: "Profesyonel meslek mensupları", "Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları", "Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar", "Hizmet ve satış elemanları", "Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları", "Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar", "Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar", "Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar" şeklindedir.
9. Bölge Kukla değişkenleri: TÜİK'in kullandığı istatistiki bölge birimleri sınıflaması "Düzye 1"e göre oluşturulmuş değişkenlerdir. Kişi ilgili bölgede yaşıyorsa değişken "1", diğer durumlar için "0" değerini almaktadır. Bölgelere ait 12 tane kukla değişken vardır.
10. "İşsizlik Oranı": TÜİK tarafından istatistiki bölge birimleri sınıflaması "Düzye 2"ye göre yayımlanmış olduğu işsizlik oranı.

Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Likidite Ölçülerinin Karşılaştırılması ve Likidite Volatilitesi Hisse Senedi Getirisi Arasındaki İlişki

Doç. Dr. Cüneyt AKAR

Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, BALIKESİR

ÖZET

Bu çalışma Türkiye Hisse Senedi piyasasında hisse senedi getirileri ile likidite volatilitesi arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca farklı likidite ölçülerinin hisse senetlerini likiditelerine göre aynı şekilde sıralayıp sıralamadıklarını da araştırmaktadır. Çalışmada 28.02.2011-18.11.2014 periyodunda Borsa İstanbul 100 (BİST100) endeksine giren hisse senetlerinin günlük kapanış, işlem hacmi ve fiili dolaşımdaki hisse senetleri verileri kullanılmıştır. Ampirik analizde Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyanslılık (GARCH) ve Ardışık Bağımlı Hareketli Ortalamalar (ARMA) modelleri kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre hisse senedi getirileri ile likidite volatilitesi arasında açık bir anlamlı ilişki belirlenmemiştir. Çalışma sonuçları aynı zamanda hisse senedi büyüklüğü ve Amihud likidite yetersizliği kriterlerine göre hisse senetlerinin benzer şekilde sıralandığını, getiri standart sapması kriterine göre ise farklı bir sıralamanın üretildiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Likidite ölçüleri, Likidite volatilitesi, Hisse senedi getirisi, Borsa İstanbul

JEL Sınıflandırması: G12, G14, O16

Comparison of Liquidity Measures and The Relationship Between Volatility of Liquidity and Stock Returns in Turkish Stock Market

ABSTRACT

This paper aims to determine the relationship between stock returns and volatility of liquidity in Turkish Stock Market. It is also investigated whether various liquidity measures sort the stocks in the same way according to their liquidities. The data used in the study contains the closing prices, trading volumes and free floating of the stocks that are included in Borsa İstanbul 100 Index (BIST100) and covers the period from 28.02.2011 to 18.11.2014. Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity (GARCH) and Autoregressive Moving Average models (ARMA) are used to perform empirical analysis. According to the results, it can not be determined the clear significant relationship between stock returns and volatility of liquidity. Results also show that while stock size and Amihud illiquidity criteria sort the stocks in the same way, stock return standard deviation criterion produces different ranking.

Key Words: Liquidity measures, Volatility of liquidity, Stock returns, Borsa İstanbul

JEL Classification: G12, G14, O16

I. Giriş

Hisse senedi piyasasında likidite kavramı, hisse senedinin herhangi bir zamanda piyasa fiyatından nakde dönüştürülebilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Salehi vd., 2011:1). Sermaye piyasasının önemli fonksiyonlarında biri olarak sayılabilecek likidite, hisse senedi piyasasının temel dinamikleri içinde çeşitli değişkenlerle olası ilişkisi nedeniyle alan yazında dikkat çekici bir konu olmuştur.

Ancak bu noktada, özellikle uygulamalı çalışmalar için araştırmacıların karşılaştığı en önemli kısıt, likidite kavramının direkt olarak gözlenemeyen bir değişken olmasıdır. Karşılaşılan bu kısıdı aşmak için sık kullanılan ilk yaklaşım, vekil (proxy) değişken yoluyla likiditeyi temsil etme eğilimidir. Likidite kavramının özelliklerini yansıttığı düşünülen ya da içinde likiditeyle ilgili bilgi barındırdığına inanılan değişkenler vekil değişken olarak modellere dahil edilebilmektedir. Özellikle hisse senedi işlem hacmi, en iyi alış-satış fiyat aralığı ve volatilitte değişkenleri likiditeyi temsil için sık kullanılan vekil değişkenlerdir. Darolles ve Fol (2014); Domowitz ve Wang (1994) ve Gallant vd. (1992)'in çalışmaları likidite yerine toplam işlem hacmi değişkeninin kullanıldığı örneklerden bazılarıdır.

Likiditenin gözlenememesi sorununa çözüm getiren ikinci yaklaşım, gözlenen değişkenlerin değerlerinden çeşitli hesaplamalar yoluyla likidite ölçüsü üretmektir. Amihud ve Mendelson (1986), Amihud ve Mendelson (1991) ve Amihud (2002)'ın çalışmaları bu konudaki öncül çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. Son dönemde ise Darolles vd. (2015) vekil değişken olarak kullanılan işlem hacmi değişkeninin içinde likiditeyi barındırdığını, ama tek başına likiditeden oluşmadığını ve işlem hacmi değişkeni içerisinde likiditenin ayrıştırılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu amaçla piyasanın tamamıyla likit olduğunu, fiyat değişimlerini ve işlem hacimlerini sadece bilgi akışının etkilediğini varsayan dağılım karışımı hipotezini (Mixture of Distribution) genişleterek, işlem hacmi içindeki likidite bilgisini ayıran bir yöntem geliştirmişlerdir.

Likidite göstergesi olarak farklı ölçülerin kullanılabilir olması bu ölçülerin birbirleriyle tutarlı sonuçlar üretmemeye ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Kullanılan likidite ölçüsü değiştiğinde uygulamalı çalışmaların sonuçlarının ciddi düzeyde farklılaşması, likidite ölçüsü seçimini son derece önemli hale getirebilir. Öte yandan sonuçların seçimden bağımsız olarak benzer sonuçları üretmesi de araştırmacılara önemli bir seçim serbestisi sağlayabilir.

Çalışmanın temel amaçlarından ilki Türkiye hisse senedi piyasasında likidite ölçüsü olarak kullanılacak hisse senedi ortalama büyüklüğü (stock average size), hisse senedi getirilerinin standart sapması (standart deviation) ve Amihud (2002)'un ortalama düzeltmeli likidite yetersizlik ölçüsü ortalaması (average of mean-adjusted illiquidity measure) kriterlerine göre hisse senetlerini sıralamaktır. Daha sonra bu sıralamalar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı belirlenmiştir. Bu üç ölçünün seçilmesindeki en önemli neden, her birinin hisse senetlerinin farklı karakteristiklerini yansıtmasıdır. Ölçülerden ilkiyle hisse senedi büyüklüğü değerlendirilirken, ikincisiyle getiri volatilitesi hesaplanmıştır. Son ölçü ise getiri - işlem hacmi ilişkisini nazara almaktadır.

İkinci amaç likidite ile beklenen getiri ve beklenen işlem hacmi arasındaki ilişkiye ait bilgiler sunmaktır. Alan yazında likiditeyi temsilen sıklıkla kullanılan bir vekil değişken olan işlem hacmi ile likidite arasındaki ilişki açısından bir boşluk bulunmaktadır. Çalışmalar genellikle likidite- hisse senedi getirisi veya likidite- hisse senedi fiyatı ilişkileri üzerine odaklanmıştır.

Reinganum (1990), Amihud ve Mendelson (1991), Datar vd. (1998), Chordia vd. (2001), Amihud (2002), Acharya and Pedersen (2005), Bekaert vd. (2007), Demir vd. (2008), Salehi (2011)'ın yayınları alan yazına bu yönüyle katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada elde edilen likidite ölçülerine göre hisse senetleri küçük, orta ve büyük likiditeye sahip hisseler olmak üzere gruplandırılıp, bu gruplardan oluşturulan portföylerin ortalama getiri ve ortalama işlem hacmi gibi özellikleri incelenerek katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü amacımız ise likidite volatilitesiyle hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu ilişki alan yazında genellikle ihmal edilmiş, yeterli sayıda uygulamalı çalışmaya konu olamamıştır. Oysa likidite volatilitesi yatırımcıların işlem yapma tercihlerini çok yakından ilgilendirmektedir. Bu amaçla likidite volatilitesi popüler volatilité ölçüm yöntemlerinden olan genelleştirilmiş ardışık bağımlı koşullu değişen varyanslılık (GARCH) ile modellenmiştir. Daha sonra hisse senedi getirileri için belirlenen ardışık bağımlı hareketli ortalamalar (ARMA) denklemi içine açıklayıcı değişken olarak dahil edilerek, ilişki incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada önsel olarak, incelenen likidite ölçülerinin hisse senetlerini istatistiksel olarak benzer bir şekilde sıralamaları beklenmektedir. Amihud ve Mendelson (1986)'ın ileri sürdüğü likidite yetersizliği ile hisse senedi getirileri arasında pozitif yönlü ilişki olduğu hipotezi elde edilen veriler kullanılarak test edilmeye çalışılmıştır. Likidite volatilitesiyle hisse senedi getirileri arasında alan yazındaki uygulamalı çalışmaların sonuçları çelişkilidir. Buna paralel olarak söz konusu ilişkinin incelenen veri için negatif ya da pozitif yönlü olup olmadığı test edilmiştir.

Çalışma iç düzeni beş bölüm olarak tasarlanmıştır. İkinci bölümde ilgili alan yazın gözden geçirilmiştir. Üçüncü bölümde kullanılan veri ve yöntem açıklanmıştır. Dördüncü bölümde bulgular sunularak tartışılmıştır. Beşinci bölümde çalışma sonlandırılmıştır.

II. Alan Yazın

Hisse senedi piyasasında likidite kavramının varlık fiyatlama, piyasa etkinliği gibi finans alan yazınının önemli kavramları üzerindeki etkisinin yapılan uygulamalı çalışmalarla kanıtlanması bu konuya olan ilgiyi arttırmıştır (Goyenko vd, 2009). Likiditenin diğer değişkenlerle ilişkisini incelemek isteyen araştırmacıların karar vermek durumunda kaldıkları ilk soru likiditenin nasıl ölçüleceğidir. Bu konuda geniş ama tartışmalı bir alan yazın mevcuttur. Yapılan ilk çalışmalarda işlem hacmi likidite ölçüsü olarak kullanılmıştır. Gallant vd. (1992) hisse senedi fiyatlarıyla işlem hacmi ilişkisini incelemişler, işlem hacmini fiyatları ve volatilitéyi etkileyen bir likidite ölçüsü olarak düşünmüşlerdir. Domowitz ve Wang (1994) de işlem hacmini likiditeyle ilişkilendirerek, işlem hacmini piyasaya bileşeni ve hisse senedine özel bileşen olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Darolles vd. (2015) ise işlem hacminin likidite bilgisi barındıran bir değişken olduğunu, ama tek başına likidite ölçüsü olmak yerine içinden likidite bilgisinin arındırılması gerektiğini öne sürmüşler ve buna uygun bir ayırıştırma yöntemi önermişlerdir. Datar vd. (1998) likidite ölçüsü olarak bir işlem hacmi

göstergesi olan devir hızı oranını kullanarak likidite- hisse senedi getirisi ilişkisini araştırmışlardır.

Likidite ölçümünde kullanılan bir diğer ölçü alış-satış fiyat aralığı ölçüsüdür. Hasbrouck ve Seppi (2001) likidite ve piyasa derinliği arasındaki ilişkiyi incelerken alış-satış fiyat aralığı temelli likidite ölçüsü kullanmışlardır. Sezgin vd. (2008) Borsa İstanbul'da likidite ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalıştıkları yayınlarında likiditeyi ağırlıklı emir değeri yöntemiyle ölçmüşlerdir. Eleswarapu (1997) de likidite ölçüsü olarak belirlediği alış-satış fiyat aralığı ile hisse senedi getirileri arasında pozitif yönlü ilişki tespit etmiştir. Chalmers ve Kadlec (1998) likidite ölçüsü olarak iskonto edilmiş alış – satış fiyat aralığını kullanmışlardır.

Finansal piyasa uygulamalarında likidite yerine kullanılan vekil değişkenlerden biri de hisse senedi büyüklüğüdür. Küçük hisselerin daha fazla likidite problemiyle karşılaşabilecekleri varsayılır (Darolles vd., 2015). Groot ve Verschoor (2002) gelişmekte olan 5 Asya ülkesinde hisse senedi büyüklüğünün hisse senedi getirileri üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Drew ve Veeraraghavan (2002) de varlık fiyatlamasında hisse senedi büyüklüğünün etkili olduğunu savunmuşlardır. Lischewski ve Voronkova (2012) ise Polonya hisse senedi piyasasında hisse senedi büyüklüğünü likiditeden ayrı olarak modellemişler ve hisse senedi büyüklüğünün hisse senedi fiyatları üzerinde etkili oldukları savını ileri sürerken, likiditenin etkisiyle ilgili güçlü kanıtlar bulamamışlardır.

Getiri volatilitesi-likidite ilişkisine dayalı olarak, volatilitenin vekil değişken olarak kullanılması da alan yazında rastlanan bir durumdur. Yüksek volatiliteye sahip hisse senetlerinin düşük likidite özellikleri gösterdikleri düşünülmektedir. Sadeghi (2011) Umman, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri verileriyle yaptığı çalışmada volatilitenin değişimini diğer başka ölçülerin yanında likiditeyi temsilen kullanmıştır. (Darolles vd., 2015) de volatilitenin göstergesi olarak getirilerin standart sapmasını bir likidite ölçüsü olarak değerlendirmiştir.

Likidite ölçümünde değişik hesaplamalarla elde edilen başka ölçüler de mevcuttur. Bunlar arasında hesaplama kolaylığı nedeniyle en sık kullanılanlarından biri Amihud (2002)'in likidite yetersizlik ölçüsüdür. Bu ölçü hisse senedi getirilerinin mutlak değerinin işlem hacmine oranlanmasıyla elde edilmektedir. Bunun dışında yine Roll (1984), Lesmond vd. (1999), Liu (2006), Hasbrouck (2004) ve Pastor ve Stambaugh (2003)'ün geliştirdikleri farklı likidite ölçüleri bulunmaktadır.¹

Önemli bir gelişmekte olan ülke borsası olan Borsa İstanbul'da da hisse senedi likiditesi kavramıyla ilgili değişik çalışmalar alan yazına katkıda bulunmuştur. Önder ve Güner (1998) hisse senedi alış satış aralığını belirleyen faktörleri araştırırken, Ekinci (2004) hisse senedi gün içi likiditesiyle ilgili istatistiksel analizler sunmuştur. Kayalı ve Ünal (2005) da alış satış fiyat aralığını

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Goyenko vd (2009) ve Kang ve Zhang (2014) incelenebilir.

likidite ölçüsü olarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, finansal varlık fiyatlarıyla piyasa mikro yapısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sezgin vd. (2008) likidite–hisse senedi getirisi ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında likidite ölçüsü olarak ağırlıklı emir değeri ölçüsünü kullanmışlardır. Yıldırım (2011) Türkiye için piyasa likiditesi endeksi oluşturmuş ve bu endeks sayesinde likiditenin izlenebilmesine olanak sağlamıştır. Kuzu (2011) likidite yetersizlik priminin menkul kıymet getirileri üzerindeki etkilerini belirlerken, Doğru ve Nacakçı (2014) piyasa yapıcılığı sisteminin likidite üzerindeki etkisini incelemişlerdir.

Likidite düzeyinin hisse senedi fiyat ve getirileri üzerindeki etkileri çok sayıda çalışmaya konu olmuşken, likidite volatilitesinin etkileri üzerine yapılan araştırmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Akbaş vd (2011)' a göre hisse senedi likidite volatilitesinin yüksek olması hisse senedi pozisyonunun belirsizliğini arttıracak, bu da yatırımcının yatırım yapma tercihlerini sınırlandıracaktır. Likidite volatilitesinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların sonuçları tartışmalıdır. Chordia vd. (2001) likidite volatilitesi ve beklenen getiriler arasında güçlü bir negatif ilişki bulmuştur. Akbaş vd (2011) ise likidite volatilitesiyle beklenen getiriler arasında pozitif ilişki tespit etmiş ve bunu yatırımcıların riskten kaçınmalarına bağlamışlardır. Amihud vd. (2005) riskten kaçınan yatırımcıların likidite volatilitesinden kaynaklanan riski telafi etme ihtiyacı hissettiklerini ileri sürmüşlerdir.

III. Veri ve Yöntem

Çalışmada Borsa İstanbul (BİST)'da işlem gören ve 18.11.2014 tarihi itibarıyla BİST100 Endeksine dahil olan hisse senetlerine ait günlük kapanış fiyatları, işlem hacmi ve fiili dolaşımdaki hisse senedi verileri kullanılmıştır. Veri eksikliği nedeniyle 9 hisse senedi analize dahil edilememiştir. Örneklem periyodu 28.02.2011 ve 02.10.2014 yılları arasında borsanın işlem yaptığı günleri kapsamaktadır. Veriler BİST ve Merkezi Kayıt Kuruluşundan (MKK) elde edilmiştir. Örneklem başlangıç tarihinin belirlenmesinde Sermaye Piyasası Kurulunun 27.10.2010 tarih ve 21/655 sayılı kararı dikkate alınmıştır. Bu belgede Hisse Senetleri Piyasası'nda işlem gören şirketlere ilişkin fiili dolaşımdaki hisse oranı kavramının ve bu kavramın kullanım alanlarının tespit edilmesine yönelik hükümler belirlenmiştir. Buna göre dolaşımdaki hisse oranı terimi, BİST hisse senetleri piyasalarında hisseleri işlem gören şirketlerin halka açıklık oranlarını gösterir bir kavram olarak tanımlanmış ve bu tanımın içine hangi hisselerin dahil edilmeyeceği belirlenerek, şirketlerin fiili dolaşımdaki hisse oranlarının MKK tarafından Kamuoyuna Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden duyurulmasına karar verilmiştir.² Buna istinaden hesaplanan veriler günlük olarak 28.02.2011 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamıştır.³

Likidite direkt olarak gözlenemediğinden alan yazında likiditeyi temsilen farklı değişkenler kullanılmış ya da gözlenebilen değişkenler kullanılarak çeşitli

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için Sermaye Piyasası Kurulunun 27.10.2010 tarih ve 21/655 sayılı kararı incelenebilir.

³ Kararın alımından sonra bir süre haftalık olarak izlenmiştir.

likidite ölçüm değerleri hesaplanmıştır. Uygulamada likiditeyi temsilen en çok kullanılan değişkenlerden biri toplam işlem hacmidir. Öte yandan son dönemde ortaya çıkan bazı çalışmalar toplam işlem hacmi değişkeniyle likiditenin temsil edilemeyeceğini iddia etmektedir. Borgy vd (2010) ve Darolles vd. (2015)'e göre yüksek işlem hacimli hisse senetleri her zaman en likit hisse senetleri olmak zorunda değildir. Bu nedenle çalışmada Darolles vd. (2015)'in izlediği yöntem kullanılarak üç kritere göre hisse senedi likidite ölçüleri hesaplanmıştır. Söz konusu kriterler aşağıda sıralanmıştır.

- Hisse senedi ortalama büyüklüğü
- Hisse senedi getirilerinin standart sapması
- Amihud (2002) 'un ortalama düzeltmeli likidite yetersizliği

ölçüsü ortalaması

Hisse senedi ortalama büyüklüğü, incelenen örneklem periyodunda hisse senedinin ortalama büyüklüğünü ifade etmektedir ve dolaşımdaki (floating) hisse senedi sayısı ile hisse senedi fiyatının çarpımı yoluyla hesaplanmıştır.⁴ Hisse senedi getirilerinin standart sapması da yine örneklem periyodu boyunca hesaplanan standart sapmadır.

Amihud (2002)'in ortalama düzeltmeli likidite yetersizliği ölçüsü hesaplanırken öncelikle her bir hisse senedi için “*t*” anında likidite yetersizliği değeri $ILLIQ_{it}$ denklem (1) yardımıyla bulunur.

$$ILLIQ_{it} = \frac{|R_{it}|}{VOL_{it}} \quad (1)$$

Denklem (1)'de VOL_{it} , Türk Lirası cinsinden işlem hacmini, R_{it} , “*i*” hisse senedinin “*t*” zamanındaki getirisini göstermektedir ve P_t ilgili hisse senedinin “*t*” zamanındaki kapanış fiyatını belirtmek üzere denklem (2) deki gibi hesaplanır.

$$R_{it} = 100 * \frac{\ln P_t}{P_{t-1}} \quad (2)$$

Daha sonra her bir “*t*” zamanı için ortalama likidite azlığı değeri, $AILLIQ_{it}$, denklem (3) kullanılarak elde edilir.

$$AILLIQ_{it} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N ILLIQ_{it} \quad (3)$$

Son olarak da düzeltme işlemi yapılarak ortalama düzeltmeli likidite azlığı ölçüsü; $ILLIQMA_{it}$, denklem (4)'deki gibi hesaplanır.

⁴ Alan yazında hisse senedi büyüklüğü hesaplanırken gerek tüm hisselerin sayısı gerekse dolaşımdaki hisse sayısı kullanılabilir. Bu çalışmada Darolles vd. (2015)'in önerdiği yöntemle uygun olarak dolaşımdaki hisse sayısı kullanılmıştır.

$$ILLIQMA_{it} = \frac{ILLIQ_{it}}{AILLIQ_t} \quad (4)$$

Her bir likidite ölçüsü için çalışmada incelenen hisse senetleri en likit hisse senedi ilk sırayı almak koşuluyla sıralanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus likidite yetersizliği ölçüsü ve standart sapması büyük, hisse senedi ortalama büyüklüğü küçük olan hisse senetlerinin daha küçük likiditeye sahip olduğudur. Üç kritere göre yapılan sıralamalar arasında bir uyum olup olmadığı Spearman sıra korelasyon katsayısı yardımıyla araştırılmıştır. Bu katsayı sıralı ölçekle ölçülmüş ya da çeşitli kriterlere göre sıralanmış değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü ölçmektedir. Spearman korelasyon katsayısı (r_s) denklem (5) aracılığı ile hesaplanmaktadır.⁵

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)} \quad (5)$$

Denklem (5) 'de d , birimlerin sıra sayıları arasındaki farkı gösterirken, n ise toplam birim sayısıdır. Hesaplanan korelasyon katsayısının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde 1' e yakınlığı sıralamalar arasındaki uyumun gücünü göstermektedir.

Bu analizden sonra hisse senetleri hesaplanan likidite ölçülerine göre en küçük %30, ortalama %40 ve en büyük %30'luk kesim noktaları kullanılarak 3 kısma ayrılmıştır. Her bir gruba giren hisse senetlerinden eşit ağırlıklı portföyler oluşturulmuş ve bu portföylerin beklenen getiri ve toplam işlem hacimleri hesaplanarak sonuçlar raporlanmıştır.

Çalışmada likidite volatilitesi – hisse senedi getirisi ilişkisini incelemek için daha önce hesaplanan likidite ölçülerinden her bir hisse senedi için hesaplanan $ILLIQMA_{it}$ serileri ile denklem (2) de gösterilen logaritmik getiri oranı kullanılmıştır. Öncelikle her bir hisse senedi likiditesi için koşullu volatilite serisi elde edilmiştir. Bu amaçla Bollerslev (1986)'in GARCH yöntemi kullanılmıştır. Denklem (6), (7) ve (8)'de standart bir GARCH (q,p) modelinin matematiksel yapısı gösterilmiştir.

$$ILLIQMA_{it} = \alpha_0 + \sum_{k=1}^s \alpha_k ILLIQMA_{it-k} + \sum_{r=1}^v \phi_r u_{it-r} + u_{it} \quad (6)$$

$$u_{it} = h_{it}^{1/2} \varepsilon_{it} \quad (7)$$

$$h_{it} = \omega + \sum_{l=1}^q \beta_l u_{it-l}^2 + \sum_{j=1}^p \delta_j h_{it-j} \quad (8)$$

⁵ Hesaplanan Spearman sıra korelasyon katsayısının istatistiksel anlamlılığı istatistiğine göre belirlenmiştir.

$$t = \frac{r_s}{\sqrt{\frac{1-r_s^2}{n-2}}} \quad \text{test}$$

(6), (7) ve (8) numaralı denklemlerde daha önce açıklanmayan h_{it} , $ILLIQMA_{it}$ nin koşullu varyansını, u_{it} serisel olarak korelasyonsuz hata terimini, ε_{it} birbirinden bağımsız ve özdeş olarak dağılan rassal değişkenleri, s , v , q ve p pozitif tamsayıları göstermektedir.

Likidite volatiliteleri GARCH yöntemiyle belirlendikten sonra, hisse senedi getirileri denklem (9)'da gösterilen ARMA (n, z) modeliyle tanımlanmıştır. Buradan görülebildiği gibi GARCH modelinden elde edilen koşullu volatilitelerinin karekökü açıklayıcı değişken olarak modele dahil edilmiş ve modeldeki λ katsayısı aracılığı ile likidite volatilitesi- hisse senedi getirisi ilişkisi yorumlanabilir hale getirilmiştir.

$$R_{it} = \theta_0 + \sum_{m=1}^n \theta_m R_{it-m} + \sum_{g=1}^z \omega_g \eta_{it-g} + \lambda h_{it}^{1/2} + \eta_{it} \quad (9)$$

Denklem (9)'de R_{it} denklem (2) aracılığı ile hesaplanan logaritmik getiri oranlarını temsil etmektedir. η_{it} ardışık bağımsız, değişen varyans sorunu olmayan hata terimidir. Hisse senedi getirileri ile likidite volatilitesi arasındaki ilişkiyi gösteren λ katsayısının işareti yorumlanarak likidite volatilitelerinin getiri oranları ile olan ilişkisi belirlenebilir. λ 'nin negatif olması yüksek volatilitedeki likidite değerinin daha düşük getiriye neden olduğunu işaret ederken, pozitif olması yüksek volatilitedeki likiditenin getirileri arttırdığına dair kanıt sunmaktadır.

IV. Bulgular

Önerilen yöntem uygun olarak öncelikle üç kritere göre hisse senetlerinin likidite ölçüleri hesaplanmış ve bu ölçülere göre en likit hisse senedi "1" değerini almak koşuluyla sıralama yapılmıştır. Bu ölçülere ve sıralamaya ilişkin sonuçlar Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1: BIST 100 Hisse Senetlerinin İncelenen Kriterlere Göre Likidite Ölçüleri ve Sıralamaları

Hisse Senedi	Hisse Senedi Büyüklüğü		Getiri Standart Sapması		Amihud Ölçüsü	
	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra
AEFES	4464,71	7	2,082959	25	0,507532	40
AFYON	109,73	70	2,545121	63	0,765438	55
AKBNK	11226,39	2	2,28334	46	0,02665	4
AKENR	209,52	46	2,262349	43	0,587638	47
AKSA	351,36	38	2,01862	19	0,851786	56
AKSEN	208,48	47	2,153745	31	1,131142	67
ALARK	268,60	43	1,794443	5	1,008335	64
ALGYO	77,89	80	2,146901	30	1,286939	74
ALKIM	76,19	81	2,248066	41	1,439797	77
ANACM	170,28	56	1,92362	13	2,116903	83

ARCLK	1633,36	15	2,187883	34	0,241476	17
ASELS	453,79	34	2,006265	18	0,333655	28
ASUZU	60,66	86	2,999558	82	1,354786	76
AYGAZ	580,69	29	1,721293	2	1,012002	65
BAGFS	45,05	88	2,196679	37	0,574027	46
BIMAS	5451,03	5	1,802261	7	0,12919	13
BIZIM	369,05	36	1,864603	8	0,592576	48
BJKAS	104,05	72	3,069529	86	0,433828	35
BRISA	105,54	71	2,758871	73	0,501612	39
BRSAN	60,91	85	2,760843	74	0,909077	59
CCOLA	2408,48	13	2,344876	53	1,178351	71
CIMSA	352,77	37	1,742894	3	1,229889	72
CLEBI	101,69	74	2,487949	61	1,756393	79
DGGYO	30,08	90	3,5486	91	7,407865	90
DOAS	335,01	39	2,581656	65	0,739633	53
DOHOL	644,25	25	2,483348	60	0,345556	30
ECILC	287,26	41	1,663039	1	0,527343	44
ECZYT	120,70	68	1,917324	11	0,999899	63
EGEEN	62,82	84	3,38665	90	0,874889	57
ENKAI	1503,67	17	1,926613	14	0,252053	18
EREGL	2146,35	14	1,920902	12	0,066332	7
FENER	184,99	52	3,095469	88	0,396065	31
FINBN	193,47	51	2,410643	57	10,15001	91
FROTO	1187,40	18	2,121352	27	0,415043	32
GARAN	15404,36	1	2,251009	42	0,007003	1
GOLTS	177,74	53	2,610494	67	0,282053	20
GOODY	150,32	61	2,982407	81	0,328797	27
GOZDE	80,39	79	3,058357	85	0,509305	41
GSDHO	162,02	59	3,021986	84	0,727549	51
GSRAY	125,60	65	2,712062	71	0,421994	34
GUBRF	121,11	67	2,456122	59	0,444102	36
IHLAS	444,16	35	2,809165	76	0,487422	38
IPEKE	278,79	42	3,227312	89	0,342445	29
ISCTR	6753,26	4	2,076959	23	0,013469	2
ISGYO	329,39	40	1,759201	4	0,960385	60
ITTFH	73,52	82	2,331167	52	1,025931	66
IZMDC	131,50	62	2,356133	55	0,888635	58
KARSN	122,64	66	2,623064	68	0,709048	50
KARTN	168,77	57	2,752803	72	0,308183	25

C. Akar / Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Likidite Ölçülerinin Karşılaştırılması ve Likidite Volatilitesi Hisse Senedi Getirisi Arasındaki İlişki

KCHOL	4447,81	8	1,955203	16	0,082073	9
KIPA	25,86	91	2,19515	36	5,07104	89
KONYA	202,87	48	2,601004	66	0,301063	23
KOZAA	479,93	31	2,846673	79	0,303566	24
KOZAL	1170,64	19	2,795705	75	0,237877	16
KRDMD	641,95	26	2,440859	58	0,138132	14
LOGO	41,52	89	2,672679	70	3,675952	88
METRO	115,10	69	3,081555	87	1,320376	75
MGROS	608,01	28	2,319691	50	0,142079	15
MNDRS	72,87	83	2,841624	78	1,876473	82
NTTUR	90,07	76	2,142449	29	1,258077	73
OTKAR	267,48	44	2,303882	49	0,564036	45
PETKM	848,01	23	1,936652	15	0,096401	11
PRKME	197,95	49	2,404905	56	0,525846	43
PTOFS	82,31	78	2,194445	35	2,34874	85
SAFGY	196,55	50	2,840658	77	2,376878	86
SAHOL	7408,74	3	2,209548	38	0,082572	10
SASA	128,85	64	2,320106	51	0,742149	54
SISE	1153,40	20	2,184524	33	0,253933	19
SKBNK	172,02	55	2,078932	24	1,612625	78
SNGYO	249,62	45	2,264187	44	0,420265	33
SODA	101,89	73	1,872704	9	1,857127	81
TATGD	131,01	63	1,968342	17	3,140128	87
TAVHL	1603,80	16	2,225553	39	0,292434	21
TEKST	101,04	75	2,921148	80	1,155739	69
THYAO	3090,92	9	2,278089	45	0,028969	5
TKFEN	740,47	24	2,057265	21	0,300205	22
TOASO	1107,65	21	2,564124	64	0,321855	26
TRCAS	153,51	60	2,125277	28	0,978172	62
TRGYO	164,45	58	2,240131	40	1,174574	70
TRKCM	469,13	32	2,063764	22	0,474723	37
TSKB	636,12	27	2,100555	26	0,7396	52
TTKOM	2711,77	11	1,798447	6	0,121952	12
TTRAK	568,06	30	2,289985	47	0,511753	42
TUPRS	4887,04	6	2,042492	20	0,077468	8
ULKER	1028,93	22	2,16287	32	0,64887	49
VAKBN	2554,73	12	2,352106	54	0,026169	3
VESTL	173,45	54	2,512913	62	0,972374	61
VKGYO	46,04	87	3,02197	83	2,120199	84

YAZIC	456,37	33	1,886537	10	1,850333	80
YKBNK	3011,57	10	2,297856	48	0,03329	6
ZOREN	86,19	77	2,649504	69	1,143891	68

Kriterlere göre yapılan sıralamalar arasında uyum olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen Spearman Sıra Korelasyon hesaplamaları Tablo 2' de sunulmuştur. Bu sonuçlara göre hisse senedi büyüklüğü ve Amihud ölçüsü kriterlerine göre yapılan sıralamalarda korelasyon katsayısı 0,732 olarak belirlenmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı olan bu katsayı iki kriter arasında uyumun iyi düzeyde olduğu ve iki kriterin de hisse senetlerini benzer şekilde sıraladığını ortaya koymaktadır. Hisse senedi büyüklüğü ve getiri standart sapması kriterine göre oluşturulan sıralamalar arasındaki korelasyon katsayısı 0,437 bulunmuştur. İstatistiksel olarak anlamlı olan bu katsayı pozitif yönlü ilişkiyi işaret etse de katsayının büyüklüğü nedeniyle uyumun güçlü olduğunu söylemek mümkün değildir. Getiri standart sapması ve Amihud ölçüsü kriterlerine göre yapılan sıralamalarda ise uyum gözlenememiştir.

Tablo 2: Kriterlere Göre Yapılan Sıralamanın Spearman Sıra Korelasyon Katsayıları

	Hisse Senedi Büyüküğü	Getiri Standart Sapması	Amihud Ölçüsü
Hisse Senedi Büyüküğü	1		
Getiri Standart Sapması	0,437 (0,000)	1	
Amihud Ölçüsü	0,732 (0,000)	0,076 (0,472)	1

(...): Marjinal anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Likidite sıralamaları analizinden sonra her üç kriterine göre en küçük %30, ortalama %40 ve en büyük %30' luk kesim noktaları kullanılarak hisse senetleri 3 gruba ayrılmıştır. Her gruptan eşit ağırlıklı bir portföy oluşturularak incelenen örneklem periyodu için portföylerin beklenen ortalama getirileri ve işlem hacimleri hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara yönelik sonuçlar Tablo 3'de raporlanmıştır.

Tablo 3: Likidite Düzeyine Göre Portföylerin Beklenen Getiri ve İşlem Hacmi

	E(R)			E(V)		
	Hisse Senedi Büyüküğü	Getiri Standart Sapması	Amihud Ölçüsü	Hisse Senedi Büyüküğü	Getiri Standart Sapması	Amihud Ölçüsü
P _D	0,034806	0,030440	0,042608	6,072548	11,025390	3,330827
P _O	0,018167	0,030730	0,025858	8,667293	30,868075	9,235816
P _Y	0,059939	0,050067	0,044576	54,020368	18,828746	60,150182
P _Y - P _D	0,025133	0,019627	0,000197	47,94782*	7,803356*	56,819355*

* %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir. P_D , P_O , P_V sırasıyla düşük, orta ve yüksek likiditeye sahip portföyleri temsil eder. Beklenen işlem hacmi milyon TL cinsinden raporlanmıştır.

Tablo 3’de gösterilen sonuçlar incelendiğinde her üç kriter için yapılan sıralamaya göre de likiditesi yüksek ve likiditesi düşük portföyler arasında getiriler açısından fark olup olmadığı basit “*t*” testi ile araştırılmıştır. Her ne kadar yüksek likiditeli portföyün, likiditesi düşük portföye göre daha yüksek bir getiri oranına sahip olduğu hesaplınsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir. Beklenen işlem hacimleri karşılaştırıldığında ise yüksek likiditeye sahip portföyün düşük likiditeli portföye göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek işlem hacmine sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç Darolles (2015)’in elde ettiği sonuca göre farklılık göstermektedir. İşlem hacmi Türkiye hisse senedi piyasasında likidite ölçüsü olarak kullanılabilir yargısına ulaşırken, getiri standart sapması ölçüsüne göre orta düzeyde likit olan portföy hem düşük hem de yüksek likiditedeki portföye göre daha fazla işlem hacmi ürettiğini de göz ardı etmemek gerekir.

Çalışmada son olarak hisse senedi getirisi, likidite volatilitesi ilişkisi incelenmiştir. Likidite ölçüsü olarak Amihud’un likidite yetersizlik ölçüsü kullanılmıştır.⁶ Yöntem kısmında sıralanan adımlara uygun olarak öncelikle her bir hisse senedi için likidite koşullu varyansı uygun GARCH modeliyle tahmin edilmiştir. GARCH modellerini uygulamanın ön koşullarından en önemlisi serilerin durağan olması, yani birim kökünün olmamasıdır. Bu nedenle likidite yetersizlik ölçüsü serilerine birim kök testleri uygulanmış ve serilerin durağan olduğu kanıtlanmıştır.⁷ Denklem (6), (7) ve (8)’ e göre her bir hisse senedi için uygun GARCH modelleri belirlenirken, gerek ortalama denklemi, gerekse koşullu varyans denkleminin yeterli bir şekilde tanımlanabilmesi için belirli kriterlere dikkat edilmiştir. Ortalama denklemde gecikme uzunluklarının seçiminde ilgili gecikme katsayılarının anlamlılığı yanında, hata teriminin seri korelasyondan arındırılması göz önüne alınmıştır. Ayrıca örneklemin ardışık bağımlılık ve kısmi ardışık bağımlılık fonksiyonları da gecikme uzunluklarının seçiminde önemli rol oynamıştır. GARCH mertebesinin belirlenmesinde ise h_{it} ’nin örneklem tahmini \hat{u}_{it}^2 ’nin ardışık bağımlılık ve kısmi ardışık bağımlılık fonksiyonlarından faydalanılmış, mümkün olduğunca düşük mertebeli modeller seçilmiştir. GARCH modelleri tahmin edildikten sonra tahmin sonuçlarından her bir hisse senedi için koşullu varyans serileri elde edilmiştir. Elde edilen bu serilerin karekökü alınarak hisse senedi getirileri için oluşturulan denklem (9)’a dahil edilmiş ve denklem (9) tahmin edilmiştir. Denklem (9) tipik bir ARMA modelidir. Yine bu modelin doğru bir şekilde tanımlanabilmesi için denklemdeki değişkenlerin durağan

⁶ Hisse senedi büyüklüğü de likidite ölçüsü olarak kullanılabilir bir zaman serisidir. Daha önceki analizde hisse senedi büyüklüğü ile Amihud ölçüsü arasında uyum olduğu belirlendiğinden sadece Amihud ölçüsü’ne göre çalışma gerçekleştirilmiştir.

⁷ Birim kökün varlığı için uygulamada sık rastlanan Augmented Dickey-Fuller (ADF), Philipps Peron (P-P) ve KPSS testleri kullanılmıştır. Test sonuçları sayfa kısıtı nedeniyle çalışmada raporlanmamıştır.

olması⁸, denklemdaki AR ve MA terimlerinin istatistiksel olarak anlamlı olması, hata terimlerinin ardışık bağımsız ve değişmeyen varyans özellikler taşıması gerekmektedir. Ayrıca gecikme uzunlukları belirlenirken uygulamaya paralel olarak Akaike Bilgi Kriteri (AIC) de değerlendirilmiştir. Elde edilen tahmin sonuçları Tablo 4'de özetlenmiştir.⁹

Tablo 4: Hisse Senedi Getirileri Denklemi Tahmin Sonuçları

	ARMA Yapısı	Volatilité Denklemi Yapısı	λ	LM(5)	LM(10)	B-P-G Testi
AEFES	ARMA(1,1)	AR(1)-GARCH(1,1)	-0,218	2,034	1,427	0,052
AFYON	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-	2,029	1,349	0,660
AKBNK	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-8,102*	1,660	1,150	1,039
AKENR	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,001	0,676	0,432	0,565
AKSA	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,086	0,349	1,128	1,186
AKSEN	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,005	0,584	0,870	2,503
ALARK	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,266	0,509	0,356	1,921
ALGYO	ARMA(2,2)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,057	0,151	0,726	0,674
ALKIM	AR(2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,032	0,220	0,716	2,311
ANACM	ARMA(2,2)	ARMA(2,1)-GARCH(1,2)	-	1,325	0,762	0,786
ARCLK	ARMA(2,2)	AR(4)-GARCH(1,1)	-1,397*	0,140	0,392	0,882
ASELS	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,386	0,181	0,343	2,607
ASUZU	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,199**	0,823	0,676	0,049
AYGAZ	ARMA(3,3)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,557	0,723	0,659	0,065
BAGFS	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,095	0,730	0,712	0,060
BIMAS	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,733	1,325	1,040	2,353
BIZIM	AR(1)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,006	0,423	0,646	0,142
BJKAS	ARMA(2,4)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,088	0,668	0,609	2,269
BRISA	ARMA(2,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,430*	0,564	1,303	2,368
BRSAN	AR(1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,364*	1,404	1,510	0,001
CCOLA	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,017	1,387	1,477	1,535
CIMSA	ARMA(4,4)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,105	1,326	1,374	0,924
CLEBI	ARMA(2,2)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	-0,020	0,583	0,915	1,628
DGGYO	ARMA(4,4)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,001	1,018	1,362	2,518

⁸ Getiri ve koşullu volatilité serilerinin durağanlığı da ADF, P-P ve KPSS testleriyle kontrol edilmiş, ancak sonuçlar raporlanmamıştır. Öte yandan koşullu varyans serileri için birim kökün var olduğu az sayıda seri, birincil farkları alınarak durağan hale getirilmiş ve bu şekilde modele dahil edilmiştir.

⁹ Modelin AR ve MA katsayıları ile GARCH modellerinin katsayıları raporlanmamıştır. Amacımıza uygun olarak modellerin yeterli bir şekilde tanımlandığına ilişkin kanıtlar sunmak adına tanı testleri ve hisse senedi getirisi likidite volatilitesi ilişkisine dair bilgi veren λ katsayısı sonuçları tabloda gösterilmiştir. ARMA modeli AR ve MA katsayıları istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlıdır.

C. Akar / Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Likidite Ölçülerinin Karşılaştırılması ve Likidite Volatilitesi Hisse Senedi Getirisi Arasındaki İlişki

DOAS	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,166	0,593	0,782	2,941
DOHOL	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,041	1,202	1,645	1,217
ECILC	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,059	0,491	0,292	2,385
ECZYT	ARMA(4,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,124	0,193	0,255	2,363
EGEEN	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,363	1,064	0,962	1,973
ENKAI	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,001	0,583	0,330	1,786
EREGL	ARMA(2,2)	ARMA(3,2)-GARCH(1,1)	8,476	0,413	0,575	0,813
FENER	AR(1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-23,648	1,951	1,565	2,686
FINBN	ARMA(2,2)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	-0,001	1,419	0,749	2,674
FROTO	ARMA(4,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,055	0,343	1,344	2,193
GARAN	AR(1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-84,25*	1,003	0,910	0,026
GOLTS	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,675	1,009	1,250	0,014
GOODY	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	1,413*	1,261	1,552	0,136
GOZDE	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,051	1,709	0,999	2,939
GSDHO	ARMA(2,2)	ARMA(3,1)-GARCH(1,1)	0,044	0,192	0,553	2,561
GSRAY	ARMA(4,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,137	0,374	0,479	2,012
GUBRF	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,511	1,788	1,531	0,695
IHLAS	ARMA(1,1)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,020	0,959	1,533	0,868
IPEKE	AR(1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	3,362	1,953	1,451	1,061
ISCTR	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-38,53	0,960	0,648	1,564
ISGYO	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,067	1,305	1,114	2,593
ITTFH	ARMA(2,2)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,353	0,711	0,758	0,008
IZMDC	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,2)	0,068	0,433	0,866	0,613
KARSN	ARMA(3,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,199	1,328	1,458	0,120
KARTN	ARMA(3,3)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	1,085*	0,093	1,400	0,007
KCHOL	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,038	0,901	0,794	2,789
KIPA	ARMA(1,1)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,010	0,391	0,881	2,265
KONYA	ARMA(2,2)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,320	0,824	1,388	2,837
KOZAA	ARMA(4,4)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-3,017	0,606	1,102	0,026
KOZAL	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,566	0,756	0,753	2,795
KRDMD	ARMA(3,3)	ARMA(2,2)-GARCH(1,1)	0,715	1,123	1,531	2,723
LOGO	AR(1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,070	1,331	1,005	0,208
METRO	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,071	0,503	0,956	0,004
MGROS	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,968	0,452	1,189	2,841
MNDRS	AR(1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,011	1,879	1,453	1,131
NTTUR	ARMA(1,1)	ARMA(4,4)-GARCH(1,1)	0,148*	0,327	0,376	0,670
OTKAR	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,202	0,843	0,794	3,414
PETKM	ARMA(2,2)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	4,142	0,754	1,094	0,964
PRKME	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,915*	1,940	1,621	0,054

PTOFS	ARMA(4,4)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,027	1,727	1,356	2,182
SAFGY	AR(1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,010	0,609	1,074	1,303
SAHOL	AR(1)	ARMA(4,1)-GARCH(1,1)	-2,458	1,460	0,957	3,010
SASA	ARMA(1,1)	ARMA(2,1)-GARCH(2,3)	0,286*	0,237	0,280	2,318
SISE	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,489	0,477	0,417	0,199
SKBNK	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,006	2,108	1,491	0,059
SNGYO	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,091	0,747	0,719	0,003
SODA	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,145**	1,497	1,085	0,857
TATGD	ARMA(1,1)	ARMA(3,3)-GARCH(1,1)	-0,009	0,853	1,287	0,126
TAVHL	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,068	1,412	1,392	2,835
TEKST	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,088	1,257	0,923	0,035
THYAO	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	3,936	0,263	0,732	0,246
TKFEN	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,765	0,430	0,969	1,609
TOASO	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,092	0,568	0,727	2,276
TRCAS	ARMA(3,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,250	0,172	0,494	0,006
TRGYO	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,024	1,367	1,307	1,543
TRKCM	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,399	0,702	1,500	1,948
TSKB	ARMA(3,3)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,330	0,810	0,680	2,517
TTKOM	ARMA(2,2)	ARMA(2,2)-GARCH(1,1)	-38,237*	1,384	1,213	1,695
TTRAK	ARMA(3,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,135	0,449	0,476	1,515
TUPRS	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,320	1,069	1,295	0,018
ULKER	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,155*	0,360	0,685	0,017
VAKBN	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-10,276	1,291	0,937	0,201
VESTL	ARMA(3,3)	ARMA(2,1)-GARCH(1,1)	0,122	0,581	0,671	2,255
VKGYO	ARMA(1,1)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,096*	1,140	1,113	2,980
YAZIC	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	-0,005	0,401	1,085	2,768
YKBNK	ARMA(1,1)	ARMA(3,3)-GARCH(1,1)	-5,864	1,930	1,142	2,873
ZOREN	ARMA(2,2)	ARMA(1,1)-GARCH(1,1)	0,056	0,148	0,682	0,088

LM(q): q gecikmeli seri korelasyon testi için F istatistiğini, B-P-G testi Breusch-Pagan-Godfrey'in koşullu değişen varyanslılık testi için F değerini göstermektedir.

* %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4'deki tanı testleri sonuçları ARMA modellerinin yeterli bir şekilde tanımlandığına yönelik kanıtlar sunmaktadır. LM testleri %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu da hata teriminin ardışık bağımsız olduğunu göstermektedir. B-F-G testine göre de hata terimlerinin değişen varyans özelliği göstermediği yönündeki sıfır hipotezleri reddedilememektedir.

Hisse senedi getirisi likidite volatilitesi ilişkisi hakkında bilgi barındıran λ katsayıları incelendiğinde net bir yargıya ulaşmak mümkün olmamıştır. Nitekim araştırmaya dahil edilen 91 hisse senedinden sadece 12 tanesi %5 anlamlılık düzeyinde, 4 tanesi de %10 anlamlılık düzeyinde likidite

volatilitésinin hisse senedi getirileri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra anlamlı ilişki tespit edilen hisse senetleri için ilişkinin yönü açısından da bir mutabakat elde edilememiştir. 9 hisse senedi için mevcut ilişki pozitif yönlü tahmin edilmişken, 7 hisse senedi için negatif yönlü olarak belirlenmiştir.

Elde edilen sonuçlar önsel beklentilerimizi destekler nitelikte değildir. İncelenen tüm kriterler hisse senetlerini likiditelerine göre benzer şekilde sıralamamaktadır. Getirilerle likidite yetersizliği arasında pozitif yönlü ilişkiye dair kanıtlar elde edilememiştir. Likidite volatilitesi ve getiri arasında da negatif yönlü ilişkinin varlığı eldeki veriler ışığında ispatlanamamıştır. Likit olmayan hisse senetlerine yatırım yapan yatırımcılar doğal olarak bir prim beklentisi içinde olmaktadır. Dolayısıyla likit olmayan hisse senetlerinin yüksek getiriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Sonuçların bunu desteklememesi incelenen piyasada yatırımcıların likidite faktörünü yatırım kararlarını alırken öncelikli olarak dikkate almadıklarının göstergesi olabilir. Likiditenin ölçümünde ve hisse senetlerinin likit olup olmadıklarının tayininde yaşanan sorunlar bunda etkili olabilir. Likidite volatilitésinin getiriler üzerindeki etkisi açısından alan yazında hem pozitif hem de negatif yönlü ilişkiye dair sonuçlar bulunmaktadır. Çalışmanın bulguları her iki görüşe ait belirgin bir kanıt sunmamaktadır. Akbaş vd (2011)' e göre yüksek likidite volatilitésine sahip hisse senetleri özellikle kısa vadede likiditeye ihtiyacı olan yatırımcılar için sorunlu olarak görülebilir. Çünkü likidite ihtiyacının olduğu dönemde hisse senedinin nasıl bir likidite durumunda olacağını kestirmek zordur.

Sonuç

Bu çalışmada BİST ve MKK'dan alınan veriler kullanılarak Türkiye Hisse Senedi Piyasasında bazı likidite ölçüleri incelenerek karşılaştırılmış ve likidite volatilitesi ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Örneklem periyodu olarak 28.02.2011-18.11.2014 tarihleri arası seçilmiş ve incelenen periyotta BİST100 endeksine giren hisse senetlerinin günlük kapanış fiyatı ve işlem hacmi değerleri kullanılmıştır.

İlk olarak uygulamalarda likidite ölçüsü olarak sıklıkla kullanılan hisse senedi büyüklüğü, getiri standart sapması ve Amihud ölçüsü kriterlerine göre hisse senetlerinin likiditeleri ölçülmüş, bu ölçülere dayalı olarak hisse senetleri likidite düzeylerine göre sıralanmıştır. Bu sıralamalardan hisse senedi büyüklüğü ve Amihud ölçüsü kriterine göre olanlar arasında uyum olduğu Spearman Sıra Korelasyon Katsayısıyla belirlenmiştir.

İkinci olarak hesaplanan likidite ölçülerine göre hisse senetleri yüksek, orta ve düşük likiditeli olmak üzere üç gruba ayrılarak her bir gruptaki hisse senetlerinden eşit ağırlıklı portföyler oluşturulmuş ve bu portföylerin ortalama getiri ve işlem hacimleri karşılaştırılmıştır. Yüksek ve düşük likiditeli portföyler için getiriler açısından anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Ancak işlem hacmi açısından ise yüksek likiditeli portföyün daha yüksek işlem hacmi ürettiği belirlenmiştir.

Üçüncü aşamada ise likidite volatilitésıyla hisse senedi getirileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla her bir hisse senedi için Amihud

ölçüsüne dayalı olarak hesaplanan likidite ölçülerinin volatilitesi ARMA-GARCH koşullu volatilité yöntemiyle modellenmiştir. Bu modellerden elde edilen koşullu volatilité serileri hisse sendi getirileri için oluşturulan ARMA modellerine dahil edilerek ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda bu iki değişken arasında şüpheye yer bırakmayacak ölçüde net bir ilişki tespit edilememiştir. İncelenen hisse senetlerinden çok azında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. İlişkinin anlamlı olduğu hisse senetleri için ilişkinin yönüyle ilgili de açık bir bulgu elde edilememiştir. Bazı hisse senetleri için negatif ilişki belirlenirken, bazıları için bu ilişkinin pozitif yönlü olduğu ortaya konmuştur.

Bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda likidite volatilitésinin ölçümünde farklı koşullu volatilité modelleri kullanılabilir. Özellikle asimetriye izin veren, yapısal kırılmaları dikkate alan modellerin kullanımı daha net sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Yine yüksek ve düşük volatiliteli likidite dönemlerini Markov süreci gibi yöntemleri kullanarak kendi iç dinamikleriyle belirleyen modeller vasıtasıyla, hisse senedi fiyat ve getiri karakteristikleri değişik likidite düzeylerine göre belirlenebilir.

Kaynakça

- Acharya, V.V., ve Pedersen, L.H., (2005). "Asset pricing with liquidity risk", *Journal of Financial Economics*, 77, 375-410.
- Akbas, F., Armstrong, W.J., ve Petkova, R., (2011). "The Volatility of Liquidity and Expected Stock Returns". *Working Paper Series. Department of Finance, Texas A&M University*.
- Amihud, Y., (2002). "Illiquidity and stock returns: cross-section and time-series effects". *Journal of Financial Markets*, 5, 31-56.
- Amihud, Y., ve Mendelson, H. (1986) "Asset pricing and the bid-ask spread", *Journal of Financial Economics*, 17, (1986): 223-249.
- Amihud, Y., ve Mendelson, H., (1991). "Liquidity, asset prices and financial policy". *Financial Analysts Journal*, 47, 56-66.
- Amihud, Y., Mendelson, H., ve Pedersen, L.H., (2005). "Liquidity and asset prices". *Foundations and Trends in Finance*, 1 (4), 269-364.
- Bekaert, G., Harvey, C. R., ve Lundblad, C. (2007) "Liquidity and Expected Returns: Lessons from Emerging Markets" *The Review of Financial Studies* 20, 1783 - 1831.
- Bollerslev, T. (1986) "Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity", *Journal of Econometrics*, 31, 307 -327.
- Borgy, V., Idier, J., ve Fol, G.L., (2010). "Liquidity Problems in the FX Liquid Market: Ask for the BIL", *Working Paper, Banque de France*.
- Chalmers, J.M., ve Kadlec, G.B., (1998). "An empirical examination of the amortized spread". *Journal of Financial Economics*, 48, 159-188.
- Chordia, T., Subrahmanyam, A., ve Anshuman, V.R., (2001). "Trading activity and expected stock returns". *Journal of Financial Economics*, 59, 3-32.
- Darolles, S., ve Fol, G.L., (2014). "Trading volume and arbitrage." *Journal of Business Review*, 3 (4).
- Darolles, S., Fol, G.L., ve Mero, G. (2015) " Measuring the liquidity part of volume" *Journal of Banking & Finance*, 50, 92-105.
- Datar, V.T., Naik, N.Y., ve Radcliffe, R., (1998). "Liquidity and stock returns: an alternative test". *Journal of Financial Markets*, 1, 203-219.
- Demir, S. Yeşildağ, E., ve Açıan F. (2008) "Likidite ile Hisse Senedi Getirisi Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi: İMKB Uygulaması" *Mali Çözüm*, 90, 49-70.
- Doğru, B., ve Nacaklı M.B. (2014) "Hisse Senedi Piyasasında Piyasa Yapıcılığı Sistemi ve Borsa İstanbul Uygulaması", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(1), 1-13.

- Domowitz, I., ve Wang, J., (1994). "Auctions as algorithm: computerized trade execution and price discovery". *Journal of Economic Dynamics and Control*, 18, 29–60.
- Drew, M.E., ve Veeraraghavan, M., (2002). "A closer look at the size and value premium in emerging markets: evidence from the Kuala Lumpur stock exchange". *Asian Economic Journal*, 16, 337–351.
- Ekinci, C. (2004) "A Statistical Analysis Of Intraday Liquidity, Returns And Volatility of an Individual Stock From The Istanbul Stock Exchange", *Finance*, 0305006 EconWPA (2004), <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.410842>
- Eleswarapu, V.R. (1997) "Cost of Transacting and Expected Returns In The NASDAQ Market", *Journal of Finance*, 52 (5), (1997): 2113-2127.
- Gallant, R.A., Rossi, P.E., ve Tauchen, G., (1992). "Stock prices and volume." *The Review of Financial Studies*, 5 (2), 199–242.
- Goyenko, R., Holden C.W., ve Trzcinka, C.A. (2009) "Do liquidity measures measure liquidity?" *Journal of Financial Economics*, 92, 153- 181.
- Groot, C.G., ve Verschoor, W.F., (2002). "Further evidence on Asian stock return behavior". *Emerging Markets Review*, 3, 179–193.
- Hasbrouck, J., (2004). "Liquidity in the futures pits: inferring market dynamics from incomplete data". *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 39, 305–326.
- Hasbrouck, J, ve Seppi, D. J. (2001), "Common factors in prices, order flows, and liquidity", *Journal of Financial Economics*, 59, 383-411.
- Kayalı, M. M. ve Ünal S. (2005) "Piyasa Mikroyapısı, Finansal Varlıkların Likiditesi ve Fiyatların Oluşumu" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, (2005)
- Kang, W., ve Zhang, H. (2014) "Measuring liquidity in emerging markets" *Pacific-Basin Finance Journal*, 27, 49–71
- Kuzu, S. (2011). "Likidite Azlığı Priminin Menkul Kıymet Getirileri Üzerinde Etkileri ve Avrasya İçin Önemi", *International Conference on Euroasian Economies*, 130-137
- Lesmond, D., Ogden, J., ve Trzcinka, C., (1999). "A new estimate of transaction costs". *Review of Financial Studies*, 12, 1113–1141.
- Liu, W., (2006). "A liquidity-augmented capital asset pricing model". *Journal of Financial Economics*, 82, 631–671.
- Lischewski, J., ve Voronkova, S. (2012) "Size, value and liquidity. Do They Really Matter on an Emerging Stock Market?" *Emerging Markets Review*, 13, 8–25
- Önder, Z. ve Güner, Z.N. (1998) "İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında satılan hisse senetlerinin alış-satış fiyat aralığı ve belirleyicileri" *İMKB Dergisi*, 2, 1–22.
- Pastor, L., ve Stambaugh, R., (2003). "Liquidity risk and expected stock returns". *Journal of Political Economy* 111, 642–685.
- Reinganum, M.R. (1990). "Market Microstructure and Asset Pricing: An Empirical Investigation of NYSE and NASDAQ Securities", *Journal of Financial Economics*, 28, 127-148.
- Roll, R., (1984). "A simple implicit measure of the effective bid–ask spread in an efficient market". *Journal of Finance*, 39, 1127–1139.
- Sadeghi, M. (2011) "Investment opportunities and stock liquidity: evidence from DJIM index additions in the Persian Gulf states" *Investment, Management and Financial Innovations*, Vol 8. Issue.1, 53-62.
- Salehi M., Talebnia G., ve Ghorbani, B. (2011) "A Study of the Relationship Between Liquidity and Stock Returns of Companies Listed in Tehran Stock Exchange" *World Applied Sciences Journal*, 12 (9): 1403-1408.
- Westerholm, J. (2002) "The Relationship Between Liquidity, Trading Activity And Return: Studies of the Finnish and Swedish stock markets", *Ekonomi och Samhälle*, 107, (2002): 1-157
- Yıldırım, B.D. (2011) "Türkiye’de Finansal Piyasa Likiditesi Ölçümü ve Analizi, *Central Bank Review*, 11, 11-28.

İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği (1995-2013)

Öğr. Gör. Dilek ŞAHİN

Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli MYO, SİVAS

ÖZET

İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmada 1995:1 -2013:1 dönemlerinde Türkiye'nin bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Yapılan VAR analizi sonucu Türkiye'de bütçe açıklarının cari açıklara yol açmadığı dolayısıyla ikiz açıklar hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Cari Açık, İkiz Açık Hipotezi.

JEL Sınıflaması: E00, H00, H6

Validity of the Twin Deficits Hypothesis: The Case of Turkey (1995-2013)

ABSTRACT

Twin deficit hypothesis is a phenomenon came up with there is a relation between budget deficit and current account deficit. This study aim to the relationship between the budget deficit and the current account deficit by using the data period 1995: 1-2013: 1 in Turkey. The result of VAR analysis show that budget deficit in Turkey does not cause current account deficits so it was concluded that the twin deficits hypothesis is not valid.

Key Words : Budget Deficit, Current Account Deficit, Twin Deficit Hypothesis.

JEL Classification: E00, H00, H6

I. GİRİŞ

1980'lerin başlarında ABD önemli büyüklükte bir bütçe açığı problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Oluşan bütçe açığı ekonomik etkinliğin azalmasına neden olmuştur. Sonrasında bütçe açığına cari işlemler dengesinde meydana gelen yüksek açıklar eşlik etmiştir. Bu durum iki açık arasındaki ilişkiyi ifade eden “ ikiz açık” tartışmasını başlatarak ekonomi politikalarının önemli bir konusu haline gelmiştir. Türkiye ekonomisinde kamu sektörü 1930'lardan itibaren hem üretici hem de tüketici olarak önemli rol oynamıştır. 1980'li yıllardan itibaren uygulanan özelleştirme programlarına ve alınan önlemlere rağmen cari işlemler açığı ve bütçe açığı ülkemizde sorun olmaya devam etmiştir.

İktisat literatüründe bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkiyi açıklayan “İkiz Açıklar Hipotezine” göre bu iki açık arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu hipotezi Keynesyen Geleneksel Teori ve Ricardian Denkliği hipotezi farklı şekilde açıklamaktadır. Geleneksel Keynesyen teoriye göre bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında kuvvetli bir korelasyon bulunurken; Ricardian Denkliği hipotezinde bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında bir korelasyon bulunmamaktadır bu nedenle ikiz açıklar hipotezi

geçersiz kabul edilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, bütçe ve cari işlemler açığı ilişkisini teorik ve uygulamalı çerçevede 1995:1 ve 2013:1 dönemi verileri ile Türkiye ekonomisi açısından değerlendirmektir. İlk olarak ikiz açıklar hipotezine ilişkin teorik çerçeve ele alınacak ve iki karşıt teori olan Geleneksel Yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi açıklanacaktır. Sonraki bölümde, ikiz açıklar hipotezine ilişkin uygulamalı literatüre değinilecek ve son olarak ampirik analiz sonuçlarına yer verilecektir.

II. İkiz Açık Hipotezinin Teorik Çerçevesi

Bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında iç ve dış dengeyi temsil eden bütçe açıkları ile cari açık iki önemli göstergedir. İkiz açık hipotezi, bütçe açığı ile cari açık arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu iddia etmektedir. Ekonomide bir dış ticaret denkliği, dış ticaret açığı veya bütçe fazlası olabilir yani bu iki olgu eş zamanlı ortaya çıkabilir (Kılavuz ve Dumlul, 2009: 240). İkiz açık hipotezinin teorik çerçevesi milli gelir üzerinden oluşmaktadır. Hipotezi daha iyi analiz edebilmek için milli gelir tanımının dikkatli incelenmesi gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre milli gelire ilişkin denklemlerden hareketle ikiz açıklar hipotezi(1) numaralı eşitlikteki gibi açıklanabilir.

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

Cari işlemler açığının (CA) dış ticaret açığına bağlı olduğu varsayımı ile, (1) numaralı eşitlikte, (Y) GSMH'yı; (C) tüketim harcamalarını; (I) yatırım harcamalarını; (G) Kamu harcamalarını; (X) ihracatı ve (M) ithalatı göstermektedir. Cari işlemler açığı, ihracat ve ithalat arasındaki fark olarak ele alınmakla birlikte (1) numaralı denklemde bu fark (X-M) yerine CA yazılarak eşitliğin sol tarafına çekilirse (2) ve (3) numaralı eşitlik elde edilmektedir.

$$Y = C + I + G + CA \quad (2)$$

$$CA = Y - (C + I + G) \quad (3)$$

Açık ekonomilerde ulusal tasarruf (S), milli gelirin özel ve kamu kesimi tarafından tüketilmeyen kısmına eşittir. Buradan hareketle, ulusal tasarruf (S), (4) numaralı denklemdeki gibi ifade edilebilir:

$$S = Y - C - G + CA \quad (4)$$

Tasarrufların (S) yatırımlara (I) eşit olduğu varsayımından yola çıkılarak (5) numaralı denklem yazılabilir:

$$Y - C - G = I \quad (5)$$

(5) nolu denklemden yola çıkılarak ulusal tasarrufun, yatırım ve cari işlemler açığı toplamına eşit olduğunu gösteren (6) numaralı eşitliğe ulaşılabilir.

$$S = I + CA \quad (6)$$

Ulusal tasarruflar (S), özel kesim tasarrufları (S^p) ve kamu kesimi tasarruflarının (S^g) toplamından oluşmaktadır.

$$S = S^p + S^g \quad (7)$$

(7) nolu eşitlikte (S^p) vergi sonrası gelirin yani harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmını yansıtmaktadır.

Dolayısıyla $S^p = Y - T - C$ 'dır. (8)

(S^g) ise, kamu tarafından elde edilen vergi gelirleri ve kamunun gerçekleştirdiği harcama arasındaki farkı göstermektedir.

$$S^g = T - G \quad (9)$$

İlgili tanımlamalardan sonra ulusal tasarruf eşitliği şu şekilde yeniden yazılabilir:

$$S = S^p + S^g = I + CA \quad (10)$$

$$S^p = I + CA - S^g = I + CA - (T - G) = I + CA + (G - T) \quad (11)$$

$$S^p = I + X - M + G - T \quad (12)$$

bu denklemi yeniden düzenlersek eğer eşitlik

$$(X - M) = S^p - I - (G - T) \text{ haline dönüşür.} \quad (13)$$

Burada, $(X - M)$ dış ticaret açığını ; $(G - T)$ bütçe açığını temsil etmektedir. Son denklem cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasındaki bağlantıyı araştırmak amacıyla teorik bir çerçeve sunmaktadır.

III. İkiz Açıklar Hipotezine Yönelik Yaklaşımlar

İkiz açıklar hipotezine yönelik iki genel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki hipotezi destekleyen Geleneksel Keynesyen Yaklaşım, diğer ise hipotezin geçerliliğini reddeden Ricardocu Denklik Hipotezi'dir. İkiz açıklar hipotezine ilişkin iktisat literatüründeki bu yaklaşımların ele alınması, bütçe açığı-cari açık ilişkisinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

A. Geleneksel Yaklaşım

Geleneksel yaklaşım bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında güçlü bir ilişki olduğunu savunmaktadır. İkiz açıklar hipotezi Keynesyen Teoriye dayanmakla birlikte, bu yaklaşıma göre söz konusu açıklar arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Geleneksel yaklaşım iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklarken iki çıkarımda bulunmaktadır. Bunlardan ilki bütçe açıkları ile cari açık arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu, ikincisi ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu yönündedir (Alkswani, 2000: 4). Bu yaklaşım ikiz açıklar hipotezini Keynesyen gelir harcama yaklaşımı ve Mundell-Fleming modeli ile açıklamaktadır.

Mundell- Fleming modelinde, bütçe açıklarının dış açıkları artırıcı etkisi bulunmaktadır. Keynesyen Gelir-Harcama görüşüne göre, kamu harcamalarının artması ya da vergi gelirlerinin azalması sonucu artan bütçe açıkları, üretim ve tüketime pozitif etkide bulunarak ulusal geliri artırmaktadır (Altunöz, 2014: 428).

Keynesyen Gelir-Harcama yaklaşımında, kamu harcamalarının artırılması ya da vergilerin azaltılmasıyla kamu bütçe açıklarında bir artışın ortaya çıkması sonucu milli gelir uyarılmaktadır. Bu durum ithalatı artırarak cari açığı ortaya çıkarmaktadır. Böylece bütçe açıkları ile cari açıklar aynı yönde hareket ederek ikiz açıklara neden olmaktadır (Kör, 2012: 65). Keynesyen gelir-harcama modelinde tasarruflar gelire bağlı bir büyüklüktür ve faiz oranına bağlı olarak değişmez. Bu durumda, devlet genişletici maliye politikası uygulayarak harcamalarını artırır ya da vergileri düşürürse yurt içi toplam tasarrufta, devletin

tasarruf ettiği miktar azalmaktadır. Böylece ulusal tasarrufta azalmaya meydana gelmektedir. Ekonomide dengeye ulaşılabilmesi için tasarruflardaki azalma kadar cari açık gerçekleşmektedir. Aynı durum devletin vergi indirimine giderek genişletici maliye politikası uygulaması durumunda da geçerlidir. Vergi indirimi durumunda bireylerin harcanabilir gelirlerinde artış olmakta ve tüketim artarak tasarruf azalmaktadır. Tasarrufların yatırımları karşılayamaması durumunda ise cari açık ortaya çıkmaktadır.

Mundell-Fleming Modeli: Kamu harcamalarının kamu gelirleriyle karşılanamadığı bir ekonomide kamu harcamalarındaki bir artış milli gelirden artışa neden olacaktır. Bu artış yurtiçi toplam talep ve faiz haddinde artışa neden olacaktır. Uluslararası sermaye hareketliliğinin olduğu bir ortamda faiz hadlerindeki artış yurtdışından yurt içine doğru sermaye akımına neden olacaktır. Artan sermaye akımı ile yerli paraya olan talebin artmasıyla yurt içi para değer kazanacak ve döviz kurunda düşüş yaşanacaktır. Kurdaki düşüş ise yurtiçi malları yurtdışı mallar karşısında görece pahalı bir duruma getirecektir. Bu durumda hem artan gelir seviyesiyle yurtiçinden yurtdışı mallara olan talep artarken, hem de yurtdışından görece pahalılaştıran yerli mallara olan talep azalacak ve net ihracat düşecektir. Bu da cari dengenin acık vermesine neden olacaktır.

B. Ricardocu Denklik Yaklaşımı

Ricardocu Denklik yaklaşımı, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını, diğer bir ifadeyle ikiz açıklar hipotezinin geçersizliğini savunmaktadır. Bu yaklaşımda dış ticaret dengesi, faiz oranları ve yatırım miktarları bütçe açığındaki değişimlerden etkilenmemektedir.

Bu yaklaşımda hükümetler tarafından vergi indirimine gidildiğinde, oluşacak bütçe açığı cari işlemler bilançosunu etkilemeyecektir. Sabit kamu harcamaları ve borçlanmada herhangi bir kısıtlamaya gidilmediği varsayımı altında uygulanacak bir vergi indirimi ileride bir vergi artırımını ile giderileceğinden cari vergilerdeki azalma planlanan tasarruf düzeyinde bir etkiye sahip olmayacaktır. Çünkü bütçe açıkları ulusal tasarruf düzeyi ile ilişkisizdir ve özel tasarruflardaki artış bütçe açıklarını dengeleyerek etkisiz hale getirmektedir. Bu nedenle bütçe açıklarının ekonomi üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır (Uğur ve Karatay, 2009: 117).

Ricardocu yaklaşıma göre kamu tasarruflarında bir azalma yani cari bütçe açığı, özel tasarrufta aynı miktarda bir artışa yol açar ve bu nedenle ulusal tasarrufta bir değişim olmaz. Planlanan ulusal tasarruflar değişmediği için kapalı bir ekonomide reel faiz oranlarının, planlanan toplam tasarrufla ve yatırım talebini eşitlemek için yükselmesine gerek yoktur. Bu nedenle yatırımlar üzerinde kamu borç yükünün hiçbir etkisi yoktur. Açık bir ekonomide ise özel tasarruflar dış borçlanma ihtiyacını ortadan kaldıracak kadar yükseleceği için bütçe açığı cari işlemler açığına sebebiyet vermeyecektir (Barro, 1989: 38).

IV. İkiz Açıklar Hipotezi Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalar

İktisat literatüründe bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki çok sayıda araştırmacı tarafından farklı modeller ve yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Burada literatürde yer alan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Utkulu (2003), Türkiye’de 1950–2000 yılları arasında bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki uzun dönemli ilişkiyi durağanlık testi, eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modelini kullanarak araştırmıştır. Çalışılan veri seti zaman serisi olduğu için, zaman serilerinin gerektirdiği testler yapılarak söz konusu dönemde bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki kuramsal bağın varlığının deneysel olarak da iki yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Aksu ve Başar (2005), 1989-2003 yılları arasında bütçe giderleri/bütçe gelirleri ve ithalat/ihracat oranları açıklayıcı değişken olarak belirlenmiş ve aylık veriler kullanılmıştır. VAR analizi uygulamasında, bütçe açıklarının dış ticaret açıklarını etkilediği ancak ters yöndeki etkilemede bir zaman boşluğu olduğu diğer bir ifadeyle dış ticaret açığındaki artışın bütçe açığına olan etkisinin bir müddet sonra ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ünsal (2006), 1980–2004 dönemi verilerini kullanarak Granger nedensellik testi ve eşbütünleşme analizi yapmıştır. Granger nedensellik testine göre, ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi ortaya konulurken, eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre de iki değişken arasında kısa ve uzun dönemde bir denge ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yanık (2006), 1988–2005 dönemi için çeyreklik veriler ile bütçe açıkları, cari açık, ulusal gelir, reel faiz oranları ve reel kur oranını içeren VAR modeli oluşturularak, Granger nedensellik testi ile devam eden hata düzeltme modeli ve etki-tepki analizleri yapmıştır. Bütçe açıkları ve cari açıkların periyodik hareketin tersine hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada yürütülen Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testlerinin bulguları, ikiz açıkların ters yönlü hareket ettiği varsayımını desteklemiştir.

Gök ve Altay (2007), 1988–2005 dönemi için aylık veriler ile bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi zaman serisi yaklaşımı kullanarak makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını eşbütünleşme testleri ile sınımlamışlardır. Değişkenlerin birbirleri üzerine etkilerinin gözlenebilmesi amacıyla vektör otoregresif model yöntemi yardımıyla etki-tepki analizleri yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda, İkiz Açıklar Hipotezi’nin söz konusu dönem için uzun dönemde geçerli olmadığı ancak, kısa dönem için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmışlardır.

Kılavuz ve Dumrul (2012), bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki 2006:01-2010:12 verileri ile sınır testi, VAR analizi ve Granger Nedensellik testi kullanılarak uygulamalı olarak test edilmiştir. Çalışmada cari işlemler açığının dış ticaret açığına eşit olduğu varsayılmıştır. Sınır testi yaklaşımına göre uzun dönemde söz konusu iki açık arasında bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Kısa dönemli dinamiklerin ortaya konulması için yapılan VAR analizi sonuçlarına göre bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında iki yönlü ilişki olduğu görülmüştür.

Kör (2012), çalışmada yapılan ekonometrik analizlerde de Ricardocu Denklik Hipotezini destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Durağan bütçe açığı/GSYİH, büyüme oranı ve trend durağan cari açık/GSYİH ve reel faiz oranı serileri ile cari açığın yaz aylarındaki turizm gelirlerinden kaynaklı mevsimselliği

de dikkate alınarak oluşturulan, içsel bağıntı sorunu olmayan VAR modelleri çerçevesinde yapılan Granger nedensellik ve etki – tepki analizleri sonucunda bütçe açıklarından cari açıklara cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik bulunamamıştır.

İyidoğan ve Erkam (2013), 1987-2005 dönemi için bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, ikiz açıklar hipotezinin geçerli olmadığını göstermiştir. Bunun aksine Türkiye’de cari işlemler dengesindeki gelişmelerin bütçe dengesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altunöz (2014), çalışmada 2000:1 -2013:3 dönemlerine ait bütçe açığı ve car işlemler açığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla Pesaran ve diğerleri tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre uzun dönemde bütçe açığı ile cari işlemler arasında bir ilişkinin olmadığı, kısa dönemde bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu anlaşılmıştır.

V. Veri Seti, Ekonometrik Yöntem, Uygulama Sonuçları ve Değerlendirmeler

Bu çalışmada yapılan teorik açıklamalar çerçevesinde, 1995:1- 2013:1 dönemi için çeyreklik veriler kullanılarak ekonometrik uygulama yapılmıştır. Veri ve kaynaklar tablo 1’de verilmiştir. Çalışmada kullanılan BD, CD, KR, RF değişkenler, kolaylık sağlaması açısından yüzde olarak ifade edilerek elde edilen oranlar 100 ile çarpılmıştır. Mevsimsel etkiler barındırdığı gözlenen bütçe dengesi ve cari dengeye ilişkin seriler Censüs X12 mevsimsellik filtresine tabi tutularak mevsimsellikten arındırılmış ve modelde sırasıyla BD_SA ve CD_SA olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 1. Modelde Kullanılan Veriler

Değişken	Tanımlama	Kaynak
CD SA	Cari Denge /GSYİH	TCMB
BD SA	Bütçe Dengesi /GSYİH	TCMB, Maliye Bakanlığı
KR	Reel Döviz Kuru Endeksi	TCMB
RF	Reel Faiz Oranı	TCMB, Hazine

Çalışmada kullanılan model; $CA_t = \beta_0 + \beta_1 BA + \beta_2 KR + \beta_3 RF + u_t$ şeklindedir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak zaman serisi yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada uygulanan ekonometrik analiz iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, kullanılan değişkenlerin durağanlığı birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Durağan olmayan zaman serisi verileri kullanılarak oluşturulan modellerde sahte regresyon yaşanması olasılığı nedeniyle, tahmin sonuçlarının sahte bir ilişkiyi yansıtmaması söz konusu olabilir. Durağan serilerin zaman içerisinde ortalaması, varyansı ve kovaryansı değişim göstermemektedir. Durağan olmayan değişkenlerde t, Z ve F dağılımları kullanılamaz ve dolayısıyla pek çok standart hipotez kullanılamaz duruma gelmektedir. Zaman serilerinin durağanlıkları çeşitli yöntemlerle sınanmaktadır. Son zamanlarda yoğun olarak

ADF (Augmented Dickey-Fuller) testleri birim kök sınavında kullanılmaktadır. Bu çalışmada da değişkenlerin durağanlık araştırması ADF testi ile yapılmıştır. Bir Yt serisinin birim kökü varlığı araştırılırken aşağıdaki hipotez ve ADF tipi regresyon denklemi kullanılmaktadır.

ADF birim kök testi için söz konusu hipotez şu şekilde ifade edilmektedir:

H_0 = Seriler durağan değil, birim kök var.

H_A = Seriler durağan, birim kök yok .

ADF testi için kurulan sabitli ve sabitli-trendli modeller şu şekilde gösterilmektedir:

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta y_t = \beta + \alpha T + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Tablo 2. ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) Birim Kök Testi

Değişkenin Adı	ADF Birim Kök Testi		1.Fark Değeri	
	Düzye Değerleri (Sabitli-Trendli)		(Sabitli- Trendli)	
	Test İstatistiği	Kritik Değer	Test İstatistiği	Kritik Değer
BD SA	-3.11	-3.47	-13.70*	-3.47
CD SA	-7.95*	-3.47		
RF	-3.74*	-3.47		
KUR	-3.44	-3.47	-8.92*	-3.47

*Kritik değer olarak %5 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

Tablo 2’de ADF kök testi sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü üzere, cari denge ve reel döviz kuru değişkeni sabitli-trendli modele göre %5 anlamlılık düzeyinde düzey değerinde durağan I(0) bulunmuştur. Bütçe dengesi ve kur değişkeninin ise birinci derecede durağan olduğu I(1) görülmüştür.

Seriler arasında kısa dönemli ilişkileri gözlemlemek için VAR analizi yapılmıştır. VAR analizinde kullanılan değişkenler durağan oldukları seviyede analize dâhil edilmektedirler.

VAR modeli ile serilerin durağan formlarının kendilerinin ve diğer değişkenlerin gecikme değerlerinin üzerine vektörel formda regresyonu yapılır. Bu modelin en büyük avantajı kullanılan değişkenler arasında içsel ve dışsal ayrımı yapmaksızın tüm değişkenlerin diğer değişkenler üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmesidir.

Var analizinde ilk olarak uygun gecikme uzunluğu belirlenmeye çalışılmış ve buna ilişkin açıklamalar tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Var Analizi İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	0.015145	7.161415	7.293039	7.213499
1	202.6925	0.000930*	4.369793*	5.027910*	4.630212*
2	6.606248	0.001345	4.733504	5.918115	5.202258
3	21.44670	0.001477	4.813955	6.525060	5.491043
4	10.87556	0.001965	5.074056	7.311654	5.959479

Not: * uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3’den de görüldüğü üzere, AIC, SIC, HQ, FPE ve LR bilgi kriterine göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlendikten sonra, söz konusu gecikme uzunluğuna göre modelde otokorelasyon sorunun olup olmadığı Lagrange Çarpımı (L-M) testi ile araştırılmış ve 10 gecikme için yapılan analizde modelde otokorelasyon sorunu olmadığı bulgusuna ulaşılmış, diğer bir ifadeyle yapılan testte içsel bağıntı sorunu rastlanmamıştır. Belirtilen durum Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4 . L-M Otokorelasyon Test Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	L-M İstatistiği	Prob.
1	33.03784	0.0073
2	22.45597	0.1291
3	17.74049	0.3393
4	18.71566	0.2837
5	13.98208	0.6000
6	7.450613	0.9636
7	22.16158	0.1381
8	24.15564	0.0862
9	7.768123	0.9555
10	17.39997	0.3602
11	12.28701	0.7240
12	24.37402	0.0816

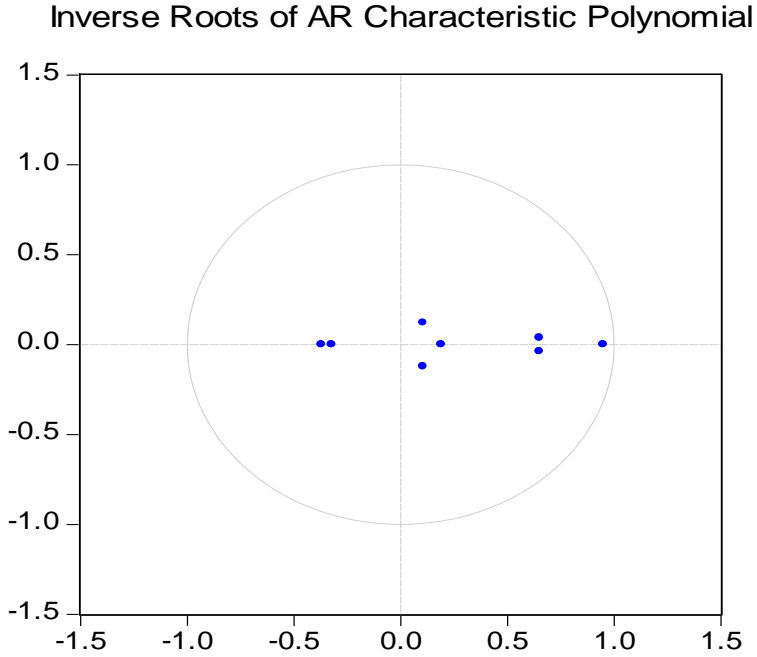
Ele alınan modelde değişen varyans sorunu olup olmadığı ise, White testiyle araştırılmıştır. Analiz sonuçları modelde değişen varyans sorunu olmadığını göstermiş ve test sonuçlarına Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5. White Değişen Varyans Test Sonucu

Chi-sq	Serbestlik Derecesi	Olasılık
137.1934	160	0.9038

VAR modelinin bütün olarak durağanlığının test edilmesi amacıyla ters AR kökleri incelenmiştir. Şekil 1’de görüldüğü üzere, modele ilişkin ters AR kökleri birim çemberin içerisindedir. Bu durumda VAR modelinin bir bütün olarak durağan olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 1. VAR Sisteminin Karakteristik Kökleri

Bu çalışmada ayrıca, bütçe açığı, reel döviz kuru ve reel faiz değişkenlerinin cari işlemler açığı değişkeni arasındaki nedensellik analizi için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testi ile modelde yer alan bağımsız değişkenlerin grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı test edilmektedir. Burada;

H_0 = Nedensellik ilişkisi yoktur.

H_A = Nedensellik ilişkisi vardır şeklinde ifade edilmektedir.

Tablo 6. Granger Nedensellik /Blok Dışsalık Sınaması

Nedensellik Yönü	Olasılık	Nedensellik
Cari Denge \longrightarrow Bütçe Dengesi	0.8183	Yok
Bütçe Dengesi \longrightarrow Cari denge	0.7996	Yok
Reel Faiz \longrightarrow Bütçe Dengesi	0.2114	Yok
Reel Faiz \longrightarrow Cari Denge	0.1498	Yok
Kur \longrightarrow Bütçe Dengesi	0.0070	Var
Kur \longrightarrow Cari Denge	0.0012	Var

Tablo 6’da Granger nedensellik test sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, bütçe dengesinden cari dengeye ve cari dengeden bütçe dengesine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Yine reel faizden bütçe dengesine ve cari dengeye doğru nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Kurdan bütçe dengesi ve cari dengeye doğru nedensellik ilişkisinin bulunduğu görülmektedir.

VI. SONUÇ

1980’lerin başında Amerika’da oluşan yüksek bütçe açıkları ve ardından buna eşlik eden cari işlemler açığı, ikiz açık olgusunu gündeme taşımıştır. Ricardocu yaklaşımı iki açık arasında bir ilişki bulunmadığını iddia ederken Keynesyen Geleneksel Görüş, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik bulunduğunu savunmaktadır.

Bu çalışmada, 1995:1 ve 2013:1 dönemlerini kapsayan çeyreklik veriler kullanılmıştır. Uygulama kısmına geçilmeden önce teori ve literatür araştırması yapılmıştır. Uygulama kısmında VAR yöntemi izlenmiştir. Değişkenlerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmış, modelin uygunluğu tespit edilmiş ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmada sonuç olarak, bütçe dengesi ile cari denge arasında bir ilişki görülmemiştir dolayısıyla Türkiye için ele alınan dönemler itibariyle ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı görülmüştür. Çalışmada ayrıca reel faizin cari denge ve bütçe dengesi üzerinde etkisinin olmadığı ancak kurun cari denge ve bütçe dengesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynaklar

- Aksu, Hayati ve Selim Başar (2005), “İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Araştırılması”. *İktisat İşletme ve Finans*, 20(234), 109-114.
- Alkswani, Mamdouh. A (2000), “The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy : Evidence from Saudi Arabia”. *Seventh Annual Conference, Economic Research Forum*, 1-25.
- Altunöz, Utku (2014), “İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği Sınır Yöntemiyle Sınanması: Türkiye Örneği”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(17), 426-446.
- Azgün, Sabri (2012), “Twin Deficit Hypothesis : Evidence From The Turkish Economy”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 189-196.
- Barro, Robert .J (1989), “The Ricardian Approach to Budget Deficits”. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 37-54.
- Gök, Barış ve Oğuzhan Altay (2007), “Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi 1989–2005”. *TİSK Akademi Dergisi*, 1(2), 186–196.
- İyidoğan, Pelin ve Serkan Erkam (2013), “İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye İçin Ampirik Bir İnceleme (1987-2005)”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 39-48.
- Kılavuz, Emine ve Yasemin Dumrul (2012), “ İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Teori ve Uygulama”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3), 239-258.
- Kör, Esmâ (2012), “İkiz Açıklar Hipotezi : Türkiye Örneği”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uğur, Ahmet A. ve Pelin Karatay (2009), “İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar”. *Sosyo-Ekonomi*, 102-122.
- Uğurlu, Erginbay ve Recep Düzgün (2009), “ Türkiye Ekonomisi İçin Ricardo Eşitliği Hipotezinin Test Edilmesi”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 99-166.

- Utkulu, Utkulu (2003), “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 45–61.
- Ünsal, Hilmi (2006), “Kamu Açıkları ile Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Yanık, Yeliz (2006), *The Twin Deficit Hypothesis: An Empirical Investigation*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Siyaset Pazarında Bölümlendirme Üzerine Keşifsel Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Elif BOYRAZ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, TOKAT

Prof. Dr. Orhan ERDEM

Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, KAYSERİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de seçmen davranışını anlamada pazar bölümlendirme yaklaşımının etkin bir yöntem olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır. Bu bağlamda öncelikle nitel bir çalışma ile seçmenin kararlarında etkili faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Sonrasında yapılan nicel çalışmanın amacı siyaset pazarının post hoc (sonsal) yöntem ile bölümlendirmesini yapmak ve pazar bölümlerinin profilleri hakkında bir analize varabilmektir. Bu amaçlar doğrultusunda; 10 ilde yüz yüze anket uygulaması ile 1242 seçmenden veri toplanmış; toplanan verilere faktör ve kümeleme analizi uygulanmıştır. Araştırma bulguları belirlenen örnekleme çıkarıcı, umursamaz, kararlı ve değişime açık seçmen olarak adlandırılan dört farklı seçmen kümesinin varlığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seçmen Davranışı, Pazar Bölümlendirme, Siyaset Pazarlaması

JEL Sınıflaması: M300, M310, M390

An Exploratory Research On Political Market Segmentation

ABSTRACT

The purpose of this study is to answer the question: “Is market segmentation an appropriate method for understanding the behaviour of voter?” In this context a qualitative research was used for determining the effective factors on voter decisions. The purpose of following quantitative research is to segment the political market by post hoc segmentation and analyze the profiles of market segments. According to these purposes data was collected from 1242 voters in 10 cities by a questionnaire. Factor and cluster analysis were applied to data. The results show that there are four voter segments. These segments are named as utilitarian voter, nonchalant voter, decided voter and innovative voter according to their characteristics.

Key Words: Voter Behaviour, Market Segmentation, Political Marketing

JEL Classification: M300, M310, M390

I. GİRİŞ

Kâr amaçlı ve kâr amaçsız tüm örgütler yoğun bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedirler. Bu rekabet ortamında temel amaç, mal ve hizmetlerin alıcısı olan tüketicilerin tercihini ve memnuniyetini kazanmaktır. Amacı iktidar olmak ve hükümetin sahibi olmak olan siyasal örgütler de rekabetten paylarını almaktadır. Çok partili siyasal sistemlerde aynı seçmen kitlesinin oylarına talip olan çok sayıda siyasal örgüt mevcuttur. Siyasal örgütler arasındaki bu rekabette başarılı olan, seçmen ihtiyaç ve isteklerini en doğru şekilde okuyarak uygun siyasal ürünler hazırlayabilen siyasi partilerdir. Bu nedenle siyaset pazarlamasında da stratejik yaklaşım, iktidar hedefine ulaşmak açısından oldukça önemlidir.

Alıcıların ihtiyaç ve isteklerini doğru okumada en önemli yöntemlerden biri de pazar bölümlendirmedir. Pazar bölümlendirmenin amacı heterojen pazarlardan, hitap etmenin daha kolay olduğu homojen pazarlar elde etmektir. Ancak siyasal örgütlerde seçmenlerin bölümlendirilmesine şüpheyle yaklaşılmaktadır. Bölümlenmiş seçmen pazarı daha küçük seçmen toplulukları anlamına gelmektedir. Bu nedenle, bu bölümlerin oy potansiyelinin bir siyasal örgütü iktidara ulaştırmaya yetmeyeceği düşünülmektedir. Ancak, ihtiyaç ve istekleri doğru anlaşılacak seçmen bölümleri, başarı için en önemli şarttır. Bölümlendirilmiş seçmen pazarına, özelleştirilmiş siyasal pazarlama karmaları ile hitap etmek siyasal başarı için önemli bir adım olacaktır.

Bu bağlamda bu araştırmanın temel amacı “Seçmen pazarı bölümlendirilebilir mi? sorusuna cevap aramaktır. Bu soruyu cevaplandırabilmek için öncelikle bir nitel çalışma ve bu nitel çalışma ışığında geliştirilen bir veri toplama aracı ile 10 ilde toplam 1242 seçmen üzerinde nicel bir çalışma yürütülmüştür.

II. SİYASET PAZARINDA BÖLÜMLENDİRME

Pazarlama kavram ve araçlarının başlangıçta tasarlandığı ticari alanlar dışına transferinin ve kullanımının bazı eleştirilere maruz kalmasına rağmen, pazarlama teorisinin ve uygulamalarının politik arenaya uyarlanması gittikçe daha yaygın kabul görmektedir. Pazar odaklılık, pazarlama araştırması, pazarlama karması gibi temel felsefelerin kabulünün yanı sıra siyaset pazarlamasında bugün markalama, bölümlendirme, farklılaştırma, konumlandırma ve pazarlama planlaması gibi daha stratejik konulardan bahsedilmektedir (Smith, 2006: 4). Bu kavramların en önemlilerinden biri de şüphesiz ki seçmen tercih, ihtiyaç ve beklentilerinin anlaşılmasında hayati öneme sahip bir yaklaşım olan pazar bölümlendirmedir.

Bölümlendirme pazarlama kavram ve uygulamalarının siyasete uyarlanabileceğinin en önemli kanıtlarındandır (Davidson, 2005: 1180). Pazarlamanın temel prensiplerinden biri tüketici topluluğunun tek ve homojen bir üniformaya sahip olmadığı; çok farklı bölümlerden müteşekkil olduğu ve mutlaka anlaşılması gereken farklı davranışlara sahip olduğudur (Kotler and Kotler, 1999: 9). Seçmen davranışı da tüketici davranışı gibi tahmin edildiğinden daha karmaşık bir yapı sergilemektedir ve bu karmaşık yapının anlaşılması için farklı bölümlendirme kriter ve yöntemlerine ihtiyaç vardır (Gardner vd., 2005: 1161). Tüketicinin zihni gibi seçmenin zihni de bir kara kutudur ve siyasal örgütlerin başarısının öngörülebilmesi için mutlaka anlaşılması gerekmektedir.

III. LİTERATÜR TARAMASI

Yapılan literatür taraması neticesinde seçmen pazarında bölümlendirme üzerine yapılmış yerli bir çalışmaya rastlanamamıştır. Yabancı literatürde bu konuda yapılmış çalışmalar olmakla birlikte siyasal sistemin ve seçmen karakteristiklerinin farklılığı nedeniyle bölümlendirme kriterleri Türkiye’deki seçmenleri bölümlendirmede kullanılmaya elverişli değildir. Ancak aşağıda bu çalışmalardan bir kısmının sonuçlarına değinilmektedir.

Yabancı literatürde siyaset pazarında bölümlendirme üzerine yapılan ilk çalışma Yorke ve Meehan'a (1986) aittir. Yorke ve Meehan çalışmalarında (1986) coğrafi bir bölümlendirme olan ACORN'u kullanmışlardır. 11 ACORN grubu belirlenmiştir. Bu grupların politikaya ilgileri, politik konulardan haberdarlıkları tespit edilmiştir.

Newman (1999) Amerikan Rüyası'nın seçmenler için ne ifade ettiğini konu edindiği çalışmada, seçmenleri bu konudaki inançları temelinde bölümlendirmiş ve dört seçmen kümesi belirlemiştir. Bu kümeler rasyonel seçmen, duygusal seçmen, sosyal seçmen ve durumsal seçmen kümeleridir.

Smith ve Hirst (2001) çalışmalarında post hoc (sonsal) yaklaşımı kullanmışlardır. Öncelikle politik konularla ilgili tutumları ölçen bir ölçek, coğrafi ve demografik özellikleri belirleyen bir ölçek ve seçmenin oy verme eğilimini belirlemeye yönelik bir ölçek kullanılmıştır. Elde edilen veriler faktör analizine tabi tutulmuş, sonrasında kümeleme yapılarak seçmen bölümleri belirlenmiştir. Araştırma sonucunda yedi seçmen kümesi tespit edilmiştir.

Bannon (2003) çalışmada oy vermeyen seçmenleri sınıflandırmıştır. Öncelikle odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde oy vermeme davranışı için muhtemel 42 neden belirlenmiştir. Bunun sonrasında oy vermeme eğiliminde olan seçmenleri sınıflandırmak için kümeleme analizi yapılmıştır. Yazar coğrafi ve demografik değişkenlere göre bölümlendirmenin konuya uygun olmadığı gerekçesiyle psikografik bölümlendirmeyi tercih etmiştir. Motivasyon teorisi kümeleme işleminde temel olarak alınmıştır. Dört psikografik bölüm belirlenmiştir. Bunlar motive olmamış oy vermeme, motive olmuş oy vermeme, az motive olmuş oy vermeme, prosedürel oy vermeme bölümleridir.

Dermody ve Hanmer-Lloyd (2004) çalışmalarında genç seçmenlerin oy vermeme eğilimindeki artışlara dikkat çekmiş ve bunun nedenleri üzerinde durmuşlardır. Seçmenleri bölümlendirmede güven ve güvensizlik temel olarak alınmıştır. Araştırma neticesinde dört seçmen bölümü tespit edilmiştir.

Bannon (2004) çalışmada siyasal pazar bölümlendirmede sosyal grup davranışı doğrultusunda bölümlendirme için bir öneri sunmaktadır. Bu çalışmada seçmenler politikacılar, hiperaktifler, aktifler, destekçiler, kararsız/potansiyel destekçiler, oy vermeyenler, desteklemeyenler ve karşıtlar olarak sınıflandırılmıştır. Burada kullanılan davranışsal bir bölümlendirme değildir.

Davidson (2005) çalışmada genç seçmenlerin bölümlendirilmesinde yaş ve yaşam döngüsündeki aşamayı kullanmış ve üç seçmen bölümünden bahsetmiştir. Bu üç seçmen bölümünün seçim kampanyalarına ve medyadaki tutundurma faaliyetlerine yaklaşımları da analiz edilmiştir.

Gardner ve diğerleri (2005) çalışmalarında seçmenlerin %52'sini oluşturan kadın seçmenlerin bölümlendirmesi üzerinde durmuş ve öncül yaklaşımı benimseyerek etnik kimliklerine göre kadın seçmenleri bölümlendirmiş ve her bir etnik grubun politikaya ve politikacılara bakışını incelemişlerdir.

McGough (2005) çalışmada İrlandalı seçmenlerin bölümlendirmesini yapmış ve 6 seçmen bölümü elde etmiştir. Bu bölümler Kuzey Milliyetçi Katolikler, Kuzey Katolik Cemaati, ılımlı ve uyumlu Ulster sendikası

destekleyicileri, İrlanda Cumhuriyetçileri, İrlanda genç kanadı, İrlandalı-Amerikan/uluslar arası destek gruplarıdır.

Lilleker (2005) çalışmasında İngiliz İşçi Partisinin seçmen bölümlendirmesini yapmış ve beş seçmen kümesinden bahsetmiştir. Bu kümeler sadık muhafazakarlar, marjinaler, İşçi partisine oy vermeyen potansiyel yüzergezerler, zayıf destekçiler, merkezi destekleyicilerdir. Bu çalışmada bölümlendirmede davranışsal özelliklerden faydalanılmıştır.

Rees ve Gardner (2005) çalışmalarında İngiltere yerel seçimlerinde seçmenlerin bölümlendirilmesi üzerinde durmuşlardır. Bölümlendirmede haberdarlık ve bilgi düzeyi gibi değişkenler kullanılmıştır.

Phillips, Reynolds ve Reynolds (2010) çalışmalarında seçmenlerin karar süreçlerini bölümlendirme kriteri olarak kullanmış ve elde edilen seçmen bölümleri için uygun siyasal kampanya stratejilerinin neler olduğunu tartışmışlardır.

IV. SİYASET PAZARININ BÖLÜMLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de seçmen davranışını anlamada pazar bölümlendirme yaklaşımının etkin bir yöntem olup olmadığını ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra seçmenleri bölümlendirmede kullanılabilecek değişkenlerin ve bu değişkenler ışığında elde edilen seçmen kümelerinin ayırt edici özelliklerinin neler olabileceğini belirlemek de hedeflenmektedir.

Siyasette nihai hedefin iktidarı ele geçirmek ve elde tutmak olması, uygulayıcıları seçmen pazarının homojen bir pazar olduğu yanılgısına düşürmektedir. Oysa seçmenler de, tüketiciler gibi birbirinden farklı beklenti, ihtiyaç ve özlemlere sahiptirler. Bu nedenle heterojen bir yapı sergiledikleri söylenebilir. İktidar hedefi için siyasi partilerin bu heterojen pazar içerisinden homojen seçmen kümeleri elde edip, her bir pazar bölümüne ayrı pazarlama karmaları ile hitap etmeye çalışmaları onları iktidar hedefine daha da yaklaştıracaktır. Siyaset pazarında bölümlendirme, küçük pazar bölümlerine odaklanarak iktidardan uzaklaştıran bir yaklaşım değil; her bir pazar bölümünün ayrıcalıklı ihtiyaçlarının etkin bir şekilde giderilmesi yoluyla oy oranlarının yükselmesini sağlayacak akılcı bir stratejidir.

Literatür taramasında bahsedildiği üzere yabancı literatürde seçmen pazarını bölümlendirmeyi amaçlayan çalışmalar mevcuttur. Ancak gerek bu çalışmaların yapıldığı ülkelerdeki siyasal sistem ve atmosferin farklılığı, gerek seçmen karar verme süreçlerinin farklılığı nedeniyle, çalışmalarda kullanılan değişkenler Türkiye’de yapılacak çalışmalar için yol gösterici olmaktan uzaktır. Bunun yanı sıra yerli literatürde seçmen davranışına pazarlama bakış açısıyla yaklaşan bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın yerli literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarının seçmen pazarına açıklayıcı bir bakış sağlaması açısından da uygulayıcılara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

B. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın belirtilen amaçlarına ulaşmak için öncelikle bir nitel çalışma, sonrasında bu nitel çalışmanın verileri ışığında bir nicel çalışma yapılmıştır. Aşağıda bu çalışmaların metodolojisine değinilmektedir.

B.1. Nitel Araştırmanın Yöntemi

“Seçmen pazarı bölümlendirilebilir mi?” şeklinde formüle edilen ana araştırma sorusuna cevap bulabilmek adına öncelikle “Seçmen siyaset kurumundan ve siyasetçilerden ne beklemektedir?” sorusunun cevabı aranmış, bu amaçla nitel bir çalışma yürütülmüştür. 2012 genel seçimlerinde meclise girmeye hak kazanan üç siyasi partinin (AKP, CHP, MHP) ve seçim barajı nedeniyle seçime bağımsız girip sonra mecliste grup kuran BDP'nin seçim işlerinden sorumlu genel başkan yardımcıları ile derinlemesine mülakat yapılmış ve Türkiye'deki seçmenin genel profili hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Bunun yanı sıra seçmenlerle mülakat yapılmış ve siyasetten beklentileri, siyasetçilere ilişkin algılamaları ve oy verirken etkilendikleri faktörler sorgulanmıştır. Görüşmeler mülakat yapılan kişilerin rızaları alınarak kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve dökümleri yapılmıştır. Bu analiz neticesinde nicel araştırmanın veri toplama aracı geliştirilmiştir.

B.2. Nicel Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma sonrasında tasarlanan nicel araştırmanın anakütlesi, örnekleme, örnekleme yöntem ve süreci, veri toplama aracı, araştırma soruları ve sınırlılıklarına aşağıda değinilmektedir.

B.2.1. Araştırmanın Anakütlesi ve Örnekleme

Araştırmanın ana kütesini belli kriterler dikkate alınarak belirlenmiş on ildeki (İstanbul, Ankara, İzmir, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Amasya, Osmaniye, Aydın ve Giresun) seçmenler oluşturmaktadır. Ana kütle büyüklüğü 15.631.716 seçmendir. Ana kütleye dahil edilecek illerin seçiminde son dört genel seçim (Nisan 1999, Kasım 2002, Temmuz 2007, Haziran 2012) sonuçları dikkate alınmıştır. İllerin belirlenmesinde kullanılan kriterler uzman görüşü alınarak tespit edilmiştir. Siyaset bilimi akademisyenlerinden görüş alınarak, hem genel dağılımı yansıtacağı düşünülen illerden seçim yapılmış hem de radikal durumları göz ardı etmemek için radikal kriterlere başvurulmuştur. Araştırmanın örneklemini söz konusu illerden kotalara göre örnekleme metodu ile belirlenen 1242 seçmen oluşturmaktadır. Tesadüfi olmayan örnekleme metotlarından birinin kullanılma gerekçesi örneklem çerçevesine liste halinde ulaşılamamış olması, tesadüfi örnekleminin bu ana kütle için maliyetli olması ve kimlik tespitine olanak vermesi nedeniyle cevaplanmama riski taşımasıdır.

B.2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri iki grup sorudan oluşan anket formları aracılığıyla toplanmıştır. Anket formunda yer alan birinci grup sorular araştırmanın nitel çalışması ile belirlenen 32 ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler Likert tipi beş noktalı ölçek ile ölçülmüştür. Anket formunun son kısmında ise seçmenlerin demografik özelliklerini sorgulayan kapalı ve açık uçlu sorular bulunmaktadır.

B.2.3. Araştırma Soruları

Araştırma keşfedici bir çalışmadır. Bu nedenle araştırma kurgusu araştırma sorularına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında cevabı aranan sorular şunlardır:

1. Türkiye’de seçmen pazarını bölümlendirmek mümkün müdür?
2. Mümkün ise bölümlendirmede kullanılacak değişkenler nelerdir?
3. Elde edilecek pazar bölümleri siyaset bilimindeki seçmen türleri ile örtüşmekte midir?
4. Elde edilen pazar bölümlerini birbirinden en iyi ayıran faktörler nelerdir?

B.2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle 10 il ile sınırlı kalması en önemli kısıttır. Örneklem çerçevesinin belirlenmesinin güç olması ve belirlendiği taktirde örneklemedeki seçmenlerden gerçeği yansıtan beyanın alınma olasılığının zayıflığı araştırmada tesadüfi olmayan örneklemin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Bu durum araştırma sonuçlarının genellenmesine engel teşkil etmektedir.

C. Bulgular ve Tartışma

Örneklemin demografik özellikleri aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmektedir.

Cevaplayıcılar demografik değişkenler itibariyle incelendiğinde, cinsiyet açısından erkeklerin, yaş grubu açısından 26-35 yaş aralığının, medeni hal açısından evlilerin, eğitim açısından lisans mezunlarının, hane halkı büyüklüğü açısından 3 ve 4 kişilik hanelerin, gelir açısından 1000-2000 TL aralığının, meslek açısından memurların ağırlıkta olduğu gözlenmektedir.

Anket formunun birinci kısmındaki sorularda cevaplayıcıların siyasi tercihlerini, oy verme kararlarını etkileyebilecek faktörlere ilişkin Likert tipi ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler belirtildiği gibi seçmenlerle ve siyasetçilerle gerçekleştirilen derinlemesine mülakat sonuçlarından derlenmiştir. Bu gruptaki ifadelerden cevaplayıcıların en fazla katıldıkları; “Oy verme kararımı tek başıma verebilecek yetiye sahip olduğuma inanıyorum.”, “Oy verme kararım başkalarının kararından etkilenmez.”, “Oy verirken bireysel çıkararımdan çok toplumsal çıkarlara odaklanırım.”, “Oy verirken partilerin geçmiş performanslarını değerlendiririm.”, “Ait olduğum toplumun değerlerine uygun partilere oy veririm.” ifadeleridir. En az katıldıkları ifadeler ise “Medyada güçlü gösterilen partiden (iktidar şansı olan) yana oy kullanırım.”, “Mensubu olduğum cemaat oy verme davranışımın temel belirleyicisidir.”, “Oy verme kararında seçim sonucu elde edeceğim bireysel menfaatler etkilidir.”, “Oy verme kararında medya önemli bir şekillendiricidir.”, “Oy verme kararım bireysel amaçlarıma ulaşmanın bir yoludur.” ifadeleridir. Bu iki grup ifade birlikte değerlendirildiğinde cevaplayıcıların bireysel menfaatlerden çok toplumsal menfaatler doğrultusunda oy verdiği, medyanın güdümünde siyasal tercihte bulunmadığı, kendi karar verme yetisine ve kararlarına güvendiği, siyasi tercihlerinde partilere ilişkin akılcı değerlendirmeler yaptığı sonucuna varılabilmektedir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Değişken	F	%	Değişken	F	%			
Yaş	18-25	256	20,6	Gelir	1000 TL'den az	359	28,9	
	26-35	477	38,4		1001-2000 TL	487	39,2	
	36-45	282	22,7		2001-3000 TL	281	22,6	
	46-55	173	13,9		3001-4000 TL	60	4,8	
	56-65	43	3,5		4001-5000 TL	21	1,7	
	66 ve üstü	7	0,6		5001-6000 TL	9	0,7	
	Cevapsız	4	0,3		6001 TL ve üstü	12	1,0	
	Toplam	1242	100		Cevapsız	13	1,0	
					Toplam	1242	100	
Med. hal	Evli	706	56,8	Meslek	İşsiz	43	3,5	
	Bekar	476	38,3		Ev hanımı	88	7,1	
	Dul	26	2,1		İşçi	121	9,7	
	Boşanmış	29	2,3		Memur	411	33,1	
	Cevapsız	5	0,4		Serbest Meslek	35	2,8	
Toplam	1242	100	Esnaf		44	3,5		
Eğitim	Okur yazar	21	1,7		Öğrenci	136	11,0	
	İlkokul	91	7,3		Çiftçi	13	1,0	
	Ortaokul	108	8,7		Emekli	61	4,9	
	Lise	231	18,6		Sanayici/Tüccar	11	0,9	
	Önlisans	138	11,1		Özel sektör Çal.	195	15,7	
	Lisans	509	41,0		Akademisyen	44	3,5	
	Lisansüstü	137	11,0		Diğer	33	2,7	
	Cevapsız	7	0,6		Cevapsız	7	0,6	
	Toplam	1242	100		Toplam	1242	100	
H.H.Büy.	Yalnız	120	9,7		Cinsiyet	Kadın	540	43,5
	2	250	20,1			Erkek	684	55,1
	3	336	27,1			Cevapsız	18	1,4
	4	335	27,0			Toplam	1242	100
	5 ve üstü	190	15,3					
	Cevapsız	11	0,9					
	Toplam	1242	100					

Cevaplayıcıların bölümlendirilmesinde kullanılacak değişkenleri elde etmek amacıyla anket formunun birinci kısmındaki ifadeler faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi yapılırken faktör sayısı öngörülmemiştir. Anket formunun birinci kısmındaki bu ifadeler siyaset biliminde kabul gören seçmen davranış teorileriyle örtüşen ve bu doğrultuda sınıflandırılabilen ifadelerdir. Ancak, seçmenlerle yapılan mülakatlar araştırmacılara bu teorilerin birbiri içerisine geçmiş şekilde gözlemlenebileceğini düşündürmüştür. Mülakat verilerine göre bir seçmenin aynı anda hem rasyonel tercihler modeline hem de sosyal oy verme modeline uygun siyasi kararlar vermesi mümkündür. Teorileri birbirinden ayıran özellikler seçmenin ihtiyaç, algı ve güdülerindeki farklılıklardan dolayı keskinliğini kaybetmiş olabilmektedir. Bu nedenle, toplanan verileri literatürdeki modelleri yansıtacak şekilde sınırlamaktan kaçınılmıştır. En uygun faktör sayısını belirlemek adına literatürde önerilen yöntemler denenmiş, bu denemeler sonucunda özdeğeri birden büyük olan faktörlerin dikkate alınmasının en uygun sonucu vereceğine karar verilmiştir. Sosyal bilimlerde faktör analizi çıktılarında dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da faktörlerce açıklanan toplam varyanstır. Bu oranın sosyal bilim araştırmaları için %60 olması

yeterli görülmektedir (Nakip, 1999). Faktör analizinde temel bileşenler analizi ve Varimax rotasyonu kullanılmıştır.

Anket formunun birinci kısmındaki 32 ifade üzerinden yapılan faktör analizi neticesinde dokuz faktörlü çözüm elde edilmekte ve bu faktörler varyansın yaklaşık %58'lik kısmını açıklamaktadır. Bunun yanı sıra elde edilen faktörlerden bir kısmının güvenilirlikleri arzu edilenden düşüktür. Bu nedenle, analiz neticesinde bazı değişkenlerin çıkarılmasının daha uygun sonuç verebileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda değişkenlerin kendi aralarındaki korelasyonlar, anti-imağ korelasyon matrisleri, faktör yükleri ve communality değerleri dikkate alınarak yapılan çok sayıda analiz neticesinde 7 ifadenin analizden çıkarılmasının uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Yapılan değişiklik ile açıklanan toplam varyans %62 düzeyine yükselmiş, faktör yükleri ve faktörlerin güvenilirliklerinde olumlu değişimler gerçekleşmiştir. Elde edilen KMO değeri 0,789'dur. Faktör analizinin nihai şekline ilişkin sonuçlar aşağıdaki Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	ÖZDEĞER	FAK. YÜK.	α
Faktör 1: Rasyonel oy verme	3,764		%75
26.Beklentimi karşılayan partiyi bir sonraki seçimde de oy vererek ödüllendiririm.		,821	
25.Beklentimi karşılamayan partiyi bir sonraki seçimde cezalandırırım.		,774	
23.Oy verirken partilerin geçmiş performanslarını değerlendiririm.		,638	
27.Oy verirken bireysel çıkarlarımdan çok toplumsal çıkarları gözetirim.		,550	
28.Oy verme kararını tek başına verebilecek yetiye sahip olduğuma inanıyorum.		,543	
Faktör 2: Sosyal oy verme	3,405		%73
13.Mensubu olduğum cemaat oy verme davranışımın temel belirleyicisidir.		,753	
12.Dini inancım oy verme davranışımın temel belirleyicisidir.		,736	
10.Etnik kökenim oy verme davranışımın temel belirleyicisidir.		,599	
11.Ait olduğum sosyal sınıf oy verme kararımın temel belirleyicisidir.		,528	
Faktör 3: Psikolojik oy verme	2,531		%69
3.Oy verme kararımın asıl belirleyicisi oy verdiğim partinin kimliğidir.		,721	
4.Oy verme kararımın asıl belirleyicisi ideolojik eğilimimdir.		,711	
1.Oy verdiğim partiyle kendimi bir bütün gibi hissederim.		,701	
5.Oy verdiğim partiyle duygusal bir bağım vardır.		,617	
Faktör 4: Bireysel çıkara dayalı oy verme	1,403		%72
20.Oy verme kararım bireysel amaçlarıma ulaşmanın bir yoludur.		,787	

FAKTÖRLER	ÖZDEĞER	FAK. YÜK.	α
19.Oy verme kararında seçim sonrası elde edeceğim bireysel menfaatler etkilidir.		,769	
22.Bana en çok fayda sağlayacak partiye oy veririm.		,731	
Faktör 5: Kültürel oy verme	1,179		%71
17.Ait olduğum toplumun değerlerine uygun partiye oy veririm.		,833	
16.Ait olduğum kültüre uygun partilere oy veririm.		,818	
Faktör 6: Sosyal grup çıkarları doğrultusunda oy verme	1,135		%66
14.Oy verirken ait olduğum sosyal grupların çıkarlarını gözetirim.		,817	
15.Oy verme kararımın sonucuna ilişkin çıkarlarda bireysel çıkarlarımdan çok ait olduğum sosyal grupların çıkarları önemlidir.		,807	
Faktör 7: Bilgiye kapalı oy verme	1,096		%61
7.Oy verme kararım partilerin seçim çalışmalarından etkilenmez.		,876	
6.Oy verme kararım medyadan etkilenmez.		,733	
Faktör 8: Medya güdümünde oy verme	1,028		%51
31.Kitle iletişim araçları seçim dönemlerinde benim için önemli bir bilgi kaynağıdır.		,761	
30.Oy verme kararında medya önemli bir şekillendiricidir.		,729	
32.Medyada güçlü gösterilen partiden (iktidar şansı olan) yana oy kullanırım.		,465	

Tablo 2’de de görüldüğü üzere elde edilen faktörler sırasıyla rasyonel oy verme, sosyal oy verme, psikolojik oy verme, bireysel çıkar doğrultusunda oy verme, kültürel oy verme, sosyal grup çıkarları doğrultusunda oy verme, bilgiye kapalı oy verme ve medya güdümünde oy verme olarak adlandırılmıştır.

Faktör analizi sonucunda elde edilen faktörler değişken olarak alınarak, bir sonraki adımda seçmenleri bölümlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Seçmen bölümlerini belirlemek amacıyla kümeleme analizinden faydalanılmıştır. PASW 18 paket programı yardımıyla elde edilen faktör skorları üzerinden öncelikle hiyerarşik kümeleme, sonra hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden k-means kümeleme yapılmıştır. Öncelikle hiyerarşik kümelemenin kullanılmasının sebebi k-means kümeleme için kullanılacak ideal küme sayısına karar vermektir. Hiyerarşik kümelemede kullanılan yöntem Ward metodudur. Analiz sonucunda birimler arasındaki birleşmeleri kademeli olarak gösteren dendrogram çıktısı ideal küme sayısının dört olduğuna işaret etmektedir. Sonucun çapraz geçerliliği hakkında fikir sahibi olabilmek için birimler tesadüfi olarak ikiye ayrılmış, elde edilen iki ayrı örnekleme yine Ward yöntemi ile hiyerarşik kümeleme yapılmıştır. Her iki örnekleme için de uygun küme sayısının dört olduğu elde edilen dendrogramlardan gözlenmektedir. Bu nedenle, bir sonraki aşamada yapılan k-means kümeleme analizinde kullanılacak küme sayısı dört olarak belirlenmiştir.

Kümeleme analizi çıktıları birinci kümede 355, ikinci kümede 212, üçüncü kümede 357, dördüncü kümede 317 cevaplayıcının yer aldığını göstermektedir. K-means kümeleme neticesinde elde edilen final küme merkezleri aşağıdaki Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Final Küme Merkezleri

	Küme			
	1	2	3	4
Faktör1	-,347	-,990	,538	,445
Faktör2	-,704	,440	,661	-,251
Faktör3	,051	-,251	,086	,014
Faktör4	,151	-,166	-,141	,102
Faktör5	,213	-1,106	,337	,122
Faktör6	,645	-,304	-,310	-,170
Faktör7	,529	-,094	,505	-1,098
Faktör8	,001	-,040	-,110	,150

Tablo 4'de faktör analizi neticesinde belirlenen faktörlerin seçmen kümelerini belirlemede istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4. ANOVA Sonuçları

	Küme		Hata		F	Anlamlılık
	Ortalama Kareler	sd	Ortalama Kareler	sd		
Faktör 1	138,898	3	,666	1237	208,691	,000
Faktör 2	130,953	3	,685	1237	191,218	,000
Faktör 3	5,675	3	,989	1237	5,741	,001
Faktör 4	8,103	3	,983	1237	8,246	,000
Faktör 5	106,839	3	,743	1237	143,733	,000
Faktör 6	70,273	3	,832	1237	84,463	,000
Faktör 7	191,253	3	,539	1237	355,098	,000
Faktör 8	3,944	3	,993	1237	3,972	,008

Oluşan seçmen kümelerinin belirlenen faktörler açısından birbirlerinden nasıl farklılaştıklarını gözlemlemek için Sheffe testi yapılmıştır. Kümeler arasında pek çok faktör açısından anlamlı farklılaşmalar söz konusudur. Bu nedenle Tablo 5'te yalnızca anlamsız olan farklılıklar rapor edilmektedir.

Tablo 5. Sheffe Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Küme No. (I)	Küme No. (J)	Ortalama Farkı	Standart Hata	Anlamlılık
Rasyonel Oy Verme	3	4	,094	,063	,531
Psikolojik Oy Verme	1	3	-,036	,075	,972
	1	4	,036	,077	,974
	3	4	,072	,077	,829
Bireysel Çıkara Dayalı Oy Verme	1	4	,049	,077	,938
	2	3	-,025	,086	,994
Kültürel Oy Verme	1	3	-,124	,065	,301
	1	4	,091	,067	,605
	2	3	,006	,079	1,000
Sosyal Grup Çıkarları Doğ. Oy Verme	2	4	-,135	,081	,429
	3	4	-,141	,070	,263
Bilgiye Kapalı Oy Verme	1	3	,024	,055	,979

Medya Güdümünde Oy Verme	1	2	,041	,087	,973
	1	3	,111	,075	,527
	1	4	-,149	,077	,291
	2	3	,070	,086	,883
	2	4	-,190	,088	,201

Bu bilgiler ışığında rasyonel oy verme davranışının en baskın olduğu kümeler üçüncü ve dördüncü kümeler iken, en zayıf kümenin ikinci küme olduğu söylenebilir. Sosyal oy verme eğilimi en baskın küme üçüncü küme iken en zayıf küme birinci kümedir. Birinci, üçüncü ve dördüncü kümelerin psikolojik oy verme eğilimleri arasında anlamlı farklılık bulunmazken, ikinci kümenin psikolojik oy verme eğilimi bu üç kümeden anlamlı bir şekilde düşüktür. Bireysel çıkara dayalı oy verme eğilimi birinci ve dördüncü kümelerde yüksekken, ikinci ve üçüncü kümelerde düşüktür. Kültürel oy verme eğilimi açısından birinci, üçüncü ve dördüncü kümeler anlamlı bir farklılık göstermezken, ikinci kümenin kültürü dikkate alma eğilimi bu üç kümeden düşüktür. Sosyal grup çıkarları doğrultusunda oy verme eğilimi en yüksek küme birinci küme iken, diğer kümeler bu faktör açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bilgiye en kapalı seçmen kümeleri birinci ve üçüncü kümeler iken, en çok bilgilendirilmeye açık küme dördüncü kümedir. Medya güdümünde oy verme eğilimi en yüksek küme dördüncü küme iken, en zayıf küme üçüncü kümedir. Bu özellikler dikkate alındığında, araştırmacı tarafından birinci kümenin “çıkarıcı seçmen”, ikinci kümenin “umursamaz seçmen”, üçüncü kümenin “kararlı seçmen”, dördüncü kümenin “değişime açık seçmen” olarak adlandırılması uygun görülmüştür.

Kümelerin profilleri şu şekilde özetlenebilir:

Çıkarıcı Seçmen: Kararları nispeten rasyonel bir değerlendirmenin sonucu olmayan, sosyal faktörlerden etkilenmeyen, kararlarında seçim sonucunda elde edeceği bireysel menfaatlerini öncelikli gören, kültürel faktörlere aykırı kararlar almaktan kaçınan, sosyal grup çıkarlarına da en fazla önem veren, siyasal örgütten ve medyadan gelen bilgilendirmeye kapalı seçmen grubudur.

Umursamaz Seçmen: Rasyonellikten en uzak seçmen grubudur. Sosyal faktörlerin etkisinde oy verebilmektedir. Parti aidiyeti en zayıf gruptur. Seçim sonrası elde edeceği bireysel menfaatleri önemsememektedir. Kültürel faktörlerin etkisinde kalmamaktadır. Sosyal grup çıkarlarını da dikkate almamaktadır. Bilgilendirilmeye çok açık olmadığı gibi, medya güdümüne de çok yakın değildir.

Kararlı Seçmen: Rasyonel kararlar almada en istekli gruptur. Sosyal faktörlerden en fazla etkilenen, parti aidiyeti en güçlü olan, bireysel menfaatlerini önemsemeyen, kültürel faktörlerden en fazla etkilenen, sosyal grup çıkarlarını gözetmeyen, bilgilendirilmeye kapalı, medya güdümüne girme (medyadan etkilenme) olasılığı en zayıf seçmen kümesidir.

Değişime Açık Seçmen: Rasyonel kararlar almada isteklidir. Sosyal faktörlerin çok fazla etkisinde kalmamaktadır. Parti aidiyeti olmakla birlikte, çok güçlü değildir. Bireysel menfaatlerini önemsemektedir. Kültürel faktörleri nispeten dikkate almaktadır. Sosyal grup çıkarlarını önemsemekle birlikte bireysel

çıklarlarının üzerinde görmemektedir. Bilgilendirilmeye en açık gruptur. Bunun yanı sıra, medya güdümüne girme olasılığı da en yüksek gruptur.

Kümelerin yapısı ve özellikleri incelendiğinde, siyaset bilimi teorisindeki seçmen davranışlarının kümeler arasında girift bir yapı sergilediği dikkat çekmektedir. Rasyonel seçmenin siyaset bilimindeki karşılığı akılcı bir değerlendirme süreci sonrasında siyasal kararlarını veren ve siyasal satın alma gerçekleştiren seçmendir. Burada seçmenin aradığı doğru karar en fazla fayda sağlayacak alternatiftir. Ancak, siyaset biliminde de bu faydanın niteliği tartışmalıdır. Rasyonel tercihler teorisi çerçevesinde rasyonel kararlar alan seçmen esasında “ekonomik insan” varsayımıyla bireysel faydasını maksimize etmeye çalışmaktadır. Ancak, rasyonel seçmen aynı zamanda ait olduğu sosyal grupların ve/veya toplumun faydasını maksimize edecek seçimi yapmaya da çalışıyor olabilmektedir. Bu nedenle, “rasyonel seçmen davranışı” da esasında faydanın niteliği doğrultusunda sınıflandırılmaktadır. Nitekim, faktör analizi sonuçları bireysel çıkarlar ve sosyal grup çıkarları doğrultusunda oy verme davranışını siyasal satın alma karar sürecinin aktif ve akılcı bir şekilde gerçekleştirildiği rasyonel oy verme davranışından ayırmaktadır. Kümelerin yapısı bu özellikler itibariyle incelendiğinde, rasyonel kararlar almaya en yakın iki kümeden birinin bireysel faydasını ve sosyal grup çıkarlarını da gözettiği, buna karşılık, diğer grubun bu çıkarları kararlarında öncelikli görmediği gözlenmektedir. Buna karşılık, bireysel çıkarlarını en fazla önemseyen grup olan çıkarıcı seçmen kümesinin kararları rasyonel bir değerlendirme sürecinin çıktısı olmaktan uzaktır.

Siyaset bilimi teorilerinden psikolojik oy verme modeli seçmenin parti aidiyetinin gücü ile ilişkilendirilmiştir. Bu teori seçmenlerin siyasal tercihlerinin aile ortamındaki siyasal sosyalleşmelerinin bir sonucu olduğunu savunmakta ve bu seçmenlerin kararlarının ilerleyen yıllarda da değişmeden kaldığını ileri sürmektedir. Bu bakımdan psikolojik oy verme davranışı esasında rasyonellikten uzak bir davranış olarak düşünülmektedir. Ancak, küme yapıları incelendiğinde rasyonelliği yüksek olan kararlı seçmen ve değişime açık seçmen kümelerinin parti aidiyetlerinin de diğer iki gruptan yüksek olduğu gözlenmektedir.

Sosyal oy verme modeli ise seçmenlerin sosyal faktörlerin etkisinde kalarak oy verdiklerini ifade etmektedir. Bu teoriye göre seçmen ait olduğu sosyal çevrenin ve sosyal grupların değerlendirmeleri doğrultusunda oy vermekte, oy verme kararını grup aidiyetinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Ait olduğu sosyal gruplarla aynı doğrultuda oy kullanmasının bir ödül ile, farklı yönde oy kullanmasının ise bir red ile sonuçlanacağını düşünmektedir. Dolayısıyla, sosyal seçmen rasyonellikten nispeten uzak, kararı kolektif bir değerlendirmenin sonucu olan seçmendir. Analiz sonucunda elde edilen kümelerden umursamaz seçmen kümesi siyasal tercihi yalnızca sosyal faktörlerle şekillenen seçmen topluluğunu ifade etmektedir. Bu küme aynı zamanda rasyonellikten de en uzak gruptur. Ancak, bunun yanı sıra rasyonel kararlar almaya meyilli , kararlı seçmen kümesi de sosyal faktörlerden etkilenen bir gruptur. Bu durum kararlı seçmenin oy verme kararını bir sosyal kimlikle bağdaştırması ile açıklanabilir. Kararlı seçmen oy

verdiği partiyi adeta kendisinin ve sosyal çevresinin karakteristik bir özelliği olarak görmektedir.

Kümelerin yapısı bütüncül olarak incelendiğinde, siyaset pazarlaması açısından önemli bilgilere ulaşıldığı görülmektedir. Bu bilgilerden biri seçmen kümelerinin siyasal örgütlerden ve kitle iletişim araçlarından gelen bilgilendirmeye açıklık derecesidir. Çıkarıcı seçmen kümesi, bu kaynaklardan gelen bilgilendirmeye kapalı olmakla birlikte medyanın güdümünde oy vermeye de nispeten meyillidir. Bu durum bir tezat gibi algılansa da çıkarıcı seçmen kümesinin güç ve fayda arayışı ile açıklanabilmektedir. Bu küme işlenecek veri değil, hazır bilgi aramaktadır. Bu nedenle, medyanın sunduğu verilerle rasyonel bir değerlendirme süreci yaşamaktan ziyade, medyanın güçlü gösterdiğinden yana tavır almaktadır. Umursamaz seçmen kümesi ise hem bilgilendirilmeye kapalı, hem de medya güdümüne girmeye meyilli değildir. Etkilendiği tek faktörün sosyal faktörler olduğu düşünüldüğünde, siyasal kararını bir sorumluluk olarak görmekten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bilgiye kapalılığı bunu bir ihtiyaç olarak algılamaması ile açıklanabilir. Kararlı seçmen kümesi hem bilgilendirmeye kapalı, hem de medya güdümünde oy kullanmaya uzaktır. Siyasal tercihini partiye duyduğu aidiyet hissi ve sosyal çevresi şekillendirmektedir. Oy verme onun için bir kimlik ifadesi olduğu için, karar sürecinde çok fazla dış kaynaklı bilgiye ihtiyaç duymamaktadır. Ancak, bu durum irrasyonel kararlar aldığını da göstermemektedir. Değişime açık seçmen ise adeta siyaset pazarlamacısı için bir fırsattır. Kararları, rasyonel değerlendirmelerinin ürünüdür. Siyasal örgütten ve medyadan gelen bilgilendirmeye açıktır. Medyanın sunduğu veriler ışığında oy verme olasılığı yüksektir. Kitle iletişim araçlarında ve siyasal örgütün mesajlarında faydasının maksimize edileceği vaadini aramaktadır. İsteddiği hazır bilgi değil; arayacağı, bulacağı, işleyeceği ve çıkarım yapacağı somut verilerdir. Bu nedenle, siyasal örgütler için pazarlama iletişiminde birincil hedef kitle olma potansiyeline sahiptir.

Küme profillerinin siyaset pazarlamacısına sunduğu bir diğer önemli veri de parti aidiyeti ile ilgili bilgilerdir. Siyaset bilimi teorisi parti aidiyeti en güçlü seçmenin psikolojik seçmen olduğunu, siyasal kararlarının değişmez nitelikte olduğunu ve otomatik olarak gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu bakış açısıyla parti aidiyeti güçlü seçmen, pazarlama mesajlarına kapalı seçmendir. Ancak, bilgilendirilmeye en açık küme değişime açık seçmen kümesidir. Kararı yüzer-gezer seçmen özelliği gösterebilmekle birlikte, parti aidiyeti de çıkarıcı ve umursamaz seçmen kümelerinden yüksektir. Bu kümenin en belirgin özelliği değişime açıklıktır. Aradığı faydayı maksimize edecek seçenek değişebildiği için kararı değişmektedir ve bu değişimin rasyonel gerekçeleri vardır. Ancak, çıkarıcı seçmen kümesi gibi partiye aidiyet hissini tamamen görmezden gelen bir çıkar arayışı içerisinde de değildir.

Yüzer-gezer seçmen özelliği göstermeye meyilli diğer kümeler çıkarıcı ve umursamaz seçmen kümeleridir. Ancak, bu iki küme bilgilendirilmeye de açık değildir. Dolayısıyla siyaset bilimi teorisinin öngördüğü şekilde yüzer-gezer seçmenin hedef kitle olarak belirlenmesinin makul olup olmadığı da

tartışılmalıdır. Yüzer-gezer seçmen davranışı da rasyonel seçmen gibi farklılaşmaktadır. Siyasete ilgisi ve siyasal bilgisi olmayan seçmenler yüzer-gezer eğilim gösterebileceği gibi, ne aradığını bilen ve aradığını dönemselsel olarak farklı siyasal partilerde bulabilen seçmen de bu eğilimi gösterebilmektedir. Bu nedenle, hedeflenen yüzer-gezer seçmenin hangisi olduğu üzerine de düşünülmalıdır.

Siyasal pazarlama stratejileri geliştirilirken bir başka üzerinde durulması gereken nokta rasyonel seçmen davranışının doğru tanımlanmasıdır. Rasyonel oy verme eğilimi yüksek olan iki kümeden biri bireysel ve sosyal çıkarları maksimize etmeye çalışırken, diğeri toplumsal çıkarlara odaklanmakta, bireysel çıkarlarını önemsememektedir. Bunun yanı sıra, rasyonellikten uzak kümelerden biri olan çıkarıcı seçmen kümesi bireysel menfaatlerini her şeyin üstünde görmekte, bunun yanı sıra, sosyal grup çıkarlarını da gözetmektedir. Bu nedenle, siyaset bilimi teorisinin rasyonel tercihler teorisinden yola çıkarak rasyonel ya da ekonomik seçmen olarak tanımladığı seçmenin odağının ne olduğu da belirlenmelidir. Farklı seçmen bölümlerinin odaklandığı çıkarlar farklı niteliklerde olduğu için siyasal örgütlerden duymak istedikleri mesajlar da farklı olacaktır.

Pazarlama stratejileri geliştirilirken üzerinde durulması gereken bir başka nokta da siyasal müşterinin sadakat düzeyidir. Parti aidiyeti güçlü seçmenlerin psikolojik seçmen davranışı sergileyeceği düşünülebilmektedir. Ancak, siyaset biliminin açıkladığı psikolojik seçmenin en belirgin özelliklerinden biri, takım tutar gibi siyasal örgüt taraftarı olmasıdır. Bu davranış kazansa da kaybetse de siyasal örgütün yanında olacağı şeklinde açıklanabilir. Güçlü parti aidiyeti ticari pazarlamada müşteri sadakati ile eşdeğerdir. Herhangi bir partinin sadık seçmeni kaybı mümkün olmayan kemik oy gibi algılanmaktadır. Nitekim, araştırmanın nitel kısmında siyasetçilerle yapılan mülakatlardan elde edilen veriler de bu kesimin kaybı mümkün olmayan bir kitle olarak algılandığını göstermektedir. Siyasal örgütler sadık seçmenlerini pazarlama faaliyetlerinde hedef kitle olarak görmemektedirler. Bu oransal olarak küçük gruplarda, sadakatin sonsuz olacağı yönünde bir inanca sahiptirler. Oysa pazarlama mantığıyla yaklaşıldığında hiçbir seçmenin sadakatının sonsuz olacağı garanti edilemez. Nitekim, analiz sonuçları parti aidiyetleri güçlü iki grubun siyasal kararlarının rasyonel bir değerlendirme sürecinin çıktısı olduğunu göstermektedir. Siyasal kararları değişmez gibi görünen kararlı seçmen kümesi de, değişime açık seçmen kümesi de seçim dönemlerinde tüm partileri değerlendirmekte, geçmiş performanslarını analiz etmekte ve ödül ve ceza yaklaşımlarını kullanmaktadır. Her iki kümenin de parti aidiyetini, sorgulamaksızın geliştirilen bir bağlılık olarak açıklamak mümkün değildir.

Siyaset pazarlaması açısından bir başka önemli nokta da seçmen bölümlerinin sosyal gruplardan etkilenme düzeylerinin belirlenmesidir. Sosyal faktörlerin etkisinde oy verme davranışı tamamen rasyonellikten uzak bir davranış olarak da görülememektedir. Bu davranışın gerekçesi bir sosyal kabul arayışı olabileceği gibi, siyasal kararı sosyal kimliğin bir ifadesi olarak görmek de olabilir. Bu nedenle, sosyal oy verme eğiliminin niteliği de analiz edilmelidir.

Araştırma kapsamında yapılan mülakatlar seçmenin, sosyal aidiyetlerinin kararındaki etkisini beyanda zorlandığını düşündürmüştür. Bu faktörlerin siyasal kararlarındaki etkisini belirlemek için derinlemesine yapılan nitel çalışmaların daha yol gösterici olabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra, sosyal faktörlerden etkilendiği belirlenen seçmenlerin de hangi sosyal faktörlerden daha fazla etkilendiğinin tespiti de önemlidir. Örneğin, bazı seçmenler etnik kökenin etkisini reddederken, dini inancının etkili olduğunu ifade etmektedirler. Bu faktörlerden hangisinin daha önemli ve etkili olduğunun belirlenmesi şüphesiz ki siyasal mesajların içeriğini etkileyecektir.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de seçmen pazarının bölümlendirilmesi bu araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu araştırmanın amacı Türkiye’de seçmen davranışını anlamada pazar bölümlendirme yaklaşımının etkin bir yöntem olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır. Araştırma keşfedici bir çalışmadır. Bu nedenle, öncelikle nitel bir çalışma ile seçmen siyaset kurumundan ve siyasetçiden ne beklemektedir ve bu beklentilerin seçim kararı üzerindeki etkisi nedir sorularının cevapları aranmıştır. Bu cevaplar doğrultusunda tasarlanan nicel çalışmanın amacı siyaset pazarının post hoc (sonsal) yöntem ile bölümlendirmesini yapmak, pazar bölümlerinin profilleri hakkında bir analize varabilmek ve elde edilen bölümlerin siyaset bilimi teorisinde yer alan modellerle uygunluğunu test etmektir.

Belirlenen amaç doğrultusunda öncelikle seçmenlerin siyaset kurumundan ve siyasetçilerden beklentilerini ortaya koymak amacıyla nitel bir araştırma gerçekleştirilmiş; siyasetçilerle ve seçmenlerle mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar neticesinde nicel çalışmanın veri toplama aracı geliştirilmiştir. Oluşturulan anket formu ile 10 ilde toplam 1242 seçmenden veri toplanmıştır. Anket formunun ilk kısmındaki 32 adet Likert tipi ölçekle ölçülmüş ifadeye faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi neticesinde rasyonel oy verme, sosyal oy verme, psikolojik oy verme, bireysel çıkarı dayalı oy verme, kültürel oy verme, sosyal grup çıkarları doğrultusunda oy verme, bilgiye kapalı oy verme, medya güdümünde oy verme olarak adlandırılan sekiz faktör elde edilmiştir.

Elde edilen faktörler değişken olarak kullanılarak seçmenleri bölümlendirmek için kümeleme analizi yapılmıştır. Hiyerarşik kümeleme ile ideal küme sayısı belirlendikten sonra hiyerarşik olmayan kümeleme metotlarından K-means kümeleme kullanılarak seçmenler dört kümeye ayrılmıştır. Elde edilen seçmen kümeleri birbirlerinden farkları dikkate alınarak çıkarıcı seçmen, umursamaz seçmen, kararlı seçmen ve değişime açık seçmen olarak adlandırılmıştır. Tek yönlü varyans analizi ve kümeleme analizi bütün olarak değerlendirildiğinde kümelerin karakteristik özellikleri aşağıdaki gibidir.

Çıkarıcı Seçmen: Kararları çok da rasyonel bir değerlendirmenin sonucu olmayan, sosyal faktörlerden etkilenmeyen, kararlarında seçim sonucunda elde edeceği bireysel menfaatlerini öncelikli gören, kültürel faktörlere aykırı kararlar almaktan kaçınan, sosyal grup çıkarlarına da en fazla önem veren, siyasal örgütten ve medyadan gelen bilgilendirmeye kapalı seçmen grubudur.

Umursamaz Seçmen: Rasyonellikten en uzak seçmen grubudur. Sosyal faktörlerin etkisinde oy vermektedir. Parti aidiyeti en zayıf gruptur. Kültürel faktörlerden de etkilenmemektedir. Sosyal grup çıkarlarını önemsememektedir. Bilgilendirmeye çok açık olmadığı gibi, medya güdümünde oy vermekten de uzaktır. Tüm bu özellikleri birlikte değerlendirildiğinde kümedeki seçmenlerin etkisinde kaldıkları tek faktörün sosyal faktörler olduğu söylenebilir.

Kararlı Seçmen: Rasyonel kararlar almada en istekli gruptur. Sosyal faktörlerden en fazla etkilenen, parti aidiyeti en güçlü olan, bireysel menfaatlerini önemsemeyen, kültürel faktörlerden en fazla etkilenen, sosyal grup çıkarlarını gözetmeyen, bilgilendirilmeye kapalı, medya güdümüne girme olasılığı en zayıf seçmen grubudur. Özellikleri birlikte ele alındığında söz konusu kümenin siyasal tercihlerinin adeta bir kimliğini ifade şekli olduğu söylenebilir. Kalıplaşmış denebilecek siyasal tercihleri vardır ve bu tercihler onlar için bir kimlik taşıyıcısıdır.

Değişime Açık Seçmen: Rasyonel kararlar almada isteklidir. Sosyal faktörlerin çok fazla etkisinde kalmamaktadır. Parti aidiyeti olmakla birlikte, çok güçlü değildir. Bireysel menfaatlerini önemsemektedir. Kültürel faktörleri nispeten dikkate almaktadır. Sosyal grup çıkarlarını önemsemekle birlikte bireysel çıkarlarının üzerinde görmemektedir. Bilgilendirilmeye en açık gruptur. Bunun yanı sıra, medya güdümüne girme olasılığı da en yüksek gruptur. Özellikleri birlikte düşünüldüğünde söz konusu kümenin belli beklentilerin karşılanmasının peşinde olduğu, bu beklentilerin oy verdikleri parti tarafından karşılanıp karşılanmadığının denetimini yaptığı, beklentisi karşılanmadığında kararının değiştirilebilir olduğunu düşündüğü söylenebilir. Bu nedenle, ilgili kümenin kararları özünde rasyoneldir ve kararından tatmin olmadığında bir sonraki siyasal satın alma tercihini değiştirmeye meyilli olması, bilgilendirilmeye açık olmasını da anlaşılır kılmaktadır.

Kümelerin yapısı ile ilgili çıkarımlar; yazarları, siyaset pazarlaması perspektifinden seçmen davranışının siyaset bilimindekinden daha girift bir yapı sergilediği sonucuna götürmüştür. Pazarlama bakış açısı ile seçmenin psikolojik, sosyal, rasyonel gibi net sınıflandırmalar içerisinde tanımlanamayacağı öngörülmüştür ki, analiz sonuçları da bu öngörüye desteklemektedir. Sosyal seçmen davranışı sergileyen seçmen aynı zamanda rasyonel kararlar verebilmekte, psikolojik seçmen tavrını koruyabilmektedir. Nitekim, elde edilen kararlı seçmen kümesi hem sosyal, hem psikolojik, hem rasyonel seçmendir. Buna karşılık, umursamaz seçmen kümesinin yalnızca sosyal seçmen tavrı sergilediği söylenebilir. Bu sonuç seçmen davranışının esasında kalın çizgilerle birbirinden ayrılabilir bir yapısının olmadığını, tıpkı tüketici davranışı gibi çok sayıda faktörün eş zamanlı etkisi altında gerçekleştiğini göstermektedir. Bu nedenle, siyasetçinin seçmene pazarlama mantığı ile yaklaşması, adeta bir kara kutu olan zihnini çözümlenmeye odaklanması ve onun ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda siyasal ürünü tasarlaması ve sunması gerekmektedir.

Küme yapılarının siyaset pazarlaması açısından en önemli verilerinden biri de seçmenlerin bilgilendirmeye açıklık durumlarıdır. Pazar bölümlendirme

çalışmalarında esas amaçlardan biri kolay ulaşılabilir pazar bölümlerini tespit edebilmektir. Bu sayede hedeflemenin maddi ve manevi maliyeti daha düşük olacaktır. Pazar bölümünün ulaşılabilir olması yalnızca fiziksel yakınlığı ifade etmemektedir. Bölümün örgütten gelen mesajlara açık ya da kapalı olma durumu ulaşılabilirlik açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, tespit edilen pazar bölümlerinden özellikle bilgilendirmeye açık olan değişime açık seçmen kümesinin siyaset pazarlamacısı için bir fırsat bölümü olduğu düşünülmektedir. Söz konusu kümedeki seçmenlerin kararlarının memnuniyete bağlı olarak değişkenliği pazarlamacı için kârlı bir pazar bölümü olabileceğine dikkat çekmektedir. Değişime açık seçmenin en fazla önem verdiği husus, kendisine ulaşan bilgi kaynaklarıdır. Ancak, bu noktada siyaset pazarlamacısı için bir tehdit de söz konusudur. Değişime açık seçmen yalnızca siyasal örgütten gelen mesajlara değil, aynı zamanda medyadan gelen bilgilendirmeye hatta medyanın güdümüne de açıktır. Bu nedenle, siyasal örgütten gelen bilgilendirmenin medyadan gelen bilgilendirmeden daha nitelikli, daha kapsamlı ve inandırıcı olması değişime açık seçmen grubunun bir fırsat kümesi olması için şarttır.

Siyasal örgütler için bir başka fırsat grubu da umursamaz seçmen kümesidir. Bu kümedeki seçmenlerin sosyal faktörlerden başka hiçbir faktörden etkilenmemesi aslında siyasal ilgileniminin düşüklüğü ile alakalıdır. Söz konusu seçmenler siyasetle yeterince ilgilenmemekte, siyaset hakkında detaylı bilgi sahibi olmamaktadır. Bu nedenle, sosyal faktörlerden etkilenmekte, sosyal çevreyi adeta siyasal kararının referansı olarak görmektedirler. Siyasal karar alma sorumluluğu bir bakıma sosyal çevreye devredilmiştir. Bu nedenle, ilgili kümedeki seçmenlerin siyasete olan duyarlılığını artıracak pazarlama çabaları bu kümenin de bir fırsat haline gelmesini sağlayacaktır.

Elde edilen seçmen kümelerinden siyaset pazarlamacısı için en problemli görünen grup kararlı seçmen kümesidir. Söz konusu seçmen kümesinin siyasal kararları bir otomatik satın alma davranışını anımsatmaktadır. Bu nedenle, değiştirilemez kararlar olarak düşünülebilir. Ancak, kümenin aynı zamanda rasyonel bir karar alma sürecini de yaşadığı dikkate alındığında bu süreçte kullanabileceği verilerin sunulmasının, kalıplaşmış kararını yumuşatabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, kararlı seçmenin tercihinin uzun dönemli bir memnuniyetle de ilişkisi olduğu düşünülebilir. Otomatik satın alma davranışı önceki siyasal satın almalarda verilen kararın doğru olduğu inancıyla da oluşmuş olabilir. Bu nedenle, ilgili siyasal örgütün kararlı seçmenin tercihini sürdürme yönünde pazarlama çabalarında bulunması da olasıdır. Ancak, uygulamada bu seçmen kitlesinin siyasal örgütlerce kemik oy olarak algılandığı ve kararını değiştirmeyeceğine inanıldığı için onlara yönelik hiçbir pazarlama faaliyetine girilmediği gözlemlenmiştir. Oysa pazarlama mantığı çerçevesinde eldeki müşteriyi korumak, yeni müşteriler kazanmaktan daha düşük maliyetlidir. Bu nedenle, örgütlere önerilen, öncelikle sadık müşterisinin sadakatini korumaktır. Bu doğrultuda kararlı seçmen esasında siyasal örgütlerin birincil hedef kitlelerinden olmalıdır.

Araştırmanın bir başka dikkat çekici bulgusu yüzer-gezer seçmen profiline ilişkin çıkarımlardır. Literatürde yüzer-gezer seçmen olarak nitelendirilen değişken oylar pazarlama faaliyetlerinin birincil hedef kitlesi kabul edilmektedir. Analiz sonuçları yüzer-gezer seçmen profili gösterebilen üç seçmen kümesine işaret etmektedir. Ancak, bu seçmenlerin yüzer-gezer profil sergileme gerekçeleri farklılaşmaktadır. Çıkarıcı seçmen kümesindeki seçmenler bireysel fayda beklentilerini karşılayacağına inandıkları siyasal örgüt ve siyasal lider değişkenlik gösterdiği için yüzer-gezer profil sergilemektedir. Buna karşılık, umursamaz seçmen kümesi siyasal ilgilenim düzeyi düşük olduğu için sosyal faktörlerin etkisiyle yüzer-gezer seçmen profili çizmektedir. Değişime açık seçmenin kararsızlığı ise ilgilenim ya da bilgi düzeyinin düşüklüğünden değil, beklentilerini karşılayacak siyasal örgütü aradığı rasyonel değerlendirme sürecinden kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklardan dolayı yüzer-gezer seçmenin, siyasal örgütten gelen mesajlara tüm hedef kitlelerden daha açık olduğu inancı da tartışılmalıdır. Nitekim, çıkarıcı seçmen kitlesi bilgilendirmeye kapalı bir özellik göstermekle birlikte, medyanın güdümüne girmeye de yatkındır. Bunun yanı sıra umursamaz seçmen kitlesi de bilgilendirmeye kapalı özellik göstermektedir. Ancak değişime açık seçmen kitlesi yüzer-gezer seçmenlerden beklenen şekilde, bilgilendirilmeye müsaittir. Bu nedenle, hedeflenen yüzer-gezer seçmenin profilinin de doğru belirlenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın uygulayıcılar açısından önemi öngörülen seçmen türlerinin çok da açıklayıcı olmadığını ortaya koymasıdır. Siyasetçilerle yapılan mülakatlar siyasetin uygulayıcılarının seçmenlerin farklı ihtiyaçları üzerine çok düşünmediklerini; seçmenleri kalıplaşmış yargılarla, siyah-beyaz gibi net ayrımlarla sınıflamaya çalıştıklarını göstermiştir. Zihinlerindeki seçmen sınıflandırmaları sorulduğunda bir fikre sahip oldukları, ancak bu sınıfların aralarındaki ayrımı net bir göstergeden yola çıkarak yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma seçmenleri anlamada ve bölümlenmede çok daha karmaşık değişken ağlarından yola çıkmanın gerekliliğini vurgulaması açısından uygulayıcılar için önemlidir. Seçmeni anlamak onunla sürekli ve sağlıklı ilişki kurmakla mümkündür. Seçmen yalnızca seçim dönemlerinde değil, tüm süreçte siyasetçi için önemli olduğunu ve siyasetçinin onun için var olduğunu hissetmek istemektedir. Bu sonuçlar siyaset pazarlamasının uzun soluklu, stratejik ve sürekli bir faaliyet olduğunu; tüm örgüte hakim bir felsefeyi ifade etmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Araştırmadan elde edilen tüm bulgular ışığında uygulayıcılar için geliştirilebilecek öneriler şunlardır:

-Seçmenler, davranışlarını etkileyen faktörler ışığında farklı bölümlere ayrılabilir. Bu doğrultuda siyasette kitlesel bir pazarlamadan bahsetmek çok uygun değildir. Tüm seçmenlerin istek ve ihtiyaçlarının benzer olduğunu düşünmek yanlış pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine yol açabilir.

-Siyasetin doğası gereği farklılaştırılmamış pazarlama stratejisi uygun olmadığı gibi odaklanma stratejisi de uygun olmayabilir. Siyasetin doğal hedefi iktidar olmaktır. İktidar ancak yüksek oy potansiyeli ile mümkündür. Bu

doğrultuda farklılaşan seçmen istek ve ihtiyaçları da dikkate alındığında, en uygun strateji farklılaştırılmış pazarlama stratejisidir. Siyasal örgütler bölümlendirdikleri seçmen pazarında uygun alt bölümleri belirleyip farklı pazarlama karmaları ile bu bölümlere hitap etmeye çalışmalıdır.

-Seçmenler farklı sosyal faktörlerden etkilenebilmektedir. Seçmenin etkilendiği aile, sosyal sınıf, dini inanç, etnik köken gibi faktörlerden hangilerinin daha çok dikkate alındığı doğru tespit edilmeli ve siyasal ürünün tutundurulmasında bu faktörlerin vurgusu yapılmalıdır.

-Seçmenlerin fayda arayışında hangi düzeye odaklandığı doğru tespit edilmelidir. Bazı seçmenler bireysel faydaya odaklanırken, bazıları sosyal grup çıkarlarına, bazıları ise toplumsal çıkarlara odaklanmaktadır. Bu farklılaşan fayda beklentileri siyasal mesajları da aynı doğrultuda farklılaştırmalıdır.

-Seçmenlerin parti aidiyetleri de doğru analiz edilmelidir. Seçmenlerin önemli bir kısmı parti aidiyetini hissetmekte iken, bir kısmı böyle bir duygusal bağlılık hissetmemektedir. Bununla birlikte, tüm seçmen kümelerinde sempatican seçmen oranının yüksek olması da siyasal örgütler için bir fırsattır. Sempatican seçmen her ne kadar mutlak bir sadakatten bahsedilemese de partiye duygusal yakınlık duyan seçmendir. Bu seçmenlerin, özellikle aradıkları fayda kendilerine sunularak sadık seçmenler haline getirilmeleri gerekmektedir.

-Siyasal örgütler seçmen profilleri ve siyasal pazarın yapısı hakkında bilgi toplamada bilimsel metotlardan faydalanmalıdır. Siyasal pazar araştırmaları yalnızca bir sorun ortaya çıktığında değil, sürekli yürütülen çabalar olmalıdır ve bu faaliyetlerin çıktuları siyasal ürün tasarımlarına yansıtılmalıdır.

-Siyasal ürün seçmen beklentileri doğrultusunda farklılaştırılabilen bir bütün olarak algılanmalıdır ve gerekli değişimleri yapmaktan kaçınılmamalıdır.

-Pazarlama felsefesi tüm siyasal örgüt çalışanları tarafından benimsenmeli ve bu mantık çerçevesinde siyasal faaliyette bulunulmalıdır.

-Siyasal misyon, vizyon, amaç ve hedefler stratejik pazarlama çerçevesinde yeniden gözden geçirilmeli ve seçmene odaklı hale getirilmelidir.

Araştırmanın uygulayıcıların yanı sıra literatüre de katkısının olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de seçmen pazarının pazarlama mantığıyla bölümlendirilmesine yönelik ilk çalışma olması ve post hoc (sonsal) metotla davranışı etkileyen faktörler vasıtasıyla seçmen pazarını bölümlendirmesi siyaset pazarlaması literatüründeki boşluğun doldurulmasında bir ilk adımdır. Bunun yanı sıra seçmen davranışının anlaşılmasında kullanılan siyaset bilimi teorilerinin, pazarlama mantığıyla yaklaşıldığında çok da açıklayıcı olmadığına işaret etmesi bakımından önemlidir. Araştırma bulguları seçmen davranışına tüketici davranışı mantığıyla yaklaşmanın faydalı olacağını göstermektedir. Araştırma keşfedici nitelikte bir çalışmadır. Bu nedenle, takip eden başka keşfedici ve tanımlayıcı çalışmaların bulgularıyla aydınlanacağı düşünülmektedir. Siyaset pazarlaması açısından en önemli eksikliklerden biri daha önce de bahsedildiği gibi seçmen davranışını anlamada kullanılacak tanımlayıcı ve açıklayıcı davranış modellerinin olmayışıdır. Lock ve Harris’in (1996, akt. Baines; Harris; Lewis, 2002: 6) de ifade ettiği gibi siyaset pazarlaması bir disiplin olarak pazarlama

biliminden devşirdiği kavram ve uygulamalar ışığında kendi çatısını oluşturmalı ve politik davranışı şekillendirmek ve etkilemek için kendi tanımlayıcı ve açıklayıcı modellerini geliştirmelidir.

Yapılan literatür taraması neticesinde tespit edilen yabancı çalışmalarda kullanılan değişkenlerin bu araştırmada kullanılmaması sonuçların karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Bu durum yerli literatürde Türkiye'deki siyasal sistemin şartlarını ve seçmenin yabancı seçmenden farklılaşan karakteristik özelliklerini dikkate alan çalışmalara olan ihtiyaca işaret etmektedir.

Araştırma maliyet kısıtı nedeniyle 10 ilde yürütülmüştür. Bu nedenle bu örneklem için geçerli olan sonuçların genellenmesi mümkün değildir. Türkiye genelinde, mümkün olduğu takdirde, tesadüfi örnekleme ile yapılacak çalışmaların daha aydınlatıcı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra seçmen davranışını belirleyebilecek örtük değişkenlerin ortaya çıkarılması amacıyla daha derinlemesine bilgi alınmasına olanak veren nitel çalışmaların da literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- BAINES, Paul R., HARRIS, Phil ve Barbara R. LEWIS (2002), "The Political Marketing Planning Process: Improving Image and Message in Strategic Target Areas", *Marketing Intelligence&Planning*, 20 (1), 6-14.
- BANNON, Declan P. (2003), "Voting, Non-voting and Consumer Buying Behaviour: Non-voter Segmentation and The Underlining Causes of Electoral Inactivity", *Journal of Public Affairs*, 3 (2), 138-151.
- BANNON, Declan P. (2004), "Marketing Segmentation and Political Marketing", *PSA Annual Conference*, <http://www.ana.nada.sk/segmentation/Bannon.pdf> (21.03.2010).
- DAVIDSON, Scott (2005), "Grey Power, School Gate Mums and The Youth Vote: Age as a Key Factor in Voter Segmentation and Engagement in The 2005 UK General Election", *Journal of Marketing Management*, 21, 1179-1192.
- DERMODY, Janine, HANMER-LLOYD, Stuart (2004), "Segmenting Youth Voting Behaviour Through Trusting-Distrusting Relationships: A Conceptual Approach", *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 9 (3), 202-217.
- GARDNER, Hanne, REES, Patricia ve Maria TSIANTI (2005), "Still Silent-Political Market Segmentation and The Case of Ethnic Women". *Journal of Marketing Management*, 21, 1161-1178.
- KOTLER, Philip, KOTLER, Neil (1999), "Political Marketing Generating Effective Candidates, Campaigns, and Causes", B. I. Newman (der.), *Handbook of Political Marketing* içinde, California: SAGE Publications.
- LILLEKER, Darren G. (2005), "Political Marketing: the Cause of an Emerging Democratic Deficit in Britain?", W. W. Wymer, J. Lees-Marshment (der.), *Current Issues in Political Marketing*, New York : Best Business Books.
- MCGOUGH, Sean (2005), "Political Marketing in Irish Politics: The Case of Sinn Féin", D. G. Lilleker, J. Lees-Marshment (der.), *Political Marketing-A Competitive Perspective* Manchester: Manchester University Press, 103.
- NAKİP, Mahir (1999), *Pazarlama Araştırmaları*, Ankara:Seçkin Yayınları.
- NEWMAN, Bruce I. (1999), "A Predictive Model of Voter Behavior The Repositioning of Bill Clinton", B.I. Newman (der.), *Handbook of Political Marketing*, California: SAGE Publications.
- PHILLIPS, Joan M., REYNOLDS, Thomas J. ve Kate REYNOLDS (2010), "Decision-Based Voter Segmentation An Application for Campaign Message Development", *European Journal of Marketing*, 44 (3/4), 310-330.

- REES, Patricia, GARDNER, Henne (2005), "Political Marketing Segmentation-The Case of UK Local Government", *Journal of Nonprofit&public Sector Marketing*, 14 (1/2), 169-184.
- SMITH, Gareth (2006), "Competitive Analysis, Structure and Strategy in Politics: A Critical Approach", *Journal of Public Affairs*, 6, 4-14.
- SMITH, Gareth, HIRST, Andy (2001), "Strategic Political Segmentation A New Approach for a New Era of Political Marketing", *European Journal of Marketing*, 35 (9/10), 1058-1073.
- YORKE, D. A., MEEHAN, Sean A. (1986), "ACORN in Political Marketplace", *European Journal of Marketing*, 20 (8), 63-76.

Bir Regülasyon Kurumu Olarak Yargı Organı: Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Kararlarında Devletin Düzenleyici Rolü

Yrd. Doç. Dr. Emin KÖMÜRCÜLER

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZÇAĞ

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, AYDIN

ÖZET

Devlet maliye politikası araçları dışında yasal ve kurumsal olarak aldığı önlemlerle piyasaları düzenleyebilir. Regülasyon ekonomisi içinde incelenen bu durumda devlet kurumları vasıtasıyla piyasadaki fiyata, malların ve hizmetlerin kalitesine, piyasadaki üretici sayısına vb. müdahale eder. Devletin düzenleyici rolü de denilen bu görev, yasama ve yürütme gücü içinde bulunan kurumlar tarafından yerine getirilir. Yargı kurumları da, yasama ve yürütme kurumlarının kararlarını ve uygulamalarını bozarak veya onaylayarak regülasyon ekonomisi içinde kendine yer bulabilir. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'ın da piyasa üzerinde bir regülatör güç olduğu söylenebilir. Yüksek yargı kurumlarının regülatör gücünün belirlenmesi, aldığı kararların incelenmesi ile mümkündür. Bu nedenle çalışmada, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'ın 2007-2012 yılları arasındaki kararları incelenmiş ve piyasa üzerindeki düzenleyici rolü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Regülasyon, Devletin Düzenleyici Rolü, T.C. Anayasa Mahkemesi.

JEL Sınıflaması: H11, K20, K23, P48.

Judicial Body As a Regulation Institution: Regulatory Role of the State in Decisions of the Constitutional Court and the Council of State

ABSTRACT

State can arrange markets with legal and institutional measures other than fiscal policy tools. In this case studied in the regulation of the economy, state intervenes to the price in the market, the quality of goods and services, the number of producers in the market and etc., by state institutions. This task is also called the state's regulatory role, fulfilled by institutions are located in the legislative and executive power. Also judicial institutions will find its place in the regulation of the economy by distrust or approve to the legislative and executive institutions decisions and practices. In this context, it's said that the Constitutional Court and the Council of State is a regulatory power over the market. Determination of the regulator power of the supreme judicial authorities is possible with the examination of the decisions. Therefore in our study, the Constitutional Court and the Council of State decisions between the years 2007-2012 were examined and tried to determine the role of the regulator on the market.

Key Words: State, Regulation, Regulatory Role of the State, Constitutional Court.

JEL Classification: H11, K20, K23, P48.

I. GİRİŞ

Devletin rolü ve görevleri, iktisadi düşüncelerin ekseninde sürekli olarak değişim göstermiştir. İlk iktisadi düşünce ekolü olarak kabul edilen Merkantilist düşüncenin hakim olmaya başladığı 1500'lü yıllardaki devletin rolü ve görevleri

bugün itibarıyla aynı değildir. 1929 Dünya Ekonomik Krizinden önce Klasik İktisadi düşüncenin sınırlı devlet anlayışı, kriz sonrasında Keynesyen düşüncenin etkisiyle müdahaleci bir anlayışa dönüşmüş ve bu düşünce devletin faaliyet alanını genişletmiştir. Ancak son dönemde Küreselleşme sürecinin de etkisiyle Neo-Liberal düşünceler çerçevesinde bir gelişim sağlanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren Neo-Liberal akımların devleti yeniden sınırlamaya çalışması, devletin rol ve görevlerinde yeniden bir değişimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu süreç içinde, Keynesyen düşünce ile birlikte Sosyal Devlet anlayışı altında ekonomik ve sosyal hayatın her alanında bir aktör olarak yer alan devlet, oyunun içinde bir oyuncu olmaktan ziyade bir tür “hakem” olarak, oyunun kurallarını koyan, oyunu yöneten ve yönlendiren bir role bürünmeye başlamıştır.

1980’li yıllarla birlikte devletin bir hakem olarak üstlendiği bu rol “devletin düzenleyici rolü” olarak regülasyon ekonomisi içinde incelenmektedir. İktisadi açıdan, İngilizce’de yönetme ve düzenleme anlamına gelen ve “regulation” kelimesinden hareketle kullanılan regülasyon kavramına Türkçe açısından bakıldığında ayarlama ve düzenleme anlamlarına karşılık geldiği görülmektedir. Uygulamada ise daha geniş bir anlamı ifade eden Regülasyon; “*piyasaların bir üst otorite yoluyla, düzenlenmesi, denetlenmesi, yönetilmesi ve yönlendirilmesi faaliyetleri*” olarak tanımlanmaktadır (Oğuz, 2011: 18-19). Piyasaların *düzenlenmesi, denetlenmesi, yönetilmesi ve yönlendirilmesi* olan regülasyonun devletin hangi kurum/kuruluş veya organı tarafından yapıldığı veya yapılacağı tartışmalıdır. Normatif olarak bakıldığında bu görevin, devletin merkezi yapısı dışında kalan “Bağımsız İdari Otoriteler” (BİO) veya bir başka ifadeyle “Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar” (DDK) vasıtasıyla gerçekleştirilmesi ileri sürülür. Fakat pozitif olarak devletin tüm kurum, kuruluş ve organlarının regülasyon yaptığı, yani bir tür regülatör görevi üstlendiği görülmektedir.

Devletin üç temel organı olan Yasama, Yürütme ve Yargı organlarının her biri düzenleme fonksiyonunu yerine getirebilir veya düzenleme fonksiyonu kapsamında bir görev üstlenebilir. Yasama organı, piyasaların düzenlenmesi, denetlenmesi, yönetilmesi ve yönlendirilmesine ilişkin yasal zemini hazırlayarak; yürütme organı ise (düzenleyici ve denetleyici kurumların da içinde olduğu) yasaları uygulayarak veya kendisine verilen takdir yetkisini kullanarak piyasaları regüle edebilir. Bununla beraber, yargı organı da aldığı kararlarla yasama ve yürütme organının regülasyon görevini kısıtlayabilir, hatta ortadan kaldırabilir. Örneğin yasama ve yürütme organının piyasaya giriş-çıkışı veya fiyatları kontrol edici bir düzenlemesi herhangi bir mahkeme kararıyla ortadan kaldırılsa, yargı organının aldığı bu karar da piyasaları regüle etmiş olur. Hukuk Devletleri içinde böyle bir karar ister yerel mahkemeler isterse yüksek mahkeme/mahkemeler tarafından verilsin uygulanmak zorunda kalır. Ancak yerel mahkemelerin verdiği kararlar eğer hukuk sistemi içinde tek bir yüksek mahkeme varsa yüksek mahkemeye, birden fazla yüksek mahkeme varsa ilgili yüksek mahkemeye götürülebilir ve böylece yüksek mahkemenin kararı neticesinde piyasalar düzenlenmiş olur. Bu bakımdan devletlerin üçüncü organı olan Yargı organının

piyasaları düzenleme gücünün olduğu söylenebilir. Ancak bu düzenleme gücü yargı sistemi içinde yer alan her mahkeme tarafından kullanılsa da, yüksek yargı kurumlarının (eğer ilk derece mahkemesine itiraz varsa) etkisinin daha fazla ve nihai olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye’de de yüksek yargı kurumları aldığı kararlarla piyasalar üzerinde etkide bulunabilir. Kara Avrupası Hukuk Sistemi içinde kabul edilen ve yargı ayrılığı olan Türkiye’de 1982 Anayasası’na göre Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Uyuşmazlık Mahkemesi olmak üzere altı adet yüksek mahkeme sayılmaktadır. Bunların içinde Danıştay’ın -kamu hukuku alanındaki uyuşmazlıkların üst derece mahkemesi olarak- regülasyon ekonomisi kapsamında önemli olduğu söylenebilir. Çünkü devletin kurum ve kuruluşlarının yaptığı düzenlemelere karşı itiraz mercii Danıştay’dır. Danıştay aldığı kararlarla piyasa üzerinde daha önce alınan bir kararı/uygulamayı bozabilir veya yapılan itirazı reddederek daha önce alınan bir kararı/uygulamayı devamlı kılabilir. Danıştay regülasyon ekonomisi içinde önemli bir yüksek mahkemedir. Bir başka önemli yüksek mahkeme ise Anayasa Mahkemesi (AYM)’dir. AYM’nin de kararları ile piyasayı düzenleyici bir rol üstlendiği söylenebilir. Bu rol regülasyon ekonomisi kapsamında değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda AYM’nin ve Danıştay’ın önemli bir regülasyon kurumu olduğu ve aldığı kararlarla piyasa üzerinde önemli etkiler doğurduğu düşüncesinden hareket edilmiştir. Bunun için öncelikle tüm yönleriyle regülasyon ekonomisi ve regülasyon ekonomisi içinde yargı organlarının yeri belirtilmeye çalışılmış, akabinde Türkiye’deki AYM’nin ve Danıştay’ın 2007-2012 yıllarını kapsayan altı yıllık dönemdeki kararları incelenmiştir. AYM’nin Kararlar Dergisinde yayımlanan kararlarının 2012 yılı ve öncesine ait olduğu görülmüş ve bir sınırlama getirmek adına altı yıl geriye doğru gidilerek kararlar incelenmiştir. Aynı sınırlılığın Danıştay için de yapılması gerektiği düşünülerek Danıştay kararları da altı yıllık dönem için ele alınmıştır. Bu kararlarda AYM’nin ve Danıştay’ın bir regülasyon kurumu olarak piyasayı düzenleyen DDK’lar üzerindeki etkisi, fiyat ve giriş-çıkış regülasyonuna ilişkin kararları ve piyasa ilişkin diğer etkilerini içeren kararları inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmanın motivasyonunu Yüksek Mahkemelerin piyasaların üzerinde önemli etkileri olduğu düşüncesi oluşturmuştur.

II. REGÜLASYON EKONOMİSİ: DEVLETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunan görüşlerin temel argümanı, ortaya çıkan piyasa aksaklıklarının giderilmesidir. Bu aksaklıkların giderilmesi için devletin piyasaların işleyişine ne zaman, ne kadar ve nasıl müdahale edeceği soruları ise etkinliğin sağlanabilmesinin temelindeki ana soruları teşkil etmektedir. Piyasa mekanizmasının başarısızlıkları kendiliğinden ortadan kaldıramaması ve etkinliğin sağlanması konusunda problemlerin oluşması sonucunda devletin düzenleyici ve denetleyici gibi rollere bürünerek kamu

gücüyle oluşturulan ve “regülasyon” adı verilen çeşitli düzenlemelere gitmesine yol açılmıştır.

Regülasyon; devletin sosyal ve ekonomik amaçlarına yönelik olarak yürürlüğe koymuş olduğu her türlü anayasal, yasal ve kurumsal düzenlemeler ile kamu politikaları ve bu alanlarda yapılan uygulamaları ifade etmektedir (Sarısoy, 2010:281). Bununla birlikte, devletin sosyo-ekonomik amaçlarına ulaşmak için yasal araçları kullanması da regülasyon olarak tanımlanmaktadır (Hertog, 1999:223). Regülasyon kavramı böyle bir geniş bakış açısıyla değerlendirildiğinde, toplumsal gelişmenin sağlanabilmesi için devletin üzerine iki temel görevin düştüğü ifade edilebilir. Bu görevlerden birincisi, kar elde etme güdüsünün arka plana itilerek kamu düzeninin sağlanması için gerekli yatırımların yapılması, ikincisi ise tam rekabet koşullarına işlerlik kazandırılmasıdır (Karakaş, 2008:100). Devlet bu iki temel amaç çerçevesinde hareket ederken çeşitli düzenleyici görevler üstlenmektedir. Bu görevlerden birincisi, özelleştirme faaliyetlerinin yapısının belirlenmesi, ikincisi piyasalara giriş-çıkış serbestisinin düzenlenmesi, üçüncüsü ise hakim firmaların fiyatlama davranışlarına getirilen kısıtlamalardır (Vickers, 1997:16). Devlet iktisadi hayatta sahip olduğu gücü bu görevleri yerine getirmek maksadıyla bağımsız bir otoriteye devretmektedir. Karar alma maliyetlerini azaltmak ve oluşturulan kurulların uzmanlıklarından faydalanmak ve uzun vadeli politik sözlerin güvenilirliğini arttırmak gibi unsurlar bu devir sürecine neden teşkil eden temel noktalar (Majone, 2005:126). Sonuç olarak devlet piyasaları düzenleme konusunda üstlendiği görevleri DDK’lar vasıtasıyla yerine getirmeye çalışır.

A. AMAÇLARI, TÜRLERİ VE ARAÇLARI AÇISINDAN REGÜLASYON

Regülasyon politikalarına ve uygulamalarına bakıldığında, asıl amacın piyasa başarısızlıklarıyla mücadele etmek olduğu görülmektedir. Böylesi durumlarda, kontrol edilemeyen bazı nedenler sebebiyle kamunun aleyhine çeşitli sonuçlar ortaya çıkacağından, regülasyon haklı bir uygulama haline gelir (Reel, 2010:198). Piyasa başarısızlıkları denilince, doğal tekeller, kamusal mallar, dışsallıklar ve asimetrik bilgi akla gelmektedir. O halde regülasyonun amacı piyasa başarısızlıklarına yol açan bu durumları ortadan kaldırmaktır.

Regülasyon uygulaması aşırı tekel karlarının düzenlenmesi amacıyla gerçekleştirilebilir. Doğal tekelin mevcut olması ve üretim faaliyetinin devlet eliyle yapılmaması durumunda, özel tekel fiyatlaması oluşabilecektir. Ortalama maliyetlerin sürekli olarak azalması ve marjinal maliyetin ortalama maliyetin altında seyretmesi durumunda tekel fiyatlamasının uygulanması aşırı karları ortaya çıkaracaktır. Böylesi bir durumda, aşırı karların engellenmesi tüketicilerin yararına olan önemli bir regülasyon amacı olabilmektedir. Diğer taraftan, faydasının pazarlanmadığı, ortak tüketimin söz konusu olduğu, özel firmaların tek başına üretim kapasitesine sahip olmadığı ve marjinal sosyal faydanın marjinal özel faydadan her zaman yüksek olduğu ve bu nedenlerle üretimi devlet tarafından yapılan kamusal malların regülasyona tabi tutulduğu görülmektedir. Dışsallıkların olduğu durumlarda ise üretilen mal ve hizmetlerin etkin düzeyin

altında veya üstünde üretileceği bilinmektedir. Böyle bir durumda devlet regülasyonu, mal ve hizmetlerin etkin düzeyde üretimini sağlamak için kullanılacaktır. Son olarak asimetrik bilginin varlığı da, mal ve hizmetlerin üretiminde bulunan kaynakların etkin dağılımını önleyecek ve regülasyon asimetrik bilgiyi kaldırmak için kullanılarak kaynakların etkin dağılmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak tüm bu ifade edilen piyasa başarısızlıklarını kaldırmak regülasyonun başlıca amacıdır.

Piyasa başarısızlıklarının dışında “İrrasyonellik” ve “Dağıtımsal Adalet” nedeniyle de regülasyona ihtiyaç duyulabilir. Standart rekabetçi model bireylerin rasyonel olduklarını ileri sürse de, bireyler bazen irrasyonel iyimserlik veya irrasyonel kötümserlik içinde olabilir ve piyasalar da bundan etkilenebilir. O halde regülasyonun amacı irrasyonel iyimserliğe veya irrasyonel kötümserliğe yol açan etmenleri ortadan kaldırmaktır. Öte yandan piyasa ekonomisi için en iyi durum etkin çıktılar üretmektir. Ancak etkin çıktılar sosyal adaleti sağladığı ileri sürülemez. Özellikle devletin bütçe kısıtı altında olduğu durumda regülasyon, dağıtımsal adalet hedefine ulaşmada bir araç olabilir (Stiglitz, 2008:5-6). Bütün bunlara rağmen bugün, regülasyonların amacı piyasa işleyişinin yerini alarak ekonomik etkinliği sağlamak ve sosyal refahı arttırmak değildir. Bilhassa iyi tasarlanmış düzenlemeler marifetiyle piyasanın işleyişinin aksadığı durumlarda bu aksaklıkların giderilmesini sağlamaktır (Çetin, 2009:24). Bir başka ifadeyle regülasyonların asıl görevinin piyasaya yardımcı olmak olduğu vurgulanmaktadır. Regülasyon, iyi işleyen bir ekonominin önemli parçalarından biridir. Uyulması zorunlu olan kuralları ve emirleri içeren regülasyonlar olabileceği gibi, birey ve firmaların faaliyetlerini etkilemek için sübvansiyon, vergileme, sözleşme ve lisanslama gibi faaliyetleri de içeren çeşitli regülasyon uygulamaları bulunmaktadır (Roderburg, 2003:3). Tüm bu uygulamalar genel olarak ele alındığında, iktisadi, sosyal ve idari olmak üzere üç başlık altında değerlendirilebilir.

- *İktisadi regülasyon*; fiyatlandırma, rekabet ve piyasaya giriş-çıkışın denetlenmesi gibi uygulamalarla piyasa mekanizmasına doğrudan müdahale etmektir (OECD, 1997:6). Bu uygulamalar; rekabetin önündeki engelleri ortadan kaldırarak ekonomik etkinliğin arttırılmasını hedef almaktadır. Piyasaya girişin engellenmesi ya da sınırlandırılması, fiyat ve ücretlerin kontrolü, faizlerin kontrolü ve döviz kurlarının kontrolü bu tür regülasyon uygulamalarına örnek olarak verilebilir (Ardıyok, 2002:7).
- *Sosyal regülasyon*; geniş olarak ele alındığında refahı arttıran ve toplumsal hakları koruyan düzenleyici faaliyetler olarak tanımlanır. Asgari ücret uygulaması, çevre kirliliğine yönelik alınan önlemler, sosyal güvenlik hizmetlerinin herkesi kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması, bölgesel farklılıkları giderici sübvansiyon uygulamaları vb. sosyal regülasyonlara örnek olarak gösterilebilir (Aktan ve Karaaslan, 2005:82-83). Ekonomik gelişmeyle birlikte sağlık, iş güvenliği, çevre vb. konuların bireylerin dikkatini daha çok çekmesi, sosyal regülasyonların önemi arttırmıştır. “Yeni tarz regülasyon” olarak da ifade edilen sosyal

regülasyonlar bu nedenle 1970’li yıllardan sonra daha çok gündeme gelmeye başlamıştır (Akça, 2007:21).

- *İdari regülasyonlar* ise; devletin müdahil olduğu işlemlerin ne şekilde gerçekleşeceğine ilişkin kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Ardıyok, 2002:9). Bu regülasyonlar kamusal regülasyon sürecinde ortaya çıkan idari ve bürokratik işlemlerdir ve devletin sunmuş olduğu hizmetlerden ne şekilde yararlanılacağını gösteren, usul ve esasları da belirleyen düzenlemelerdir.

Regülasyonların, hayata geçirilebilmesi için regülasyon araçlarına ihtiyaç vardır. Bunlardan ilki fiyat regülasyonu olarak ifade edilebilir. Düzenleyici bir otorite tarafından firmaların uygulayacağı fiyatın rakamsal olarak ya da asgari veya azami fiyat olarak belirlenmesi *fiyat regülasyonu* olarak tanımlanır. Fiyat regülasyonu, fiyatlama formüllerinin ve oranlarının düzenleyici otorite tarafından belirlenmesi şeklinde de ortaya çıkabilir (Oğuz, 2011:47-48). Fiyatlar yoluyla mal ve hizmetlere müdahale edilebilir. Ancak bazen fiyat regülasyonu olmaksızın mal ve hizmetlerin miktarı üzerine kısıtlamalar getirilebilir. Mal ve hizmetin özelliği gereği, üretim miktarı üzerinde doğrudan müdahalede bulunularak firmaların ve tüketicilerin, üretim ve tüketim tercihlerinin etkilenmesine *miktar kontrolü* şeklinde yapılan regülasyon denir (Akça, 2007:25). Bir diğer regülasyon aracı ise; *piyasaya giriş-çıkış regülasyonu*dur. Piyasaya giriş-çıkış regülasyonu, düzenleyici otoritelerin piyasada faaliyette bulunacak firmaların sayısına giriş-çıkış kontrolü getirerek müdahalede bulunmasıdır. Bu regülasyon aracının iki yönü bulunmaktadır. Birincisi piyasaya girecek firmaların kontrol altına alınması (örnek; GSM sektörü), ikincisi ise piyasadaki çıkışın izne tabi (örnek; Bankacılık sektörü) kılınmasıdır (Oğuz, 2011:49-50). Regülasyon araçlarından sonuncusu ise, *diğer değişkenlerin kontrolüdür*. Burada ifade edilen fiyat, miktar ve piyasaya giriş-çıkış dışında kalan değişkenlerin kontrol edilmesidir. Dolayısıyla bu noktada ilk olarak kalite akla gelmektedir. Düzenleyici otorite bir mal ve hizmetin kalitesi konusunda minimum standartlar belirleyebilir. Ya da bir başka diğer değişken olarak firmaların yatırım kararlarına müdahalede bulunulabilir (Akça, 2007: 26-27). Sonuç itibarıyla bu dört regülasyon aracı, düzenleyici otoritenin piyasaya müdahale etmesini sağlamaktadır.

Ancak burada belirtilen araçların yine yukarıda ifade edilen regülasyon türleri içinde iktisadi regülasyonlar kapsamına girdiği de açıktır. İktisadi regülasyonun fiyatlandırma, rekabet ve piyasaya giriş-çıkışın denetlenmesi gibi uygulamalarla yapıldığı dikkate alındığında böyle bir sonuca varılmaktadır.

B. REGÜLASYON KURUMLARI VE BİR REGÜLASYON KURUMU OLARAK “YARGI ORGANI”

Genel kabul görmüş ismiyle “regülasyon kurumları” olarak bilinen bağımsız idari otoriteler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, düzenleyici kurul ya da üst kurullar, ilk olarak ABD’de faaliyet göstermeye başlamış, 1980’li yıllardan sonra ise Kıta Avrupası ülkelerinde yaygınlaşmıştır. 1887 yılında ABD’de demiryolu fiyatlarının regüle edilmesi amacıyla kurulan “Devletlerarası Ticaret Komisyonu (ICC)” bu alanda yapılan ilk düzenleme niteliğini

taşımaktadır. 1929 Büyük Buhranı sonrasında önemi artan DDK'lar, II. Dünya Savaşı sonrasında bir süre cazibelerini kaybetmeler de 1960'lı yıllardan sonra yeniden gündeme gelmişlerdir (Karakaş, 2008:108). Türkiye'de de 1980 sonrası dönemde ortaya çıkmaya başlayan bu yapılar, iletişim, sermaye piyasası ve rekabetin korunması gibi hassas alanlarda varlıklarını göstermişlerdir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na ekli III sayılı cetvelde yer alan Türkiye'deki Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar sırasıyla; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTİK), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Şeker Kurumu (ŞK)¹, Kamu İhale Kurumu (KİK), Rekabet Kurumu (RK), Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK), Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'dur.

Bu kurumların en temel özellikleri, idari bakımdan bağımsız olmaları ve regülasyon işlevini yerine getirmeleridir (Ulusoy, 2000:46). Bu açıdan kurumların üzerinde mevcut hükümetler tarafından yapılan hiyerarşik veya fonksiyonel denetim söz konusu değildir. Diğer taraftan kurumlar, kamusal alanın hassas sektörleri olarak nitelendirilen iletişim ve enerji gibi alanlarda denetleme ve düzenleme görevlerini de yerine getirmektedirler. DDK'ların sahip oldukları yetkiler, onları basit bir görüş bildirme işlevi yürüten organlardan farklı kılmaktadır (Atay, 2006:263). DDK'lar bir taraftan ilgili oldukları alanda düzenleme yetkisi çerçevesinde kurallar koyarken, diğer taraftan koyduğu kurallara uyulup uyulmadığını gözetleyip denetlemektedir. Bu kapsamda gerektiğinde yaptırımlar uygulamaktadır. DDK'ların piyasadaki uyuşmazlıkları çözüme kavuşturma yetkisi de bulunmaktadır. Bu özellikler DDK'lara yasama, yürütme ve yargı biçimindeki erklere benzer yetkiler verildiğini göstermekte, dolayısıyla DDK'ların "karma veya melez" nitelikte idari kuruluşlar olduğu ileri sürülebilmektedir (Sarısoy, 2010:287).

Sonuç olarak DDK'ların yerine getirdikleri işlevlere bakıldığında, geniş bir takdir yetkisi çerçevesinde düzenleme yaptığı, düzenlemelerin uygunluğunun sağlanması amacıyla denetleme ve yaptırım uygulama yetkilerinin olduğu ve bu nedenle "yarı yargısal" ya da "yargı benzeri" yöntemler izledikleri ve kullandıkları söylenebilir (Tekinsoy, 2007:121). Her ne kadar yargı benzeri yöntemler izlemesi nedeniyle geniş yetkilere sahip olsalar da, regülasyon üzerindeki tek otorite DDK'lar değildir. Türkiye'de yasama organı olarak TBMM ve yargı organı olarak Danıştay regülasyon düzenlemeleri üzerinde önemli ve belirleyici rol oynayabilmektedirler. AYM ise belli başlı düzenlemeler üzerinde olmasa da, regülasyonun ne yönde gelişeceğine dair belirleyici kararlar alabilmektedir (Oğuz, 2011:27-28). Bu açıdan çalışmamızda yargı kurumu olarak

¹ 19.04.2001 tarihli ve 4634 Sayılı Şeker Kanunu ile kurulan Şeker Kurumu, geçici bir kurum olarak düşünüldüğünden Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların yer aldığı 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ekli III Sayılı Cetvelinde gösterilmemiştir (Er, 2010:185). Kurum Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın ilişkili kuruluşu olarak çalışmaktadır.

öncelikle AYM ve sonrasında Danıştay verdikleri kararlar doğrultusunda ele alınmıştır.

III. TÜRKİYE’DE YARGI KURUMLARININ DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Daha önce de ifade edildiği üzere yargı organı içinde yer alan her bir mahkeme verdiği bir kararla düzenleyici bir rol üstlenmiş olabilir. Türkiye’de özellikle idari yargının ilk derece mahkemelerinde bu yönde kararların alındığı görülebilir. Ancak çalışmamızda idari yargının ilk derece mahkemelerinin verdiği kararların sayıca fazlalığından kaynaklı inceleme güçlüğü ve itiraz halinde ilk derece mahkemelerinin kararlarının Yüksek Mahkemeler tarafından bozulması veya onanması nedeniyle sadece Yüksek Mahkemelere yer verilmesi tercih edilmiştir. Türkiye’deki Yüksek Mahkemelerin içinde, aldığı kararlarla devletin görev ve fonksiyonları üzerinde etkili olan, haliyle devletin veya onun kuruluşlarının almış olduğu kararları iptal ederek veya etmeyerek bir nevi devletin düzenleme fonksiyonuna dahil olan iki önemli yüksek mahkeme vardır. Bunlardan ilki Anayasa Mahkemesi, ikincisi ise Danıştay’dır. Bu kapsamda devletin düzenleme fonksiyonu açısından bu iki yüksek mahkemenin almış olduğu kararlar incelenebilir.

A. AYM KARARLARINDA DEVLETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Çalışmanın giriş kısmında da ifade edildiği gibi AYM’nin 2007-2012 kararları incelenmiştir. Bu kararların içinde bazıları, devletin düzenleyici rolüne ilişkin kararlar olarak görülmüştür. AYM farklı gerekçelerle de olsa, aldığı kararlarla bir yasal düzenlemeyi iptal ederek/etmeyerek DDK’ların yetkilerine girmiş veya DDK’ların yetkilerini teyit etmiş ya da piyasadaki fiyat ve piyasaya giriş-çıkışa ilişkin düzenlemeye müdahil olmuştur. Bu kapsamda AYM kararlarını “DDK’ların Yetkileri Üzerindeki Rolü” ve “Fiyat ve Giriş-Çıkış Regülasyonuna İlişkin Rolü” olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

1. AYM’nin DDK’ların Yetkileri Üzerindeki Rolü

AYM aldığı kararlar ile DDK’ların yetkilerini ortadan kaldırabilmekte ya da bu kuruluşların piyasa regülasyonuna ilişkin gücünü teyit edebilmektedir. AYM’nin, DDK’ların yetkilerini ortadan kaldırmasına en iyi ve incelenen yıllardaki tek örnek denebilecek kararı 2012/101 no’lu karardır. Bunun dışındaki örneklerde AYM’nin DDK’ların yetkilerini teyit edici kararlara imza attığı görülmektedir.

AYM, 5.7.2012 günü aldığı 2012/101 no’lu kararla; 29.12.2010 günlü, 6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 4. maddesiyle, 5346 sayılı Kanun’un 6. maddesinden sonra gelmek üzere eklenen ve “*Bu Kanun kapsamındaki üretim tesisleri ile elektrik üretimi yapılan diğer tesislerin lisansı kapsamındaki inceleme ve denetimi EPDK tarafından yapılır veya gerektiğinde masrafları ilgililerine ait olmak üzere EPDK tarafından yetkilendirilecek denetim şirketlerinden hizmet satın alınarak EPDK tarafından yaptırılabilir. Denetim şirketleri ile ilgili uygulamaya ilişkin usul ve esaslar, Bakanlık görüşü alınmak kaydıyla EPDK tarafından çıkarılacak yönetmelikle*

düzenlenir.” şeklinde ifade edilen 6/C maddesinin son fıkrasının “*veya gerektiğinde masrafları ilgililerine...*” şeklinde başlayan ve maddenin sonuna kadar devam eden kısmını Anayasa’nın 2. 7. ve 10. maddelerine² aykırı olduğu için iptal etmiştir. AYM esası incelemesinde Anayasanın 7. maddesi kapsamında yapılan itirazı, çerçevesi tam olarak belirlenmeden yürütme organına verilen düzenleme yetkisinin Anayasa’nın belirtilen maddesine aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle haklı bulmuştur. 2. madde kapsamında yapılan itirazı da, düzenlemenin hukuk devletinin belirlilik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle yerinde bulmuştur. 10. madde kapsamında yapılan itirazı ise “eşitlik ilkesi” çerçevesinde değerlendirmiş ve kabul etmiştir. Burada denetlenen şirket ile EPDK tarafından hizmet alımı yoluyla denetim yapması için görevlendirilen şirketin aynı konumda olması ancak farklı işlem ve yükümlükleri yerine getirmesi eşitlik ilkesine aykırı bulunmuştur. Sonuçta 2012/101 no’lu AYM kararı ile iptal edilen ilgili yasal düzenlemede, iptal etme gerekçesi doğrudan EPDK’nın yetkisinden kaynaklı değildir. Ancak bu kararla yasa koyucu tarafından EPDK’ya sağlanan bir düzenleme alanı ortadan kaldırılmıştır.

2012/101 no’lu AYM kararı, DDK’ların yetkileri üzerindeki AYM gücünü gösteren bir örnektir. Bu örneğin dışında 2007-2012 kararları üzerinde yapılan incelemede başka bir örnek dikkati çekmemiştir. Bunun dışındaki örneklerde AYM yapılan itirazları reddederek bir nevi DDK’ların yetkilerini teyit etmiştir. 2008/101 no’lu karar bu noktada örnek olarak verilebilir. 2008/101 no’lu kararı ile AYM, Ankara 8. İdare Mahkemesinin yaptığı itirazı reddederek Şeker Kurumu’nun yetkisini teyit etmiştir. Mahkeme AYM’ye yaptığı başvuruda, 4634 sayılı Şeker Kanunu’nun 11. maddesinde yer alan ve Şeker Kurumu’na verilen idari para cezası kesme yetkisine itirazda bulunmuştur. Ancak AYM 4634 sayılı Şeker Kanunu’nun 11. maddesinin 1. ve 5. fıkralarına ilişkin itirazın başvuran Mahkeme’nin yetkisizliği nedeniyle reddine karar vermiştir.

Sonuç olarak AYM aldığı kararlar ile regülasyon kurumları olan DDK’ların yetkisini ortadan kaldırabilir yada aldığı kararlar ile bu kurumların yetkisini teyit de edebilir. Bununla beraber AYM aldığı kararlar ile fiyat regülasyonu veya piyasaya giriş-çıkış regülasyonu da yapabilir.

² **Madde 2:** Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir. **Madde 7:** Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez. **Madde 10:** Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

2. AYM'nin Fiyat ve Giriş-Çıkış Regülasyonuna İlişkin Rolü

AYM'nin piyasaya giriş ve çıkışa müdahale ettiği, haliyle bir tür giriş-çıkış regülasyonu ortaya çıkardığı, aldığı kararlardan hareketle ileri sürülebilir. Bunun için AYM'nin 2012/95 no'lu kararına bakılabilir.

Ankara 17. İdare Mahkemesi tarafından yapılan itiraz yolu ile 15.2.2011 günlü, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 42. maddesinin (3) numaralı bendinin bir kısmının Anayasa'nın 2. ve 13. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüş ve iptali istenmiştir. Bu kapsamda AYM, 15.6.2012 günü aldığı 2012/95 no'lu karar ile 6112 sayılı Kanun'un 42. maddesinin *“Birinci ve ikinci fıkralar uyarınca yapılması gereken ödemelerin gecikmesi hâlinde, ilgili özel medya hizmet sağlayıcı kuruluş bir ay içerisinde uyarılarak kanunî faizleri ile birlikte ödeme yapması ihtar edilir. İhtar kararının tebliğ edildiği tarihten itibaren iki ay içinde ödeme yapılmazsa, Üst Kurulca ilgili medya hizmet sağlayıcı kuruluşun yayın lisansının iptaline karar verilir ve ödenmeyen kurum geliri genel hükümlere göre tahsil edilir.”* şeklinde ifade edilen (3) numaralı bentte geçen *“iki ay içinde ödeme yapılmazsa, Üst Kurulca ilgili medya hizmet sağlayıcı kuruluşun yayın lisansının iptaline karar verilir”* şeklindeki ifadesini Anayasa'nın 2. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Anayasa'nın 2. maddesi içinde yer alan hukuk devleti ilkesinin eylem ile yaptırım ilişkisinde ölçülülük ilkesini sağlaması gerektiği fakat bu düzenlemede ölçülülük ilkesi yerine gelmediği için hukuk devleti ilkesinin ihlal edildiği AYM tarafından mütalaa edilerek yasal düzenleme iptal edilmiştir.

Burada iptal işleminin doğurduğu sonuç regülasyon ekonomisi açısından önemlidir. İptal işlemi ile Üst Kurulun yayın lisansını iptal etme yetkisi elinden alınmıştır. Karar ile piyasada bulunan medya hizmet sağlayıcı kuruluşun piyasadan çıkarılabilmesine engel konularak, piyasa giriş-çıkış regülasyonu yapılmıştır. Bir başka ifadeyle lisansı iptal edilerek piyasa dışına çıkarılması gereken hizmet sağlayıcı kuruluşlar AYM kararı ile piyasa içinde tutulmuş olacaktır. Bu kararın aksine bazı örneklerde AYM, yapılan iptal istemlerini reddederek dolaylı olarak piyasaya müdahale etmektedir.

Örneğin, 5625 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi ile 16/7/1997 tarihli ve 4283 sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanunun geçici 3 üncü maddesinin (B) fıkrasının sonuna eklenen bent ile elektrik piyasasında bulunan üretim şirketlerine verilen lisans ile ilgili bir düzenleme getirilmiştir. Düzenleme ile mevcut üretim şirketlerinin lisansları yenilenmiş, ancak bu yenileme işlemi sağlayan ek bentin Anayasa'nın Başlangıcı ile 2., 7., 8., 9., 11., 138. ve 168. maddelerine aykırılığı nedeniyle iptali istenmiştir. AYM ise 2009/152 no'lu kararı ile düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olmadığına hükmetmiştir. Böylelikle piyasada bulunan üretim şirketlerinin piyasada kalmasına izin verilmiş ve EPDK'nın piyasaya giriş-çıkışı düzenleyen yetkisi yine EPDK'da kalmıştır.

AYM'nin 2010/91 no'lu kararı, bu konudaki bir başka örneği teşkil eder. Şanlıurfa İdare Mahkemesi bir davanın görülmesi esnasında, 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu'nun "Yönetmelik ile belirlenen limit değerlere ve güvenlik mesafesine uygun bulunan ilgili tesisler başkaca bir işleme gerek kalmaksızın Kurum tarafından güvenlik sertifikası düzenlenmesini müteakip kurulur ve faaliyete geçirilir." biçimindeki 37. maddesinin 4. fıkrasının son cümlesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu mütalaa etmiş ve AYM'ye itirazda bulunmuştur. AYM yaptığı değerlendirmede, ilgili mahkemenin bakmakta olduğu davada bu düzenlemeye ihtiyacının olmadığı sonucuna ulaşmış ve itirazı reddetmiştir. İtirazın reddedilmesi ile BTİK'nin verdiği güvenlik sertifikası ile telsiz cihaz sistemlerinin kurulabilmesinin önü açılmış, bir nevi elektronik haberleşme işletmelerinin piyasada bulunabilmesi sağlanmıştır.

Görüldüğü üzere verilen üç örnekte AYM'nin aldığı kararlarla piyasaya giriş-çıkışa müdahalede bulunduğu söylenebilir. Ancak 2007-2012 yılları arasındaki kararlarda beklenmesine rağmen fiyat regülasyonuna ilişkin bir düzenlemeye rastlanmamıştır.

B. DANIŞTAY KARARLARINDA DEVLETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Danıştay'ın da aldığı kararlarla düzenleyici otoriteler olan DDK'ların yetkileri ile fiyat ve piyasadaki aktörlerin sayısı üzerinde belirleyici olduğu söylenebilir. Danıştay bazen bir DDK'nın aldığı kararı iptal ederek yada DDK'nın aldığı kararı yerinde bularak bir tür regülatör kurumu gibi işlev görebilir. AYM'de olduğu gibi 2007-2012 yılları arasındaki Danıştay kararları incelendiğinde bu tür örnekleri görmek mümkündür. Danıştay incelenirken de kararlar, "DDK'ların Yetkileri Üzerindeki Rolü" ve "Fiyat ve Giriş-Çıkış Regülasyonuna İlişkin Rolü" olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir.

1. Danıştay'ın DDK'ların Yetkileri Üzerindeki Rolü

Danıştay'ın DDK'ların yetkileri üzerindeki rolü açısından bakıldığında, RK'nın aldığı kararların diğer DDK'ların kararlarına göre Danıştay sürecinden daha fazla geçtiği görülmektedir. 2008/2914, 2012/960, 2008/4195, 2011/4828, 2008/4465 no'lu kararlar 2007-2012 yılları arasındaki RK'nın yetkileri ile ilgili Danıştay kararlarıdır. Bu kararların içinde Danıştay sadece 2012/960 no'lu kararda RK'nın almış olduğu bir kararı iptal etmiş, diğerlerinde ise RK'nın kararlarına karşı açılan davaları reddederek RK'nın kararlarını bir nevi teyit etmiş, yani RK'nın piyasa üzerindeki düzenleyici gücüne dokunmamıştır.

2012/960 no'lu kararda Danıştay, daha önce alınan bir RK kararına karşı dava açan Serbest Telekomünikasyon İşletmecileri Derneği'ni haklı bulmuş ve davacı (Serbest Telekomünikasyon İşletmecileri Derneği) şikayetin reddine ilişkin 11.09.2008 tarih ve 08-52/792-321 sayılı RK kararını iptal etmiştir. Böylelikle, aldığı karar ile RK'nın şikayet konusu iddiaları değerlendirmesine ve BTİK'nin (eski adıyla Telekomünikasyon Kurumu) görüşünü ve idari yaptırım niteliğindeki işlemlerini dikkate alması gerektiğine hükmetmiştir. Danıştay kararıyla RK'nın yetkisi dahilinde aldığı kararı iptal ederek, RK'nın tekrar karar almasına ve Telekomünikasyon sektörü üzerindeki düzenleyici işlemini

yenilemesine yol açmıştır. Bunun dışında kalan ve yukarıda sıralanan kararlarda Danıştay RK'nın kararlarına karşı bir bozma kararı vermemiştir.

Örneğin 2008/2914 no'lu kararda Danıştay, araç muayene istasyonları ve hizmetlerinin özelleştirilmesinde 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun çerçevesinde herhangi bir sakıncanın olmadığına dair RK kararına karşı yapılan itirazı reddederek RK'nın bu piyasa üzerindeki yetkisini teyit etmiştir. Bir başka örnek olan 2008/4195 no'lu kararda Danıştay; zamaşımı, ceza takdirinde hataya düşüldüğü gibi gerekçelerle açılan ve RK'nın 29.12.2005 tarih ve 05-88/1221-353 sayılı kararı ile verilen idari para cezasının üç ay içinde vergi dairesi müdürlüğü hesabına yatırılmasının istenilmesine ilişkin 06.03.2006 tarih ve 677 sayılı RK işleminin iptali istemenin, reddine karar vermiştir. Böylelikle Danıştay'ın verdiği idari para cezası ve buna ilişkin tahsil istemi kararı yerinde bulunmuştur. Yine 4054 sayılı kanun gereği idari para cezası verilmesine ilişkin RK kararının iptali istemi için açılan bir başka davada (2011/4828 no'lu karar) Danıştay, red kararı vererek RK'nın yetki alanına girmemiştir. Son olarak 2008/4465 no'lu kararla Danıştay, 4054 sayılı kanunun ihlal edildiği gerekçesiyle RK tarafından tesis edilen 26.05.2006 tarih ve 06-36/464126 sayılı kararın yerinde olduğuna hükmetmiştir. Kararla Danıştay, 2001-2002 öğretim yılının ikinci yarısında ilköğretim okullarına süt temini için açılan ihalede süt üreticisi firmaların rekabet kurallarına aykırı fiyat belirlediği gerekçesiyle RK'nın vermiş olduğu düzenleyici kararı yerinde bulmuş ve RK'nın piyasa üzerindeki yetkisini bir kez daha teyit etmiştir.

RK'dan hariç bu konuda benzer örnekler RTÜK, TAPDK ve KİK gibi DDK'lar için de verilebilir. 2007/7684 no'lu Danıştay 13. Dairesinin aldığı kararda Radyo Televizyon Üst Kurulunun onayladığı bir işlem (yayın hakkının yabancı şahıslara devri) için Ankara 14. İdare Mahkemesince verilen uygunluk kararının bozulmasına, dava dosyasının yeniden karar verilmek üzere anılan İdare Mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir. Böylece RTÜK'ün aldığı ve piyasa üzerinde etkili olan kararı Danıştay tarafından bozulmuş, Danıştay bir nevi RTÜK'ün görevini üstlenmiştir. Danıştay, benzer bir karara TAPDK için de varmıştır. Ankara 8. İdare Mahkemesi'nin aldığı bir karar karşısında yapılan temyiz istemi neticesinde Danıştay, TAPDK'nın bir uyarı işleminin bozulmasına ve kararın tekrar görülmesi için dosyanın idare mahkemesine verilmesine karar vermiştir. Bu davada Danıştay'ın kararı bozma sebebi, dava konusu uyarı işleminin TAPDK'ya idari yaptırımlar konusunda düzenleme yapma ve uygulama yetkisi tanıyan 4733 sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'a 01.07.2006 tarih ve 5538 sayılı Kanun'la eklenen Ek Madde'nin dava konusu uyarı işleminin yapıldığı tarihten sonra yürürlüğe girmesi olmuştur. Danıştay'ın bozma gerekçesi idari yargılama usulüne ilişkin olsa da, alınan karar TAPDK'nın yetkisini ortadan kaldıran bir karar olmuştur.

Buna karşılık Danıştay, KİK'in aldığı bir karar karşısında yapılan itirazları reddederek RK dışında başka bir DDK olan KİK'in yetkisini de yerinde bulmuştur. 2011/3367 no'lu Danıştay kararında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan bir karayolu tüneli ihalesinde, mevzuata ve rekabete aykırı

ihale işlemlerini iptal eden KİK kararında hukuka aykırılık olmadığı tespit edilmiştir. Danıştay'ın 2011/3367 no'lu kararıyla, KİK'in aldığı kararın doğru olduğu kanısına temyiz aşamasında varılmıştır.

Netice itibarıyla verilen karar örneklerinde Danıştay'ın DDK'ların yetkileri üzerinde kararlar aldığı görülmektedir.

2. Danıştay'ın Fiyat ve Giriş-Çıkış Regülasyonuna İlişkin Rolü

Danıştay'ın fiyat ve giriş-çıkış regülasyonuna ilişkin olarak aldığı kararlara örnek olarak 2011/4220, 2012/968, 2011/2603, 2007/3384, 2007/4097 no'lu kararları verilebilir. Bu kararlara bakıldığında, RK'nın aldığı kararlara istinaden açılan davalara ilişkin kararlar olması ortak özellik olarak dikkati çekmektedir. Bu noktada ilk üç karar piyasada serbest fiyatın oluşumuna ilişkin karar olarak karşımıza çıkarken, diğer iki karar doğal tekel niteliğindeki kamuya ait işletmelerin özelleştirme süreci ile ilgilidir.

2011/4220, 2012/968 ve 2011/2603 no'lu kararlar RK'nın serbest fiyat oluşumuna yönelik engelleyici işlemler üzerine uyguladığı idari yaptırımlara karşı açılan davalara ilişkin kararlardır. Bu kararların üçünde de Danıştay RK'nın aldığı kararı yerinde bularak davayı reddetmiş ve böylelikle piyasada fiyat oluşumunun rekabet ortamı içinde serbestçe belirlenmesi konusunda RK ile aynı tarafta yer almıştır. Örneğin 2011/4220 no'lu kararda Danıştay, Reklamcılar Derneğinin 1995-2011 yılları arasında her altı ayda bir güncelleyerek yayınladığı taban fiyat uygulamasının 4054 sayılı kanuna göre rekabete engel bir durum oluşturduğu nedeniyle RK tarafından verilen idari para cezasına yapılan itirazı reddetmiştir. Yine 2012/968 no'lu kararda Danıştay, emaye bobin teli sektöründeki firmaların fiyat listesi uygulayarak tek fiyata geçmeye çalışmaları karşısında RK'nın uyguladığı idari para cezasına karşı yapılan itirazı reddetmiştir. Son örnek olan 2011/2603 no'lu kararda da yine Danıştay, siyasi ve spor gazetelerinin, gazete satış fiyatlarını uyumlu eylem ile belirlediklerinden hareketle RK'nın uyguladığı idari para cezasına karşı yapılan itirazı reddetmiştir. Bu üç itirazı da reddeden Danıştay böylelikle ilgili piyasalarda serbest koşullarda fiyatların belirlenmesini sağlamıştır.

Doğal tekel niteliğindeki kamuya ait işletmelerin özelleştirme süreci ile ilgili olan 2007/3384 ve 2007/4097 no'lu Danıştay kararlarında da RK'nın vermiş olduğu kararları yerinde bularak, RK kararlarının iptali için açılan davaları reddetmiştir. Türk Telekom'un %55 oranındaki hissesinin blok olarak satılmasına ilişkin ihale sonucu hisselerin devralınması işlemine izin veren 21.07.2005 tarih ve 05-48/681-175 sayılı RK kararının, Türk Telekom'un tekel olduğu ve henüz alternatif bir özel sektör şirketinin bulunmadığı gerekçesiyle, iptali istenmiş ancak 2007/3384 no'lu Danıştay kararıyla bu istem reddedilmiştir. Yine 2007/4097 no'lu kararıyla Danıştay, benzer bir durum olan TÜPRAŞ özelleştirmesi hakkında benzer bir karar vermiştir. TÜPRAŞ'da mevcut %51 oranındaki kamu payının blok olarak satışı yoluyla özelleştirilmesine izin veren 21.10.2005 tarih ve 05-71/981-270 sayılı RK kararının; doğal kamu tekeli konumunda olan TÜPRAŞ'ın tekel konumunun özel tekel oluşturularak güçlendirilmesi anlamına geldiğini iddia ederek iptali için açılan dava Danıştay

tarafından reddedilmiştir. Böylelikle her iki RK kararı ile piyasaya girişine izin verilen özel teşebbüslerin, piyasaya girişleri Danıştay tarafından engellenmemiş ve RK kararı geçerli kılınmıştır.

Danıştay'ın fiyat ve giriş-çıkış regülasyonuna ilişkin rolünün sadece RK kararları üzerinden gerçekleştiği burada dikkati çekmektedir. İncelenen yıllar arasında RK dışında kalan DDK'ların fiyat ve piyasaya giriş-çıkışa dair aldığı ve Danıştay sürecine taşınan bir karara rastlanmamıştır.

IV. SONUÇ

Çalışmada 2007-2012 yılları arasındaki AYM ve Danıştay kararları regülasyon ekonomisi perspektifiyle ele alınmıştır. Belirtilen yıllarda sadece 5 AYM kararı regülasyon ile ilgili olarak görülmüştür. 5 kararın 2 tanesinde AYM iptal kararı vererek düzenleyici otoritelerin yerine geçmiştir. Aynı dönemdeki Danıştay kararları incelendiğinde ise 12 adet kararın regülasyon ekonomisi ile ilgili olduğu ve bunların içinden sadece 3'ünde Danıştay'ın DDK'ların kararlarını iptal ederek düzenleyici otoritelerin yerine geçtiği görülmüştür. Bu hususların dışında gerek AYM gerekse Danıştay kararlarında bazı önemli noktalar dikkati çekmiştir. Örneğin AYM kararlarının hiçbirinde fiyat regülasyonuna ilişkin bir karara rastlanılmamıştır. Diğer yandan Danıştay kararlarının daha çok RK kararlarına ilişkin yapılan itirazlar neticesinde alındığı görülmüştür. Özellikle Danıştay'ın fiyat ve giriş-çıkış regülasyonuna ilişkin kararları sadece RK kararlarına istinaden alınmıştır. Fiyat ve piyasaya giriş-çıkışın piyasadaki rekabet koşulları ile doğrudan ilgisinin olması, bu alandaki RK kararlarının çokluğunun bir nedeni olarak görülmüştür.

Bütün bu tespitler ve çalışma içinde vurgulanan noktalar çerçevesinde sonuç olarak, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar tarafından yerine getirilen düzenleme ve uygulamalara ek olarak yargı kurumlarının aldığı kararların da piyasanın düzenlenmesi açısından bir regülasyon uygulaması olarak kabul edilebileceği ileri sürülebilir. Çalışmanın çıkış noktasını da oluşturan bu düşünce Türkiye'deki yüksek yargı kurumları olan AYM ve Danıştay'ın 2007-2012 yılları arasındaki kararlarında da vücut bulmaktadır. Fakat AYM ve Danıştay'ın güçlü düzeyde piyasalar üzerinde bir düzenleyici otorite olduğu sonucuna ise incelenen kararlardaki regülasyon düzenlemelerinin azlığı ve kararların içeriği nedeniyle varılamamaktadır.

KAYNAKÇA

- AKÇA, Haşim (2007), *Regülasyon Ekonomisi*, Adana: Nobel Kitabevleri.
- AKTAN, Coşun Can ve Yusuf T. KARAASLAN (2005), "Regülasyon Ekonomisi ve Kamusal Regülasyon Teorisi". C.C.Aktan, D.Dileyici ve İ.Y.Vural (der.), *Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları* içinde, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Anayasa Mahkemesinin 2.5.2008 tarih ve 2008/101 no'lu Kararı.
- Anayasa Mahkemesinin 5.11.2009 tarih ve 2009/152 no'lu Kararı.
- Anayasa Mahkemesinin 22.9.2010 tarih ve 2010/91 no'lu Kararı.
- Anayasa Mahkemesinin 5.7.2012 tarih ve 2012/101 no'lu Kararı.
- Anayasa Mahkemesinin 15.6.2012 tarih ve 2012/95 no'lu Kararı.
- ARDIYOK, Şahin (2002), *Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar: Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli*, Ankara: Rekabet Kurumu Lisansüstü Tez Serisi.

- ATAY, Ethem E. (2006), “Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması”, *Gazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:X, Sayı:1, 259-293.
- ÇETİN, Tamer (2009), “Regülasyonun Etkinlik Analizi ve Regülasyon Türleri”, *Çimento İşveren Dergisi*, Sayı:1, Cilt:23, 22-38.
- Danıştay 13. Dairesinin 22.5.2007 tarih ve 2007/3384 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 25.6.2007 tarih ve 2007/4097 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 23.11.2007 tarih ve 2007/7684 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 29.2.2008 tarih ve 2008/2914 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 13.5.2008 tarih ve 2008/4195 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 28.5.2008 tarih ve 2008/4465 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 1.6.2011 tarih ve 2011/2603 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 6.7.2011 tarih ve 2011/3367 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 5.10.2011 tarih ve 2011/4220 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 1.11.2011 tarih ve 2011/4828 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 8.5.2012 tarih ve 2012/960 no’lu Kararı.
- Danıştay 13. Dairesinin 9.5.2012 tarih ve 2012/968 no’lu Kararı.
- ER, Selami (2010), “5018 Sayılı Kanun Karşısında Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Konumu”, *Dış Denetim*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 184-191.
- HERTOG, J.Den (1999), “General Theories of Regulation”, *Encyclopedia of Law and Economics*, 223-270.
- KARAKAŞ, Mehmet (2008), “Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye’de Bağımsız Otoriteler”, *Maliye Dergisi*, Sayı:154, 99-120.
- MAJONE, Giandomenico (2005), “Strategy and Structure the Political Economy of Agency Independence and Accountability”, *Designing Independent and Accountable Regulatory Authorities for High Quality Regulation, Proceedings of an Expert Meeting in London*, 10-11 January, OECD, 126-155.
- OECD (1997), *The OECD Report on Regulatory Reform*, Paris: OECD.
- OĞUZ, Fuat (2011), *Devlet ve Piyasa Regülasyon Ekonomisine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- REEL, Yeşim (2010), “Elektrik Sektörünün Regülasyonu”, *Enerji, Piyasa ve Düzenleme*, Cilt:1, Sayı:2, 194-218.
- RODERBURG, Elisabeth (2003), “Regulatory Issues and The Doha Development Agenda”, *Global Forum on Governance*, Geneva.
- SARISOY, Sinan (2010), “Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar”, *Maliye Dergisi*, Sayı:159, 278-298.
- STIGLITZ, Joseph E. (2008), “Government Failure vs. Market Failure: Principles of Regulation”, *Tobin Project’s Conference on “Government and Markets: Toward a New Theory of Regulation”*, February 1-3, Yulee-Florida.
- TEKİNSOY, M. Ayhan (2007), “Bağımsız İdari Otoriteler ve Regülasyon Anlayışı - Tartışmalar, Sorunlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:65, Sayı:2, 119-134.
- ULUSOY, Ali (2000), “Regülasyon Kurumları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:58, Sayı:2, 45-60.
- VICKERS, John (1997), “Regulation, Competition and the Structure of Prices”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol:13, No:1, 15-25.

İş İlanlarındaki Bilgi İçeriğinin İş Başvurusu Yapma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Esra ALNİAÇIK

Kocaeli Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, KOCAELİ

Dr. Serhat ERAT

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, KOCAELİ

ÖZET

Günümüz iş dünyasında sadece müşteriler pazarında değil, işgücü pazarında da yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. İşletmeler daha yetenekli, daha verimli çalışanları kendilerine çekmek ve bunları elde tutmak için yoğun bir çaba göstermektedirler. İşe alım sürecinde adayların işletmeye çekilmesinde iş ilanları önemli bir rol oynamaktadır. Doğru şekilde hazırlanmış iş ilanları, işletmenin ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip çalışanlara iş ile ilgili bilgi vermekte ve onları işletmeye iş başvurusu yapma konusunda ikna etmektedir. Bu çalışmada, iş ilanlarının bilgilendiriciliği, inandırıcılığı ve ilana yönelik genel tutumun adayların ilandaki işe başvuru yapma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen saha araştırması sonucunda, iş ilanının bilgilendiriciliği, ilana yönelik tutum ve ilandaki pozisyon ile adayın özellikleri arasındaki uyumunun, o ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif yönde etkilediği ortaya konmuştur. Sonuçlar üzerinde tartışılarak, uygulamacılara ve araştırmacılara çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş İlanı, Başvuru Niyeti, İş İlanına Yönelik Tutum, Bilgi İçeriği, Örgütsel Çekicilik

JEL Sınıflaması: M10, M12, M19

Effects of Recruitment Ad Content on Intentions to Apply for the Job: A Study on University Students

ABSTRACT

In today's competitive world, companies are fighting not only in the customer market but also in the employee market. Companies are striving to attract and retain talented employees. Recruitment advertisements play an important role in attracting talented employees during the recruitment process. Effectively prepared recruitment ads can inform potential employees about job posts and convince them to apply for the job. This study investigates the effects of ad informativeness, ad truthfulness, appropriateness and attitude toward the ad on the intentions to apply for advertised job. A field study on university students revealed that ad informativeness, appropriateness and attitude toward the ad positively influence the intentions to apply for the advertised job, while ad truthfulness does not exert a significant effect on the intentions. After discussing the findings in detail, theoretical and managerial implications are provided.

Key Words: Job Advertisement, Willingness to Apply, Attitude towards Job Ad, Information Content, Organisational Attractiveness

JEL Classification: M10, M12, M19

Giriş

Günümüzün giderek şiddetlenen “yetenek savaşlarında” insan kaynakları yöneticilerinin bilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de, yetenekli

çalışanların işletmeye nasıl çekilebileceğidir. Yetenekli ve doğru çalışanları işletmeye çekmek önemlidir, çünkü bu kişiler daha üstün bir performans ortaya koyarak işletmenin verimliliğini artıracaklardır (Wanous, 1978; Evers vd., 2005). Doğru bir seçim süreci sonucunda işletmeye katılan yetenekli çalışanların kurumsal bağlılıkları daha yüksek, işten ayrılma niyetleri ise daha düşük olacaktır (Novick vd., 2005). Yetenekli çalışanların işletmeye nasıl çekileceğine ilişkin giderek artan sayıda araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalarda genellikle kurumsal itibar ve kurumsal sosyal performans gibi değişkenlerin örgütsel çekiciliği ve adayın iş başvurusu yapma niyetini nasıl etkilediği incelenmiştir (Albinger & Freeman, 2000; Carless & Imber, 2007; Greening & Turban, 2000; Goltz & Giannantonio, 1995; Turban & Dougherty, 1992; Turban & Greening, 1996; Turban, 2001; Wildes & Tepeci, 2003; Carless & Imber, 2007; Turban et al., 1995), Buna ilaveten kimi araştırmalarda da görüşme sürecinde görüşmecinin tutum ve davranışlarının adayın kararını ne şekilde etkilediği gibi konular incelenmiştir (Ryan ve Ployhart, 2000; Turban, vd., 1998; Goltz ve Giannantonio, 1995) Taylor ve Bergmann, 1987).

İşe alım sürecinde çoğu kez aday ve işletmenin ilk teması, çeşitli mecralarda yayınlanan iş ilanları aracılığıyla olmaktadır. İş ilanları, bir işletmenin açık olan pozisyonları hakkında hedef kitleleri bilgilendirmek ve uygun nitelikteki adaylardan oluşan geniş bir aday havuzu oluşturmak amacıyla, belirli bir ücret karşılığında gazetelerde, dergilerde, internette ya da diğer mecralarda yayınlanan duyurulardır. İş ilanları sadece açık olan pozisyonları duyurmakla kalmamakta; bir işveren markası yaratma, adayları bu kurumun doğru işveren olduğu konusunda ikna etme gibi işlevleri de yerine getirmektedir (Neely-Martinez, 2002). İş ilanların temel işlevleri adayların dikkatini çekmek, ilan edilen işe yönelik ilgi uyandırmak, istek oluşturmak ve nihayetinde de iş başvurusu yapma yönünde eyleme geçirmektir (Belt ve Paollilo, 1982). İş ilanlarının doğru, gerçekçi ve çekici şekilde hazırlanması ve yayınlanması işe alım süreci için son derece önemlidir. Literatürde iş ilanlarının, adayların işveren seçim kararlarını nasıl etkilediğine ilişkin çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bu konudaki ilk çalışmalardan birinde Fisher vd., (1979) iş ilanındaki kaynağın kredibilitésinin ve iş ile ilgili sunulan bilginin iş ilanına başvurma niyeti üzerindeki etkisini incelemiştir. Kurum imajının (Belt ve Paolillo, 1982; Gatewood vd., 1993), kurumsal itibarın (Turban vd., 1998), firma hakkında basında çıkan haberlerin (Lee vd., 2013) işe alım personelinin arkadaş canlısı davranışlarının (Goltz ve Gianantonio, 1995) işin adaylar açısından çekiciliğini nasıl etkilediğini inceleyen çalışmalar konunun pek çok farklı boyutunu ortaya koymuştur. İş ilanlarında işe alma politikası, ödeme sistemi ve işin özelliklerine ilişkin bilgi verme şeklinin (Highhouse vd., 1999), verilen bilginin ayrıntı derecesinin (Roberson vd., 2005), mesaj çerçevesi ve mesajdaki bilginin veriliş sırasın (Buda, 2003) adayların başvuru yapma niyetini nasıl etkilediğini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Kaplan vd., (1991) ise ilanının fiziksel özelliklerinin (büyüklüğü, kullanılan resim, grafik, kenarlık vb. görsel unsurlar) iş arayanların gazetelerdeki iş ilanlarına verdikleri tepkiyi nasıl etkilediğini inceleyerek konuya farklı bir açıdan

yaklaşmıştır. Ülkemizde gerçekleştirilen bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin mezun olduktan sonra çalışacakları işverenleri seçim kararlarında rol oynayan faktörler ve bunların etki derecelerini belirlemeye çalışmıştır (Baş, vd., (2011). İş ilanlarının içeriğinin, adayların işe başvuru yapma niyeti üzerindeki etkisini inceleyen çeşitli araştırmalar mevcuttur (Erdem ve Gezen, 2014; Acarlar ve Bilgiç, 2013; Walker vd., 2008; Blackman, 2006; Feldman vd., 2006, Van Hoye ve Lievens, 2005; Reeve ve Schultz, 2004; Thorsteinson ve Highhouse, 2003; Fernandez ve Rosen, 2000; Yüce ve Highhouse, 1998; Highhouse vd., 1998; Mason ve Belt, 1986;). Ancak bu konuda halen cevaplanmamış bazı sorular bulunmaktadır. Bu sorular arasında öne çıkanlar şunlardır: İş ilanında sunulan bilgilerin ayrıntı derecesinin bir önemi var mıdır? İş ilanlarının inandırıcılığı adayları nasıl etkiler? İş ilanındaki bilgilere bağlı olarak adayın işi kendine uygun bulup bulmaması onun iş başvurusu yapma niyetini nasıl etkiler? Genel olarak adayın iş ilanına yönelik tutumu, onun iş başvurusu yapma niyetini nasıl etkiler? Bu sorulara belirli ölçüde cevap vermek amacıyla, işgücü pazarının önemli kaynakları olan üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin, bir ilandaki işe başvurma niyetlerinin, ilandaki mesaj içeriğinden ve genel olarak ilanın kendisinden nasıl etkilendiği incelenmiştir. Bu çalışmadan beklenen fayda, daha etkili iş ilanları hazırlama konusunda uygulamacılara yol gösterecek bulgular elde edilmesidir. Ayrıca konu ile ilgili literatüre de katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Aşağıda, araştırma konusu ile ilgili bir literatür özeti sunulmuştur. Daha sonra, araştırmanın yöntemi, verilerin analizi ve bulgular sunulmuş, en son bölümde ise tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

I. Literatür Özeti

Günümüz iş dünyasında işletmeler arasındaki rekabet sadece daha yüksek pazar payları elde etmeye odaklı değildir. Müşteriler pazarının yanında, işgücü pazarında da yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. İşletmeler daha yetenekli, daha verimli çalışanları kendilerine çekmek ve bunları elde tutmak için yoğun bir çaba göstermektedirler. Özellikle bilgiye dayalı ileri teknoloji ürün ve hizmetlerle ilgili sektörlerde, nitelikli işgücünde yaşanan kıtlıklar bu rekabeti körüklemektedir. İşletmelerin doğru işe doğru çalışanları bulup yerleştirmeleri ve bunları elde tutmaları etkili bir işe alma süreci yürütmelerine bağlıdır. Etkili işe alma sürecinde işletme için temel hedef, ihtiyaç duydukları çalışanları seçebilecekleri geniş ve nitelikli aday havuzları oluşturmak ve buradan en doğru seçimleri yapmaktır. Adaylar açısından ise amaç, gerçekçi bir iş arama süreci sonunda kendisi için en uygun pozisyona ve işletmeye yerleşebilmektir. Gerçekçi iş arama süreci, ileriki safhalarda çalışanların daha düşük iş değiştirme niyeti ve daha uzun süre işletmede çalışmaya devam etmesini sağlayarak hem çalışan hem de işletme açısından verimliliği artırmaktadır (Wanous, 1978, Phillips, 1998; Meglino vd., 2000, Breugh, 2009). Bu süreçte, potansiyel çalışanlar için işgücü pazarındaki iş fırsatları ve bu fırsatları sunan işletmeler hakkında bilgi veren en önemli sinyal kaynakları iş ilanlarıdır (Rynes 1991; Turban ve Greening 1996). İş arama sürecinin başında, potansiyel çalışanlar iş başvurusu yapabilecekleri işletmeler

hakkındaki bilgileri çoğu kez iş ilanlarından öğrenirler. Bu bilgiler onların işveren hakkındaki ilk algılamalarını şekillendirir. Dolayısıyla iş ilanlarının içeriğinde yer alan bilgiler potansiyel çalışanların dikkatini işletmeye çekmede ve onların iş başvurusu yapma kararlarında oldukça önemlidir.

İş ilanlarının başarısı üzerinde pek çok faktörün etkisi bulunmaktadır. Bu faktörler ilanın yayınlandığı mecra (gazete, dergi, internet vb.) ilanın estetik unsurları (boyut, renk, grafik tasarım, sayfadaki yerleşimi, kullanılan görseller vb.) ve ilandaki mesajın içeriği (verilen bilgi miktarı, mesaj çerçevesi, kaynak, tek-çift yönlü mesaj kullanımı vb.) şeklinde üç ana başlıkta toplanabilir. Bir iş ilanının başarısı üzerinde etkisi olan bu kadar fazla faktörün hepsini birden aynı anda incelemek oldukça zordur. Bu nedenle, mevcut araştırmada iş ilanında sunulan bilginin miktarı, inandırıcılığı, algılanan aday-ış uyumu ve ilana yönelik genel tutumun adayların iş ilanına verdikleri tepkiyi nasıl etkilediği incelenmiş, diğer faktörler araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

İnsan kaynakları yöneticileri, iş ilanlarını hazırlarken hedef kitlenin kimlerden oluştuğuna, ilana çıkılan pozisyona ve yürütülmesi planlanan seçim sürecine göre farklı yöntemler izleyebilirler. Başlangıç düzeyi pozisyonlar için hazırlanan bir iş ilanı ile üst düzey yöneticilik pozisyonu için hazırlanan bir iş ilanı her açıdan birbirinden farklı olacaktır. Bu farklılıkların başında da iş ilanındaki mesajın içeriği gelmektedir. İş ilanındaki mesaj içeriği, ilanı yayınlayan işletmelerin adaylara aktarmak istediği temel bilgileri taşır ve ikna açısından en önemli faktördür. Adaylar iş ilanındaki mesajın içeriğini genellikle şu dört ana başlıkta değerlendirirler: kuruma ilişkin bilgiler, işin tanımı ve içeriği, adaylarda aranan özellikler ve çalışanlara sunulan olanaklar (Belt ve Paolillo 1982). Bu unsurların her biri adayların iş ilanına yönelik değerlendirmelerini etkiler.

Bu konuda yapılan çalışmalarda, ilanda işin tanımı ve özelliklerine ilişkin bilgi vermenin iş arayanların algıladıkları firma çekiciliğini pozitif bir şekilde etkilerken (Rynes ve Miller, 1983); adaylarda aranan özelliklere ilişkin ayrıntılı bilginin, nitelikleri ilandaki işe uygun olmayan adayları negatif yönde etkilediği (Mason ve Belt, 1986) belirlenmiştir. Diğer çalışmalarda, iş ilanına başvuru yapıp yapmama kararı üzerinde etkisi olan en önemli unsurların ilanda lokasyon ve maaş ile diğer ödemelere ilişkin bilgiler olduğu (Roehling, 2002); eğitim, gelişim ve yükselme olanakları, maaş ve diğer yan ödemelere ilişkin bilgilerin de bir iş ilanına başvuru yapma niyeti üzerinde anlamlı etkisi olduğu ortaya konmuştur (Powell, 1984; Taylor ve Bergmann, 1987). Bir iş ilanındaki bilgi miktarı ile adayların iş başvurusu yapma kararı arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür (Barber ve Roehling 1993; Gatewood, Gowan ve Lautenschlager, 1993). Daha fazla bilgi içeren iş ilanları, bu bilgi ilan edilen işle çok fazla alakalı olmasa bile, daha çekici olarak değerlendirilmektedir (Yüce ve Highhouse, 1998). İş ilanında sunulan bilgidен tatmin olan adaylar o iş ilanına, ilanı yayınlayan işletmeye ve ilandaki işe yönelik olumlu bir tutum geliştirebilir. Bu olumlu tutum da, iş başvurusu yapma niyetini olumlu yönde etkileyebilir. (Maurer, Howe ve Lee 1992; Allen vd. 2004). İş ilanlarında daha ayrıntılı bilgi sunulmasının, ilandaki işin adaya ne derece uygun olduğu konusundaki algılamaları, iş ilanının

inandırıcılığını, iş ilanına ve ilanı veren işletmeye yönelik tutumu pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (Feldman vd. 2006). Ayrıntılı bilgi içeren iş ilanının aday-örgüt uyumu konusunda daha olumlu algılamalara yol açtığı (Roberson vd., 2005); algılanan aday-örgüt uyumunun ise iş ilanındaki mesaj belirginliği ile iş başvurusu yapma niyeti arasındaki ilişkide ılımlaştırıcı etkisinin olduğu ortaya konmuştur. Ülkemizde yapılan bir çalışmada, iş ilanındaki bilgi miktarı ve bilginin inandırıcılığının örgütsel çekicilik ve iş başvurusu yapma niyeti üzerinde anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir (Acarlar ve Bilgiç, 2013).

Genel olarak konu ile ilgili literatür incelendiğinde, iş ilanlarında sunulan bilginin ayrıntı derecesinin adayların iş başvurusu yapma niyetini olumlu yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun temel nedeni, iş ilanlarını inceleyen adayların bir pozisyonun kendilerine uygun olup olmadığını değerlendirmek için ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duymalarıdır. İnsanlar, yeterince bilgi içermeyen genel başvuru ilanlarındaki pozisyonların kendilerine uygun olup olmadığını değerlendiremeyebilirler; bu da onların başvuru yapmalarını engelleyebilir. İlan edilen iş ile adayın uyumlu olması da başvuru niyetini etkileyecektir. Aday, ilandaki işin kendi özelliklerine ve kariyer hedeflerine uygun olduğunu değerlendirirse, ilandaki pozisyona başvuru yapma olasılığı artar. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için yeterince bilgilendirici bir ilana ihtiyaç duyulacaktır. Diğer taraftan, ilandaki bilgilerin ne derece gerçekçi ve inandırıcı olarak görüleceği de önemlidir. Adaylar daha somut ve ayrıntılı bilgi sunan ilanları daha inandırıcı bulabilirler. Örneğin “tatmin edici bir maaş” ifadesi yerine “başlangıç pozisyonunda ilk yıl için ayda XXX TL maaş” şeklindeki bir bilgi daha gerçekçi ve inandırıcı algılanabilir. Reklamcılık literatüründeki reklama yönelik tutum ile satın alma niyeti arasındaki pozitif ilişkinin (Shimp, 1981; Mackenzie vd., 1986; Brown ve Stayman, 1992), bu çerçevede de geçerli olacağından hareketle; adayın iş ilanına yönelik olumlu bir tutum geliştirmesi halinde, bu tutumun iş başvurusu yapma niyetine olumlu şekilde yansıtacağı da söylenebilir. Literatüre dayalı bu öngörülerden hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

Hipotez 1: İş ilanının algılanan bilgilendiriciliği, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkiler.

Hipotez 2: İş ilanının algılanan inandırıcılığı, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkiler.

Hipotez 3: İlandaki işte istenen özellikler ile adayın sahip olduğu niteliklerin algılanan uyumu, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkiler.

Hipotez 4: İş ilanına yönelik tutum, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkiler.

Bu hipotezlerin test edilmesi için üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki bölümde söz konusu araştırmanın yöntemi ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

II. Yöntem

Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesi için bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerine çeşitli iş ilanları gösterilmiş ve bu ilanlara yönelik değerlendirme soruları sorulmuştur. Araştırma için işgücü piyasasında en sık ilana çıkan ve üniversitelerde lisans eğitimi veren hemen tüm alanlardan öğrencilerin ya da mezunların iş başvurusu yapabileceği bankacılık ve finans sektörü seçilmiştir. Belirlenen sektör için gazetelerde ve kariyer sitelerinde yayınlanan güncel iş ilanları incelenmiş ve üniversiteden yeni mezun bireyler için başlangıç seviyesinde en yaygın pozisyonun müşteri temsilcisi pozisyonu olduğuna karar verilmiştir. Araştırmada kullanılmak üzere bu pozisyon için örnek ilanlar hazırlanmıştır. Hazırlanan iş ilanları aynı pozisyona ilişkin ilanlar olmakla birlikte, her bir ilandaki bilgi içeriği diğerinden farklı olarak oluşturulmuştur. İlanlarda firma ismi verilmemiş, bunun yerine bir danışmanlık şirketi aracılığıyla yayınlanan ilanlar kullanılmıştır. Farklı iş ilanlarını gören cevaplayıcıların ilanın bilgilendiriciliği, inandırıcılığı, ilana yönelik tutumları ve ilandaki işe başvuru yapma niyetlerini ölçmeye yönelik bir anket formunu doldurmaları istenmiştir.

Araştırmanın evreni Türkiye’de üniversitelerde lisans eğitimi alan öğrenciler olarak tanımlanmıştır. Araştırmaya kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 900 üniversite öğrencisi katılmıştır. Erişim kolaylığı nedeniyle, bu öğrenciler Balıkesir Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Yalova Üniversitesi’nin sosyal bilimlere ilişkin bölümlerinden (İİBF, İletişim Fakültesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu) seçilmiştir. Yapılan incelemede, eksik ya da hatalı cevaplar bulunan 73 anket iptal edilmiş ve 827 geçerli anket üzerinden analizler yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 224 tanesi mezuniyet durumundaki son sınıf öğrencileri, geriye kalanlar ise 2. ve 3. sınıfta okuyan öğrencilerdir. Öğrenciler bu araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Cevaplayıcıların %54,7’si bayandır; yaşları 18–35 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 21,5’dir. Tamamına yakını (%97) bekarlıdır. Cevaplayıcıların %67,5’i daha önce herhangi bir yerde, staj dahil olmak üzere ücret karşılığında en az 1 ay çalıştıklarını; %13,8’i ise hâlihazırda bir işyerinde ücret karşılığında çalışmakta olduklarını belirtmişlerdir. Daha önce bir yerde ücret karşılığı çalışan cevaplayıcıların çalışma deneyimi ortalama 9,5 aydır.

Veriler çevrimiçi bir anket formu yardımıyla toplanmıştır. Üç sayfadan oluşan bu anket formunun ilk sayfasında kısa bir açıklamanın altında cevaplayıcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci sayfada, cevaplayıcılara rastgele gösterilecek örnek iş ilanları bulunmaktadır. Katılımcılar, üç farklı versiyonda hazırlanan bu iş ilanın rastgele kendilerine gösterilen bir versiyonunu inceledikten sonra, bir sonraki sayfaya geçmişler ve bu sayfada araştırma kapsamında incelenen değişkenlere ilişkin soruları cevaplamışlardır. Katılımcıların ilandaki işe başvurma niyetini ölçmek için beş soruluk; iş ilanını ne derece bilgilendirici bulduklarını ölçmek için yedi soruluk; ilanın algılanan inandırıcılığını ölçmek için dört soruluk; ilandaki işin gereksinimleri ile cevaplayıcının özelliklerinin uyumunu ölçmek için ise beş

soruluk Likert tipi beş aralıklı (1= Hiç katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum şeklinde) ölçekler kullanılmıştır. Cevaplayıcıların iş ilanına yönelik tutumlarını ölçmek için de beş soruluk, 9 aralıklı (en olumsuz 0; en olumlu 8 olacak şekilde) bir anlamsal farklılık ölçeği kullanılmıştır. Tüm ölçekler, Feldman vd. (2006)'dan uyarlanmıştır. Ölçeklerde kullanılan sorular Tablo 1'de görülmektedir.

A. Analizler

Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Hipotez testlerinden önce, araştırma kapsamında incelenen değişkenlere (iş ilanına yönelik tutum, iş ilanının bilgilendiriciliği, iş ilanının inandırıcılığı, algılanan aday-iş uyumu ve iş başvurusu yapma niyeti) ilişkin ölçeklerinin faktör yapısı ve güvenilirlikleri değerlendirilmiştir. Toplam 26 soru için yapılan keşifsel faktör analizinde, sorular beklendiği gibi beş faktöre yüklenmiştir. Tablo 1'de her bir soru için tanımlayıcı istatistikler, keşifsel faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 1: Kullanılan Ölçeklere İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Art. Ort.	Std. Sap.	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans %	Cronbach Alpha
Faktör 1: İş Başvurusu Yapma Niyeti						
Bu iş ilanındaki pozisyon için iş teklifi alırsam kabul ederim	3,23	1,31	,852	9,25	15,99	,93
Bu iş ilanındaki pozisyon için çağırılırsam, iş görüşmesine katılırım	3,32	1,33	,822			
İlanda belirtilen işte çalışmayı isterim	2,97	1,32	,799			
İlanda belirtilen işe başvuru yapabilirim	2,94	1,35	,795			
Bu firmanın başka ilanlarına da başvurmayı düşünürüm	3,10	1,23	,690			
Faktör 2: İş İlanına Yönelik Tutum						
Bu ilan "Hoşuma gitmedi-Hoşuma gitti"	5,35	2,04	,875	3,66	15,95	,94
Bu ilan "Başarısız-Başarılı"	5,54	1,73	,859			
Bu ilanı "Beğenmedim-Beğendim"	5,22	2,12	,855			
Bu ilan bence "Olumsuz-Olumlu"	5,44	1,99	,849			
Bu ilan bence "Kötü-İyi"	5,54	1,66	,847			
Faktör 3: İlanın Bilgilendiriciliği						
Bu ilan, çalışanlara sunulacak imkânlar hakkında gereken tüm bilgileri vermektedir.	3,11	1,22	,783	2,38	15,62	,88
... için içeriği hakkında bilinmesi gereken tüm bilgileri vermektedir.	3,31	1,09	,744			
İlanda verilen bilgiler tatmin edicidir.	3,27	1,06	,738			
...işveren firma hakkında bilinmesi gereken tüm bilgileri vermektedir.	2,92	1,14	,726			
İş hakkında ilandan aldığım bilgi miktarı karar vermem için yeterlidir.	3,14	1,12	,691			
... adaylarda aranan özellikler hakkında gereken tüm bilgileri vermektedir.	3,60	1,03	,680			
İlanda verilen bilgiler iyi bir şekilde düzenlenmiştir.	3,49	1,00	,647			
Faktör 4: Adayın İşe Uygunluğu						
Bu ilana başvurmak için gereken tüm özelliklere sahip olduğumu düşünüyorum	2,95	1,23	,814	1,49	12,97	,90
Sahip olduğum deneyim ve tecrübeler bu ilandaki iş için uygundur	2,79	1,28	,785			

Bu firma tam da benim gibi bir çalışan arıyor	2,91	1,26	,781			
Bu ilandaki iş, benim eğitim ve diğer niteliklerime uygundur	3,20	1,25	,752			
Bu ilandaki iş, benim ilgi alanıma uygundur	2,85	1,34	,589			
Faktör 5: İlanın İnanırcılığı						
Bu ilandaki bilgilerin güvenilir olduğunu düşünüyorum	3,59	0,92	,801	1,28	8,90	,72
Bu ilandaki bilgilerin doğru olduğunu düşünüyorum	3,61	1,00	,763			
Bu ilanda verilen bilgileri inandırıcı buluyorum.	3,44	1,00	,740			
Bu ilanda verilen bazı bilgilerin samimi olmadığını düşünüyorum	2,97	1,12	,465			
			TOPLAM	69,43	,92	

Tablo 1’de görüldüğü gibi, beş sorunun yüklendiği ilk faktör, iş başvurusu yapma niyeti tutum olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın %15,99’unu açıklamaktadır. Yedi sorunun yüklendiği ikinci faktör, iş ilanına yönelik tutum olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın %15,95’ini açıklamaktadır. Yedi sorunun yüklendiği üçüncü faktör ise, ilanın bilgilendiriciliği olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın %15,62’sini açıklamaktadır. Beş sorunun yüklendiği dördüncü faktör, adayın işe uygunluğu olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın %12,97’sini açıklamaktadır. Dört sorunun yüklendiği son faktör ise, ilanın inandırıcılığı olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın %8,9’unu açıklamaktadır.

Ölçeklerin güvenilirliklerini değerlendirmek için Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. İş başvurusu yapma niyeti ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,93; iş ilanına yönelik tutum ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,94; iş ilanının bilgilendiriciliği ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,88; adayın işe uygunluğu ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 0,90 ve iş ilanının inandırıcılığı ölçeğinin güvenilirlik katsayısı da 0,72 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlardan hareketle, bu beş ayrı ölçekteki sorular kendi içinde birleştirilmiş ve verilen cevapların aritmetik ortalamaları alınarak beş yeni kompozit değişken oluşturulmuştur. Bu değişkenler bir sonraki aşamada hipotez testlerinde kullanılmıştır. Oluşturulan bu kompozit değişkenler arasında orta kuvvette pozitif ve anlamlı korelasyonlar olduğu belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	Art. Ort.	Std. Sap.	1	2	3	4
(1) İş Başvurusu Yapma Niyeti	3,15	1,09				
(2) İş İlanına Yönelik Tutum	5,42	1,72	,395**			
(3) İlanın Bilgilendiriciliği	3,26	0,83	,408**	,419**		
(4) Adayın İşe Uygunluğu	2,94	1,07	,679**	,313**	,285**	
(5) İlanın İnanırcılığı	3,40	0,74	,287**	,398**	,452**	,196**

* Korelasyon 0,001 düzeyinde anlamlıdır.

Değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde, iş başvurusu yapma niyeti ile en yüksek korelasyonu paylaşan değişkenin, adayın işe uygunluğu olduğu

görülmektedir. Bu iki değişken arasında 0,679 kuvvetinde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. İlanın inandırıcılığı ile ilana yönelik tutum arasında 0,452 düzeyinde pozitif ve anlamlı bir korelasyon olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki bu korelasyonlar çok yüksek (0,8 ve üzerinde) değerlerde olmadıkları için bir sonraki aşamada hipotez testleri için yapılan regresyon analizinde çoklu eş doğrusallık sorununun ortaya çıkmayacağı söylenebilir.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizinde bağımlı değişken, ilandaki işe başvuru yapma niyeti iken, bağımsız değişkenler de iş ilanına yönelik tutum, ilanın bilgilendiriciliği, adayın işe uygunluğu ve ilanın inandırıcılığıdır. Regresyon analizi sonuçlarına bakarak, her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki nispi etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tablo 3'te çoklu regresyon analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 3: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımsız Değişkenler	Beta	t	Sig.	R ²	F	Durbin-Watson
1	(Sabit Terim)		,224	,823	,527	228,856**	1,932
	İş İlanına Yönelik Tutum	,124	4,418	,000			
	İlanın Bilgilendiriciliği	,169	5,920	,000			
	Adayın İşe Uygunluğu	,583	22,687	,000			
	İlanın İnanırıcılığı	,048	1,723	,085			

Bağımlı Değişken: (1) İş Başvurusu Yapma Niyeti

Tablodaki sonuçlara göre, bu dört bağımsız değişkenden oluşan tahmin modeli genel olarak anlamlıdır ($F_{4,822} = 228,856$, $P < 0,001$). Bu dört bağımsız değişken kullanılarak oluşturulan model, iş başvurusu yapma niyetindeki toplam varyansın %52,7 sini açıklayabilmektedir.

Modeldeki değişkenlere tek tek bakıldığında, ilanın inandırıcılığı dışındaki bağımsız değişkenlerin, iş başvurusu yapma niyeti üzerinde anlamlı etkileri olduğu görülmektedir. İş ilanının bilgilendiriciliğinin, iş başvurusu yapma niyeti üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır ($\beta = ,169$, $p < 0,001$). Buna göre, modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda ilanın algılanan bilgilendiriciliği bir birim arttığında, iş başvurusu yapma niyeti 0,169 birim artmaktadır. Bu sonuca bağlı olarak, iş ilanının algılanan bilgilendiriciliğinin, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkileyeceğini öngören Hipotez 1 kabul edilmiştir.

İş ilanının inandırıcılığı, iş başvurusu yapma niyetini pozitif yönde etkilemektedir, ancak bu etki istatistiki olarak anlamlı değildir ($\beta = 0,048$, $p = 0,085$). Bu sonuca göre, iş ilanının algılanan inandırıcılığının, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkileyeceğini öngören Hipotez 2'yi destekleyecek yeterli kanıt bulunamamıştır.

Bağımlı değişken üzerindeki en yüksek etkiyi, adayın işe uygunluğu değişkeni yapmaktadır ($\beta = ,583$, $p < 0,001$). Buna göre, modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda adayın ilandaki iş ile kendi nitelikleri arasındaki

uyuma yönelik algılaması bir birim arttığında, iş başvurusu yapma niyeti 0,583 birim artmaktadır. Bu sonuca göre, ilandaki işte istenen özellikler ile adayın sahip olduğu niteliklerin algılanan uyumunun, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkileyeceğini öngören Hipotez 3 kabul edilmiştir.

İş ilanına yönelik tutumun, iş başvurusu yapma niyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($\beta=,124$, $p<0,001$). Buna göre, modeldeki diğer değişkenler sabit tutulduğunda iş ilanına yönelik tutum bir birim arttığında, iş başvurusu yapma niyeti 0,124 birim artmaktadır. Bu sonuca bağlı olarak, iş ilanına yönelik tutumun, ilandaki işe başvuru yapma niyetini pozitif şekilde etkileyeceğini öngören Hipotez 4 kabul edilmiştir.

Bu bulgulardan hareketle, iş ilanının algılanan bilgilendiriciliği, ilandaki iş ile adayın algılanan uyumu ve iş ilanına yönelik tutum değişkenlerinin, bir iş ilanına başvuru yapma niyeti üzerinde anlamlı etkisi olduğu söylenebilir. Bir sonraki bölümde bu bulgu üzerinde tartışma ve öneriler sunulmuştur.

B. Tartışma

Bu araştırmada, iş ilanlarının içeriğindeki bilginin, ilandaki işe başvuru yapma niyetini nasıl etkilediği incelenmiştir. Çalışan pazarının en önemli girdi kaynaklarından olan üniversite öğrencileri üzerinde bir saha araştırması yapılmış ve ilanın bilgilendiriciliği, ilandaki işin gerekleri ile adayın özelliklerinin uyumu ve ilana yönelik genel tutumun iş başvurusu yapma niyetini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

İş ilanlarında adaylara ayrıntılı bilgiler sunmak, adayların işin kendilerine ne derece uygun olduğunu değerlendirmelerini kolaylaştırmak suretiyle bilgi asimetrisinin azalmasına da katkıda bulunmaktadır. İlanı veren işletme, açık olan pozisyon, adaylarda aranan özellikler ve sunulan özellikler hakkında daha fazla bilgi sahibi olan adaylar, iş ilanına yönelik daha olumlu bir tutum geliştirmekte ve ilana başvuru niyetleri artmaktadır. Bu bulgular, iş ilanlarında ayrıntılı bilgi sunmanın olumlu etkisini ortaya koyan diğer çalışmalarla paraleldir (Acarlar ve Bilgiç, 2013; Feldman vd., 2006; Turban vd., 1998; Barber ve Roehling 1993; Kaplan vd., 1991). Bu bulgular, konu ile ilgili ulusal literatüre de katkı yapacak niteliktedir. İş ilanları üzerinde yapılan az sayıda ulusal çalışmadan birisi olarak bu araştırma, gelecekte yapılacak benzer araştırmalar için bir hareket noktası olabilir.

Bu sonuçlar insan kaynakları alanında çalışan uygulamacılara, iş ilanları hazırlamada yol gösterebilecek niteliktedir. İş ilanlarına daha fazla sayıda başvuru alarak geniş bir aday havuzu oluşturmak isteyen yöneticiler, ilanları mümkün olduğunca bilgilendirici olacak şekilde hazırlamalıdır. İlanlarda kurum, adayda aranan özellikler, işin içeriği ve çalışanlara sunulacak olanaklar başlıkları altında gereken tüm bilgileri sunmaları daha uygun olacaktır. Adaylar, ilan edilen işi ve kendilerini değerlendirmeye yetecek bilgiyi içeren ilanlara yönelik daha olumlu bir tutum geliştirecek ve başvuru yapma niyetleri daha yüksek olacaktır. Diğer taraftan, ilan edilen pozisyonun gerekleri ve kendi özelliklerini karşılaştırıp, ilanı kendine uygun bulmayan adaylar başvuru yapmayacak ve bu şekilde aday havuzunda doğru adaylar bulunacaktır. Özellikle adayların önceden tanımadığı,

kamuoyunca yeterince bilinmeyen daha küçük ölçekli işletmelerin yayınlacakları iş ilanlarında bu hususlara daha fazla dikkat etmeleri önerilebilir. Zira adaylar, hakkında çok az bilgiye sahip oldukları şirketlerin iş ilanlarını değerlendirirken, bilgi asimetrisini azaltmak için içeriğindeki bilgiye daha fazla dikkat edebilirler.

Araştırmanın Sınırları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Bu araştırmanın çeşitli sınırlılıkları vardır. Saha araştırmasında kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen üniversite öğrencilerinin kullanılması en önemli sınırlılıktır. Ancak üniversite öğrencilerinin, çalışan pazarının en önemli girdi kaynaklarından biri olduğu düşünüldüğünde, verilerin toplandığı örneklemin önemli bir grup olduğu değerlendirilmektedir. Günümüzde pek çok şirket, üniversite kampüslerinde düzenlenen kariyer günü etkinliklerine katılarak, buralarda öğrencilerle görüşmeler yapmakta, kendilerini tanıtmakta, hatta çalışan adayları için ön seçim çalışmaları yürütmektedir. Bu da, üniversite öğrencilerinin insan kaynakları yönetimi açısından önemli bir hedef grubu olduğunun bir göstergesidir. Diğer taraftan, bu çalışmanın çok az çalışma deneyimine sahip üniversite öğrencileri dışında, deneyimli işgörenlerden oluşan başka örneklemlerden veri toplanarak tekrarlanması yerinde olacaktır. Araştırma kapsamında aynı cevaplayıcılardan hem iş ilanını değerlendirmeleri hem de ilandaki pozisyona başvuru yapma niyetlerini belirtmeleri istenmiştir. Bu, tek kaynak yanlılığına yol açabilecek bir kısıttır. Ancak, incelenen değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için, aynı kaynaktan farklı değişkenlere ilişkin verinin alınması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında katılımcılara gösterilen iş ilanlarında, ilanı veren firmanın ismi gizlenmiştir. İlan, bir İK danışmanlık şirketi tarafından verilmiş gibi oluşturulmuştur. Bunun nedeni, cevaplayıcıların ilanı veren kuruma yönelik mevcut algılamaları ve tutumlarının, bir yanlılık yaratmasını engellemektir. Ancak, bir iş ilanına başvuru yapma niyeti üzerinde etkisi olan en önemli unsurlardan birisi de ilanı veren işletmenin kimliğidir. Bu işletmenin sahip olduğu imaj ve itibar, başvuru niyetini güçlü bir şekilde etkileyecektir. İleride yapılacak benzer araştırmalarda, gerçek işletmelerin yayınladığı içinde kurum ismini de barındıran iş ilanları kullanılması bu etkiyi değerlendirmeye olanak sağlayabilir.

Bu çalışmadaki iş ilanında, yeni mezunlar için başlangıç düzeyindeki bir iş incelenmiştir. Kariyer sürecinin daha üst basamaklarındaki profesyoneller için farklı pozisyonlar söz konusu olduğunda ilandaki bilgi miktarı, ilanın bilgilendiriciliği, inandırıcılığı ve ilana yönelik tutumun, başvuru niyetini nasıl etkileyeceğinin incelenmesi gerekmektedir. İleride yapılacak benzer araştırmalarda, iş ilanının bilgilendiriciliği dışında, özellikle ilanın yayımlandığı mecranın, ilanın estetik/fiziksel unsurlarının ve ilanda kullanılan dilin iş başvurusu yapma niyeti üzerindeki etkisinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu konuda gerek ulusal, gerekse uluslararası literatürde henüz cevaplanmamış sorular bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acarlar, G., ve R. Bilgic, (2013), "Factors influencing applicant willingness to apply for the advertised job opening: the mediational role of credibility, satisfaction and attraction", *The International Journal of Human Resource Management*, 24(1): 50–77.
- Albinger, H.S., & Freeman, S.J. (2000), "Corporate social performance and attractiveness as an employer to different job seeking populations", *Journal of Business Ethics*, 28(3), 243-253.
- Allen, D., Van Scotter, J., & Otondo, R. (2004), "Recruitment communication media: Impact on prehire outcomes" *Personnel Psychology*, 57: 143-171.
- Barber, A.E., and Roehling, M.V., (1993), "Job Postings and the Decision to Interview: A Verbal Protocol Analysis" *Journal of Applied Psychology*, 78: 845–856.
- Baş, T., A.Ü., Aydınlık, F. Erenel, (2011), "Üniversite Öğrencilerinin İşveren Seçim Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Keşfedici Bir Araştırma", *Ege Akademik Bakış*, 11(3): 439-452.
- Belt, A., & Paolillo, J. (1982), "The influence of corporate image and specificity of candidate qualifications on response to recruitment advertisement", *Journal of Management*, 8: 105-112.
- Blackman, A. (2006), "Graduating Students' Responses to Recruitment Advertisements" *Journal of Business Communication*, 43(4): 367–388.
- Breaugh, J. A. (2005), "Employee recruitment: Current knowledge and important areas for future research" *Human Resource Management Review*, 18: 103-118.
- Breaugh, J. A., ve Starke, M. (2000), "Research on employee recruitment: So many studies, so many remaining questions, *Journal of Management*, 26(3): 405-430.
- Breaugh, J. (2009) *Realistic Job Previews*, in *Handbook of Improving Performance in the Workplace: Volumes 1-3* (eds K. H. Silber, W. R. Foshay, R. Watkins, D. Leigh, J. L. Moseley and J. C. Dessinger), John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, USA.
- Brown, P.S., Stayman, M.D., (1992), "Antecedents and Consequences of Attitude toward the Ad: A Meta-Analysis," *Journal of Consumer Research*, 19(1), 34-51.
- Buda, R. (2003), "The Interactive Effect of Message Framing, Presentation Order, and Source Credibility on Recruitment Practices" *International Journal of Management*, 20(2), 156-163.
- Carless, S.A. Imber, A. (2007), "The Influence of Perceived Interviewer and Job and Organizational Characteristics on Applicant Attraction and Job Choice Intentions: The role of applicant anxiety", *International Journal of Selection and Assessment*, 15(4), 359–371.
- Erdem, B., T., Gezen, (2014), "Turizm İşletmelerine Yönelik İş İlanlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(21):19-42.
- Evers, A., Anderson, N., & Smit-voskuil, O. (2005). *Handbook of personnel Selection*. Boston, MA: Blackwell Publish.
- Feldman, D.C., Bearden, W.O., ve Hardesty, D.M. (2006), "Varying the Content of the Job Advertisements: The Effects of Message Specificity" *Journal of Advertising*, 35: 123–141.
- Fernandez, K.V. ve D.L. Rosen, (2000), "The Effectiveness of Information and Color in Yellow Pages Advertising" *Journal of Advertising*, 29(Summer), 61–73.
- Fisher, C.D., Ilgen, D.R., ve Hoyer, W.D., (1979), "Source Credibility, Information Favorability, and Job Offer Acceptance" *Academy of Management Journal*, 22: 94–103.
- Gatewood, R.D., Gowan, M.A., ve Lautenschlager, G.J., (1993), "Corporate Image, Recruitment Image, and Initial Job Choice Decisions" *The Academy of Management Journal*, 36: 414–427.
- Goltz, S.M., C.M. Giannantonio, (1995), "Recruiter Friendliness and Attraction to the Job: The Mediating Role of Inferences about the Organization", *Journal of Vocational Behavior*, 46(1): 109-118.
- Greening, D.W. & Turban, D.B., (2000), "Corporate social performance as a competitive advantage in attracting a quality workforce", *Business and Society*, 39(3), 254-280.
- Highhouse, S., Zickar, M., Thorsteinson, T., Steirwalt, S., & Slaughter, J. (1999), "Assessing company employment image: An example in the fast food industry" *Personnel Psychology*, 52: 151-172.

- Kaplan, A.B., M.G. Aamodt, ve D. Wilk, (1991), "The Relationship Between Advertisement Variables and Applicant Responses to Newspaper Recruitment Advertisements" *Journal of Business and Psychology*, 5 (3): 383–395.
- Lee, C.-H., F.-M. Hwang, Yu-Chen Yeh, (2013), "The impact of publicity and subsequent intervention in recruitment advertising on job searching freshmen's attraction to an organization and job pursuit intention" *Journal of Applied Social Psychology*, 43: 1–13.
- Mackenzie, S.B., Lutz, J.R., Belch, E.G., (1986) "The Role of Attitude Toward the Ad as a Mediator of Advertising Effectiveness: A Test of Competing Explanations," *Journal of Marketing Research*, 23(2), 130-143.
- Mason, N., ve J.A. Belt (1986), "Effectiveness of Specificity in Recruitment Advertising," *Journal of Management*, 12(September): 425–432.
- Maurer, S.D., V. Howe, ve T.W. Lee (1992), "Organizational Recruiting as Marketing Management: An Interdisciplinary Study of Engineering Graduates," *Personel Psychology*, 45(Winter): 807–834.
- Meglino, B.M., E.C. Ravlin, A.S. DeNisi, (2000), "A Meta-Analytic Examination of Realistic Job Preview Effectiveness: A Test of Three Counterintuitive Propositions", *Human Resource Management Review*, 10(4): 407-434.
- Neely-Martinez, M., (2002) "Breaking the mold", *HR Magazine*, 46: 82-90.
- Novick, L. E., Morrow, C. B., & Mays, G. P. (2005). *Public health administration: principles for population-based management*. Sudbury, MA: Jones & Bartlett Publishers.
- Phillips, Jean M., (1998), "Effects of Realistic Job Previews on Multiple Organizational Outcomes: A Meta-Analysis" *Academy of Management Journal*, 41(6): 673-690.
- Powell, G.N. (1984), "Effect of Job Attributes and Recruiting Practices on Applicant Decisions: A Comparison," *Personel Psychology*, 37 (Winter): 721–732.
- Rafaeli, A., ve A.L.Oliver, (1998), "Employment Ads: A Configurational Research Agenda," *Journal of Management Inquiry*, 7 (December): 342–358.
- Reeve, C.L., ve Schultz, L. (2004), "Job-Seeker Reactions to Selection Process Information in Job Ads" *International Journal of Selection and Assessment*, 12: 343–355.
- Roberson, Q.M. C.J. Collins, S. Oreg, (2005), "The Effects of Recruitment Message Specificity on Applicant Attraction to Organizations", *Journal of Business and Psychology*, 19(3): 319-339.
- Roehling, M.V. (2002), "The "good cause" norm in employment relations: Empirical evidence and policy implications", *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 14: 91-104.
- Ryan, A.M., ve R.E. Ployhart, (2000), "Applicants' Perceptions of Selection Procedures and Decisions: A Critical Review and Agenda for the Future," *Journal of Management*, 26(3): 565–606.
- Rynes, S.L., (1991), "Recruitment, Job Choice, and Post-Hire Consequences: A Call for New Research Directions," in *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, M.D. Dunnette ve L.M. Hough, Eds., Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Rynes, S.L.; Miller, H.E., (1983), "Recruiter and job influences on candidates for employment", *Journal of Applied Psychology*, 68(1): 147-154.
- Shimp, T.A., (1981), "Attitude Towards the Ad as a Mediator of Consumer Brand Choice," *Journal of Advertising*, 10 (2), 9-15.
- Taylor, M.S., & Bergmann, T.J., (1987), "Organizational recruitment activities and applicants' reactions at different stages of the recruitment process", *Personnel Psychology*, 40: 261-285.
- Thorsteinson, T., & Highhouse, S., (2003), "Effects of goal framing in job advertisements on organizational attractiveness", *Journal of Applied Social Psychology*, 33(11): 2393-2412.
- Turban, D., Forret, M., & Hendrickson, C., (1998), "Applicant attraction to firms: Influences of organization reputation, job and organizational attributes, and recruiter behaviors", *Journal of Vocational Behavior*, 52: 24-44.
- Turban D.B., ve D.W. Greening, (1996), "Corporate Social Performance and Organizational Attractiveness to Prospective Employees," *Academy of Management Journal*, 40 (June): 658–672.

- Turban, D.B., & Dougherty, T. W., (1992), "Influences of campus recruiting on applicant attraction to the firm", *Academy of Management Journal*, 35(4), 739-765.
- Turban, D.B., Campion, J.E., & Eyring, A.R., (1995), "Factors related to job acceptance decisions of college recruits", *Journal of Vocational Behavior*, 47(2), 193-213.
- Turban, D.B., (2001), "Organizational attractiveness as an employer on college campuses: An examination of the applicant population", *Journal of Vocational Behavior*, 58(2), 293-312.
- Van Hove, G., & Lievens, F., (2005), "Recruitment-related information sources and organizational attractiveness: Can something be done about negative publicity?", *International Journal of Selection and Assessment*, 13:179-187.
- Walker, H.J., Feild, H.S., Giles, W.F., & Bernerth, J.B., (2008), "The interactive effects of job advertisement characteristics and applicant experience on reactions to recruitment messages", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81: 619– 638.
- Wanous, J.P., (1978), "Realistic Job Previews: Can a Procedure to Reduce Turnover Also Influence the Relationship between Abilities and Performance?" *Personnel Psychology*, 31: 249– 258.
- Wildes, V. J. ve M. Tepeci, (2003), "Influences of campus recruiting on applicant attraction to hospitality companies", *Journal of Human Resources in Hospitality and Tourism*, 2 (1), 39-51.
- Yüce, P. ve Highhouse, S., (1998), "Effects of Attribute Set Size and Pay Ambiguity on Reactions to "Help Wanted" Advertisements", *Journal of Organizational Behavior*, 19: 337–352.

Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Ücretliler Bakımından Mesleki Harcamalara Bakış: Akademisyenler Üzerine Bir Alan Araştırması

Yrd. Doç. Dr. Funda DİRİL

Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İZMİR

Öğr. Gör. Dr. Meltem ARAT

Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İZMİR

ÖZET

Bu çalışmada vergileme ilkeleri çerçevesinde, gelir vergisine tabi gelir unsurlarından ücretler üzerindeki vergi yükü ve ücretlilerin mesleki harcama gücü inceleme konusu yapılmıştır. Türk Vergi Sisteminde ücretliler üzerindeki vergi yükünün ağırlığı ileri sürülmüştür. Akademisyenlerin, mesleğin icrası ve mesleki gelişim için gelirine göre yüksek miktarda harcama yapması durumu dikkate alınarak akademisyenler üzerine bir alan araştırmasına yer verilmiş, tanımlayıcı istatistik ve varyans testi yapılmıştır. Anket kapsamında akademisyenlerin, vergi avantajı sağlanması ile mesleki harcama gücünün artırılmasının mesleki çalışmalarını teşvik edeceği ifadesine katıldıkları belirlenmiştir. Ücret gelirin, mali güç ve vergide adalet ilkesi gibi temel ilkelere uygunluğunun sağlanması bakımından mesleki harcama gücünün artırılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla, vergi sisteminde ücretlilere ilişkin iyileştirme sağlayacak önerilerde bulunulmuştur.

***Anahtar Sözcükler:** Ücretliler, Vergileme İlkeleri, Mali Güç, Gelir Vergisi, Mesleki Harcama Gücü, Mesleki Harcamalar*

***JEL Sınıflaması:** H24, J01*

An Approach To Employee Work-related Expenses within The Framework of Taxing Principles: Field Research on Academics

ABSTRACT

The subject of the study is tax burden on employees who are one of the income tax groups and the purchasing power of employees, within the framework of taxing principles. The heavy tax burden on employees in Turkish Tax System is claimed. Moreover a field research is done on the academics that are making high work-related expenses compared to their salaries. Descriptive analysis and analysis of variance tests are done accordingly. It is determined that academics strongly agree with the statements that increasing purchasing power via tax advantages encourages academic studies. In order to realize conformity of employee salaries with the taxing principles such as ability-to-pay and tax justice principle, purchasing power of academics to make work-related expenses should be increased. Improvement suggestions for Turkish Tax System related to the employees are proposed accordingly.

***Key Words:** Employees, Taxing Principles, Ability-to-Pay, Income Tax, Purchasing Power, Work-related Expenses*

***JEL Classification:** H24, J01*

I. GİRİŞ

Vergi sistemi dinamik bir yapıya sahip olduğundan karşılaşılan sorunların çözümü ve iyileştirme çalışmalarına açık olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde vergi sisteminin hukuk kurallarına ve ilkelere uygunluğu korunabilir. Devletin

vergi sisteminden olan beklentisinin karşılanabilmesinde, mükellefin de bu sistemin bir tarafı olarak memnuniyeti çok önemlidir. Vergilemenin ilkelerinden ve hukuka uygunluktan sapmalar olduğunda bu durum, mükellef ile devlet ilişkilerine zarar verecektir.

Çalışmamızda, diğer gelir unsurlarına kıyasla, hem vergileme ilkeleri bakımından hem de vergi yükünün ağırlığı karşısında ücretlilerin vergi sistemi içindeki durumu incelenmektedir. Vergilerin kanuniliği başta olmak üzere genellik, eşitlik, adalet gibi vergileme ilkeleri çerçevesinde ücretliler için bir değerlendirme yapılmıştır. Ücretlilerin diğer gelir gruplarından daha fazla vergi yükü olduğu ve ödeme gücünün tespitinde de ücretlilerin fiili durumunun tespitine olanak sağlayan düzenlemelerden yoksun olduğu açıklanmıştır. Gelir unsurları arasında vergi yükü farklılaşması uygulama örnekleri ile gösterilmektedir.

Ücretlilerde, vergi matrahının hesabında mesleki harcamaların indirim olarak dikkate alınmaması üzerinde durulmuştur. Mesleki harcamaların, mesleğin yapısından kaynaklı olarak çok yüksek olduğu akademisyenlerde sorunun daha da derinleştiği izlenerek akademisyenler alan araştırmamıza konu edilmiştir. Nitekim, çeşitli dünya ülkeleri incelendiğinde akademisyenlerin vergi indirimi, vergi iadesi olarak faydalandığı çeşitli vergi avantajları ile karşılaşmış ancak boyutlarının fazlalığından dolayı bu çalışmaya aktarılamamıştır. Akademisyenlerin mesleki harcamalarının fazlalığı nedeniyle en fazla rahatsızlık oluşturan ücretli bir grup olarak kendilerine mesleki harcama gücünün anlaşılması ve sorunlarının tespitine yönelik alan araştırması yapılmıştır.

II. ÜCRET GELİRİNİN VERGİLEME İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Vergilendirme yetkisine sahip makam, yetki ve görevlerinin kullanımında üstünlüğünü anayasa ve kanunlardan almaktadır. 1982 Anayasamızda, Vergi Hukuku bakımından uyulması esas ilkelere açıkça yer verilmektedir. Vergilemenin dinamik yapısı, izlenen ekonomik ve teknik icapların da aynı paralelde izlenmesini gerekli kılmaktadır. Ülkenin ekonomik koşulları gözetilerek vergi yükünün adil dağılımı ve vergileme ilkelerine bağlı kalmayı sağlamak iyi bir vergi sisteminin de bir gereği olarak görülmektedir. Çalışmamızın amacına uygun olarak ücretin vergilemesi temel vergileme ilkeleri bakımından ele alınmaktadır.

A. Vergileme İlkeleri

Vergileme, Anayasal varlık olup yasalar ile düzenlenmiştir. Vergiler, sosyal devletin gereklerinin yerine getirilmesi için gerekli bir ekonomik araçtır. Vergileme, kamusal özelliği ile ekonomik ve sosyal hayatı doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Vergileme gelirin yeniden dağıtımı için de önemli bir araçtır. Vergilendiren makam hukuki sorumluluğu gereği vergilendirme alanında vergileme ilkelerini gözetmelidir (Anayasa Mahkemesi, 2009:E.2006/119 ve K.2009/145). Bu amaçla devletin vergileme yetkisi, “vergileme ilkeleri” ile sınırlandırılmıştır. Vergileme ilkeleri, hukukun genel ilkelerinden ortaya çıkmıştır. Vergi literatüründe vergileme ilkeleri temel olarak; kanunilik,

mükellefin ödeme gücü (mali güç) ile orantılılık, genellik, eşitlik, adaletli ve dengeli olma ilkeleridir. Her ne kadar vergileme ilkeleri birbirini tamamlayıcı özelliği ile bir ilkeyi diğer ilkelerden tamamen bağımsız ele alabilmek imkansızdır. Devletin vergilendirme yetkisi, Anayasanın genelinden ve bazı özel hükümlerinden kaynaklı “hukuk devleti ilkesi”, “sosyal devlet ilkesi” ve “hukuki güvenlik ilkesi” gibi ilkelerle sınırlandırılmıştır. Buna göre, kanunilik, ödeme gücüyle orantılılık, genellik, eşitlik, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı ilkeleri benimsenerek Anayasanın 73. maddesinde vergi ödevi olarak yer alan düzenleme ile kamu giderlerinin karşılanması amaçlanırken bu ilkelerin varlığı ile birlikte vergilendiren makamın yetkileri sınırlandırılmaktadır (Tekbaş, 2010:123). Nitekim, vergi kanunlarının düzenlenmesinden uygulanması ile ortaya çıkan tüm aşamalar vergilendirmenin temel çerçevesi olan vergileme ilkelerine uygun olmalıdır.

A.a. Hukuk Devleti ve Hukuki Güvenlik İlkesi

Vergilemenin Anayasal ilkelerinden olan “hukuk devleti” ilkesi, vergilemenin hukuk kuralları doğrultusunda yapılması prensibine dayanmaktadır. Hukuki güvenlik, vergilendiren için de vergi ödevini yerine getiren için de karşılıklı güven duygusunu koruyucu bir ilkedir. Bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini ve devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerektirmektedir (Anayasa Mahkemesi, 2011:E.2010/7 ve K.2011/17) Vergilendirme yetkisine sahip devlet, vergilendirme konusunda gerekli düzenlemeleri gerçekleştirirken hak ve özgürlükleri özenle koruyan, devlete kaynak sağlamak amacıyla hukuksal ilkelerin yıpranıp yıkılmasına duyarsız kalmayan bir yapıda olması esastır (Budak, 2010:118). Bu anlamda, devlet adına hareket eden idari birimler de tüm eylem ve işlemlerinde hukuki sorumluluk taşımaktadır. İdarenin hukuki sorumluluğu, hem eylemlerin hukuk kurallarına dayandırılmasını hem de hukuk kurallarının hukukun temel ilkelerine uygun olmasını gerekli kılmaktadır. Böylece hukuk devleti ilkesi hukuki güvenlik olgusu beraberinde sağlanmaktadır.

A.b. Sosyal Devlet Olgusu Gereği Vergilemede Eşitlik, Adalet, Genellik ve Denge İlkeleri

Anayasanın 2.maddesi gereği devlet sadece hukuk devleti olmayıp aynı zamanda sosyal devlettir. Sosyal devletin, anayasal hedeflerine ulaşmasının çeşitli araçları bulunmaktadır. Vergilendirmede sosyal adalet ilkelerinin gözetilmesi de bunlardan biridir (Anayasa Mahkemesi, 1993:E.1992/29 ve K.1993/23).

Vergilemede adalet ilkesi de genel adalet gibi temelde eşitlik ilkesine dayanmakla birlikte, sosyal devlet ilkesiyle de ilişkili bir kavramdır. Anayasa’da öngörülen verginin "mali güce göre ödenmesi", "herkesin vergi ödemesi" ilkesiyle birlikte vergilendirmede adalet ve eşitlik ilkesine uygunluğu göstermekte ve sosyal devletin en etkin uygulama aracını oluşturmaktadır (Sariaslan, 2012).

Vergilemenin vergi yükü dağılımı bakımından gerek aynı vergi grubu içinde eşit gerek farklı vergi grupları arasında adaletli ve dengeli dağılımı ilkesi vergileme hukukunun temel ilkelerine dayanmaktadır. Vergilemenin bu ilkeleri “hukuk devleti ilkesi”, “sosyal devlet ilkesi” ve “hukuki güvenlik ilkesi” ile de

kesişmektedir. Nitekim, Lang (2000:12)'a göre vergileme esaslarının aynı gelir grubuna tabi mükellefler arasında eşit uygulanması yanında vergi yükünün mükellefler arasında dengeli dağılımı, verginin hukukilik ilkesi ve hukuk güvenliği ilkesi bakımından gerekliliktir.

Eşitlik ilkesi, anayasal eşitlik ilkesinin vergilendirmeye ilişkin biçimini yansıtır vergi mükelleflerinin vergi kanunları yoluyla hukuki ve fiili açıdan eşit şekilde vergilendirilmesini gerektirmektedir. Vergilemede eşitlik ilkesi, verginin mali güçle (ödeme gücü) orantılı olması anlamında olup Lang (2000:9)'a göre vergi adaletinin de temel prensibidir. Sosyal sınıf farkı gözetilmeksizin herkesin elde ettiği gelir, servet ya da harcamalar üzerinden vergi ödemesi olarak bilinen genellik ilkesine uygunluk sağlanırken izlenen politikaların bir denge içinde olması beklenmektedir. Vergilendirmeye ilişkin kanunlarda değişiklik yapılırken de aynı yaklaşım içinde, vergi yükünün dağılımı ile değişen ekonomik, sosyal ve teknik icaplara uygunluğun sağlanması bakımından dengenin korunması önemlidir.

Eşitlik ilkesinin bir uzantısı olan genellik ilkesi gereği olarak da sadece belirli kimseleri kapsayacak biçimde vergi konulması mümkün değildir (Taş, 2000:276). Ödeme gücüne göre vergi yükünün dağıtılmasını sağlama amacı dışındaki bir nedenle vergi yükünün belirli toplumsal kesimler üzerinde yoğunlaştırılmasının, bu ilkeyle bağdaşmadığı ifade edilmektedir. Ücretlilerin gelir dağılımından aldıkları pay ile toplam vergi geliri içinde kendilerine yüklenen pay ödeme gücü bakımından önemli bir çelişki barındırmaktadır. Vergilemede genellik ilkesi gereği vergi tabanının geniş tutulması gerekli olmakla birlikte mükelleflerin ödeme gücüyle orantılı vergilendirilmeleri gereği de ifade edilmektedir. Mali gücü fazla olanın, mali gücü az olana oranla daha fazla vergi ödemesi mali güce göre vergilendirme ilkesinin bir gereğidir. Mali gücün tanımı Anayasa'da açıkça bulunmamakla birlikte, genellikle ödeme gücü anlamında kullanılmakta, kamu maliyesi yönünden ise gelir, servet ve harcamalar mali gücün göstergesi olarak kabul edildiğinden verginin mali güce göre alınmasının aynı zamanda vergide eşitlik ilkesinin uygulanma biçimi olduğu ifade edilmektedir (Sarıaslan, 2012).

Mali güç olgusu ile vergi yükünün dağılımı birlikte değerlendirildiğinde Anayasamızın 2. maddesinde Devletimizin sadece hukuk devleti değil, aynı zamanda sosyal devlet olduğunu, 73. maddesinde ise vergi yükünün adaletli ve dengeli, dağılımının maliye politikasının sosyal amacı olduğunu belirtilmiştir. O halde, vergilerle ilgili olarak hukuk devleti aynı zamanda sosyal devlet olmanın da bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yapılan vergisel düzenleme sosyal devletin vergilendirmeye yönelik politikalarına ve Anayasa'da ifadesini bulan sosyal devlet anlayışına aykırılık teşkil etmemelidir. Adalet kavramının sübjektif nitelik taşımasından dolayı hukuk devleti ifadesinin de farklı algılamaya yol açması mümkündür. Bu nedenle, ekonomik, sosyal ve ahlaki açılardan yetersiz kalan vergi şekil ve tekniklerinin önüne geçmeyi amaçlayan vergileme ilkelerine bağlı kalmak hukuk bütünlüğünü korumak bakımından önem kazanmaktadır (Genç ve Recep, 2009:340).

Anayasamızın da 73. maddesindeki temel ayırım ve karşılaştırma ölçütü, mükellef türü değil “mali güç” ve “vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı” ilkeleridir (Anayasa Mahkemesi, 2009:E.2006/119 ve K.2009/145) Bu anlamda, mükellef koşullarının farklılığı farklı vergi ödeme kapasitesi oluşturduğundan, vergi konusunun bir bölümünün korunması ve bunun için de vergi dışı bırakılması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır (Tosun, 2013) Kişilerin gerçek anlamda ödeme gücü, fizyolojik varlığını sürdürmesi için gerekli ekonomik olanakları sağlamasından sonra başlamaktadır. Bu duruma göre, ekonomik olanakları ancak fizyolojik varlıklarını sürdürmeye yetebilecek durumda olanların ödeme gücü bulunmamaktadır. Bu anlamda verginin mali güçle orantılı olması ilkesinin diğer bir alt unsuru da “subjektif safilik ilkesi”dir. İlke gereğince mükellefin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için yapmak zorunda olduğu giderlerin matrahtan indirilmesi gerekmektedir. İnsan hayatına yakışır bir yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan asgari tutarın (asgari yaşam haddinin) herhangi bir mali gücü sağlamadığı gerekçesiyle vergi dışı bırakılması gerektiği genel kabul görmektedir (Biyar ve Yılmaz, 2012). Yükümlülerin yaşam düzeylerinin, beklentilerinin farklı olması, harcamalarının değişik boyutlarda gerçekleşmesine neden olur. Bu bakımdan, yaşamın sürdürülebilmesini sağlayacak düzeydeki gelirin belirlenmesi oldukça zordur. Bununla birlikte, kişinin yaşamını sürdürmeye yetecek gelirin vergilendirilmemesi gerekmektedir (Taş, 2000:278).

Mali gücün farklılığını dikkate almayan yasal düzenleme ve uygulamalar anayasaya ve hukuk devletine aykırılık oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesinin kararlarında, ekonomik, mali ve hukuki yapılardaki farklılıklar üzerine oturtulmuş vergi uygulamalarını eşitlik ilkesine aykırı görmemiştir. Farklı vergilendirmenin vergi yükü dışında usul alanında da sağlanmasının adaletin gereği olduğu ifade edilmiştir. Bilhassa, ücret gelirlerinin diğer gelir unsurlarına göre salt emeğe dayalı olarak elde edilen gelir niteliğinde olması ve hissedilen vergi baskısının yüksekliği nedeniyle bu geliri elde edenlerin ekonomik durumları ve uygulanan vergi tarifeleri mali gücün dikkate alınmadığı yaklaşımını doğurmaktadır (Çetinkaya, 2013). Vergilemede ödeme gücünün kabul edilmesine rağmen, ödeme gücüne nasıl ulaşılacağı önemli bir sorun olarak görülmektedir. Vergi ödeme gücünün tam olarak belirlenmesinde çeşitli tekniklerden yararlanılmaktadır (Taş, 2000:279). Bu hususta gelir vergisi açısından etkili olan teknikler-en az geçim indirimi, artan oranlılık ve ayırma ilkesi-fiili durumun tespitine olanak sağlayacak düzenlemeler arasında yer almaktadır. Anayasamızda güvence altına alınan “maddi ve manevi varlığın korunması (A.md.5, md17/1) ile sosyal devlet ilkesinin de (A.md.2) bir gereği olan asgari yaşam haddinin vergi dışı bırakılması “en az geçim indirim esası (ya da asgari geçim indirimi)” şeklinde ifadesini bulmaktadır. Ancak mevcut hukuki düzenlemelere bakıldığında ücretlerin vergilendirilmesinde gelirin elde edilmesine ilişkin giderlerin birçoğu dikkate alınmamıştır (Biyar ve Yılmaz, 2012). Oysa, emek geliri elde eden yükümlülerin bu geliri elde etmek için yaptığı harcamaların vergi matrahının bulunmasından önce düşülmesine olanak veren bir düzenlemeye gidilmesi öncelikle subjektiflik olmak üzere belirtilen tüm ilkelere uygunluğun bir gereğidir.

Günümüz toplumlarında devletlerin ulaşmak istedikleri, vergi ödeme gücüne göre vergi almayı gerçekleştirebilecek ve vergi dağılımı yoluyla gelir dağılımını, sosyal adaleti sağlayabilecek vergi türünün, gelir vergisi olduğu söylenebilir. Çünkü gelir vergisi, mevcut düzenlemelerle kişilerin ve ailelerinin gelirlerinin toplanmasını, bulunacak toplam gelirden asgari geçim indirimi ve özel indirim gibi bazı indirimlerin yapılmasını mümkün kılabilen, kalan tutarlara artan oranlı vergi tarifelerinin uygulanmasıyla kişilerin vergi ödeme gücüne ulaşılabilmesini sağlayabilecek özellikleri içinde barındırmaktadır. Ayrıca gelir vergisi; emek, sermaye ve emek-sermaye karışımı gelirlerin farklı şekilde değerlendirilmesine ve farklı vergi yüklerine tabi tutulabilmesine de imkan sağlamaktadır (Çalgan, 2007:47). Dolayısıyla, ayırma ilkesinin uygulanabilmesini de mümkün kılmaktadır ve ayırma ilkesinin bir uygulama biçimi olan özel indirim, genellik ilkesine uygundur. Ancak, ücretliler için uygulanan kriterlere bakıldığında tutarın sembolik olması ayırma ilkesinin etkinliğini ortadan kaldırmaktadır. Çalışma gücünün belirli bir kısmını kaybetmiş olan ücretlilere uygulanmakta olan sakatlık indirimi ise tüm sakatları kapsamayan yapıyla genellik ilkesine aykırılık teşkil etmektedir (Taş, 2000:281). Yasa koyucu ücretlilere ilişkin vergi tarifelerini belirlerken ücret geliri elde eden yükümlülerin ekonomik ve kişisel durumunu değerlendirebilen bir sistem oluşturulmalıdır. Ücret geliri elde edenlerin mali gücü ile gelirin niteliği ve kişisel durum arasında bağlantı kurulmasının, vergilendirmede farklı nitelikteki gelirlerin ayrı vergilendirme yöntem ve oranlarına tabi tutulmasının, vergi adaletinin sağlanması bakımından önemli olduğu görülmektedir. Vergi politikalarının mükellefler üzerinde etkisi dikkate alınarak devletin vergi politikaları, genel ve esas ilkelerden uzaklaşmamasıdır. Ödeme gücünü dikkate almayan ve bu nedenle adil olmayan bir vergi sistemi mükellefleri ve tüm toplumu rahatsız edecektir.

III. ÜCRET GELİRİNİN VERGİLENDİRİLMESİ VE DİĞER GELİR UNSURU İLE KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE UYGULAMA ÖRNEĞİ

Ücret geliri, stopaj sistemi ile vergilendirilmekte daha sonrada harcanabilir gelir, dolaylı vergi yoluyla başka vergi türü alanına konu olabilmektedir. Böylece vergi yükü ağır olan ücretliler için ödeme gücüne ulaşmada araçların işlevsel olmaması, mesleki harcamaların dikkate alınmaması ücretli mükelleflerin yaşam alanlarında toplamda daha fazla bir vergi yükü oluşmaktadır. Vergileme ilkeleri kapsamında ele alınan hususlarda gerekli iyileştirmeler yapılmadığı sürece ücretlilerin bakımından vergi adaletinin sağlanması mümkün olmayacaktır. Bu durum, mevcut vergi sistemi üzerinden uygulama örneği ile açıklanmaktadır.

ÖRNEK: Yıllık beyana tabi olmayan gerçek ücret geliri üzerindeki vergi yükü ile beyana tabi gerçek usuldeki serbest meslek kazancı (SMK) üzerindeki vergi yükünün karşılaştırılmasını içeren bir örnek düzenlenmiştir (Bkz. Tablo 1-Tablo 2-Tablo 3)

Kamu üniversitesinde ücretli olarak çalışan Yrd. Doç. Dr. Ecem Karakoyun aynı zamanda Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlik belgesine

sahiptir. (Örnekte sadece vergiye tabi gelirler dikkate alınmıştır. Üniversite Ödeneği, Eğitim Tazminatı, Ek Ödeme, %20 Emekli Kesintisi Devlet Katkısı dikkate alınmamıştır. Ayrıca özellikli indirimler de ihmal edilmiştir. Örneğin Sakatlık indirimi vd.) Emekli sandığına bağlı olarak çalışan Ecem Karakoyun, bekar olup 2014 yılı Ocak ayındaki maaş ve kesintileri şöyledir:

Tablo-1: Örnek Ücret Geliri Vergi Yüğü (Yıllık)

Konu	Hesaplama	Meblağ (TL)
Maaş+ Tazminat aylığı+ Katsayı aylığı		4.500,00
Emekli Keseneği	(%16*4.500,00)	720,00
Gelir Vergisi Matrahı	(4.500,00-720,00)	3.780,00
Gelir Vergisi	(%15*3.780,00)	567,00
Asgari Geçim İndirimi (AGİ)	(567,00-80,33 AGİ)	486,67
Damga Vergisi	(4.500,00*%0,759)	34,16
Kesintiler Toplamı	(720+486,67+34,16)	1.240,83
NET ELE GEÇEN aylık		3.259,17
Vergi yükünün aylık kazanca oranı	(1.240,83/4.500,00)	% 27,57
YILLIK VERGİ YÜKÜ:		
Yıllık Brüt Maaş	(4.500,00*12 ay)	54.000,00
Emekli Keseneği	(%16*54.000,00)	8.640,00
Gelir Vergisi Matrahı	(54.000-8.640)	45.360,00
Gelir Vergisi	(11.000*%15)+(16.000*%20+18.360*27)- (80,33*12 ay)	8.843,24
Damga Vergisi	(54.000,00*%0,759)	409,86
Kesintiler Toplamı	(8.640+8.843,24+409,86)	17.893,10
NET ELE GEÇEN yıllık		36.106,90
Vergi yükünün yıllık kazanca oranı	(17.893,10/54.000,00)	% 33,14

Örnekte görüldüğü gibi, vergi matrahından indirilen kalemler ücretli mükellef için sadece emekli keseneği olup gelir vergisinden Asgari Geçim İndirimi (AGİ) düşülebilmektedir.

- Ücretli akademisyenimizin 60.000TL değerinde fiilen kullandığı taşıtı vardır.

- Ecem Karakoyun akademisyen olarak mesleğinin icrası için ve icrası sırasında aşağıda sıralanan mesleki harcamalarda bulunmaktadır (Bkz.Tablo 2). (Bu harcamalar, fiili olduğu halde vergi mevzuatımıza göre vergi matrahının tespitinde indirim veya iade imkanı bulunmayan giderler olarak vergilemede dikkate alınmamaktadır.)

Tablo-2: Örnek Mesleki Harcamalar (Yıllık)

Mesleki Harcamalar Konusu	Meblağ (TL)
SMMM oda aidatı 2014 yılı	210,00
Mevzuat ve reformların takibi için kurs ücreti	3.000
Mali alanda uluslararası bir kongreye katılım nedeniyle oluşan yeme içme, yol, konaklama vb. Masraflar	3.000
Mesleki kitap, yayın, dergi ve benzeri matbuatlar (yıllık)	5.890,00
Telefon ve benzeri haberleşme giderleri (Yıllık)	1.200,00
Taşıit amortismanı (yıllık)	12.000,00

Taşıtın akaryakıt ve tamir ve bakım giderleri	3.700,00
Meslekte kullanmak üzere Laptop, yazıcı, faks vd. Araçların satın alım bedeli	5.000,00
TOPLAM MESLEKİ HARCAMA TUTARI*	34.000,00
*Mesleğin icrası sırasında yapılan günlük yeme-içme masrafları dahil edilmemiştir.	

Herhangi bir kuruma bağlı olarak çalışmayan ve kendi bürosu olan Yrd. Doç. Dr. ünvanlı Emir Karakoyun, serbest meslek kazancı elde eden bekar bir avukattır. Emir Karakoyun, Ecem Karakoyun ile aynı hukuk fakültesinden mezun olup üniversiteden öğretim üyesi olarak ayrılmış ve hukuk bürosu açmıştır. Avukat Emir Karakoyun'un düzenlemiş olduğu serbest meslek makbuzlarından stopaj kesintisi yapılmamıştır. Gayri safi gelirinden; personel ücretleri, kira, kırtasiye giderleri, demirbaş amortismanı, (taşıt amortismanı hariç) temizlik gideri ve benzeri zorunlu giderler düşüldükten sonra kalan gayri safi hasılatın (GSH) yıllık toplamı: 54.000,00 TL'dir. Fiilen kullanmakta olduğu taşıtın bedeli: 60.000,00 TL'dir. Mesleğinin icrası için katlandığı masrafların Ecem Karakoyun ile aynı olduğu varsayılmıştır. Buna göre (Bkz.Tablo 3):

Tablo-3: Örnek SMK Vergi Yüğü (Yıllık)

Konu	Hesaplama	Meblağ (TL)
Zorunlu Giderlerden Sonraki Yıllık GSH		54.000,00
Vergi Matrahının tespitinde indirim konusu yapılan mesleki harcamalar		34.000,00
VERGİ MATRAHI		20.000,00
Yıllık Gelir Vergisi	$(11.000 \times \%15 + 9.000 \times \%20) =$	3.450,00
Vergi yükünün yıllık kazanca oranı	$(3.450,00 / 54.000,00)$	% 6,39

Aynı gelir tutarında ve aynı uzmanlık alanında olan iki gelir sahibi de gelir vergisi mükellefidir. Ücretli olan, **% 33,14, Serbest meslek kazancı (SMK) elde eden ise % 6,39 vergi yükü olmak üzere vergilemenin temel ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde farklı bir vergi yükü ile vergilendirilmektedir.** Ayrıca ücretli akademisyenin vergi kesintileri kaynaktan yapılırken serbest meslek kazancı bir yıl sonra vergisini beyan etmekte ve ödemektedir (Bkz Tablo 1).

Ücretli akademisyenin vergi kesintileri ödememe gibi bir durumu söz konusu değilken, SMK sahibi mükellef, gecikme zammını göze alarak, gelir vergisini kendisine tasarruf edebilme seçeneği ile geciktirebilmektedir. Ücretli akademisyenin vergi matrahından yukarıda belirtilen mesleki giderleri indirmedeği gibi seyahat (konaklama, iâşe, yiyecek, içecek), sağlık harcamaları, kendisinin ve ailesinin eğitim ve sağlıkla ilgili masrafları, bağış ve yardımlar, sponsorluk harcamalarını, doğal afetler ile ilgili ayni ve nakdi bağışlar, Türkiye Kızılay Derneğine ve Türkiye Yeşilay Cemiyetine makbuz karşılığı yapılan nakdi bağış ve yardımlar ile diğer kanunlara göre tamamı indirilebilen bağış ve yardımlarda bulunulduğunda tüm bu tutarları indirim konusu yapamamaktadır. SMK elde eden mükellef ise mesleki harcamaları gider gösterebilmekte ve vergi matrahından düşebilmektedir. Yine, ücretli akademisyenin vergi kesintileri kaynaktan değil de yıllık ve beyan sistemi ile yapılsaydı kanuni bir faiz geliri elde

edecekti, SMK sahibi ise bir yıl sonra vergisini ödediğinden verginin geç ödenen tutarı üzerinden bir miktar faiz avantajı elde edilmiş olmaktadır.

Örneğimize göre ücretli akademisyenin yıllık vergi yükü % 33,14-% 6,39= %26,7'tir. Bu sistem içinde Gelir Vergisi ödedikten sonra kalan geliriyle ücretliler, kişisel ve ailevi ihtiyaçlarını sürdürürken, tüm harcamaları için Katma Değer Vergisi, yine kişisel ihtiyaç olan ulaşımda kullandıkları araçların Motorlu Taşıtlar Vergisini, konaklama için kullandığı konutlarının Emlak Vergisi vd. mali yükümlülükleri de ayrıca üstlenmektedir. Bu durumda, ücret geliri ciddi aşınmaya maruz kalan mükellefler için vergi yüküne karşı bir direnç oluşabilmektedir. Özellikle aynı faaliyet kolunda mesleğini icra eden SMK sahipleri karşısında eşitlik ilkesinin göz ardı edildiği hukuksal olmayan bir uygulama ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu durumda mali gücünü koruma güdüsü içinde olan mükellef, vergiden kaçınma isteği ile kayıt dışında kalabileceği davranışlara yönelebilecektir. Bu uygulama içinde ücretliler, stopaj sistemi vergi kaçırmaya izin vermeyeceğinden mesleki harcamalarından vazgeçmek durumu ile karşı karşıya kalabileceklerdir. Bu nedenle, beyan sistemi uygulamasına geçildiğinde gerçek ödeme gücüne ulaşmayı amaçlayan ve vergide adalet ve eşitlik ilkeleri başta olmak üzere temel hukuk ilkelerine uygun olan düzenlemenin ücretliler içinde yapılması gerekmektedir.

Ülkemizde vergi dilimi artışları, ücretlilerin vergi yükünü artırmanın dolaylı bir aracı olarak kullanılmakta, vergi dilimlerindeki artış enflasyonun çok altında saptanarak düşük gelirlilerden alınan reel vergi miktarı artırılmakta; diğer bir ifadeyle enflasyon-vergi dilimleri ilişkisi, hükümetler tarafından gelir eşitsizliğini daha da artıran ve ücretlilerin kullanılabilir gelirlerini azaltan gizli bir vergi artış mekanizmasına dönüşmektedir. Ücretliler üzerinde süregelen ağır yük, büyük ölçüde vergi ödemesi gerekenlerin bu yükümlülüklerinden kaçabilmelerinden kaynaklanmakta ticari kazanç ile menkul ve gayrimenkul sermaye iratlarındaki düşük vergilemeye karşılık, gelir vergisi çoğunlukla emek gelirinden stopaj yoluyla toplanır hale gelmekte, gelir vergisi tarifesi ile düşük gelir grubu yüksek oranlarda vergilendirilmektedir (Öner, 2007).

Böylece, enflasyonist bir ortamda gelirler, aynı oranlarda vergilendirilse bile ödeme zamanlarının farklı oluşu nedeniyle, gelir unsurlarına reel olarak farklı vergi yükü yükleyebilmektedir. Örneğin, 2012 yılı toplam gelir vergisi matrahının 10.000 TL'si için gelir vergisi % 15'ten %20 çıkarıldığından yılın ikinci yarısında yapılan % 4'lük maaş zamu, yüklenen %5 vergiyle ücretliden geri alınmaktadır. Dolayısıyla 2012 yılında eğitim çalışanlarına yapılan toplam % 8'lik zammın % 5'i vergi yoluyla geri alınarak, ancak % 3 lük bir kısmı maaşa yansıtılmış olmaktadır (Türk Eğitim, 2013). Örneğin, 2 bin 600 lira geliri olan bir akademisyenin en geç 8'inci aydan itibaren yüzde 5'lik bir vergi dilimi artışı olmakta, zammın daha üzerinde vergi ödenmesi şeklinde bir adaletsizlik yaşanmaktadır (Koncuk, 2013). Peşin vergilendirilen kesimden enflasyon vergisi olarak ilave bir vergi geliri elde edilmektedir. Buna göre, vergi matrahi yükseltilmesi ya da vergi tarifesinin düşürülmesi ile birlikte ödeme gücünün doğru tespitine olanak sağlayan başka iyileştirmeler birlikte uygulanmalıdır.

IV. VERGİ AVANTAJININ AKADEMİSYENLERİN MESLEKİ ÇALIŞMALARINI TEŞVİK ETMESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNE DAİR ALAN ARAŞTIRMASI: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ

A. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı

Bu çalışmada anket yöntemi ile durum belirlemesi çalışması yapılmıştır. Uygulanan anket ile vergi avantajı sağlanması söz konusu olsa idi bu durumun, geçmiş zamanlarda da bugün de mesleki çalışma yapmada teşvik edici olup olmadığı konusunda akademisyenlerin görüşü alınmıştır. Aynı anket ile iki tane tutum sorusu sorularak olası vergi avantajının katılımcılar tarafından nasıl değerlendirileceğine dair tutum belirlenmek istenmiştir. Tüketim ve tasarrufun teşvik edilmesi ya da kısılması için vergisel düzenleme yapılması makro ekonomi politikalarında uygulanan bir yöntemdir.

Bu çalışmanın amacı akademisyenlerin mesleki harcama gücünün, vergi avantajı ile artırılarak mesleki çalışmalarının teşvik edilmesi konusundaki ihtiyacın, akademisyenlerin görüşleri alınarak belirlenmesi ile görüş ve araştırmalar doğrultusunda çözüm önerileri sunulmasıdır.

Araştırmada coğrafi bölge bakımından kümelere göre örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmadaki coğrafi bölge, İzmir il sınırları içinde kurulu olan devlet (kamu) üniversitelerini kapsamaktadır. Kamu üniversitesinde çalışanlar, ücret ve ekleri bakımından aynı mevzuata tabi olduklarından ücrete dayalı maddi imkanlar bakımından ortak uygulama söz konusudur. Oysa vakıf üniversiteleri çalışanlarına devlet üniversitelerinden farklı maddi imkanlar sunabilmekte ve çalışanları ile birbirinden farklı koşulları kapsayan iş sözleşmeleri yapabilmektedir. Araştırma konusu gereği katılımcıların çalışma koşulları bakımından benzer maddi imkan zemininde buluşması gerekli görülmektedir.

Anketin, İzmir il sınırları içinde kalan dört Devlet Üniversitesine yapılması planlanmıştır. Bu üniversiteler; Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi ve İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsünden oluşmaktadır.

B. Yöntem

Anketin uygulanması konusunda sayılan dört üniversitenin Rektörlüğünden izin talep edilmiştir. İzin talebi sırasında; anketin uygulanma amacı, kapsamı ve uygulama aşamaları hakkında bilgi yazısı ve yazı Ek'inde uygulanacak anket örneği üniversitelerin Rektörlüğüne sunulmuştur. Ege Üniversitesi Rektörlüğünün sözlü onayına rağmen Genel Sekreterlikten onay alınmadığı için anket diğer üç üniversitede uygulanabilmiştir.

Araştırmanın evreni Türkiye'deki tüm Devlet Üniversitelerinde çalışan akademisyenler olup araştırmacıların kısıtları bakımından örneklem, İzmir ili ile sınırlı tutulmuştur. Ancak araştırmanın yapıldığı üç üniversite incelendiğinde; Dokuz Eylül Üniversitesi 1982 yılında kurulmuş olup bünyesinde ön lisans,

lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleri verilmektedir, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 1992 yılında kurulmuş olup mühendislik bilimleri alanında yüksek lisans ve doktora eğitimi İngilizce olarak verilmektedir, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, 2010 yılında kurulmuş olup 2013 yılı itibarıyla ön lisans, lisans ve yüksek lisans eğitimlerine başlamıştır. Bu bakımdan anketin uygulandığı üniversiteler yüksek öğretim çeşitliliğini yansıtmaktadır. Günay ve Günay'a (2011) göre İstanbul, Ankara ve İzmir illerindeki üniversitelerde toplam öğretim elemanlarının yaklaşık %44'ü istihdam edilmektedir.

Anket, 20 Haziran-20 Temmuz 2013 tarihleri arasında 1 ay süre ile www.deuanket.com adresinde katılımcılara açık tutulmuştur. Anketin uygulanması üniversite yönetimleri tarafından onaylandıktan sonra belirtilen web adresi, kurumların iç duyuru sistemi ile tüm akademisyenlerin e-postalarına duyurulmuştur. Katılımcılar, ankete belirtilen web adresinden 24 saat ulaşabilmiştir. Anketin, üniversitelerin çoğu bölümünde eğitim dönemlerinin yeni sonlandığı, akademisyenlerin final ve mazeret sınavlarını değerlendirdikleri dönem içinde uygulanması ile anket katılımının yüksek tutulması hedeflenmiştir.

Anket, 15 yapısal soru, 2 tutum sorusu, 10 demografik soru ve 1 açık uçlu soru olarak toplam 28 sorudan oluşmuştur. (Bkz. EK. Anket Formu) Anket, araştırmacılar tarafından literatür taraması doğrultusunda tasarlanmıştır. 30 kişiye pilot uygulama yapılarak son şekli verilmiştir. Yapısal soruların cevap seçenekleri, 5'li Likert ölçeğe alternatif beş seçenekten oluşmaktadır: "1=Kesinlikle katılıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Ne katılıyorum ve katılmıyorum, 4=Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle katılmıyorum". Altunışık vd. (2005) göre Likert ölçeği daha çok kişilerin tutumlarını ve eğilimlerini ölçme amaçlı olarak kullanılmakta olduğundan anketin amacı doğrultusunda Likert ölçeği seçilmiştir. Veri analizi SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 20 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

C. Tanımlayıcı İstatistik Analizi

Örneklemin demografik verilerine dair sıklık (frequencies) ve yüzdesel dağılımı Tablo 4'te verildiği üzere şöyledir:

Tablo1'e göre kadın ve erkek akademisyenlerin ankete katılım oranları sırasıyla %44 ve %56 olarak erkek ve kadın akademisyenlerin dengeli katılımının sağlandığı görülmüştür. %31 öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, okutman ve uzman katılımı, %12 doktoralı öğretim görevlisi, %19 yardımcı doçent, %14 doçent ve %25 profesörün katılımı olmuştur. Bu dağılım, Yükseköğretim Kurulu tarafından verilen kamu üniversitelerinde çalışan öğretim elemanları dağılımına yakındır (YÖK, 2014).

Katılımcıların %40'ı 2000TL-2500TL aralığında gelir elde etmekte, %23'ü 2501TL-3500TL aralığında, %10'u 3501TL-4500TL ve %26'ı 4501TL ve üstü gelir elde etmektedir. Bu gelir dağılımı da ünvanlar ile orantılı görünmektedir, zira kamu üniversitelerinde ücretler ünvan ile ilişkili olarak yükselmektedir. Katılımcıların %27'si sosyal bilimler, %7'si sanat, %43'ü fen bilimleri ve %24'ü sağlık bilimleri alanında çalışan akademisyenlerdir. Sanat alanında katılımın göreceli olarak düşük olmasının nedeni akademik eğitim

döneminin diğer alanlardan daha erken bitiyor olmasına bağlanabilir. İş tecrübesi 5 yıldan az olanların oranı %20, 5-15 yıl olanların oranı %35, 16-25 yıl olanların oranı %24 ve 25 yıl üstü olanların oranı %21 olup her gruptan yeterli temsilin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların %75'i evli, %25'i bekdir. Katılımcıların %40'ı çocuk sahibi olmayıp %36'sı bir çocuk sahibi ve %24'ü iki ve üzeri sayıda çocuk sahibidir. Akademisyenlerin mesleki yükselme kaygıları nedeniyle istediğinden daha az sayıda çocuk sahibi olduğu araştırılmış bir konudur (Arat, 2012). Katılımcıların %65'inin bakmakla yükümlü olduğu bir yakını olmayıp %35'inin vardır. Bu oran, katılımcıların yaklaşık yarısının öğretim üyeliği altındaki ünvanda yer almaları ve kıdem yıllarının düşük olması ile ilişkili olarak anne babalarının görece genç olması olasılığına bağlı olabilir. Katılımcıların %7'si Katip Çelebi Üniversitesi'nden, %74'ü Dokuz Eylül Üniversitesi'nden ve %19'u İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nden katılmıştır.

Tablo-4: Örneklem Demografik Değişkenler Bazında Sayısal ve % Dağılımı (n=268)

Değişken	Grup	Sayı	%	Değişken	Grup	Sayı	%
Üniversite	Dokuz Eylül Ün.	198	74	Aylık net kişisel gelir	2.000TL-2.500TL	107	40
	Katip Çelebi Ün.	19	7		2.501TL-3.500TL	62	23
	Ege Ün.	0	0		3.501TL-4.500TL	28	10
	İzmir Y.T.Ens.	51	19		4.501TL ve üstü	71	26
	Toplam	268	100		Toplam	268	100
Cinsiyet	Kadın	119	44	Medeni hal	Evli	201	75
	Erkek	149	56		Bekar	67	25
	Toplam	268	100		Toplam	268	100
Unvan	Öğr.Gör./Araş.G ör./ Okutman/Uzman	84	31	Akademik alan	Sosyal Bilimler	72	27
	Dr.Öğr.Gör.	31	12		Sanat	18	7
	Yrd.Doç.Dr.	50	19		Fen Bilimleri	115	43
	Doçent	37	14		Sağlık Bilimleri	63	24
	Profesör	66	25		Toplam	268	100
	Toplam	268	100		Çocuk sayısı	Yok	106
İş tecrübesi	5 yıldan az	53	20	1		97	36
	5-15 yıl	95	35	2 ve üzeri		65	24
	16-25 yıl	63	24	Toplam		268	100
	25 yıl üstü	57	21				
	Toplam	268	100				
Bakmakla yükümlü	Var	95	35				
Olunan	Yok	173	65				

	Toplam	268	100			
--	--------	-----	-----	--	--	--

Katılımcıların görüşlerinin tanımlayıcı istatistik ile % ve sıklık olarak incelemesi Tablo 5 doğrultusunda şöyledir:

Ankete katılan akademisyenlerin çeşitli mesleki harcamaları vergi avantajı sağlanması ile mesleki çalışmaların teşvik edilmesi hakkındaki görüşleri 1=“Kesinlikle Katılıyorum” ile 2=“Katılıyorum” aralığında oluşmuştur. Anketin durum belirleme amacı doğrultusunda, ifadelere 1 ve 2 seviyesinde katılım oranını belirlemek için en son sütunda 1 ve 2’yi işaretleyenlerin toplamı, toplam katılımcı sayısı olan 268’e orantılanarak bu yanıtlara katılım seviyesi belirlenmiştir.

Tablo-5: Akademisyenlerin Vergi avantajının Mesleki Çalışmayı Teşvik Etmesi Hakkındaki Görüşlerinin Yüzde ve Sayısal Dağılımı (n=268)

Soru	İfade	Ortalama (mean)	1 Kesinlikle katılıyorum	2 Katılıyorum	3 Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	4 Katılmıyorum	5 Kesinlikle katılmıyorum	(1+2)/268
1	Kongre katılımı	1,74	144	85	16	12	11	0,85
2	Konaklama	1,85	126	97	17	15	13	0,83
3	Kitap yazma	1,76	120	108	28	9	3	0,85
4	Materyal alımı	1,63	137	106	14	10	1	0,91
5	Teknolojik araçlar	1,59	155	85	17	6	5	0,90
6	Yurtdışı seyahati	1,55	159	88	9	6	6	0,92
7	Yabancı dil	1,84	124	95	23	21	5	0,82
8	Yeme içme	2,04	105	88	42	24	9	0,72
9	Mesleki gelişim	1,68	134	105	16	7	6	0,89
10	Çalışma ortamı	1,98	101	100	40	25	2	0,75
11	Yükselme	2,13	89	103	38	29	9	0,72
12	Kişisel gelişim	2,10	87	109	37	27	8	0,73
13	Bakmakla yükümlü	2,16	82	104	48	24	10	0,69
14	Maddi yardım	3,11	29	74	55	59	51	0,38
15	Haberdar	2,67	60	71	61	50	26	0,49

Tablo 5’te görüldüğü üzere, 1-12. İfadelere katılım oranı %70’in üzerinde iken 13.soruya katılım %69, 14.soruya katılım %38 ve 15.soruya katılım %49 ile görece düşük olmuştur. 13. soruda “bakmakla yükümlü olunan kişilerin bakım harcamalarına vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder” ifadesine katılımın görece düşük olmasının nedeni, demografik sorularda katılımcıların %65’inin bakımla yükümlü oldukları kimsenin olmadığını belirtmeleri olabilir. 14. soruda “akademik çalışmalarımı yapabilmek için mesleki harcamalarım konusunda başkasından maddi yardım alırım” ifadesine katılımın düşük olması akademisyenlerin maddi ihtiyaçlarını maddi yardım olarak karşılama eğiliminde olmadığını göstermektedir. 15. soruda “yurt dışındaki meslektaşlarımla, mesleki harcamalarımla vergiden düşebildiğimden haberdarım” ifadesine katılım oranındaki görece düşüklük akademisyenlerin bu konudan haberdar olmadıklarına işaret etmektedir. Akademisyenler ilk 12 sorudaki;

kongreye katılımı için yapılan harcamalara, mesleki amaçlı seyahatlerde konaklama harcamasına, kitap yazmak gibi uzun soluklu olan ve eğitim faaliyetinden uzak kalmayı gerektiren dönemde oluşan mesleki harcamalara, mesleki malzeme alım harcamasına, mesleki çalışmada kullanılan laptop gibi teknolojik araç alım harcamasına, yurt dışında iş seyahati harcamalarına, yabancı dil öğrenmek için yapılan harcamalara, mesai saatleri içinde yeme-içme ile ilgili yapılan harcamalara, mesleki gelişim harcamalarına, çalışma ortamını iyileştirmek için yapılan harcamalara, akademik yükselme çalışmaları için oluşan mesleki harcamalara ve kişisel gelişim için yapılan harcamalara vergi yoluyla avantaj sağlanmasının mesleki çalışma yapmayı teşvik edeceği görüşüne %70 ve üzerinde katılmıştır.

Tablo 6'daki ortalamadan da görüldüğü üzere "maddi yardım" ile ilgili 14. Soru haricinde, katılım 1 ve 2 nolu yanıtlarda toplanmaktadır. Standart sapmaları 1,500'dan düşük olup katılımcıların çoğunluğunun bu yanıtlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Ortalaması 2'nin üzerinde olan ifadeler ise "yeme içme, yükselme, kişisel gelişim, maddi yardım alma ve haberdar olma" maddeleridir. Bu ifadelerin gruplar arası farklılık gösterebileceği anlaşılmaktadır.

Verilerin, parametrik testlere uygunluğu bakımından normal dağılım göstermesi durumu incelenmiştir. Çarpıklık (skewness) konusunda verilerin aritmetik ortalamasının standart sapmasına oranı bulunarak dörtten küçük olması nedeniyle uygunluğu belirlenmiştir (Altunışık vd., 2005). Ayrıca örnek boyutu (268) da normal dağılıma yaklaşıma izin vermektedir.

Tablo-6: Akademisyenlerin Vergi Avantajının Mesleki Çalışmayı Teşvik Etmesi Hakkındaki Görüşlerinin Tanımlayıcı İstatistik Değerleri (n=268)

	N	Mean	Std. Deviation	Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
Kongre katılımı	268	1,74	1,039	1,679	,149	2,388	,297
Konaklama	268	1,85	1,085	1,490	,149	1,658	,297
Kitap yazma	268	1,76	,855	1,248	,149	1,736	,297
Materyal alımı	268	1,63	,781	1,428	,149	2,327	,297
Teknolojik araçlar	268	1,59	,855	1,852	,149	3,944	,297
Yurtdışı seyahati	268	1,55	,849	2,114	,149	5,247	,297
Yabancı dil	268	1,84	1,003	1,254	,149	,991	,297
Yeme içme	268	2,04	1,101	,930	,149	,091	,297
Mesleki gelişim	268	1,68	,875	1,722	,149	3,575	,297
Çalışma ortamı	268	1,98	,985	,820	,149	-,109	,297
Yükselme	268	2,13	1,094	,869	,149	,001	,297
Kişisel gelişim	268	2,10	1,062	,905	,149	,172	,297
Bakmakla yükümlü	268	2,16	1,075	,834	,149	,098	,297
Maddi yardım	268	3,11	1,298	,025	,149	-1,179	,297
Haberdar	268	2,67	1,277	,273	,149	-1,010	,297

D. Farklılıkları İnceleme Yönelik Analiz

Anket ifadelerine katılım düzeyinde gruplar arası farklılık olup olmadığı farklılık analizi ile incelenmiştir. Evli, bekar ile kadın ve erkek grupları arasındaki farklılık bağımsız örneklem t testi (independent samples t test) ile test edilmiş, unvan, gelir, iş tecrübesi, akademik alan ve çocuklu olup olmadığına dair gruplar arasındaki farklılık tek yönlü varyans analizi (one way anova test) ile test edilmiştir. Her bir anket ifadesi için gruplar arası farklılığı araştıran hipotez kurulmuştur, örneğin:

H_0 =Kongreye katılım harcamalarına vergi avantajı sağlanması mesleki çalışma yapmamı teşvik eder ifadesi gruplar arasında farklı değildir.

H_1 =Kongreye katılım harcamalarına vergi avantajı sağlanması mesleki çalışma yapmamı teşvik eder ifadesi gruplar arasında farklıdır.

$P > 0,05$ ($\alpha = 0,05$ için) olan test sonuçları için gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı kabul edilmiştir.

Evli ve bekar olan akademisyenler arasında iki anket ifadesinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo 7):

• *Kongreye katılım harcamalarına* dair ifadenin bağımsız örneklem t testi sonuçları (F: 18,030 sig. 0,000<0,05) bulunup Levene Testinde eşit varyans varsayılmayan sonuç (Sig.2 tailed 0,004<0,05) incelendiğinde gruplar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Bakmakla yükümlü olunan kişilere yapılan harcamalara* dair ifadenin bağımsız örneklem t testi sonuçları (F:3,425 sig. 0,065>0,05) bulunup Levene Testinde eşit varyansın varsayıldığı sonuç (Sig.2 tailed 0,018<0,05) olduğundan gruplar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Tablo-7: Bağımsız Örneklem T Testi (Independent Samples Test) Sonuçları

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
<i>evli ve bekar gruplar için</i>										
Kongre Katılımı	Equal variances assumed	18,030	,000	-3,573	266	,000	-,512	,143	-,795	-,230
	Equal variances not assumed			-2,979	87,722	,004	-,512	,172	-,854	-,171
Bakmakla Yükümlü olunan	Equal variances assumed	3,425	,065	-2,382	266	,018	-,358	,150	-,654	-,062
	Equal variances not assumed			-2,269	104,635	,025	-,358	,158	-,671	-,045
<i>erkek ve kadın gruplar için</i>										
Bakmakla Yükümlü olunan	Equal variances assumed	,382	,537	2,714	266	,007	,355	,131	,097	,612
	Equal variances not assumed			2,739	260,485	,007	,355	,129	,100	,610
Haberdar Olma	Equal variances assumed	,244	,622	2,981	266	,003	,461	,155	,157	,766

	Equal variances not assumed			2,989	255,36 6	,003	,461	,154	,157	,765
--	--------------------------------	--	--	-------	-------------	------	------	------	------	------

Bu durumda; evli ve bekar akademisyenlerin kongre katılım harcamalarına ve bakmakla yükümlü olunan kişilere yapılan bakım harcamalarına vergi avantajı sağlanmasının mesleki çalışma yapmayı teşvik edeceği konusundaki görüşleri farklılaşmaktadır. Kongreye katılım harcamaları, evli olanlar için daha zorlayıcı olabilmektedir. Bekar olanlar, evli olanlara göre bakmakla yükümlü olma durumu ile daha az karşılaşacaklarından evli olan ve bakım harcamaları olan akademisyenlerin anket ifadelerine katılım düzeyi farklılaşmış olabilir. İki grubun yanıt ortalamasına bakıldığında evli olan grubun ortalaması 2,07 olup bekar grubun ortalaması 2,43'tür. Evli olanların verdikleri yanıtların ortalaması, tüm ifadelerde bekar olanlarınkinden daha düşüktür. Tüm anket ifadelerinde evli olanların yanıt ortalaması 1'e yakın iken bekar olanların yanıt ortalaması 2'ye yakındır. Bu durum evlilerin bu ifadelere katılım seviyesinin daha yüksek olduğu anlamına gelir. Başka bir ifade ile evli olanların mesleki harcamalarına vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentisi daha yüksektir.

Erkek ve kadın olan akademisyenler arasında da iki anket ifadesinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo 7):

• *Bakmakla yükümlü olunan kişilere yapılan harcamalara* dair ifadenin bağımsız örneklem t testi sonuçları (F:0,382 sig. 0,537>0,05) bulunup Levene Testinde eşit varyansın varsayıldığı sonuç (Sig.2 tailed 0,007<0,05) olduğundan gruplar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Yurt dışındaki meslektaşlarının, mesleki harcamalarını vergiden düşebildiğini biliyorum* ifadesinin bağımsız örneklem t testi sonuçları (F: 0,244 sig. 0,622>0,05) bulunup Levene Testinde eşit varyansın varsayıldığı sonuç (Sig.2 tailed 0,003<0,05) incelendiğinde gruplar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda; erkek ve kadın akademisyenlerin bakım harcamalarına vergi avantajı sağlanmasının mesleki çalışma yapmayı teşvik edeceği konusundaki görüşlerinde farklılık oluşmuştur. Bakım hizmetlerinin genellikle kadınlar tarafından veriliyor olmasına rağmen erkeklerin bakım harcamaları konusunda duyarlılığı daha yüksek olabilir. Çünkü erkeklerin yanıt ortalaması kadınlardan daha düşük olup katılım düzeyleri daha yüksek olmuştur. Mesleki harcamaların vergiden düşülebilmesi konusundan haberdar olup olmama ifadesinde de erkek ve kadın akademisyenlerin farklı görüşleri oluşmuştur. Yukarıda sayılan iki ifade haricindeki diğer tüm anket ifadelerinde erkek ve kadınların verdikleri yanıtların ortalaması birbirine yakındır.

Gelir grupları arasında iki anket ifadesinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo 8):

• *Kişisel gelişim harcamalarına* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:5,024 Sig.0,002<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde geliri 2501-3500TL arasında olanlar ile 3501-4500TL ve 4501TL ve üzerinde olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Akademik çalışmalarımı yapabilmek için maddi yardım alırım* ifadesinin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:3,266 Sig.0,022<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde geliri 2000-2500TL arasında olanlar ile 3501-4500TL olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda; kişisel gelişim harcamalarına vergi avantajı sağlanmasının mesleki çalışmaları teşvik edeceği görüşü, farklı kişisel gelişim harcamalarına sahip olan gelir grupları arasında farklılaşmıştır. “Akademik çalışmalarım için maddi yardım alırım” ifadesine katılım düzeyinde yüksek gelir düzeyinde olan grubun daha çok maddi yardım alma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu ifade için yüksek gelir grubunun yanıt ortalaması, düşük gelir grubundan daha düşük olup katılım düzeyleri yüksek olmuştur.

Tablo-8: Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) Sonuçları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<i>unvan grupları</i>						
Teknolojik Ürün alımı	Between Groups	6,968	4	1,742	2,436	,048
	Within Groups	188,058	263	,715		
	Total	195,026	267			
Yükselme	Between Groups	16,543	4	4,136	3,588	,007
	Within Groups	303,143	263	1,153		
	Total	319,687	267			
kisisel gelişim	Between Groups	12,122	4	3,030	2,758	,028
	Within Groups	288,953	263	1,099		
	Total	301,075	267			
Bakmakla Yükümlü olunan	Between Groups	12,067	4	3,017	2,674	,032
	Within Groups	296,710	263	1,128		
	Total	308,776	267			
<i>gelir grupları</i>						
kisisel gelişim	Between Groups	16,262	3	5,421	5,024	,002
	Within Groups	284,813	264	1,079		
	Total	301,075	267			
Maddi yardım alma	Between Groups	16,098	3	5,366	3,266	,022
	Within Groups	433,764	264	1,643		
	Total	449,862	267			
<i>çocuk sayısı grupları</i>						
Bakmakla Yükümlü olunan	Between Groups	9,386	2	4,693	4,154	,017
	Within Groups	299,390	265	1,130		
	Total	308,776	267			
<i>iş tecrübesi grupları</i>						

Kongreye katılım	Between Groups	9,841	3	3,280	3,111	,027
	Within Groups	278,350	264	1,054		
	Total	288,190	267			
<i>akademik alan grupları</i>						
Malzeme Alımı	Between Groups	4,856	3	1,619	2,708	,046
	Within Groups	157,830	264	,598		
	Total	162,687	267			
Mesleki gelişim	Between Groups	6,265	3	2,088	2,783	,041
	Within Groups	198,138	264	,751		
	Total	204,403	267			
Çalışma ortamını iyileştirme	Between Groups	7,975	3	2,658	2,797	,041
	Within Groups	250,931	264	,950		
	Total	258,907	267			
Kisisel gelişim	Between Groups	11,898	3	3,966	3,621	,014
	Within Groups	289,177	264	1,095		
	Total	301,075	267			
Maddi yardım alma	Between Groups	16,142	3	5,381	3,275	,022
	Within Groups	433,720	264	1,643		
	Total	449,862	267			

İş tecrübesi grupları arasında bir anket ifadesinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo 8):

• *Kongreye katılım harcamalarına* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:3,111 Sig.0,027<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde iş tecrübe yılı 5-15 olanlar ile 26 yıl ve üzerinde olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda; iş tecrübe yılı az olanlar ile çok olanlar arasında kongreye katılım harcamalarına vergi avantajı sağlanması mesleki çalışma yapmamı teşvik eder ifadesine katılımda görüş farklılığı oluşmuştur. Daha tecrübeli olan akademisyenlerin kongrelerde davetli konuşmacı olma, panel ya da oturum başkanlığı, kongre hakemliği vb. görev alma olasılıkları, daha az tecrübeli olan akademisyenlere göre daha yüksek olduğundan kongreye katılım harcamalarının bütçelerindeki etkisi de farklı oluşabilmektedir. Bu anlamda daha az tecrübeli olanların kongre katılım harcamalarına vergi avantajı sağlanmasına daha çok ihtiyacı bulunmaktadır.

Akademik alan grupları arasında beş anket ifadesinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo 8):

• *Mesleğimle ilgili sarf malzemelerinin alımına* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:2,708 Sig.0,046<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey

testinde sosyal bilimler alanı ile fen bilimleri alanında olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Daha konforlu bir çalışma ortamı oluşturmak için yapacağım harcamalara* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:2,797 Sig.0,041<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde sosyal bilimler alanı ile fen bilimleri alanında olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Mesleki gelişim harcamalarına* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:2,783 Sig.0,041<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde sosyal bilimler alanı ile fen bilimleri alanında olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Kişisel gelişim harcamalarına* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:3,621 Sig.0,014<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde sosyal bilimler alanı ile fen bilimleri alanında olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Akademik çalışmalarımı yapabilmek için maddi yardım alırım* ifadesinin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:3,275 Sig.0,022<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde sosyal bilim alanı ile sağlık bilimi alanında olanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda; sosyal bilimlerde olanların meslekle ilgili sarf malzemesi alım harcamaları, çalışma ortamını iyileştirmek için yapılan harcamalar, mesleki gelişim harcamaları ve kişisel gelişim harcamaları için vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentileri fen biliminde olanlarınkinden daha yüksektir. Sağlık biliminde olanlar, akademik çalışmalarını yapabilmek için sosyal bilimlerde olanlara göre daha çok maddi yardım alma eğiliminde olduklarından vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentileri daha yüksektir.

Çocuk sayısı grupları arasında bir anket ifadesinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo 8):

• *Bakmakla yükümlü olunan kişilere yapılan harcamalara* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:4,154 Sig.0,017<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde iki ve üzerinde çocuğu olan akademisyenler ile çocuğu olmayan akademisyenler arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda; çocuk sayısının artması, bakım harcamalarının aile bütçesi üzerindeki baskı etkisini artırdığı için iki ve üzerinde çocuğu olanlar ile çocuğu olmayanlar arasında bakmakla yükümlü olunan kişilere yapılan harcamalara vergi avantajı sağlanması mesleki çalışma yapmamı teşvik eder ifadesine katılımı gruplar arası görüş farklılığı oluşmuştur. Bu anlamda, iki ve üzerinde çocuğu olan ve bakmakla yükümlü olduğu biri olan akademisyenlerin çocuksuz olanlara göre bakım harcamalarına vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentileri daha yüksektir.

Unvan grupları arasında dört anket ifadesinde farklılaşma olduğu belirlenmiştir (Bkz. Tablo 8):

• *Akademik yükselme için yapılan harcamalara* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:3,588 Sig.0,007<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde profesör ile araştırma görevlileri ve profesör ile dr öğretim görevlileri arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Kişisel gelişim harcamalarına* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:2,758 Sig.0,028<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde profesör ile yardımcı doçentler arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Bakmakla yükümlü olunan kişilere yapılan harcamalara* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:2,674 Sig.0,032<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde doçentler ile araştırma görevlileri ve doçentler ile yardımcı doçentler arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

• *Mesleğimle ilgili teknolojik araçları satın almak için yaptığım harcamalara* dair ifadenin tek yönlü varyans analizi sonuçları (F:2,436 Sig.0,048<0,05) olup gruplar arası farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan Tukey testinde yardımcı doçentler ile araştırma görevlileri arasında farklılık olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda; araştırma görevlileri ve dr öğretim görevlilerinin akademik yükselme için yapılan harcamaları, gelirlerine göre, profesörlerden daha yüksek olabildiği için vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentileri daha yüksektir. Profesör ve yardımcı doçentlerin kişisel gelişim harcamaları farklı düzeyde olduğundan vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentileri de farklıdır. Bu durum farklı gelir düzeyine sahip olunması ile de ilişkilidir. Zira yüksek ve düşük gelir grupları arasında da benzer farklılık görülmüştür. Doçentlerin bakmakla yükümlü olunan kişilerin bakımı için yaptıkları harcamalar, yaşları itibariyle bakıma ihtiyacı olan daha çok yakınları olabileceğinden araştırma görevlileri ve yardımcı doçentlere göre farklılaşmaktadır. Bu anlamda doçentlerin vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentileri daha yüksektir. Araştırma görevlilerinin, meslekle ilgili teknolojik araçları satın almak için yaptıkları harcamalar, yardımcı doçentlerden daha yüksek olabileceğinden vergi avantajı sağlanması konusundaki beklentileri daha yüksektir. Akademik kariyerin daha üst basamağında bulunan yardımcı doçentler muhtemelen ihtiyaç duyulan teknolojik araçları önceki yıllarda satın almaya çalıştıkları için araştırma görevlilerine göre bu harcamaya daha az ihtiyaç duyabilmektedirler.

Tutum sorularına verilen görüşler incelendiğinde şunlar belirlenmiştir:

1. soruda “mesleki harcamalarınız vergi avantajıyla karşılanırsa, artan geliriniz ile sırasıyla hangi tutumu benimsersiniz” ifadesine verilen yanıtlara göre:

• “Mesleki harcamalarımı artırırım” ifadesini 1.seçeneğe yerleştirenlerin oranı %46,

• “Tasarrufumu artırırım” ifadesini 1.seçeneğe yerleştirenlerin oranı %33,

- “Borçlarımı öderim” ifadesini 3.seçeneğe yerleştirenlerin oranı %33 ve
- “Genel Tüketimimi artırırım” ifadesini 4.seçeneğe yerleştirenlerin oranı %44 olup buradan ankete katılanların vergi avantajı sağlanması durumunda ilk olarak mesleki harcamalarını artıracakları, daha sonra tasarrufunu artıracığı ya da borçlarını ödeyeceği ve en son sırada mesleki harcama dışındaki genel tüketimlerini artıracakları anlaşılmaktadır. Buradan akademisyenlerin gelirini yeterli bulmadığı için tüketim yerine mesleki harcamalara öncelik vermeyi tercih ettikleri yorumu yapılabilir. Olası vergi avantajının öncelikle mesleki harcamalar için kullanılacağı anlaşılmaktadır. Ancak vergi avantajı yoluyla artan genel harcama gücü dolaylı olarak genel tüketimi de artıracaktır.

2. tutum sorusunda “mesleki harcamalarınız nedeniyle kişisel gelirinizde azalma olduğunda sırasıyla hangi tutumu benimsersiniz” ifadesine verilen yanıtlara göre:

- “Tüketimimi azaltırım” ifadesini 1.seçeneğe yerleştirenlerin oranı, %54,
- “Tasarrufumu azaltırım” ifadesini 2.seçeneğe yerleştirenlerin oranı, %43,
- “Borçlanırım” ifadesini 3.seçeneğe yerleştirenlerin oranı %73 olup buradan ankete katılanların kişisel gelirinde azalma olması durumunda ilk olarak tüketimi azaltacakları, daha sonra tasarruflarını azaltacakları ve en son sırada borçlanacakları anlaşılmaktadır. Borçlanmanın ağırlıklı olarak en son seçeneğe yerleştirilmesinin nedeni alınan borcun vadesinde ödenemeyeceği endişesinden kaynaklanabileceği yorumu yapılabilir. Zira açık uçlu soruya yanıt verenler arasında sıklıkla “hala geçen senenin borçlarını ödüyorum” ifadesi ile karşılaşmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, vergileme ilkeleri kapsamında, gelir unsurlarından ücrete ilişkin vergi sistemi içindeki düzenlemeler tartışılmıştır. Buna göre, diğer gelir unsurlarının vergilendirmesi ile kıyaslandığında, ücret geliri vergilemesinin başta eşitlik ve mali güç olmak üzere temel vergileme ilkelerine uygunluğunun sağlanmadığı açıklanmıştır. Ücretler üzerindeki vergi yükü ve ilişkili olduğu mali güç ele alındığında, ücretlilerin vergi yükünün fazla olmakla birlikte ödeme gücünü tespit eden araçların da yeterli olmadığı belirtilmiştir.

Gelir vergisi esasen, verginin kişiselleştirilmesi ve saflık ilkesini benimsemesiyle, ödeme gücüne ulaşmada daha fazla imkan tanıyan bir vergi türü oluşturmaktadır. Ancak, ücretlilerin mesleki harcamalarını belgelendirme ve matraha yansıtması üzerine bir düzenleme bulunmadığından mesleki harcamalar vergileme içinde dikkate alınmamaktadır. Bu durum vergileme ilkelerinden sapma ve hukukun temel esaslarına aykırılık olarak değerlendirilmektedir.

Gelir vergisi, sırasıyla madde 40, 57, 68, 74 ve 78’de; ticari kazançlarda, zirai kazançlarda, serbest meslek kazançlarında, gayrimenkul sermaye iratlarında, menkul sermaye iratlarında, beyan esasında, gelirin elde edilmesi ve idamesi için yapılan mesleki harcamaların, gider olarak indirimine müsaade eden düzenlemeler içermektedir. Diğer taraftan sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinde de; sermaye kayıpları, yatırımların amortismanları ve yatırımların büyümesi için yapılan harcamalar vergi matrahından indirim konusu

yapılabilmektedir. Bu düzenlemeler doğrultusundaki uygulamalar, mükellefe gelirin devamlılığı bakımından önemli avantajlar sağlamaktadır. Ücret geliri elde eden mükellefler için ise mesleki harcamalarını dikkate alan böyle bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum ücretliler bakımından vergi adaletsizliğine ve mesleki harcama gücünün düşmesine sebep olacak bir sorun teşkil etmektedir.

Vergi yükünün dengeli ve adaletli dağılımı gözetildiğinde ücretliler üzerindeki vergi yükü diğer gelir gruplarından daha fazladır. Uzmanlık alanı aynı olan iki mükelleften kamu çalışanı ücretli, serbest çalışan mükelleften daha fazla vergi yükü ile karşılaşmaktadır. Vergi tahsilatının kolaylaşması, kayıt dışılığın önlenmesi, vergi güvenliğinin işletilmesi ve verginin tabana yayılması adına vergi sisteminde yapılan iyileştirmeler, vergi yükünün adaletsiz dağılımı sonucunu doğurmamalıdır.

Kamu üniversitelerinde çalışan akademisyen ücretliler örnekleminde, mesleki harcama gücü değerlendirilirken, anket ifadelerinde; mesleki faaliyetlerin yerine getirilmesi için gerekli olan harcamalar esas alınmıştır. Mesleki faaliyetlerin sürdürülmesinde gerekli olan bu mesleki giderler şunlardan oluşmaktadır:

- Bilimsel veya sanatsal etkinliklere katılım masrafları; katılım ücreti, ulaşım, konaklama vb. (akademik araştırma yapma, kongre vb. nedenlerle akademik etkinliklere katılım)
- Öğretim ve araştırma amaçlı kullanılan materyalleri satın alma masrafları (derslere ait ana ve yardımcı kaynaklara erişim ile laptop, printer, faks makinesi gibi teknolojik araçların alımı)
- Bir üst akademik ünvana başvuru dosyası hazırlama ve ilgili sınavlara katılım süreçlerinde yapılan masraflar,
- Yurt içi ve yurt dışında yapılan yabancı dil öğrenim masrafları,
- Mesai saatleri içinde yeme-içme ve işe gidiş-dönüş ulaşım masrafları.

Yukarıda sıralanan mesleki harcamaların vergi indirimine konu olmasında iki yöntem uygulanabilir. Gerçek gider yöntemi ile indirim konusu yapılabileceği gibi sabit bir oranın belirlenmesi yoluyla götürü gider yöntemi uygulanabilir. Ayrıca gelişmiş ülke örneklerinde görüldüğü üzere belgeye dayalı mesleki harcamalar vergi idaresine, vergi idaresi tarafından düzenlenmiş bir form doldurularak beyan edilebilir. Vergi matrahından indirim konusu olacak tutar, mükellef tarafından harcama yapıldıktan sonra mükellefe iade edilebilir. Vergi iade tutarı, mükellefin şahsi harcamalarında kullanabileceği kartlara yüklenebilir.

Örnekleme yapılan anketin tanımlayıcı istatistik ve varyans analizinden elde edilen sonuçlara göre; meslekte ilerlemek için gerekli olan mesleki harcamaları yapma gücünün akademisyenlerin gelirlerine göre düşük olduğu, gerekli mesleki çalışmaları yapma ve gelişmede, maddi yetersizliğin önemli bir engel olduğu ve mesleki harcamalara vergi indirimi uygulanmasının mesleki çalışmaları teşvik edeceği görülmüştür.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde ücretliler için vergi sisteminde iyileştirmeler içeren öneriler şu şekildedir. Anayasamızın 73.md’de belirtilen mali güce göre vergilendirmenin bir gereği olarak ücretlilerin ödeme gücünün dikkate alınmasındaki ayırma ilkesine işlerlik kazandırılmalıdır. Mükelleflere vergi uygulamasında eşitlik ilkesinin sağlanabilmesi bakımından da temel alınan kişiselleştirme kriterleri vergileme ilkelerine uygunluğu sağlayacak çerçevede düzenlenmelidir. Kişiselleştirme kriteri olarak en az geçim indirimi, ekonominin gerçeklerine uygun hale getirilmelidir. Vergi sisteminin temel unsurlarından belge düzeninin ücretliler için de işletilmesi gerekmektedir. Beyan sistemi ile vergi ödeme zamanı, ücretliler için de, diğer gelir unsurlarıyla aynı zamana yayılmalıdır. Ücretliler için de mesleki harcamaların kanunen kabul edilen giderler, vergi indirimi veya iadesi olarak vergi sisteminde düzenlemesi ve vergi matrahı hesabına yansıtılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ANAYASA MAHKEMESİ, Ankara: Anayasa Mahkemesi
- ALTUNIŞIK, R., ÇOŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S. Ve YILDIRIM, E. (2005), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Geliştirilmiş 4.Baskı, Sakarya.
- ARAT, M. (2012), “Motherhood Effect on Female Academics’ Career” Uluslararası Yükseköğretim Sempozyumu (IHES2012) International Symposium on Higher Education: European Higher Education Network and Turkey’s Trends, Aksaray University, (17-19 Ekim 2012) Aksaray.
- BİYAN, Ö. ve YILMAZ, G. (2012), Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü, *Maliye Dergisi*, 162, Ocak–Haziran, 196-197.
- BUDAK, T. (2010), “Anayasal vergileme ilkeleri: Sporcu ücretlerinin vergilendirilmesi”, *Vergi Dünyası*, 346, Haziran, 114-125
- ÇALGAN, A. T. (2007), *Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Mali Yükler Ve İstihdama Etkileri*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/AHMET%20TALHA%20CALGAN%20\(TÜRKİYE'DE%20İSTİHDAM%20ÜZERİNDEKİ%20MALİ%20YÜKLER.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/AHMET%20TALHA%20CALGAN%20(TÜRKİYE'DE%20İSTİHDAM%20ÜZERİNDEKİ%20MALİ%20YÜKLER.pdf) (13.10.2013)
- ÇETİNKAYA, O. (2013), Anayasa Mahkemesinin 2011 yılında gelir vergisi tarifesinin %35 dilimini Ücretliler Bakımından İptal Etmesi Sonrası Vergi Hukukundaki Özün Önceliği İlkesinin Geleceği Üzerine Değerlendirme, *Çetinkaya Hukuk Ofisi Sirküleri Vergi Yargılaması Hukuku* Temmuz-01, <http://www.cetinkaya.av.tr/dosyalar/8eef94ec-9f72-43d4-8c22-eadd25ba932d.pdf> (20.11.2013)
- GENÇ, Y. ve RECEP, Y. (2009), Vergilemede adalet ve etkinlik ilişkisi, *Vergi Dünyası*, Ekim, 338
- GÜNAY, D. ve GÜNAY, A. (2011), “1933’den günümüze Türk yükseköğretiminde niceliksel gelişmeler”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 1-22.
- KONCUK, İ., *Memurun bordrosundaki gelir vergisi sürprizi*, www.memurlar.net. (17.12.2013).
- LANG, J. (2000), Çeviren: Funda BAŞARAN, “Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri”, *Anayasal Mali Düzen*, 13. Türkiye Mali Sempozyumu, Yayın No:12, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, 14-16 Mayıs 1998, yayın: İstanbul, 2000.
- ÖNER, E. (2007), “Türkiye’de Maaş Ve Ücretli Kesimin Gelir Vergisi Yükü (1980-2005)”, *Vergi Dünyası*, 26 (309), Mayıs, 131-138.
- SARIASLAN, O. (2012), Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Vergilendirme İlkeleri, *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, Eylül, <http://www.vmhk.org.tr/wp-content/uploads/2012/10/Osman-Sariaslan-Anayasa-Mahkemesi-Kararları-Çerçevesinde-Vergilendirme-İlkeleri.pdf> (27.07.2013)

- TAŞ, M. (2000), *Anayasal Vergileme Normları Açısından Gelir Vergisi, Anayasal Mali Düzen*, XIII. Türkiye Mali Sempozyumu, Yayın No:12, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi,14-16 Mayıs 1998, yayın: İstanbul 2000: 275-300
- TEKBAŞ, A. (2010), “Vergi kanunlarının tabi olduğu anayasal ilkeler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, 12, 123-191 (Basım Yılı: 2012)
- TÜRK EĞİTİM (2012), *Ek ders ücreti Vergi matrahına Eklenmesin*, 27 Temmuz 2012, <http://www.turkiyeegitim.com/ek-ders-ucreti,-vergi-matrahina-eklenmesin-39218h.htm>, (14.12.2013)
- TOSUN, M. U. (2013), *Vergi ödeme Gücü ve Ulaşma Yolları*, http://www.yunus.hacettepe.edu.tr/tosun/Odeme_Gucu.ppt (12.12.2013)
- YÖK (2014), *Devlet Üniversiteleri Öğretim Elemanları Dağılımı*, <http://www.yok.gov.tr/web/guest/ogretim-elemanlari-dagilimi>, (24.06.2014).

EK

Anket Formu

Sayın Akademisyen Meslekdaşlarımız, Akademisyenlerin, mesleki harcama gücünün vergi kapsamında mesleki çalışmalara etkisini araştıran aşağıda sunulan anketimize, değerli katılımınız, çalışmamızın yasalara kaynak oluşturacak ciddiyette sonuçlanmasına yardımcı olacaktır.

*Gösterdiğiniz ilgi ve yardımlarınıza teşekkür ederiz.
Yrd.Doç.Dr.Funda DİRİL, Dr.Meltem ARAT*

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Ne katılıyorum Ne katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Kongre katılım bedeli için yaptığım harcamaya vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
2. Mesleki amaçlı konaklama masrafıma vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
3. Kitap yazmak gibi eğitim faaliyetinden uzun süre ayrı kalmamı gerektiren bir faaliyetin masraflarına vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
4. Mesleğimle ilgili sarf malzemelerini almak için yaptığım harcamalara vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
5. Kişisel laptop ve pc gibi mesleğimle ilgili kullanacağım teknolojik araçları almak için yaptığım harcamaya vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
6. Yurtdışı iş seyahatlerindeki masraflarıma vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
7. Yabancı dil öğrenmek için yaptığım harcamalarıma vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					

8. Mesai süreleri içinde yeme-içme masraflarına vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
9. Mesleki gelişim masraflarına vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
10. Daha konforlu bir çalışma ortamı oluşturmak için yapacağım masraflarıma vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
11. Akademik yükselme için yapılan harcamalara vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
12. Kişisel gelişimim için yaptığım masraflara vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
13. Bakmakla yükümlü olunan kişilerin bakım masraflarına vergi yoluyla avantaj sağlanması, mesleki çalışma yapmamı teşvik eder.					
14. Akademik çalışmalarımı yapabilmek için mesleki harcamalarım konusunda başkasından maddi yardım alırım.					
15. Yurt dışındaki meslektaşlarımın, mesleki harcamalarını vergiden düşebildiğinden haberdarım.					

1. Unvanınız:

Öğretim Görevlisi/Araştırma Görevlisi/Okutman/Uzman
Doktoralı Öğretim Görevlisi
Yrd.Doç.Dr.
Doçent
Profesör

2. Aylık net kişisel geliriniz:

2.000TL-2.500TL
2.501 TL-3.500TL
3.501 TL-4.500TL
4.5001TL ve üstü

3. Görev yaptığınız akademik alan:

Sosyal Bilimler Sanat
Fen Bilimleri Sağlık Bilimleri

4. İş tecrübeniz:

5 yıldan az
5 -15 yıl
16 -25 yıl
25 yıl üstü

5. Cinsiyetiniz:

Kadın
Erkek

6. Medeni haliniz:

Evli

Bekar

7. Çocuk sayısı:

Yok
1 (bir)

2 (iki) ve üzeri

8. Bakmakla yükümlü olduğunuz kişi olup olmadığı:

Var

Yok

9. Eşiniz varsa; çalışıp çalışmadığı:

Eşim yok
Çalışıyor
Çalışmıyor

10. Hangi üniversitede çalışıldığı:

Katip Çelebi Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Ege Üniversitesi
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü

11. Mesleki harcamalarınız vergi avantajıyla karşılanırsa, artan geliriniz ile sırasıyla hangi tutumu benimsersiniz:

Tüketimimi artırırım
Mesleki harcamalarımı artırırım
Tasarrufumu artırırım
Borçlarımı öderim

12. Mesleki harcamalarınız nedeniyle sahsi gelirinizde azalma olduğunda sırasıyla hangi tutumu benimsersiniz:

Tüketimimi azaltırım
Tasarrufumu azaltırım
Borçlarımı

Bu konuda varsa diğer görüşleriniz:

“Engelsiz Şehir” Kavramı Açısından Malatya

Yrd. Doç. Dr. Gülizar ÇAKIR SÜMER

İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, MALATYA

ÖZET

Engelsiz şehirler talep etmek, insan haklarının bir parçası olup, bu ihtiyacı karşılamak yönetimlerin temel sorumluluk alanlarındandır. Türkiye’de engelsiz şehirler oluşturmak için gerekli yasal düzenlemeler mevcut olup, sorun daha çok uygulama alanında ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, engellilerin şehirle bütünleşmesini sağlayacak yapının yetersiz olduğu düşüncesinin Malatya şehir merkezi esas alınarak ortaya konulmasıdır. Bu amaçla Malatya şehir merkezindeki kentsel donatıların, altyapının, kamu kurum-kuruluşlarının, binaların ve işletmelerin engelli erişimine uygun olup olmadığı ortaya konulmuş ve “engelsiz şehir” kavramı açısından bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Yapılan incelemelerde, gelişen kent planlama anlayışı kapsamında Malatya’da genel anlamda engellilerin şehir hayatında karşılaştıkları sıkıntıları giderecek olumlu gelişmelerin varlığına rağmen olumsuzlukların ve yetersizliklerin devam ettiği tespit edilmiştir. Bu anlamda engelliler açısından pek çok yapı ve hizmet erişilebilir durumda değildir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel sorunlar, engelsiz şehir, erişilebilir şehir

JEL Sınıflaması: G38, H00, R00

Malatya From The Perspective Of “Barrier-Free City” Concept

ABSTRACT

Demand of barrier-free cities is a part of human rights and meeting of this demand is one of the main responsibility areas of administrations. Even it exists legal regulations on establishing barrier-free cities in Turkey, the problem is mostly about practice of these regulations. This study aims at exerting that the structure providing integration of the disabled to the city is inadequate on the ground of Malatya city center. To this end, it has been tried to be determined whether urban accessories, substructure, public buildings are appropriate or not for access of the disabled, and the present situation has been analysed from the perspective of "barrier-free city" concept.

After the survey performed, in context of developing city planning perception, it has been determined that even there have been positive progress on eliminating the obstacles which are faced by the disabled at country life, problems and deficiencies still go on. In this sense, many of the buildings and services are far away from being accessible by the disabled.

Key Words: Urban problems, barrier-free city, accessible city

JEL Classification: G38, H00, R00

I. Giriş

Çağımızın temel yerleşim birimi olan şehirlerin, insanlar için yaşanılabilir kılınması başta şehir yönetimleri olmak üzere tüm paydaşların önemli görevlerindedir. Giderek daha fazla sayıda insanı, yapıyı, aracı ve ilişki ağlarını barındıran şehirlerde yaşamak, gerekli önlemler alınmazsa ve düzenlemeler yapılmazsa daha da zorlaşmaktadır. Tüm insanlar için şehirlerin yaşanılabilirliği gerekli olmakla birlikte, toplumun engelli kesimi için şehirlerin engelsiz ve ulaşılabilir olması ise daha büyük önem taşımaktadır.

Engelsiz şehirlerde engelliler, herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmadan, herhangi bir engelle karşılaşma korku ve kaygısı yaşamadan, kimseden yardım almadan, rahatça hareket edebilmekte ve şehirle bütünleşebilmektedir. Oysa engelli kullanımına uygun olarak düzenlenmeyen şehirlerdeki ortam, engellilerin ev dışına çıkmasını büyük oranda kısıtlamaktadır. Bu nedenle engelli erişiminin sağlanması, şehirlerin engelsiz hale getirilmesi başta yerel yönetimler olmak üzere çok ortaklı bir planlama ve uygulamayı gerektirmektedir. Çeşitli yapılara, mekanlara ve aktivitelere ulaşmanın zor olduğu şehirlerde, engelliler için hayat daha zor bir hale gelmekte ve bu şehirler birer “engelli şehir” haline gelmektedir. Engelli şehirler, hizmetten yararlanma konusunda aynı şehrin hemşehrisi olan veya orada yaşayan kişiler arasında eşitsizliğe neden olmaktadır. Bu anlamda engelsiz şehirler oluşturmak için yerel yönetim mevzuatında, engelli mevzuatında, İmar Kanunu’nda pek çok düzenleme yapılmış ve engellilerin şehirle bütünleşmesini kolaylaştıracak yapı, unsur ve standartlar getirilmiştir. Yapılan düzenlemelerle, engellilerin şehirle bütünleşmesini sağlayacak yapının oluşturulması keyfiyete bağlı olmaktan çıkartılıp bir zorunluluk haline getirilmiştir.

2010 yılında kabul edilmiş olan Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020, engellilerin toplum ve ekonomik hayata tam ve eşit şekilde katılma hakkına sahip olduklarını ve eşit fırsatların reddinin insan haklarının ihlali olduğunu (European Commission, 2013) vurgulanmaktadır.

Yasal düzenlemeler çerçevesinde, çeşitli engellere sahip insanlar için engel türleri dikkate alınarak kentsel erişilebilirliği sağlayacak uygulamaların başlatılması zorunluluk haline gelmiştir. Bu anlamda yollar, kaldırımlar, merdivenler, trafik ışıkları, konutlar, sosyal tesisler, üst geçitler, pazar yerleri, toplu taşıma araçları, parklar, piknik alanları gibi yapı ve mekanların engellilerin dikkate alınarak tasarlanması zorunluluğu getirilmiştir. Üstelik bu düzenlemelerin şehrin sadece merkezinde değil tamamında yapılması gerekmektedir. Bu konuda en yetkin birim belediyelerdir. Belediyeler hizmet sunduğu tüm alanlarda engelli gruba yönelik hizmetleri sunmak mecburiyetindedir. Bu hizmetlerin sunumu, engelli bireylerin yaşadığı konuttan başlamakta ve tüm şehir ölçeğinde yayılmaktadır. Belediyeler dışında AVM’lerin (alışveriş merkezi), lokantaların, otellerin, okulların, spor tesislerinin, kamu kurum ve kuruluşlarının da engellilerin rahat bir şekilde kullanımını sağlayacak donatılarla desteklenmesi gerekmektedir.

Günümüzde engelsiz şehirler oluşturma amacıyla yasal düzenlemeler anlamında olumlu gelişmeler bulunmakta, engellileri toplumun her alanında görünür kılmak için çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bu konuda başarı, yasal düzenlemenin yapılması kadar uygulamaya da bağlıdır. Yasalar doğrultusunda uygulamaların yapılamaması, o düzenlemeyi kağıt üstünde bırakmakta ve engeller aşılamamaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde ve özellikle gelişmiş ülkelerde kentsel engelleri kaldırma konusunda önemli bir birikim sağlanmıştır. Engellilerin kentsel mekan kullanımını arttıran yollar, asansörler, kaldırımlar, metrolar, park yerleri, engelli geçitleri, spor alanları, sosyal tesisler, ulaşım araçları vb. yaygınlaştırılmaktadır.

Engelliler için şehirle bütünleşme imkanı sunan yapıyı oluşturamayan şehirler, “engelli şehir” olarak kalmaktadır. Bu anlamda bir şehrin engelli olup olmadığını ortaya koymada şehir merkezleri önemli bir kesit sunmaktadır. Şehir merkezleri, her türlü işlevi bünyesinde barındırdığından dolayı merkezdeki engellilere yönelik yapı ve unsurların ortaya konulması şehrin genel durumunu ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada şehir mekanının engelli kullanımına uygun hale getirilmesi için tüm şehir paydaşlarına verilen görev ve sorumluluklar mevzuata dayalı olarak ortaya konulmuştur. Şehrin mevcut altyapı ve donatılarının engellilerin bağımsız olarak şehir hayatına katılmalarında ne derece yeterli olduğu ve bu anlamda Malatya'nın “engelsiz şehir” olma özelliği, şehir merkezinde yapılan gözlemler ve engellilerle yapılan görüşmelerde ortaya konulmuştur. Yapılan gözlemlerde daha çok yollar, kaldırımlar, kamu kurum kuruluşlarına ait binalar, özel işletmeler engelli vatandaşların erişimine uygunluk açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca şehirde yaşayan engellilerin şehir hayatında karşılaştıkları sıkıntılar, beklentiler de yerinde inceleme ve görüşme tekniğiyle elde edilen veriler doğrultusunda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

II. Şehirler ve Engelliler

Engellileri dikkate almayan planlamalar, engelli kişilerin şehirle var olan kısıtlı temaslarını daha da zor hale getirmekte, şehir hayatıyla bütünleşmelerini engellemektedir. İnsanlar için sıradan işler olan fatura yatırma, para çekme-yatırma, bir lokantada yemek yeme, herhangi bir kamu kurum veya kuruluşunda olan işlerini takip etme, sinemaya gitme, alışveriş yapma gibi aktivitelere engelli insanların da ihtiyacı olduğu unutulmaktadır. Bu anlamda yukarıda sıralanan sıradan günlük işlerden birini yerine getiremeyen tek bir engellinin varlığı durumunda bile o şehir ve dolayısıyla şehire ait yapı ve hizmetler, engelli kişiler için erişilmez olmaktadır.

Engelliler için erişilebilir ve yaşanabilir şehirler oluşturmak yerel yönetimlerin sorumluluk alanında olmakla birlikte diğer kamu kurum ve kuruluşları, meslek odaları vb. pek çok aktörün de görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu durum, insafa bırakılacak türden değildir. Bu anlamda kentsel planlama yapılırken, göz önünde bulundurulması gereken en önemli grup olarak engelliler ortaya çıkmaktadır. Çünkü engellilerin kullanımına sunulan yapı ve hizmetlere diğer insanlar ulaşabilirken, engelsiz insanların kullanımına uygun yapı ve hizmetleri engelliler kullanamamaktadır.

Yapılı çevrenin herkes için ulaşılabilir olması amacıyla yasal düzenlemeler yapılmış, standartlar hazırlanmış ve bunların gerçekleştirilmesinde en büyük görev ve sorumluluk ise yerel yönetimlere verilmiştir. Ancak, şehirlerde gerçekleştirilen düzenlemelerin çoğunda olması gereken standartlar dikkate alınmadığından uygulamada çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2011). Engel türlerinin çeşitli olması (görme, duyma, bedensel vb.) şehirlerde engellilere yönelik yapılacak düzenlemeleri de çeşitlendirmektedir. Her bir engel grubu dikkate alınarak yapılacak düzenlemelerin şehir bütününde yapılması gerektiği düşünüldüğünde sorunun çözümünün zorluğu ortaya çıkmaktadır. Şehir bütünü

bir yana bırakılacak olursa sadece şehir merkezinin bile engellilere uygun olarak düzenlenmesi büyük zorluklar taşımaktadır. Ancak bu tür düzenlemelerin yapılmasının bir zorunluluk olduğu da unutulmamalıdır.

Standartın üzerinde yüksek kaldırımlar, kaldırıma geçişi veya inişi sağlayan dik engelli rampaları, görme engelliler için yapılan kabartmalı şeridin (hissedilebilir yüzey) kısa ve uygun olmayan yerlerden geçmesi, uzun süren yol ve kaldırım çalışmaları engellilerin şehirle olan temasını engellemektedir. Engelsiz şehir oluşturmanın, engelleri kaldırmanın yolu ise yasal düzenlemelerin, standartların dikkate alınmasından geçmektedir. Bu anlamda standart dışı olarak yapılmış yol, kaldırım, geçit ve benzerlerini hiç yapılmamış olarak kabul etmek gerekmektedir.

Engelliler için yapıların ve mekanların erişilebilirlik ve kullanılabilirliğine ilişkin ilk çalışmalar 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde savaşta sakatlananların ve yaralananların hayata yeniden bağlanmaları için yaşadıkları çevrenin onların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi amacıyla başlatılmıştır (Evcil ve Yalın Usal, 2013:241-242). Batılı ülkelerde engellilerin şehir hayatına katılımını artırmak ve engelleri ortadan kaldırmak önemli bir politika olarak belirlenmiştir. Engelliler için çok çeşitli düzenlemeler yapılmakta ve şehir hayatı engelsiz hale getirilmektedir. Tuvaletler, kaldırımlar, binalar, metrolar, toplu ulaşım araçları vb. engelli kullanımına uygun olarak planlanmaktadır.

Örneğin Avrupa'nın bazı kesimlerinde, özellikle kuzey bölgelerde ve İskandinavya'da kaldırımlardaki kar ve buzların temizlenmesi önem taşıyor. Finlandiya'nın Jyväskylä kenti kaldırımları alttan ısıtmalı sistemle döşendiğinden kışın bile güvenli yürüyüş sağlanmaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2008: 34). Bu tür planlamalarla engelsiz şehirler oluşturulmaktadır. Şehirleri engelliler için kullanılabilir hale getirmede engelsiz şehirler, erişilebilir şehirler, engelsiz belediyeler, engelsiz planlama, engelsiz tasarımlar önemli birer araç olarak görülmektedir.

Engellilerin sosyo-ekonomik hayata katılımını destekleyen altyapı bakımından durum gelişmekte olan ülkelere daha kötü bir manzara sergilemektedir. Güney Afrika, Mozambik, Malawi, Hindistan ve Latin Amerika'da yapılan bir araştırmada ülkelere göre bazı sorunların önemi vurgulanmıştır. Buna göre, Mozambik, Meksiko, Güney Afrika'da küçük toplu taşıma araçları büyük toplu taşıma araçlarına göre (tekerlekli sandalye hariç) daha iyi fiziksel erişim sağlamakta ancak sürücü davranışları ve tutumları ile aşırı kalabalık bu araçların kullanımını engellemektedir. Hindistan'da asfaltsız, bakımsız kaldırımlar, satıcılar yaya hareketliliğini sınırlamakta, tekerlekli sandalye kullanımını engellemektedir. Meksiko ve Malawi'de kumlu yollar ve dik yamaçlar gibi coğrafi özellikler de yaya kullanımını ve tekerlekli sandalye kullanımını sınırlamaktadır. Araç ve altyapı tasarımı tüm engel türleri için sorun yaratmaktadır. Hindistan'da ulaşım personeli, engelli kişilerin rahat ve güvenli bir şekilde araca binmeleri için yeterli zaman vermemektedir (Venter vd., 2002). Benzer bir şekilde Türkiye'de de engellilerin şehir hayatında ciddi sıkıntılarla karşılaştıkları bilinmektedir.

Türkiye’de kentsel mekan erişilebilirliği, ulaşım donatı ve taşıtlarına erişilebilirlik ve taşıt içi kullanım yetersizdir. Kaldırım, bina girişi ve yaya geçidi rampaları ya uygun yerde değil ya da standart dışıdır. Engelliler için ayrılan otopark sayısı, konser ve tiyatro salanolarında ayrılan koltuk sayısı yetersizdir. Metropollerde engelli nüfusa oranla az sayıda engelsiz taşıt bulunmaktadır (Kavak, 2009:6). Bu tür engellerle karşılaşan engelliler hem psikolojik hem de fiziksel anlamda daha fazla yıpranmaktadır.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan Ulusal Özürlüler Veri Tabanı’nda kayıtlı olan engelli bireylere yönelik olarak 2010 yılında Türkiye’de ilk kez gerçekleştirilen Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması Raporu, anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Veri Tabanına kayıtlı olan engellilerin yaşadıkları yerdeki fiziksel çevre düzenlemelerinin kullanıma uygun olup olmadığına yönelik ortaya çıkan görüşler şu şekildedir: Engellilerin % 66.9’u kaldırım, yaya yolu ve yaya geçitlerinin, % 66.3’ü oturduğu binanın (katlara ulama ve bina içi hareketlilik için), % 59.5’i dükkan, mağaza, market ve lokantaların, % 58.4’ü kamu binalarının ve % 55.4’ü ise postane, banka vb. kurumların kullanımlarının uygun olmadığını belirtmiştir (TÜİK, 2010:27). Ayrıca aynı Rapor’a göre engellilerin % 69.1’i kendi başına toplu taşıma araçlarını kullanamamaktadır. Bunun en büyük nedeni olarak % 89.6’lık bir çoğunluk, tek başına dışarı çıkamamasını, % 12.9’luk bir kesim ise toplu taşıma araçlarının özür durumuna uygun olmamasını göstermektedir (TÜİK, 2010: 30).

Engellilerin yukarıda ortaya konulan sorunları hemen hemen bütün şehirlerimizde mevcuttur. Bu tür sıkıntıların yaşandığı, engellilerin şehir hayatına tam ve bağımsız bir şekilde katılmadığı durumlarda engellilerin şehirle bütünleşmesi söz konusu olamamakta ve şehirler erişilemez ve engelli hale gelmektedir.

III. “Engelsiz Şehir” Kavramı

Kentleşen dünyada yaşam kalitesi yüksek şehirlerin oluşturulması, yönetimler için önemli bir görev alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Şehirlerin temiz hava, su ve enerji kaynağına sahip olması, yeşil alan miktarının fazla olması, trafik yoğunluğunun olmaması, yaya erişiminin mümkün olması vb. pek çok unsuru bir arada barındırması beklenmektedir. Aynı zamanda herkes için erişilebilir ve engelsiz şehirlerin oluşturulmasının sağlanması da esastır.

Engelli insanlar toplumun üyeleri olmalarına rağmen normal insanlar gibi yaşayamamakta ve sınırlanmaktadır. Yaşam çevreleri, bu kişilerin yetenek ve yaşam kalitelerini arttıracak, bireysel olarak ihtiyaçlarını gidermelerine yetecek düzeyde olmalıdır.

Engelsiz bir ortam; özgür ve güvenli harekete ve işleve izin veren ve ayrıca yaş, cinsiyet ve durum ne olursa olsun herkesin ulaşabileceği bir mekândır. Herkes tarafından ulaşılabilir bir hizmetler dizisi olarak ele alacağımız bu mekân, mümkün olduğunca bağımsız ve engelsiz bir biçimde planlanmalıdır. Çevre binalar, yollar, parklar, bahçeler ve diğer alanlar, ulaşım türleri, günlük kullanım ürünleri ve benzer yapıları kapsayan bir kavramı ifade etmektedir (unnati.org,2004).

Engelsiz şehirde, hiç bir kısıtlama olmaksızın şehrin tüm çeşitliliği erişilebilir olmalıdır. İnsanlar kendi kişisel potansiyellerine göre özgürce hareket edip ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir (Junge-Reyer, 2007: 4). Engelsiz şehir (barrier-free city), başta engelliler olmak üzere herkesin herhangi bir kısıtlama, sıkıntı ve engelle karşılaşmadan, başka birinden yardım almasına gerek kalmadan, her türlü hizmete ve yapıya ulaşmasını ve kullanmasını sağlayacak şekilde planlanmış şehir olarak ifade edilebilir.

Buna benzer şekilde erişilebilir şehir (accessible city) de aynı amaca hizmet eden bir kavramdır. Erişilebilirlik, BM Engelli Hakları Sözleşmesinde temel ilke olarak yer almaktadır. Tanım olarak bakıldığında ise erişilebilirlik (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013): “Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını” ifade etmektedir.

Şehirleri engelsiz ve erişilebilir yapma amacına yönelik faaliyetler gerek Türkiye’de gerekse de diğer ülkelerde hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bu amaçla yasal çerçeve oluşturulmakta, politikalar belirlenip hayata geçirilmeye çalışılmakta, “engelsiz şehir” unvanları alınmaya çalışılmaktadır. Bu konuda batılı ülkelerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Avrupa Birliği bünyesinde engelsiz kent oluşturmaya yönelik pek çok proje ve uygulamalar yürütülmekte, belirlenen koşulları sağlayan şehirlere “engelsiz şehir” ödülleri verilmektedir.

“Engelsiz Şehir” ödülünün verilmesi, Avrupa Komisyonu tarafından 2010’da başlatılmış olup şu özellikleri taşıyan şehirlere verilmektedir: Şehir hayatının temel alanları olan yapılı çevre ve kamusal alanlar, ulaştırma ve ulaştırmayla ilgili altyapı, bilgi ve iletişim teknolojileri dahil olmak üzere bilgi ve iletişimde, kamu tesisi ve hizmetlerinde erişimin geliştirilmesinin sağlanmış olması. 2010’da Engelsiz Şehir yarışmasına 19 AB üye devletinden 66 Avrupa şehri katılmış olup bu ödülü İspanya’nın Avila şehri kazanmıştır (ENAT,2014).

Şehirlerin engelliler açısından erişilmez oluşu, sadece engelliler için sorun oluşturmamaktadır. Bu durum ülke ve şehir prestiji açısından olduğu kadar ekonomiye katkı açısından da sorun oluşturmaktadır. Engellilere yönelik politikaları uygulamaya geçiremeyen, altyapısı yetersiz olan ülke veya şehirler özellikle engelli turistleri şehre veya ülkeye çekmede yetersiz kalmaktadır. Engelli kişiler veya engelli kişiye sahip aileler henüz bu tür engelleri aşamamış olan şehirleri, her ne sebeple olursa olsun tercih etmemektedir. Bu sorun özellikle büyük şehirlerde ve turistik yerlerde çok daha ciddi bir şekilde hissedilmektedir. Bu anlamda engelsiz şehirlerin oluşturulmasının çok boyutlu ve ortaklı özelliği bulunmaktadır.

IV. “Engelsiz Şehir”ler Oluşturmaya Yönelik Düzenleme ve Uygulamalar

Şehirleri, engelliler için engelsiz ve erişilebilir yapmak amacına hizmet eden pek çok düzenleme bulunmaktadır. Bu konuya yönelik düzenlemelerden bir kısmı uluslararası boyuttayken bir kısmı da ulusal nitelik taşımaktadır.

Konuya yönelik uluslar arası düzenlemelerden biri olan ve 2008’de yürürlüğe giren BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin amacı, birinci maddede şu şekilde ifade edilmektedir: “Engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmektir”. Yine Avrupa Komisyonu’na göre engelliler, topluma tam olarak ve diğerleriyle eşit şartlarda katılıma hakkına sahiptir. Mevcut engelleri kaldırarak bu hakkı bir gerçeklik yapmak AB’nin uzun vadeli stratejisinin temel amacıdır (European Commission, 2014).

Türkiye’de konuya yönelik düzenlemelerin oldukça geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. 3194 Sayılı İmar Kanunu’na 1997’de eklenen Ek.1 maddesine göre “Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsü’nün ilgili standardına uyulması zorunludur”.

02.11.1985 tarihli Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği’nin 14. maddesinde 2013’de yapılan değişiklikle “çalışma, sosyal ve kültürel altyapı alanlarında yapılacak tüm yapı, tesis ve açık alan düzenlemelerinin, engellilerin de ulaşmasını ve kullanılmasını sağlayacak şekilde Türk Standartları Enstitüsü (TSE) standartlarına uygun olarak yapılması zorunludur” hükmü yer almaktadır. Bu maddede yer alan sosyal ve kültürel altyapı unsurları içinde yeşil alanlar, çocuk bahçeleri, parklar, piknik-eğlence alanları, spor ve oyun alanları, stadyum, sosyal-kültürel tesis alanları, ibadet yeri ve mezarlık alanları yer almaktadır.

10.07.1993 tarihli Otopark Yönetmeliği’nin 4. maddesinde 1999’da yapılan değişiklikle, otoparklarda engelli kullanımına yönelik düzenlemelerin yapılması, TSE tarafından belirlenen standartların dikkate alınmasında ve yürütülmesinde belediyeler ve valilikler sorumlu tutulmuştur. Ayrıca umumi bina ve bölge otoparkları ile genel otoparkların giriş-çıkış ve asansörlerine en yakın yerlerinde birden az olmamak şartıyla, her 20 park yerinden birinin özürülü işareti konularak özürülüler için ayrılması zorunluluğu da getirilmiştir.

01.07.2005 tarihli 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’da 06.02.2014’te yapılan değişikliğe göre engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve topluma tam ve etkin katılımları için erişilebilirliğin sağlanması esastır (md.4). Erişilebilirlik konusunun düzenlendiği 7. maddeye göre ise, yapılı çevrede engellilerin erişilebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanır. Özel ve kamu toplu taşıma sistemleri ile sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan özel ve kamu toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine uygun olması zorunludur.

Aynı Kanun’un Geçici 2. maddesinde yer alan “Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde özürülülerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilir” ifadesiyle kamu kurum ve kuruluşları da

engellilerin şehir hayatında rahat hareket etmelerine yönelik düzenlemeleri yapma konusunda mecbur bırakılmıştır.

Ayrıca aynı Kanun’a 19.02.2014’te eklenen geçici 3. madde de büyükşehir belediyeleri ve belediyelere, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin erişebileceği uygunlukta olması için gereken tedbirleri alma görevi vermiştir. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçlarının, bu Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde sürücü koltuğu hariç dokuz ile on altı oturma yeri olan toplu taşıma araçları, yolcu gemileri ile özel ve kamu şehirlerarası toplu taşıma araçları ile turizm taşımacılığı yapılan araçlar 07.07.2018 tarihine kadar engelliler için erişilebilir duruma getirilir.

20.07.2013 tarih ve 28713 Sayılı Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, erişilebilirliğin sağlanması amacıyla TSE tarafından belirlenen standartlara uymak koşuluyla umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarının denetlenerek erişilebilirlik tespiti yapıldıktan sonra erişilebilirlik belgesi verileceği, erişilebilirliği sağlayamayan gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine idari para cezasının verilmesi konularını düzenlemektedir.

Ulaşılabilirlik ve kullanım açısından; kamusal binalara (kamuun kullanımına açık resmi ve özel tüm yapılar) erişim, sokak, cadde ve meydanlar, parklar, rekreasyon alanları v.b. açık alanlara erişim, konutlar, toplu taşımacılık ve trafik düzenlemeleri konularında yerel yönetimler yasal sorumlu ve yetkili olarak çözüm getirmek zorundadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014). Kentsel fiziksel ve sosyal çevrenin engelliler dikkate alınarak düzenlenmesi mecburidir. Ancak, uluslar arası sözleşmeler ve yasalarla zorunlu kılınan erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik standart ve kılavuzlara rağmen uygulamanın yetersiz kaldığı görülmektedir (Menda vd, 2013:9).

TSE, engellilerin şehir hayatına katılımını kolaylaştıracak ulaşım, kamusal alanlar ve engellilerin ikamet edeceği binalara ilişkin standartlar geliştirmiştir. TS 9111: Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları, TS 12576: Şehir İçi Yollar - Kaldırım ve Yaya Geçitlerinde Ulaşılabilirlik İçin Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları, TS 12460: Şehir İçi Yollar- Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2014) bunlardandır.

Bu standartlar çok kapsamlı bir şekilde düzenlenmiş olmakla beraber, bu çalışma kapsamında bunların tamamına yer verilmesi mümkün değildir. Bu standartlarda kaldırımların genişliği, kaldırım yüzeyleri, rampaların genişliği ve eğimi, merdivenler, tırabzanlar, trafik ışıkları, hissedilebilir hassas yüzeyler, yaya geçitleri, toplu taşıma araçlarının, kamu kurum ve kuruluşlarının engelli kullanımına uygun olması için gereken özellikler yer almaktadır.

Ulaştırma Bakanları Avrupa Konferansı’nın Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi: Örnek Uygulama Rehberi’nde yer alan bazı önemli düzenlemeler şöyledir: Kaldırımlar, en az bir buçuk en ideal iki metre olmalı, kaldırım eğimleri

mümkünse % 5'ten fazla olmamalıdır. Kaldırım yüzeyi kaymaz, döşemeler bitişik, boşluksuz olmalıdır. Görme engelliler için hissedilebilir yüzeyler ayakkabı tabanından hissedilecek çıkıntıda ve dikkati artıracak şekilde etrafıyla zıt renklerde ve fark edilebilir tonlarda olmalı. Özürlülere ayrılmış park alanları normal genişlik olan 2.4 metre değil 3.6 metre genişlikte olmalıdır (Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2008: 33,37, 40).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Yerel Yönetimler İçin Özürlülere Yönelik Fiziki ve Mimari Düzenleme Kılavuzu'na göre, birden fazla katlı resmi ve umumi binalarda asansörün zorunlu olması ve acil durum asansörü niteliğinde olması, eğitim kurumlarında tüm öğrencilerin birlikte eğitim alacağı bina tasarımlarının yapılması, resmi binalar yanında kamusal kullanıma açık tüm binalarda tüm engel türlerine yönelik olanakların sağlanması gerekmektedir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014).

Tüm diğer düzenlemeler bir yana Belediye Kanunu doğrudan belediyelere bu konuda görevler vermektedir. Belediye Kanunu'nun 14. maddesi, belediyelerin hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemlerin uygulanmasını belediyenin görevleri arasında saymaktadır.

01.07.2005 tarihinde yapılan değişiklikle Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 31. maddesi Ek 1'de engelli hizmet birimleri oluşturulması zorunluluğu getirilmiştir. Özürlü hizmet biriminin amaçları arasında özürülülerin toplum hayatı ile bütünleşmelerini sağlayıcı ve kolaylaştırıcı çalışmaları yürütmek, sportif, sosyal ve kültürel aktiviteler yapmak, teşvik etmek ve yaygınlaştırmak yer almaktadır.

Konuya yönelik yapılan yasal düzenlemelere rağmen, pek çok şehrimizde yeterli ve doğru uygulama yapılmamakta, yapılan düzenlemelerin çoğunda TSE standartları dikkate alınmamaktadır. Bunlara, standartların yeterince incelenmemesi ve bunları uygulamaya çalışan teknik personelin bilgi düzeyinin düşük olması (Kaplan vd., 2011:2) gibi nedenler yol açmaktadır. Türkiye'de oldukça kapsamlı yasal düzenlemeler bulunmakla beraber, uygulamada önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Yasal düzenlemelere uyulmamakta, standartlar dikkate alınmadan planlama yapılmaktadır. Bu da engelsiz şehirlerin ortaya çıkışını zorlaştırmaktadır.

Engelsiz şehir olma yolunda yerel yönetimler büyük bir uğraş içine girmiş durumdadırlar. Bugün pek çok belediye, "engelsiz şehir", "engelli dostu şehir" unvanı almak için projeler hazırlamakta ve uygulamaktadır. Kaldırımlar, yollar, geçitler, ulaşım araçları, kamu binaları ve pek çok kentsel hizmet engelliler için erişilebilir hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın çeşitli belediyelerle protokol imzalayarak başlattığı "**engelsiz şehirler**" projesi, örnek uygulamalar oluşturması bakımından olumlu bir girişimdir. Bu projeye, Türkiye'de farklı belediyeler, "engelsiz şehir projesi" adı altında, şehirleri engelliler için erişilebilir ve kullanılabilir hale getirme çalışmaları içerisine girmiştir. Örneğin, Alanya Belediyesi tarafından yürüme engellilerin denize girebilmeleri için kumsala yerleştirilen tekerlekli plaj sandalyesi, hem kumsalda gezme hem denize girme

hem de şezlong olarak kullanılma amaçlarına hizmet etmektedir (TURMEPA,2010).

Engelleri aşma amacına yönelik yürütülen örnek uygulamalardan biri engelsiz konutların inşa edilmesidir. TOKİ tarafından uygulamaya geçirilen engellilere yönelik konut çalışmalarına yerel yönetimler ve özel sektörün de destek verdiği ve bu tür projeler içine girdikleri görülmektedir. Ancak amaç sadece konut sahibi etmek değil engelliler tarafından kullanımı kolay olan konutların inşa edilmesi de olmalıdır.

Engelsiz konutlar yapmada Pendik Belediyesi önemli bir uygulamaya destek vererek bu konuda olumlu bir adım atmış olup konut projelerinde toplam daire sayısının %5’ini engelliler için özel olarak tasarlanan ve satılan dairelerde % 20 oranında iskân ve ruhsat indirimi yapılması kararı alınmıştır (Sabah Gazetesi, 2014).

Engelsiz şehir ortamını oluşturmada yerel yönetimler dışında sivil toplum örgütleri ve özellikle de engelli dernekleri aktif rol almaktadır. Bu amaca yönelik olarak “EngelsizKent.org” adlı bir web portalı bulunmaktadır. Burada bir şehrin tüm yapı ve mobilyalarıyla engelsiz hale getirilmesi için standartların nasıl olması gerektiği tasarım rehberiyle ve dünyadan örneklerle sunulmaktadır. Ayrıca Türkiye’den engelsiz şehir oluşturmaya yönelik projelerin de yer aldığı portalde “Söz Sizin” adlı köşede hem farklı şehirlerde karşılaşılan erişim sorunlarının bildirilmesine hem de sorunları çözmeye yönelik projelerin gönderilmesine fırsat sunulmaktadır.

V.Malatya Şehir Merkezinin “Engelsiz Şehir” Kavramı Açısından Değerlendirilmesi

Bu başlık altında çeşitli engel türüne sahip engelliler için şehir hayatının sunduğu kolaylıklar ve engeller, hem yapılan gözlemlerle hem de engellilerle yapılan görüşmeler sonucunda ortaya konularak, Malatya şehir merkezinin engelliler açısından ne kadar erişilebilir ya da ne kadar engelsiz olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Engelsiz bir Malatya için kamu kurum, kuruluşları, STK ve özel sektör tarafından yapılması gerekenlerin neler olduğu şehirdeki sorunlar üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

A. Şehir Merkezinin Engellilere Uygunluğunun Yapılan Gözlemlerle Değerlendirilmesi

Malatya Valiliği İl Engelliler Konseyi tarafından 2010 yılında 81 resmi kuruluş ile özel sağlık ve rehabilitasyon merkezlerinde rampa, tuvalet, asansör ve tırbazan gibi unsurlar açısından TSE standartlarına göre yapılan incelemeler sonucunda, büyük çoğunluğu resmi olan 23 kurumda engelli rampası olmadığı, 27 kurum ve kuruluşta ise rampaların sağlıksız ve kullanışsız olduğu ortaya konulmuştur (Malatya Haber Portalı, 2010). Bu sorunlar 2010 yılına ait olup aradan geçen dört yıllık zamanda nelerin değiştiğini, düzeltildiğini ya da şehrin engelli kullanımı açısından ne kadar uygun olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılan gözlemler sonucu engelliler için bazı olumlu düzenlemelerin yapılmasına rağmen sorunların büyük oranda devam ettiği gözlenmiştir. Malatya merkezde bulunan çok sayıda kamu binası, dükkân, lokanta, market, banka, iş hanı, sinema,

otel, cami vb. engelliler için erişilebilir durumda değildir. Bu tür yapılara giriş genellikle bir basamak ya da yükseltiyle olmakta, girişi düz zemin olan yapılarda da girişin dar olması gibi engelli kullanımını sınırlayan unsurlar bulunmaktadır. Standartlara uygun olmayan engelli rampası, hissedilebilir hassas yüzeylerin olmaması engellilerin tek başına hareketini kısıtlamaktadır.

Malatya'nın engelli erişimine ne kadar uygun olduğunu ortaya koyabilmek için tüm şehrin incelenmesine gerek yoktur. Şehrin en önemli mekânı olan Kapalı Çarşı, postane, eski belediye binasının bulunduğu yer merkez olarak alındığında engelli erişimi açısından sorunları görmeye ve gerekli değerlendirmeleri yapmaya yetecek bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu anlamda şehrin en kalabalık yeri olan ve kamu yapılarının yer aldığı merkez önemli veriler sunmaktadır. Bazı binalar (belediye binası, postane, bankalar, camiler vb.) vatandaş tarafından daha sık kullanıldığından bunların engelli açısından erişilebilirliğinin ortaya konulması, genel durumu ortaya koymada yeterlidir.

Yapılan gözlemlere göre Valilik binasında engelli erişimi için gerekli yapı mevcuttur. Binaya girişi sağlayan tırabzanlı engelli rampası ve asansör bedensel engelliler açısından uygundur. Aynı şekilde postahane de engelli rampası mevcut olup, görme engelliler için hissedilebilir yüzey mevcut değildir. Ve yine postahanenin giriş katı dışındaki katlarda gerçekleştirilen işlemler için var olan asansöre ulaşmada en azından bugün için engellilerin yardım alması gerekmektedir. Çünkü asansöre ulaşmada geçilmesi gereken kapı genişliği tekerlekli sandalye için yeterli değildir ve genişletilmesi yönünde karar alındığı belirtilmiştir.

Merkezde yer alan bankalar açısından konuya bakıldığında sadece bir bankanın tekerlekli sandalye ile girişe imkân verdiği görülmekte ancak bu bankanın içi de basamaklı olup, görevlilerin yardımını almaya mecbur bırakmaktadır. Ayrıca görme engelliler için de gerekli düzenlemeler yapılmamıştır.

Engelliler Derneği Başkanı, engellilere yönelik donatılara sahip olmadığı için PTT ve bankalarda gerçekleştirmeleri gereken işlemlerde zorlandıklarını ve başkalarının yardımını olmadan gerekli işlemleri yapamadıklarını ifade etmiştir (Malatya Haber Saati, 2014). Bankaların bazısında engelli rampası var olmakla birlikte, belirlenen standardın üstünde eğitime sahip, korkuluksuz ya da basamakla ulaşılması gereken bir yükseklikte yer aldığı için engellilerin kullanması mümkün değildir. ATM'lerde engelli kullanımı açısından ciddi sıkıntılar mevcuttur. Malatya merkezde sadece iki bankanın engelli kullanımına uygun ATM'leri bulunmaktadır.

Resim 1: Şehir Merkezinde Engelli Kullanımı İçin Uygun Olmayan Rampa ve Hassas Yüzey Örnekleri

Genel anlamda merkezde tekerlekli sandalye kullanan engelliler için kaldırımlarda rampalar mevcut olup genişliklerinin standart dışı olduğu görülmüştür. Görme engellilerin şehir ile temasını sağlayan ana unsur olan hassas yüzeyler bakımından büyük eksiklikler vardır ancak rampalarda hassas yüzeyler bakımından gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Şehir içi ulaşımın merkezi durumunda olan iki ana durak, engelli erişimi açısından sahip olunan donatılar bakımından farklılık göstermektedir. Yalnızca İstasyon Durağı denilen yerde çok kısa bir mesafede (yaklaşık olarak 120-125 adım) bulunan ve özelliğini yitirmiş hassas yüzey, görme engellilerin şehirle bütünleşmesinde yetersiz kalmaktadır. Ancak, kaldırımların yüksekliği toplu taşıma araçlarına inme ve binme için uygundur. Emekliler Parkı karşısında yer alan Çilesiz Durağı, görme ve bedensel engelliler için kullanımı en zor alanlardan biridir. Hissedilebilir yüzeyler yoktur. Bedensel engellilerin kendi başlarına otobüse binme-inme hareketi kısıtlıdır. Kaldırımın yüksek olması ve engelli rampasının olmaması da önemli eksikliklerden biridir. İşitme engelliler için yaya geçitlerinde bulunması gereken sesli uyarı sistemi şehir merkezinde sadece iki noktada bulunmaktadır.

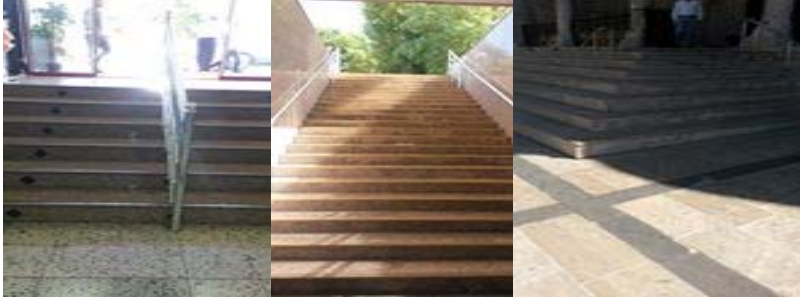
Malatya’da engellilerin şehir hayatına katılımını sağlamaya yönelik yapılan uygulamalar olarak en başta Malatya’da şehir içi ulaşımdan sorumlu MOTAS’ın engellilere, belediye tarafından yürütülen ulaşım hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalanma imkanı sunan engelli kartı uygulaması bulunmaktadır.

MOTAS tarafından engellilere yönelik olarak yapılan düzenlemeler olarak durakların araç içerisinde sesli olarak anons edilmesi, durak isimlerinin araç içerisinde LCD monitörlere yansıtılması, mobil uygulama ile gelecek olan aracın engelli erişimine uygun olup olmadığı, bu araçların tüm hatlarda dönerli olarak çalıştırılması (Malatya Kent Konseyi Engelliler Merkezi, 2013) sayılabilir.

Otobüslerin dışında minibüslerin de 2015 Temmuz ayına kadar engellilere yönelik çalışmaları yapmaları zorunlu olmakla birlikte, bu düzenlemelerin maliyetli oluşu ve engelli müşteri sayısının az olması nedeniyle pek sıcak bakılmamaktadır (Malatya 1 Gün, 2014). Şu an Malatya’da engelli kullanımına uygun minibüs bulunmamaktadır ve gerekli dönüşümün yapılması için gerekli yasal sürenin dolmasına daha zaman vardır.

Engelli otobüslerine ek olarak iki adet akülü tekerlekli sandalye şarj istasyonu şehrin iki farklı noktasına kurulmuştur. Ayrıca engelli minibüsleri ve otobüsleri bulunmaktadır. Yine şehir merkezinde (Emekliler Parkı bitişiği) 2014

yılında belediye tarafından yapılan iki adet engelli tuvaleti de önemli bir hizmettir.

Resim-2: Kapalı Çarşı Giriş Merdivenleri ve Yeni Cami Girişi

Kapalı Çarşı şehrin en önemli mekanlarından biridir. Ancak erişilebilirlik açısından bakıldığında şehrin merkezinde yer alan bu Çarşıda, engelli erişimi açısından çok ciddi sıkıntılar vardır. Dört giriş kapısı bulunan Kapalı Çarşı'da tekerlekli sandalye kullanan engellilerin girişine yönelik engelli rampası bulunmamaktadır. Giriş merdivenlerinde tirabzan bulunmaktadır. Görme engelliler için merdivenin ilk basamağında olması gereken hissedilebilir yüzey bulunmaktadır. Ayrıca alt katlara erişimi sağlayan ne asansör ne engelli şeridi, ne de engelli rampası bulunmamaktadır. Engelli tuvaleti mevcut değildir.

Yine Malatya Merkez'de yer alan Yeni Cami de engelli kullanımı için gerekli donanımlara sahip değildir. Tekerlekli sandalyeyle cami içine giriş mümkün olmayıp görme engelliler için de gerekli düzenleme yapılmamıştır.

B.Şehir Merkezinin Engellilere Uygunluğunun Yapılan Görüşmelerle Değerlendirilmesi

Yapılan gözlemler dışında, sorunları birebir yaşayan engelliler açısından konuya bakıldığında yaşanan engellerin ayrıntısına inmek mümkün olmuştur. Türkiye Sakatlar Derneği (TSD) Malatya Şubesi'nde başkan ve diğer engellilerle yapılan görüşmelerde engelsiz insanlar tarafından engel olarak görülmeyen pek çok hususun ne kadar büyük birer engel olduğu anlaşılmıştır. Yapılan görüşmelerde, engelliler açısından sorun oluşturan başlıca sorunlar aşağıda ortaya konulmuştur.

Engelliler için şehir hayatının getirdiği sıkıntılar ilk başta yaşadıkları konutlarda başlamaktadır. Engelliler için uygun olmayan apartman ve daire girişleri engellilerin belli özelliklerdeki konutlarda oturmalarına ya da oturdukları konutları kullanabilecekleri özelliklerle donatmalarına neden olmaktadır.

Yapılan görüşmelerde kaldırımların engelliler için sorun oluşturan en önemli unsurlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Kaldırımların standart dışı yükseklikte olması engelliler için kullanımı zorlaştırmaktadır. Engelsiz bir kişi 5-6 santimlik bir yükseltinin farkına bile varmazken, engelliler için bu yükselti çok büyük bir sorun olmaktadır. Aynı şekilde kaldırım kenarlarında yer alan oluklar, tekerlekli sandalye kullananlar için yükselti bakımından, mazgal demirleri ise,

gidiş yoluyla aynı yönde olduğu zaman tekerleklerin sıkışmasına neden olarak engellileri zorda bırakmaktadır. Kaldırımlardaki parke taşları arasındaki açıklık veya yerinden sökülmüş bir parke taşı ulaşımı zorlaştırmaktadır.

Engelli tuvaletlerinin yaygın olmaması ve var olanların da çeşitli nedenlerle (kapının açık kalması, yeterli donanımlara tam sahip olmaması) kullanılmaz halde olması da en büyük sorunlardan biri olarak ifade edilmiştir. Engelli tuvaletinin olmaması, sosyal hayata katılımı engellemektedir. Engelli tuvaletinin olmaması nedeniyle, parklarda sadece oturduklarını, sıcak, soğuk içecekleri içemediklerini ve bu yüzden parklar başta olmak üzere pek çok kamusal mekana ve etkinliğe gidememeleri, şehir hayatına katılımı ve sosyalleşmeyi etkileyen en önemli sorundur. Ayrıca engelli tuvaletine sahip olan yapılarda engelli tuvaletlerinin genellikle kapalı tutulduğu ya da depo olarak kullanıldığı için tuvaletleri kullanmada sıkıntılar yaşandığı ifade edilmektedir.

Yapılan görüşmelerden anlaşıldığına göre şehirde yer alan lokanta ve kafe gibi yerler engelli erişimine uygun olmadığından sadece tekerlekli sandalyeyle girilebilen, eşiği olmayan belli bir iki mekana gitmek mecburiyetinde kalınmaktadır. Özellikle avukat ve diş doktorlarının büyük oranda yer aldığı iş hanlarının çoğunda da benzer sıkıntılar vardır. Basamaklı giriş veya asansörü olmayan bu yapılar, bu tür hizmetlere erişimi engellemektedir. Ayrıca giyim eşyası satan mağazalara hem erişimde hem de alınan giysinin denemesinde sıkıntı olduğundan akraba veya arkadaşlarına aldıkları kıyafetleri giyme mecburiyeti yaşanmaktadır. Bu anlamda en sıkıntısız yer olarak Malatya AVM gösterilmektedir. Merkezde yer alan sinemadan yararlanmak zor olduğundan yine AVM'deki sinema daha erişilebilir durumdadır.

Resim-3: Kişili Vakıf Çarşısı, Galeri İş Merkezi ve Yeşil Sinema Girişleri

Engelli otobüslerinin var olmasına rağmen yaşanan bazı sıkıntılar vardır. Engelli otobüslerinin belli sürelerde hareket etmesi (yolcu yoğunluğuna göre bazen 15 dakikada bir bazen satte bir) duraklarda fazladan beklemeye, her durakta kaldırımın olmaması, bazen otobüs kapısının çukura denk gelmesi, yolun bozuk olması engellilerin karşılaştıkları ulaşım sorunlarından bazılarıdır.

Camilerin engelli kullanımı açısından uygun olmaması da önemli sorunlardan biridir. Camilerde engelli tuvaletinin olmaması, camiye girişte engelli rampasının olmaması nedeniyle yaz ve kış aylarında namazlarını cami dışında kılmak zorunda bırakmaktadır.

Sınırlı sayıda kuaför ya da berbere gidebilmeleri, düğün, mevlit törenlerine katılamamaları da ortaya çıkan sıkıntılardandır. Malatya'da

engellilerin kullanımına uygun bu tür salonların olmayışı, düğünlere gitmelerini engellemektedir. Ayrıca anne-baba, akraba ve arkadaş ziyaretlerinde bulunmalarına engel olan apartmanlar, yollar ve diğer unsurlar engellileri, var olan sıkıntılar içerisinde daha da yalnız kalmaya itmektedir.

Mevcut iki adet tekerlekli şarj istasyonlarının üstlerinin kapalı olmaması (sıcak-soğuk havaya ve yağmura maruz kalmaları) tekerlekli sandalyelerin şarj sırasında uzun süre beklemek zorunda kalmaları nedeniyle sıkıntılara neden olmaktadır.

Yukarıda şehir merkezi esas alınarak ortaya konulan belli başlı sıkıntılardan daha fazlasının var olduğu bilinmektedir. Ancak bunların dışında özellikle şehirlerarası yolculukların en büyük sorunlardan biri olduğu belirtilmiştir. Henüz engelli kullanımına uygun hale getirilemeyen şehirlerarası otobüsler nedeniyle başkalarının yardımıyla kucakta taşınarak otobüslere binmek zorunda kalmaları ciddi bir sıkıntıdır. Molalarda tekerlekli sandalyelerin getirilmesi ve bindirilmeleri sıkıntı olduğundan tuvalete dahi gidemedikleri, bu nedenle yol boyunca yiyecek ve içecek tüketmedikleri ve bu tür sıkıntılar nedeniyle engellilere yönelik olarak yapılan pek çok şehirdışı etkinliğe katılma konusunda isteksiz davrandıkları belirtilmektedir.

VI. Sonuç

İnsan, yapı ve ilişkilerin yoğun olduğu şehirlerde yaşamak sağlıklı bir insan için bile büyük sıkıntılara katlanmayı gerektirirken, engelliler için bu durum elbette ki çok daha büyük zorluklar taşımaktadır. Bu nedenle gelişen insan hakları ve kentsel planlama anlayışı tüm dünyada engelsiz şehirlerin oluşturulmasına yönelik uygulamaları yaygınlaştırmıştır. Şehirdeki kamusal mekanlar dahil tüm mekan, yapı ve hizmete, engelliler dahil herkesin eşit bir biçimde ve herhangi bir engelle karşılaşmadan erişiminin sağlanmasının önemli bir kentleşme politikası olarak benimsenmesi ve bu doğrultuda uygulamalara ağırlık verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Merdivenler, kadirimler, yaya geçitleri, binalar, dükkanlar, ulaşım araçları, tuvaletler, okullar, otoparklar, hastaneler, oteller vb. tüm kentsel yapı, donatı ve mekanlar engelli erişimi için uygun hale getirilmeli ve başta yerel yönetimler olmak üzere tüm kesimler için önemli bir görev olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda, engelli bir birey için erişilemeyen bir yapı, bir mekan veya hizmetin var olduğu bir şehir "engelli" bir şehirdir.

Kentlerde engellileri dikkate almadan yapılan planlamalar ve engellileri dikkate alan ama standart dışı yapılan uygulamalar, kenti erişilmez yaptığı gibi bu düzenlemeler engelliler için birer tuzak haline gelmektedir. Bu nedenle hem kentsel planlamada engelliler dikkate alınmak zorunda hem de engelliler için yapılacak unsurların mevzuatta belirlenen standartlarda yapılması gerekmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de engelsiz yaşam amacına yönelik olarak önemli adımlar atılmaktadır. Engelsiz yaşam politikaları, sosyal, ekonomik alanda olduğu kadar şehir hayatı için de önemli gelişmeleri beraberinde getirmektedir.

Engelsiz şehirler için öncelikle olması gereken yasal düzenlemeler açısından Türkiye’de sıkıntı bulunmamaktadır. Her türlü detay düzenlenmiş olmakla birlikte sorun, uygulama aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda uygulamada istikrarın olmaması ya da belirlenen standartlara aykırı uygulamalar, şehirde var olan sıkıntıları engelliler için daha belirgin hale getirmektedir. Üstelik standart dışı yapılmasına rağmen görünürde düzenleme yapıldığı için dışarıdan bakıldığında sorun yok gibi algılanmaktadır. Ancak bir santimlik bir yükselti fazlalığı bile engelliler için kentsel yapı ve hizmetlere erişimde büyük sıkıntılar ortaya çıkarıp, erişilmez hale getirmektedir.

Türkiye’de kentsel altyapı ve unsurların engellilere yönelik olarak düzenlenmesi ve uyumlu hale getirilmesine yönelik olumlu politikalar belirlenmiş ve belli bir zaman içinde hayata geçirilmesi kararı alınmıştır. Bu süreçte maddi, teknik pek çok eksikliklerin bulunduğu, zor bir hazırlık süreci yaşandığı bilinmektedir. Ancak bazı uyum çalışmalarının (kamu kurum ve kuruluşlarına ait her türlü resmi yapı, gerçek-tüzel kişilerce sunulan her türlü umuma açık hizmet alanları, toplu taşımada kullanılan taksi, otobüs, minibüs, şehirlerarası otobüsler) tarihlerinin uzatılması engellileri daha uzun süre beklemek zorunda bırakmaktadır. Örneğin, toplu taşıma araçlarının engelliler tarafından kullanılmasını öngören Engelliler Hakkında Kanun, 2005’te yasalaşmış 2013’e kadar uyumlaştırılması hedeflenmiş ancak gerekli düzenlemeler yapılmadığı için bu süreler önce 2015’e sonra da 2018’e kadar uzatılmıştır.

Engellilerin şehir hayatına katılımını kolaylaştıracak yasal düzenlemelerin uygulanması şüphesiz ki zor bir süreç olup, Türkiye’de diğer şehirlerde olduğu gibi Malatya’da önemli sıkıntılara neden olmaktadır.

Sadece Malatya şehir merkezi esas alınarak yapılan gözlemler ve engellilerle yapılan görüşmelerde engellilerin yaşamını kolaylaştıracak yapı ve unsurlarda çok ciddi eksikliklerin var olduğu ve Malatya’nın “engelsiz şehir” kavramı açısından yeterli özellikleri taşımadığı görülmüştür. Var olan sorunlara tek tek çözüm önerileri getirmek bu çalışma kapsamında mümkün değildir. Ancak, engelli kullanımı açısından uygun olmayan kentsel yapı ve hizmetlerin varlığına dikkat çekmek ve bu sorunları giderme konusunda farklı kesimlerin yapması gerekenleri ifade etmek gerekmektedir.

Temelde araç trafiği esas alınarak düzenlenen şehir içi ulaşım sisteminde, yaya trafiği ikinci planda kalmakta ve bu durumda engellilerin bu trafikte karşılaştığı sorunlar artmaktadır. Aynı şekilde merkezde bulunan pek çok kamu kurum ve kuruluşuna, dükkânlara, lokantalara, kafelere vb. büyük çoğunluğuna engelli erişimi imkânsızdır. Çünkü bu yapılarda genelde basamaklı bir giriş kapısı bulunmakta, ya da iç hareketliliği sağlayacak asansör ya da engelli rampası bulunmamaktadır. Bunların engelli kullanımına uyumlu hale getirilmesi kolay olmamakla birlikte gerekli olduğu da unutulmamalıdır.

Şehrin var olan yapısının bir anda engelli kullanımına uygun hale getirilmesi oldukça zor bir süreci de içermektedir. Üstelik şehrin her bölgesinde engellilerin var olması, bu sistemin tüm şehir boyunca tesis edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki engelli için planlama yapılırsa buraları

büyük oranda engelsiz insanlar da kullanabilir; ancak engelsiz insanlar için planlama yapılırsa buraları engellilerin kullanımı söz konusu değildir.

Her kentsel işlev ve yapının bir de engellilere yönelik olanını oluşturmak mı (engelli spor salonu, engelli otobüsü, engelli lokantası, engelli kafesi, engelli hastanesi, engelli camisi, engelli oteli) yoksa kentsel işlevleri engelliler için erişilebilir yapmak mı daha verimli olur? Amaç engellilerin toplum hayatına katılımını sağlamaksa elbette ki var olan yapı ve unsurları engelli kullanımına sunmak en doğrusudur. Aksi halde engelliler, toplumun tamamıyla değil sadece diğer engellilerle bir araya gelme imkânını bulacaktır. Toplumdan ayrılmış, soyutlanmış olarak yalnızca engelli bireyler için ayrılmış, hizmete sunulmuş, park, otobüs, lokanta, banka, spor tesisleri çağdaş bir kent göstergesi de değildir.

“Engelsiz şehir” kavramı açısından Malatya şehir merkezinde yapılan incelemelerde, engellilere yönelik olumlu bazı uygulamaların ve yapıların varlığına rağmen yine de bugün var olan yapısıyla Malatya'nın engelsiz bir şehir olmadığı ortaya çıkmaktadır. Engelliler açısından pek çok yapı, hizmet ve mekân erişilebilir durumda değildir. Ancak unutulmaması gereken nokta, engelsiz şehirlerin oluşturulmasının giderek daha fazla önem taşımaya başlamasıdır. Engelsiz şehirlerin oluşturulması yasal zorunluluğun yanında aynı zamanda vicdani de bir görevdir.

Engellilerin kullanımına uygunluk açısından Malatya şehir merkezi incelenmiş olmakla birlikte bilinen şudur ki şehrin hemen her köşesinde bir engellinin yaşıyor olmasıdır. Bu da sadece şehir merkezinin değil, şehrin tümüyle engelsiz hale getirilmesini gerektirmektedir. Bu zor görev yani engelsiz şehirler oluşturma, başta yerel yönetimler olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşları, özel işletmeler, sivil toplum kuruluşları, engelli dernekleri ve vatandaşların katkıları ile gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2011), “Standartlar”, http://www.ulasilabilirturkiye.gov.tr/index_dosyalar/Page886.htm. (28.03.2014)
- BM Engelli Hakları Sözleşmesi, (2008), Erişim Tarihi:20.05.2014. http://www.eyh.gov.tr/upload/Node/8137/files/bm_engellihaklarisozlesmesi.pdf
- Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği (2006). <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10589&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>. (21.05.2014).
- ENAT (European Network for Accessible Tourism) (2014), *Accessible cities*, <http://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.accessible-cities>. (27.06.2014).
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2008), *Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi Örnek Uygulama Rehberi*. Murat Öznaneci (Çev.), Ankara. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2013), *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği*, Resmi Gazete Tarihi: 20.07.2013 Resmi Gazete Sayısı: 28713, <http://www.eyh.gov.tr/tr/24694/5-45-Erisilebilirlik-Izleme-ve-Denetleme-Yonetmeliği> (02.07.2014).
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2014), *Yerel Yönetimler İçin Özürlülere Yönelik Fiziki ve Mimari Düzenleme Klavuzu*, <http://www.eyh.gov.tr/tr/8421/Ozurlulere-Yonelik-Fiziki-ve-Mimari-Duzenleme-Klavuzu> (28.03.2014).

- Engelliler Hakkında Kanun*. (2005). <http://www.mevzuat.gov.tr/> Mevzuat Metin /1.5.5378. pdf . (15.04.2014).
- Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği*. (2013). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9.htm>. (20.05.2014)
- European Commission. (2013). *European disability strategy 2010-2020*, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/disabilities/award/index_en.htm. (09.04.2014).
- European Commission. (2014), *Building together a barrier-free Europe*, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/20141107_draft_programme_edpd_2014.pdf. (19.03.2015)
- EVCİL, A. N., S.Yalın USAL (2013), "Engelliler ve Kent Ergonomisi: Kadıköy ve Üsküdar Meydanları Örnekleri", 19. *Ulusal Ergonomi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 27-28-29 Eylül 2013, Balıkesir, 239-249.
- JUNGE-REYER, I. (2007). "Preface", *Barrier-free Planning and Construction in Berlin, Berlin Senate Department for Urban Development*, http://www.stadtentwicklung.berlin.de/bauen/barrierefreies_bauen/download/handbuch/00_Barrierefreies_Bauen_gesamt_engl.pdf. (27.06.2014).
- KAPLAN H., Yüksel, Ü., Gültekin, B., Güngör, C., Karasu, N. ve M. Çavuş (Ed.), (2011), *Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı*, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- KAVAK, M. (2009), *Kentçi Ulaşım Üstyapı (Operasyon) Çalıştayı Yaya, Bisikletli ve Fiziksel Dezavantajlı Grupların Erişim ve Ergonomisi Sonuç Raporu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Malatya Haber Portalı, (2010), *Malatya'da Engelli Rampa Raporu Açıklandı*, <http://www.malatyam.com/Hbr-6711-Malatyada-Engelli-Rampa-Raporu-Aciklandi-tr.html>. (28.04.2014).
- Malatya Haber Saati, (2014), *Bedensel Engellilerin Sorunları Çözülemiyor*, <http://malatyahabersaati.com/bedensel-engellilerin-sorunlari-cozulemiyor>. (28.04.2014).
- Malatya Kent Konseyi Engelliler Merkezi, (2013), *Motaş, Engelliler İçin Yeni Kart Hazırladı*. http://www.malatyaengelliler.org/haber_detay.asp?haberID=129, (28.04.2014).
- Malatya 1 Gün, (2014), *Şikayet Gelirse Denetim Yaparız*, <http://www.malatyabirgun.com/sikayet-gelirse-denetim-yapariz.html>. (29.03.2014).
- MENDA, E., N. B BALKAN (2013). *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler (Yönetici Özeti)*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Otopark Yönetmeliği*. (1993). Erişim Tarihi: 14.03.2014. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4886&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>.
- Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği*, (1985), <https://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=mevzuat&Id=144>(15.03.2014).
- Sabah Gazetesi*, (2014), Engelli Dostu Konuta Teşvik, <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2014/03/15/engelli-dostu-konuta-tesvik>. (15.03.2014).
- ŞAHİN, F. (2011), "Önsöz", *Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı*, Kaplan H., Yüksel Ü., Gültekin B., Güngör C., Karasu N. M. Çavuş.(Ed.) Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- TURMEPA. (2010). *Alanya'da Engelsiz Plaj*. <http://www.turmepa.org.tr/icerik.Aspx?id=511>. (18.06.2014).
- TÜİK. (2010). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması Raporu*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayını.
- UNNATI.ORG. (2004), *Design Manual For A Barrier- Free Built Environment*, <http://www.unnati.org/pdfs/manuals/barrier-free-built-environment.pdf>, (23.03.2015).
- VENTER, C.J., BOGOPANE, H.I., RICKERT, T.E., CAMBA, J., VENKATESH, A., MULIKITA, N. N., MAUNDER, D. A. C., T. SAVILL, (2002). "Improving Accessibility for People with Disabilities in Urban Areas", <http://www.codatu.org/wp-content/uploads/Improving>

accessibility-for-people-with-disabilities-in-urban-areas-C.-VENTER-H.-BOGOPANE-T.-RICKERT.pdf. (09.04.2014).

3194 Sayılı İmar Kanunu. (1997), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf>. (25.05.2014).

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, (2004), [www.mevzuat.gov.tr/ Mevzuat Metin/ 1.5.5216.doc](http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.doc). (26.05.2014).

Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu

Yrd. Doç. Dr. Gülşen GERŞİL

Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, MANİSA

ÖZET

Küreselleşme süreciyle birlikte tüm dünya da görülen refah ve zenginliğin aksine yoksulluğun daha da derinleştiği yapılan uluslararası araştırmalarla belirlenmiştir. Günümüzde insan ihtiyaçlarının maddi boyutla sınırlı olmadığı, manevi nitelikteki boyutlarının da bulunduğu gerçeği göz ardı edilemez. Yoksulluk tanımının, söz konusu maddi nitelikte olmayan ihtiyaçların tatminini de içermesi, durumu daha da karmaşık hale getirmekte ve yoksulluğun tam bir tanımının bulunamaması zamana ve mekana göre, ya da çok boyutlu açıdan ele alınmasına göre farklılıklar göstermesinden kaynaklanmaktadır.

İnsan hakları çerçevesinde; insan olmanın gereği olan, yaşam ve özgürlük hakkı başta olmak üzere sağlık, eğitim, yiyecek, barınma ve toplumsal hizmetleri de içine alan; sağlıklı bir yaşam; yasanın koruyuculuğundan eşit olarak yararlanma İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin temellerini oluşturmaktadır. Yoksulluk sorununun küresel boyutta bir olgu olarak, sahip olunan bu hakları tehdit ettiği görülmektedir. Özellikle, yoksulluğun şiddetini yoğun olarak hissedilen dezavantajlı guruplar arasında kadınlar için bu durum kaçınılmazdır.

Kadınlar açısından, işgücü piyasasına katılımın düşük olması ve eğitim imkânlarının çok sınırlı olması, toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendirdiği kadın olma durumu, geleneksel kadın rol modeliyle yetiştirilmek, kadına gelir elde etmek için yeterli zaman kalmaması insan haklarından sınırlı yararlanmalarına neden olmaktadır. İşgücü piyasasının kadınlara yönelik ayrımcı tutumları da kadın yoksulluğunu artırmaktadır. Bütün bu faktörler, kadın yoksulluğunu ağırlaşmasına ve kuşaklar boyunca sürmesine, kalıcılılaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, kadın yoksulluğunu azaltabilecek en önemli unsur ise, kadınların çalışma hayatına daha fazla dâhil edilmesine (katılmasına) ilişkin sosyo-ekonomik politikalaradır.

Bu açıklamaların ışığında, yoksulluk olgusu ve kadının yoksulluğu kavramları ve önemi açıklandıktan sonra kadın yoksulluğunun nedenleri tesbit edilerek kadın yoksulluğunun ülkemizde ve dünyada hangi boyutlarda olduğu ve buna yönelik uygulanabilecek istihdam ve sosyal politikalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, İşgücü Piyasası

JEL Sınıflaması: I32, I38, J21

Poverty On A Global Scale And Women Poverty

ABSTRACT

As a result of the neo-liberal policies together with the globalization process, poverty in contrast with prosperity and wealth being seen in all over the world has still deepened has been identified by international researchs carried out. Today, the fact that the human needs are not only limited to material dimension but also there are their dimensions in spiritual qualities, cannot be ignored. Definition of poverty, also contains satisfaction of the so-called needs which are not in material quality, has the stituation further complicated and the failure to be found a completely definition of poverty stems from ranging according to time and space or being addressed in terms of multi-dimensionally.

In the framework of human rights; by virtue of being human; mainly the right to life and liberty, including health, education, food, shelter and social services; a healthy lifestyle; being entitled to equal protection of the laws form of the basis of Universal Declaration of Human Rights. As a phenomenon in the global dimension, the problem of poverty has been threatened these owned

rights has been observed. This situation is inevitable for especially women among disadvantaged groups who intensely feel the severity of poverty.

For women, labor market participation is low and educational opportunities are very limited, the state of being woman that social gender roles are shaped, being trained with the traditional female role model, sufficient time is not left to woman in order to generate income, have caused that they limited benefit from the human rights. Discriminatory attitudes towards women in the labor market also have increased the poverty of women. All of these factors, cause that the women poverty has been worsened, continued over the generations and been permanent. In this context, the most important factor that can reduce women poverty is socio-economic policies related to the inclusion of more women in working life.

In light of these statements, after explaining the incidence of poverty and women's poverty concepts and their importance, by determining the causes of women's poverty, what size women's poverty has in our country besides in the world and the employment and social policies that can be applied for it will be placed in this study.

Key Words: Globalization, Poverty, Women Poverty, Labor Market.

JEL Classification: I32, I38, J21

GİRİŞ

Yoksulluk ülkelerin sosyo-ekonomik yapısına, yaşanan coğrafyaya, kültürel özelliklere bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Yoksulluk her ne kadar gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu gibi görünse de son yıllarda gelişmiş ülkelerinde önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu nedenle yoksulluk evrensel boyutlarıyla geniş tartışma alanına sahip bir kavramdır.

Küreselleşme süreciyle birlikte üretim yapısında ve teknolojide önemli atılımlar gerçekleşmiş ve en zengin dönemi yaşandığı söylenen günümüz dünyasında, halen yer alan yoksulluk sorunu yıllardan beri önemini arttırarak korumuştur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksullukla çok ciddi bir sorun olarak mücadele edilmektedir. Yoksulluk, temelde bir az gelişmişlik sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorundur. 1980 ve 1990'lı yıllarda önemli bir artış gösteren yoksulluk, Avrupa'nın sosyal ve ekonomik birlikteliğini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Yoksulluğa ilişkin farklı tanımlamalar bulunmakla birlikte, küresel boyutta kadının istihdama katılımının artmasına karşın "kadın yoksulluğu" ülkeler açısından ciddi bir sorun olarak dile getirilmekte ve tartışılmaktadır.

Yoksulluğun sadece kadın yoksulluğu ile sınırlı olamayacak kadar önemli bir kavram olduğu bilinen bir gerçektir. Yoksulluk küresel bir boyuta ulaşmıştır. Çünkü yoksulluk sorunu günümüzde sermayenin sınır tanımadığı gibi ulusal sınırları çoktan aşmıştır. Bu durumda, yoksulluğun sınıfsal yapı ile sınırlandırılmayacağı çok açıktır. Bununla birlikte yoksulluğun cinsiyetle ilişkisi ve kadın yoksulluğunun nasıl ortaya çıktığı, buna ilişkin politikaların yoğun olarak tartışıldığı son günlerde, kadın yoksulluğunun boyutlarının belirlenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri, aile ve sosyal yaşamdaki sahip oldukları haklar ve kaynaklara erişim konusundaki farklılaşmalar nedeniyle yoksulluk sorununun irdelenmesinde kadın yoksulluğu önem kazanmaktadır.

A. KAVRAM OLARAK YOKSULLUK

Son yıllarda yoksulluğun elle tutulacak kadar hissedilmesi ve farklı kavramsallaştırılması beraberinde disiplinler arası tartışılması sonucunu doğurmuştur. Farklı kavramsallaştırılması yoksulluk tanımının güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Yoksulluğun göreceliliği; yoksulluk ölçütlerine göre değişebilmektedir. Bu ölçütler, koşullara, sosyo-kültürel yapıya, bireylere, ihtiyaçlara vb. göre değişmektedir. Yoksulluk araştırmalarında, geliştirilen politikalarından birincisi yoksulluk kavramını gelir ve tüketim algısı üzerinden ikincisi ise, yaşam koşulları (sağlık, beslenme, eğitim, sosyo- kültürel faaliyetler vb.) üzerinden tanımlanmaktadır(Öztürk ve Çetin, 2009:2666).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkeler için temel gereksinimler tanımlanmıştır. **Gelişmekte olan ülkeler** için, hazırlanan İnsanı Yoksulluk İndeksinde (HPI-1) beklenen yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal imkanlar gibi temel gereksinimlere yer verilmiştir. UNDP gelişmekte olan ülkeler için beklenen yaşam süresinde 40 yaşı baz almış ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluğun göstergesi (İGE) olarak değerlendirmiştir. Eğitime ilişkin yetişkinler arasında okuma-yazma bilmeme oranı; ekonomik ve sosyal imkanlar çerçevesinde ise sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus, günlük 1.25 \$ ile 2 \$ altında gelire geçinen ve ulusal yoksulluk düzeyinin altında kalan nüfusa ve 5 yaşın altında olup yeterli beslenemeyen nüfusa bakmaktadır (Şener, 2012: s. 53).

UNDP gelişmiş ülkeler için ise İnsani Yoksulluk İndeksi 2 (HPI-2)'yi hazırlamıştır. Burada 60 yaşından daha fazla yaşam imkanına sahip olmayan, işlevsel okuma yazma becerisi sınırlı nüfus, uzun dönem işsizlik oranları, ortalama gelirin % 50 sinden daha azına sahip ve günlük 4 doların altında ve günlük 11 doların altında bir gelire geçinen nüfus ölçüt olarak belirlenmiştir.

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. O halde yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır (Uzun, 2003, s.156). Kalkınma iktisatçısı Amartya Sen; yoksulluğu belirli bir asgari kabiliyeti devam ettirememesi şeklinde tanımlamaktadır. Sen yoksulluğu bir **“gelir azlığı”** ya da **“gelir yetersizliği”** olarak nitelendirmektense **“kapasite-yapabilme yetersizliği”** olarak tanımlamaktadır. Sen'e göre gelir, iyi bir yaşam sürdürmemizi sağlayan faktörlerden sadece biridir. Gelirin yaşam seviyesine yansıtılabilmesi için dört faktörün daha etkili olduğunu belirtmiştir: kişisel farklılıklar ve yapabilirlik engelleri, insanların farklı fiziksel özelliklere sahip olması (özürlülük, hastalık gibi) ihtiyaçlarını da farklılaştırmaktadır. Çevreye-doğaya ilişkin faktörler (iklim, vb), sosyal koşullar ve kişisel yapabilirlik, (kamusal hizmetler sağlık ve eğitime erişebilme, yaşanan ortamda şiddet olup-olmaması vb) ile farklılıkların ilişkisel görünimleri toplumlar, kültürler arasındaki algı ve değerlendirme farklılıklarıdır (Kardam, Yüksel; 2004; s.50).

Yoksulluk tanımının, yoksulluk düzeyinin, yoksulluk profilinin ve bunların zaman içindeki değişiminin doğru olarak belirlenebilmesi, yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulması, değerlendirilmesi ve başarılı bir şekilde

sonuçlandırılması bakımından önemli bir önkoşuldur (Şenses, 2003, s.61). Bu konuda tanım, kıstas ve ölçüm yöntemleri araştırmacılar ve bilim adamları tarafından ayrıntılı olarak ele alınmakla birlikte; sözkonusu tanım, kıstas ve yöntemler çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır.

B. YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI

İlk olarak 1978 yılında Diane Pearce tarafından kullanılan “*yoksulluğun kadınlaşması*” kavramı, sözkonusu yıllarda Amerika’da yoksulların 2/3’nün kadınlardan oluşması ve zaman içinde kadınların işgücüne katılım oranındaki artışa rağmen, 1950-70 yılları arasında kadınların ekonomik konumlarının giderek kötüleşmesine dikkat çekmek üzere kullanmıştır (Pearce, 1978; s.28-36). Pearce’dan sonra yapılan birçok çalışmada yoksul kadınların sayısının yoksul erkeklerin sayısının son derece üzerinde olmasının yanı sıra, yoksulluğun kadınlar ve erkekler tarafından farklı biçimlerde yaşandığını ortaya koymuştur.

1995 yılında 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı’nda da “*Yoksulluğun Kadınlaşması*” ifadesi yer almıştır. Dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşması kavramı Amerika’da yalnız yaşayan kadınların ya/ya da tek ebeveynli ailelerin (kadın+çocuk) daha yoksul olduğuna ilişkin ampirik çalışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler yoksulluğun kadınlaşmasını açıklamak için kullanılmıştır (Şener, 2012, 55).

Yoksulluk, sadece gelir ve fiziki kaynakların yetersizliği değil, aynı zamanda toplumsal mahrumiyet, güçsüzlük ve kaynakların dağılımındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır (Farrell ve Aherne, 2003,1).Yoksulluk konusu, birçok ülkede sektörel ve ulusal düzeylerde olduğu gibi, hane halkı ve toplumsal cinsiyet gibi mikro düzeylerde de ele alınmaktadır (Şenses,2003. 31).

Yoksulluk ile gelir dağılımı yapısı, bölgesel gelir farklılıkları, işgücü, cinsiyet, eğitim, gibi bazı demografik unsurlar arasında ilişki kurulduğunda; yoksul kitlenin; önemli bir kısmını kadınların oluşturduğunu söylemek mümkündür. Cinsiyet açısından, kadınların, toplumsal yaşamdan uzak ve / veya geri planda olmaları, (özellikle eğitim ve çalışma yaşamından uzak olmaları) gelir dağılımında en yoksul kitle olması sonucunu doğurmaktadır (Dansuk, 1997,95-96).

C. KADIN YOKSULLUĞUNUN NEDENLERİ

Yoksulluk olgusu çok eskiden beri var olan önemli bir sorundur. Şüphesiz günümüzde yaşanan küreselleşme olgusu, bu sorunun gittikçe büyümesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte piyasa odaklı yaklaşımların tüm dünyaya hakim olması sebebiyle yapılan özelleştirmeler ve artan rekabet,yüksek işsizlikle sonuçlanmıştır. Bir yandan teknolojik gelişmelere bağlı olarak insan gücünün yerini, yeni makinelerin ve bilgisayarların alması, diğer yandan ekonomik politikalar sonucunda kaynakların dengesiz dağılımı, insanların daha da yoksullaşmasına ve bazı kesimlerin en temel gereksinimlerini bile karşılayamamasına neden olmuştur (Olufemi, 2000: 225).

Öncelikle eğitimsiz ya da düşük eğitim olmak üzere, kadınların bazı kaynaklara ulaşmadaki mahrumiyetleri, kadınları zor şartlar altında çalışmaya zorlamaktadır. Endüstride çalışan kadınların büyük bir çoğunluğunun enformel sektörlerde kayıt dışı ve sosyal güvencesiz istihdam edildiği çok bariz bir şekilde görülmektedir. Kadınların eğitim düzeyinin erkeklere göre düşük olması, ticaret hakkında fazla bilgi sahibi olmamaları ve ev içi sorumlulukların çoğunlukla kadınlar tarafından yerine getirilmesi kadınların iş olanaklarını kısıtlayan etmenlerdir (Ersoy ve Şengül, 2002: 65).

Toplumsal cinsiyet temelli, yani kadın-erkek eşitsizliğine dayanan ayrımcılık ise hemen hemen her toplumda görülmektedir. UNDP'ye göre toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bütün ülkelerde görülmekte; ancak ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Şenses, 2006: 174). Kadın-erkek eşitsizliğinin, gelişmiş ülkeler dahil, bütün dünyada hala mevcut olduğu belirtilmektedir. Yönetici konumunda bulunan kadınların oranının çok düşük olduğu, yönetici konumunda bulunsalar bile, kadınların erkeklere oranla daha az ücret aldıkları ve daha az kariyer şansına sahip oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca, Avrupa ülkelerinde bile yönetici konumunda bulunan kadınların oranının sadece %8 gibi çok düşük bir seviyede bulunduğu vurgulanmaktadır. Kadın-erkek eşitsizliğinin nedeni olarak kadınların %40'nın yarım gün çalışması, bir kısmının çocuk sahibi olması ve işgücünde daha az verimli olmaları gibi etmenlerde göstermektedir (Açıkgöz, 2010, 53).

Son yıllarda yaşamımızın adeta sıradan bir parçası haline gelen ekonomik krizler ve özellikle 2008 küresel finans krizi sonucunda dünyada yaşayan yoksul insan sayısı oldukça artmıştır. Özellikle kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar, hem onların yetersizliklerinden hem de mevcut sistemlerin sosyo-ekonomik yapılarından kaynaklanmaktadır. Yoksul kadınların çeşitli mahrumiyetleri içeren yetersizlikleri, kişisel tercihlerin sonucu olarak ortaya çıkmış değildir. Aileleri tarafından veya ekonomik nedenlerle okula gidemeyen kadının okuma yazma bilmemesi doğaldır. Yada aynı işi yaptığı halde erkeklerden daha düşük ücret alan kadının durumunun kişisel tercihler sonucu ortaya çıktığı söylenemez. Kadınların böylesi olumsuz durumları yaşamaları, büyük ölçüde geleneksel ya da mevcut toplumsal yapıyla ilgilidir. Bu durum, çeşitli mahrumiyetler çerçevesinde sürüp giden bir yoksulluk döngüsünü oluşturmaktadır (Şenses, 2006: 210).

Bu noktadan yola çıktığımızda kadın ve erkeğin birlikte yaşadığı hanede kadınlar yoksulluğu eğitim, sağlık, meslek edinme ve kararlara katılma noktasında daha derinden yaşamaktadır. Eğitim olanaklarından yoksun, mesleği olmayan, enformel sektörde çalışan, sosyal güvence kapsamı dışına itilen, korumasız hem "kadın" hem de çoğu kez bir "eş" ve "anne" olmanın getirdiği yükün altında yaşamını sürdürmek zorunda kalan kadın için yoksulluk, kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Duyan, 2010:20).

D. SOSYAL DIŞLANMA VE KADIN YOKSULLUĞU İLE İLİŞKİSİ

Sosyal dışlanma kavramının doğuşu 1960'lı yıllarda Fransa'da gerçekleşmiştir. Bu dönemde, sosyal aktörler yoksullardan ideolojik ve üstü kapalı olarak dışlanmış olarak söz etmişlerdir (Sapançalı, 2005a: 13). Zamanla Fransız kökenli olan bu kavram Avrupa'daki diğer ülkelerde de büyük ilgi toplamış ve 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği literatürüne girmiştir (Atkinson ve Davoudi, 1999: 226-227). AB'deki yaygın kullanımı ile birlikte küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar çerçevesinde; 1990'lı yılların sonu ve 2000'lerin başından itibaren değişen ekonomik ve sosyal yapı içinde bu kavram sosyal koruma literatüründe hızlı ve etkili bir biçimde yerini almıştır (Gökbayrak, 2005).

Sosyal dışlanma kavramı; toplumsal düzeyde, yetersizlik, sosyal uyumu ve bütünleşmeyi ifade ederken, bireysel düzeyde ise toplumdaki sosyal aktivitelerde yer alma yetersizliği ile anlamlı sosyal ilişkiler kuramamayı kapsamaktadır. Kavram dinamik olmasının yanında çok boyutlu ve ilişkişel bir terimdir (Şahin, 2010, 71).

Sosyal dışlanma Tanımları incelendiğinde; Onların farklılıklarına rağmen, sosyal dışlanma tanımları içinde özelliklere sahip ortak, başka hangi kavramlar (örneğin yoksulluk ayırırsak) bulunmaktadır. Özellikle kalkınma ve sosyal politika açılarından, sosyal dışlanma özelliklerine baktığımızda:

- Sosyal dışlanmayı yansıtan **toplumsal bütünleşme karşısında**, olarak tanımlanır. Toplumun parçası olmanın algılanan önemi, entegre ediliyor.

- Bu **çok boyutlu** bir kavramdır. Bu dışlanma (yoksunluk) ekonomik, sosyal ve siyasal alanı içermektedir. Bunun kaynağını analiz edersek bununda ötesinde tahsis mekanizmaları ve **güç ilişkilerini, ajansı, kültür ve sosyal kimlik** içerir.

- Sosyal dışlanma durumunda devlete başvurabilirsiniz, ancak **süreçler**, insanlar hariç hangi mekanizmaları genelleme, **kurumları** Odak üzerinde etkinleştirmek ve insan etkileşimi sınırlamak anlamına gelir (Haan 1998:12-13).

Sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk arasındaki ilişki tartışmalıdır. Çünkü kimilerine göre **sosyal dışlanma yoksulluk kavramının yeniden adlandırılmasından** başka bir şey değilken kimilerine göre ise **yoksulluktan farklı olarak geniş, ilişkişel, dinamik ve çok boyutludur**. Sosyal dışlanma kavramı, klasik yoksulluk çalışmalarından oldukça farklı seyir gösterirken son zamanlarda çok boyutlu göstergeler baz alınarak yapılan yoksulluk çalışmaları ile paralelik göstermektedir. Sosyal dışlanmanın yoksulluğa neden olması mümkün olduğu gibi yoksulluk da sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir.

Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve malvarlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler ve politik haklardan yaralanamamak ve politik karar alma mekanizmalarına katılamamak gibi politik nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerden bir ya da birkaçı neticesinde dışlanmaya maruz kalan birey, toplumsal ve bireysel

düzeyde birtakım sorunlarla karşılaşmakta ve eşitsizliğe maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelire ve mal varlığına sahip olmayanlar, uzun süreli işsizler, yaşlılar, engelliler ve kadınlar gibi sosyal dışlanma riski altındaki bireyler korunmaya ve sosyal politikalar aracılığıyla desteklenme ihtiyacı içindedir (Şahin, 2010, 71).

Sosyal dışlanma ve yoksulluk sıkça birbiri yerine geçebilen veya aynı anlama gelebilen kavramlar gibi görülmekte ve kullanılmaktadır. Ancak, sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan daha geniş bir anlamı olduğu söylenebilir (SPIU, 2000, 3) Çünkü, dışlanmış kişiler her zaman yoksul kişiler değildirler, örneğin göçmenler, azınlıklar, belirli kadınlar ve çocuklar gibi bazı kişiler yoksul olmamakla birlikte toplumdan dışlanmış olabilmektedirler (Atkinson ve Davoudi,1999, s.9). Yoksulluk sınırının çok altında kalıpta, rahat sayılabilecek bir yaşam süren, işgücü piyasasına katılabilen, bazı fiziksel kaynaklara ulaşabilen insanlar olabileceği gibi, bu sınırın çok üstünde olup da sağlık, eğitim, demokrasi, medeni ve sosyal haklar gibi geleneksel gelir ve tüketim harcaması dışında kalan kriterlere göre, çok daha yoksun sayılabilecek insanlara rastlanabilmektedir (Bhalla-Lapeyre, 2001,96).

Sosyal dışlanma yoksulluğa göre daha dinamik, çok yönlü ve metodolojik bakımdan çoğul bir kavramdır. Bu yönden sosyal dışlanma hem yoksulluğun bir nedeni, hem de bir sonucu olabilir. Sosyal dışlanma, sosyal sorunların analizinde yeni bir yaklaşımdır. Gelir ve tüketim boyutuyla bakıldığında açıkça yoksulluk yaklaşımına ek bir anlam katmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluk daha geniş anlamda değerlendirildiğinde göreceli yoksulluk veya insani yoksulluk çerçevesinde ele alındığında, bu iki kavram (yoksulluk ve sosyal dışlanma) önemli ölçüde iç içe geçmekte ve aralarındaki temel farklılıkları ortaya koymak güçleşebilmektedir. Hatta bazı durumlarda, sosyal yaşama katılım yetersizliği anlamında sosyal dışlanmanın ayrıntılı bir yoksulluk kavramı içerisinde değerlendirildiği de görülmektedir. Bu bağlamda, yoksulluk kavramına bakış açısı bu iki kavram arasındaki ayırımı ve ilişkiyi belirlemektedir (D. O'Brien, J.Wilkes, A. De Haan, S. Maxwell,2002,55).

E. TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞU

Dünyanın en önemli sorunlarının başında yer alan yoksulluk, son yıllarda en çok kadınları etkilemektedir. Yoksulluk denince ilk akla kadınlar gelmektedir. Genel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere, emek piyasasında başta ücretler olmak üzere erkeklerden daha az ücret almakta, mülkiyet sahipliği, farklı toplumsal çevre ve hatta yaşadıkları evlerde dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Kadın yoksulluğu beraberinde çocuk yoksulluğunu da ortaya çıkarmakta ve kadınlar küresel yoksulluğun öncelikli mağdurları haline gelmektedirler.

Kadın yoksulluğunun psikolojik ve sosyolojik boyutları çok önemlidir. Özellikle kadının birincil görevinin çocuklarının ve eşinin bakımı olduğu algısı üzerine kurulan toplumlarda kadın yoksulluğu gelecek nesillere aktarılmaktadır. Kadınların yoksulluğu, onları ekonomik açıdan eşlerine bağımlı hale getirmekte,

çoğu zaman hayatları ile ilgili kararları bireysel alamamalarına neden olmaktadır. Tablo 1, Türkiye'deki kadınların yoksulluk verilerini göstermektedir.

Tabloya 1 göre, Türkiye'de kadın yoksulluğu 2002 de yaklaşık %27,19'larda iken 2009 da %19,03'lere düşmüştür. Kentsel kesimde kadınların yoksulluk oranında oldukça önemli düşüş görülmesine rağmen, kırsal kesimdeki kadınların yoksulluk oranlarında oldukça önemli oranlarda artış görülmektedir. En son açıklanan 2009 yılı rakamlarına göre Türkiye'de kadınların yoksulluk oranı %19,03'tür ve bu oran kentlerde %9,26 iken kırsal kesimdeki kadınların yoksulluk oranı %40,15'tir.

Tablo 1. Kadınlarda Yoksulluk Oranı (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	27,19	28,31	25,98	21,01	18,27	18,26	17,52	19,03
Kent	22,03	22,29	16,87	12,89	9,76	10,34	9,62	9,26
Kır	34,92	37,65	40,79	34,03	32,32	35,95	35,29	40,15

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=41

Tablo 2'de kadınların daha çok kentsel alanlarda işsiz kaldıkları görülmektedir. Özellikle kırsal alandan kentsel alanlara göç eden ailelerde kadın işsizliği artmaktadır. Kırdan kente göç eden kadının eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle istihdama katılımı oldukça güçtür. Kadın kırsal alanda "ücretsiz aile işçisi", iken kentsel alanlarda istihdam dışı kaldığı gözlenmektedir (Selamoğlu ve Lordoğlu 2006:207-208).

Tablo 2. Kadın ve Erkek İşsiz Sayısı (Türkiye - Kent - Kır)

	Türkiye	Kent	Kır
Kadın	954.000	820.000	134.000
Erkek	1.572.000	1.187.000	384.000

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları, www.tuik.gov.tr

*2013 yılı Mayıs dönemi verileri kullanılmıştır.

Tablo 3'de Kentsel alanlarda işsizlik oranları cinsiyet açısından incelendiğinde erkek-kadın işsizlik oranları arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. 2000'de erkek işsizlik oranları %7.8 iken kadın işsizlik oranı %13.0 arasında değerler alırken, 2013'de erkek işsizlik oranlarının %8.8 iken kadın işsizlik oranlarının %15.0 arasında değiştiği görülmektedir. Bu farklılık kadınların kentsel emek piyasalarındaki güç konumlarının bir göstergesidir. Kadınların işsizlik oranlarının daha yüksek oluşu kadınların kentsel işgücü piyasalarında yeterli istihdam imkânlarına sahip olmamalarının bir sonucudur.

Tablo 3. Yıllara Ve Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%) (Türkiye-Kent-Kır)

Yıllar	Türkiye		Kent		Kır	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2000	6.6	6.3	7.8	13.0	4.9	2.0
2001	8.7	7.5	10.3	16.6	6.5	1.7
2002	10.7	9.4	13.0	18.7	7.3	3.0
2003	10.7	10.1	12.6	18.3	7.9	4.2

2004	10.5	9.7	12.5	17.9	7.3	3.2
2005	10.3	10.3	11.6	17.0	8.1	4.2
2006	9.7	10.3	10.9	16.4	7.6	4.3
2007	9.8	10.3	10.7	16.0	8.2	4.1
2008	11.0	14.3	11.6	16.6	8.7	4.3
2009	9.2	14.3	15.3	20.4	10.7	5.3
2010	13.9	13.0	12.6	18.7	8.7	4.6
2011	9.2	11.3	10.2	16.5	7.0	3.6
2012	8.5	10.8	9.4	15.5	6.5	3.5
2013*	8.0	10.7	8.8	15.0	6.3	3.9

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları . www.tuik.gov.tr

*2013 yılı Mayıs dönemi verileri kullanılmıştır.

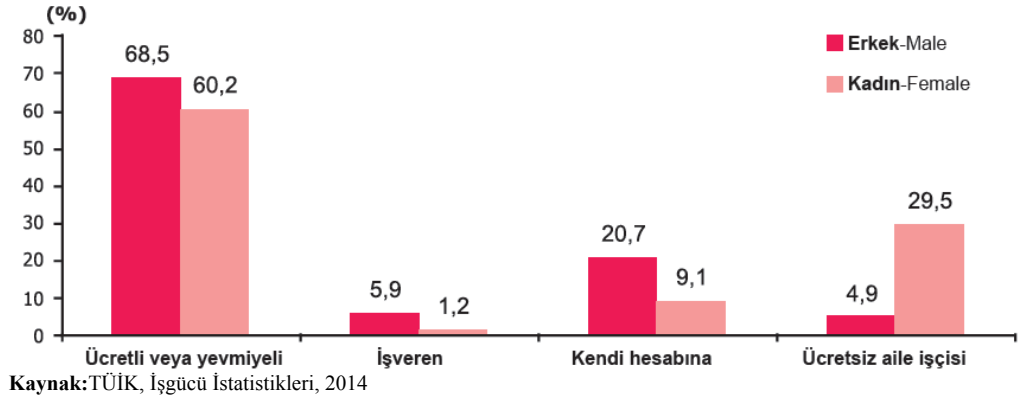
Her ne kadar ülkemiz vatandaşlarının yarısından fazlası "*evlilikte eşlerin her ikisinin de çalışması*" görüşünü desteklese de buradan hareketle emek piyasalarında işverenler nezdinde kadın işgücüne karşı ayırımcı bir bakış açısının olduğu bir gerçektir. Bunun en önemli göstergesi ise ücret eşitsizliğidir. Ayrıca kentsel alanlarda kadın işgücünün istihdam edildiği sektörlerde istihdamın zaman içinde yeterince büyümemesi de kadınları dezavantajlı konuma düşürebilmektedir (Biçerli 2004:258-259).

Tablo 4. Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasası Verileri (15 +Yaş)

Yıllar	Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus (bin kişi)	İşgücü (binkişi)	İstihdam edilenler (bin kişi)	İşgücüne katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)
2006	25.080	5.916	5.258	23,6	21,0	11,1	17,9
2007	25.480	6.016	5.356	23,6	21,0	11,0	17,3
2008	25.855	6.329	5.595	24,5	21,6	11,6	18,1
2009	26.317	6.851	5.871	26,0	22,3	14,3	21,9
2010	26.740	7.383	6.425	27,6	24,0	13,0	20,2
2011	27.273	7.859	6.973	28,8	25,6	11,3	17,7
2012	27.773	8.192	7.309	29,5	26,3	10,8	-

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri-2012, www.tuik.gov.tr

Türkiye’de çalışma çağındaki kadınların yaklaşık üçte biri işgücünü arz etmektedir. Tablo 4’de İşgücüne katılma oranları 2006-2012 yılları arasında artış göstermesine rağmen bu oran hâlâ çok düşüktür . 2006 yılında da % 26,3 iken 2012 yılında %29,5’dir. Yine işsizlik oranı incelendiğinde 2006 yılında 11.1 iken 2012 yılında % 10,8’dir. İşgücü piyasasında tarım dâhil işsizlik oranı ile tarım dışı işsizlik oranı arasında her zaman farklılıklar bulunur. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere kadınların istihdam edilme durumlarının yoksulluklarını azaltmadığı sonucuna varılmaktadır. Tarımla uğraşan veya kendi işi olan ailelerde kadınların karın tokluğuna çalıştıkları (ücretsiz aile işçisi), gelir dağılımının ve kullanımının aile reisinde olduğu düşünüldüğünde kadın istihdam oranlarının gerçeği yansıtmadığı açıktır.

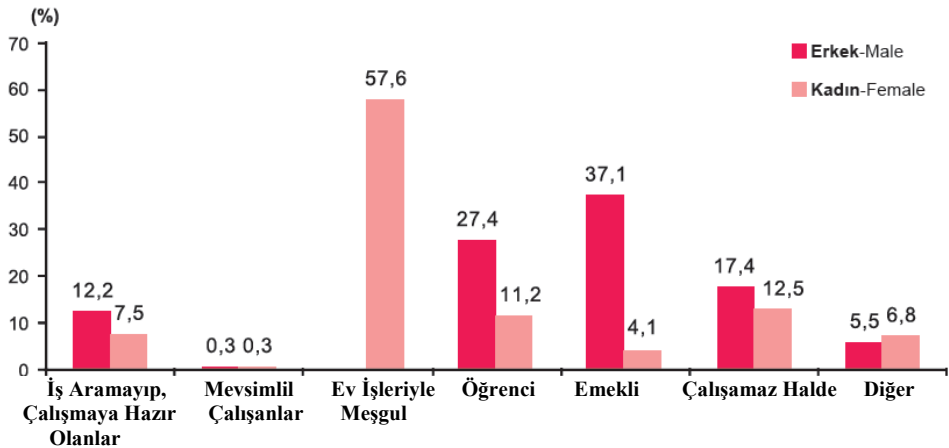
Grafik 1: İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumu

Grafik 1’de de görüldüğü üzere 2014 yılında çalışan kadınların yaklaşık üçte biri ücretsiz aile işçisidir. Ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan kadınların oranı % 60,2 iken kendi hesabına çalışan kadınların oranı % 9,1’dir. Aynı dönemde ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan erkeklerin oranı % 68,5’dir. Kendi hesabına çalışan erkeklerin oranı % 20,7’dir

Grafik 2’de Kadının işgücüne katılmama nedenleri incelendiğinde, 2014 yılı verilerine göre % 57,6 kadının “*ev işleri ile meşgul olma*” durumunu sebep olarak gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Yine Kadının işgücüne katılmama nedenleri arasında “*diğer nedenler*” % 6,8’dir. Bu durum Türkiye’de kadınının “*ev hanımı, çocuklarının annesi, erkeğin eşi*” rollerine olan bakış açısının 2014’da da değişmediğini göstermektedir.

Grafik 2: İşgücüne Dahil Olamama Nedenleri, 2014

(15+Yaş)

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014, s.79.

2014 Yılında işgücüne dahil olmayan erkeklerin % 37,1'u emekli, % 27,4'ü öğrencidir. Aynı dönemde işgücüne dahil olmayan kadınların % 57,6'sı ev kadını, %11,2'si öğrencilerden oluşmaktadır.

Kadınların işgücüne katılımı ekonomik veya ekonomik olmayan nedenlere dayanabilir. Ekonomik nedenler; kadının yaşlı ve çocuk bakımı, ev işleri gibi hizmetleri dışarıdan satın aldığı anda ortaya çıkacak maliyet ile çalıştığı anda elde etmeyi umduğu gelirin karşılaştırılmasında kendini gösterir. Çalışılarak kazanılan gelir ev hizmetlerini dışarıdan satın almaya kıyasla düşük kalıyorsa, çalışmak cazip olmayacaktır. Bu hesaba yol masrafları ile çalışma kayıtlı ise sosyal hakların getirisi eklenebilir. Çalışmanın getirisi ne kadar yükselirse kadının çalışma yaşamına katılma durumunun o kadar yüksek olduğunu hemen tüm ekonometrik araştırmalar doğrulamıştır. Çalışmanın getirisi eğitim düzeyinin yani sahip olunan beşeri sermaye düzeyinin bir fonksiyonudur. Daha iyi eğitim, daha yüksek verimlilik, ise daha yüksek gelir demektir. Böylece yüksek eğitim seviyesine sahip kadınlar daha yüksek gelir elde edecek, böylece çalışmanın getirisi artacaktır. Bir başka deyişle eğitim seviyesi yüksek kadınların işgücüne katılım oranlarının daha yüksek olması beklenen bir durumdur.

Ekonomik olmayan faktörler ise kültürel (toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun çalışan kadına bakışı vs.) ya da psikolojik (biyeyin çalışmaktan duyduğu haz) unsurlar olabilir (Gürsel vd. 2011:2). Kadın yoksulluğunu azaltabilecek olan en önemli unsur ise, kadınların çalışma hayatına daha fazla dâhil edilmesine dair sosyo-ekonomik çalışmaların yapılmasıdır.

F. DÜNYADA KADIN YOKSULLUĞU

Küreselleşme süreciyle birlikte uygulamaya konulan neo-liberal politikalar, sermaye birikim modelleri ve yeniden yapılanma süreci adı altında hayata geçirilen bir dizi politikalar, gelişmiş kapitalist ve az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların yaşam koşullarını olumsuz etkilemiştir. Piyasa ilişkilerinde görülen yeni neo-liberalleşme süreci, devlet girişimciliğinin özelleşmesi, hükümet harcamalarının daraltılması, eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı gibi toplumsal hizmetlerin maliyetinin artması; işsizlik, düşük ücretler, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış, sadece İşçilerin ve ailelerinin yaşam düzeyini ve kalitesini bozmakla kalmamış, bu hanelerde yaşayan kadın ve çocukların daha çok yoksullaşmasına neden olmuştur.

Küreselleşmenin yoksulluğu azalttığı görüşleri, Dünya Bankası verilerini kullanarak 1981 yılından bu yana (günlük 1,25 ve 2 dolar gelire göre) yoksulluk oranlarında önemli azalmalar olduğu, küreselleşmeyi yoksulluğu azaltan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Ancak, yine Dünya Bankası tarafından, yoksulluğun evrenselliği dikkate alınarak ve satın alma gücü paritesindeki farklılıklar da düşünülerek mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günlük 1 \$, Türkiye'nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri ve Latin Amerika ülkeleri için 4 \$, gelişmiş ülkeler için ise 14,40 \$ olarak belirlenmiştir (Demiral vd., 2007: 4, Memiş;2014, s.158). Tablo 1'de de görüldüğü üzere küreselleşme yoksulluğu azaltmamış tam tersine arttırmıştır.

Tablo 5: Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2008 ,Satın Alma Gücü Paritesi İle)

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$
Malavi	830	Norveç	58500
Togo	820	Singapur	46940
Mozambik	770	ABD	46870
Sierra Leone	750	İsviçre	46460
Orta Afrika Cum	730	Hong Kong	43960
Nijer	680	Avusturya	37680
Eritre	630	İrlanda	37350
Brondi	380	Danimarka	37280
Liberya	300	Kanada	36220
Kongo Demç Cum.	290	Finlandiya	35660

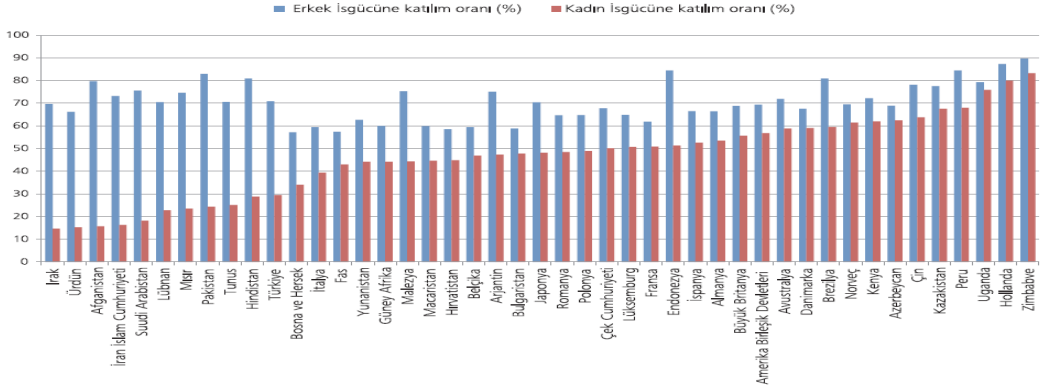
Kaynak: Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2008 ,Satın Alma Gücü Paritesi İle). Dünya Bankası, Dünya Gelişme Raporu 2010.

Tabloda 5’de, en yoksul ve en zengin 10 ülkenin kişi başına düşen GSMH rakamlarını göstermektedir. Kişi başına düşen milli gelirin en düşük 290 dolar ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti iken en yoksul ülkeler sıralamasında bu oranın en yüksek olduğu 830 dolar ile Malavi’dir. En zengin ülke sıralamasında en yüksek kişi başına düşen milli gelir ise 58500 dolar ile Norveç’tir. Norveç ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti’ne bakıldığında oranlar arasında uçurum göze çarpmaktadır. GSMH bakımından dünyanın en zengin bölgesi en yoksul bölgesinden yaklaşık 200 kat daha büyüktür. Böylece yoksulluğun küresel boyutu, ülkeler arasında inanılmaz bir gelir uçurumu olduğu gözler önüne serilmektedir.(Taş, Özcan, 2012, s.426)

1. Dünyada Kadının İş Gücüne Katılım

Kadının işgücü piyasasındaki konumu küresel boyutta incelendiğinde, işgücüne katılım oranının 2012 yılında % 51,1 olduğu 2006 yılına kıyasla % 1,1 oranında bir düşüş gerçekleştiği görülmektedir. Dünyada erkeklerde iş gücüne katılım oranı ise 2012 itibariyle % 77,1 olup 2006 yılına göre % 0,7 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı 2012 itibariyle % 29,5 olarak gerçekleşmiştir ve bu oran izleyen grafik 1’den de görülebileceği gibi diğer ülkelere kıyasla oldukça düşüktür. Ancak grafik 2’de Avrupa Birliği üye ülkeleri ile kıyaslandığında, Türkiye’nin kadın istihdamında 2006’dan bu yana en yüksek gelişim gösteren ikinci ülke olduğu görülmektedir. Dünya genelinde kadınların işgücüne katılımında ve istihdamında bir düşüş yaşanırken, Türkiye’deki bu gelişmeler önemli görülmelidir (Türkonfed,2014, s.27).

Grafik 1: Seçilmiş Ülkelerde Cinsiyete Göre İş Gücüne Katılım Oranı, 2012, +15 Yaş Grubu (%)

Kaynak: ILO, KILM 7th edition. (Erişim tarihi:30.10.2013); Türkonfed(2014), İş Dünyasında Kadın: Cilt 2, s.27

2. Dünya’da Kadın İşgücü Talebi

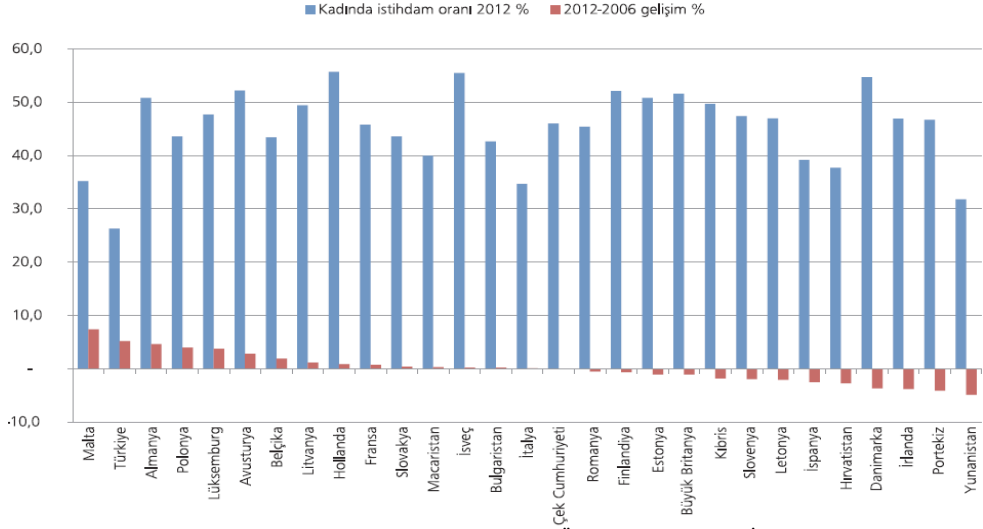
Ekonomi literatüründe kadın işgücü arzının kalkınma süreci boyunca “U” şeklinde bir davranış gösterdiği kabul edilir. Kısaca, tarımın yoğun olduğu toplumlarda kadın işgücüne katılımının yüksek olacağı, sanayileşme ve kent nüfusun artışı ile birlikte ilk olarak kadın işgücü arzının azalacağı, sanayileşmenin ve kentleşmenin olgunlaşmasıyla birlikte ise kadın işgücü katılımının artışa geçeceği öngörülmektedir.

Grafik 2’de ülkelerin 2006-2012 yılları arasında Avrupa Birliği üye ülkeleri ile kıyaslandığında kadın istihdamındaki en yüksek gelişim %5,2 puanlık artışla Malta’dan sonra Türkiye’de olmuştur. Yunanistan başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde kadın istihdamında 2006 yılına göre düşüş yaşanmıştır.

Grafik 3’de, dünyada bölgeler bazında kadın istihdamının sektörlere göre dağılımı incelenmektedir. Kadınların tarım sektöründeki istihdam payı gelişmiş ekonomiler ve Avrupa Birliği ülkelerinde en düşük seviyede iken, bu oran %68 ile Güney Asya bölgesinde en yüksek değere ulaşmaktadır.

Kadının hizmet sektöründeki istihdam payı ise tam tersi bir durumu göstermektedir. Gelişmiş ekonomiler ve Avrupa Birliği ülkelerinde hizmet sektörü kadın istihdamında %86 gibi yüksek bir orana sahipken, Sahra-altı Afrika ve Güney Asya bölgelerinde hizmet sektörünün kadın istihdamındaki payı sırasıyla %31 ve %16 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Kadın İstihdamı ve 2006 Yılına Göre Gelişim (+15 Yaş Grubu (%))

Kaynak: ILO, KILM 7th edition. (Erişim tarihi:30.10.2013); TÜRKONFED (2014), İş Dünyasında Kadın: Cilt 2, s.28

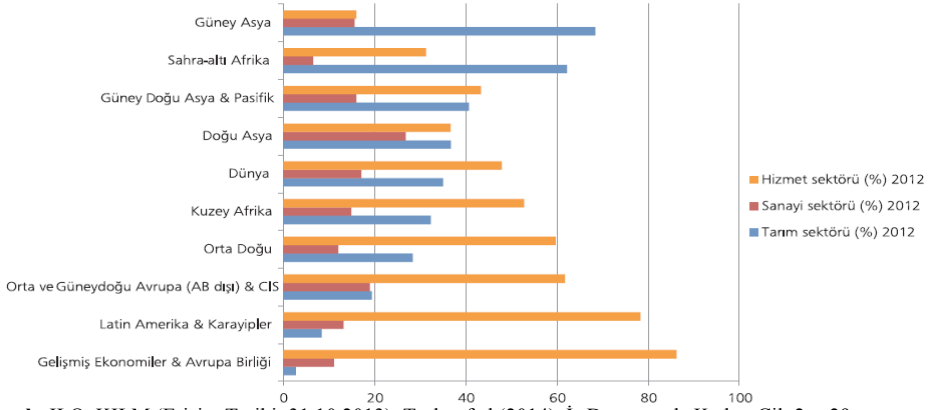
Sanayi sektöründe kadın istihdamının ise tüm bölgelerde ortalama bir seyirde olduğu söylenebilmektedir. Bu sektördeki en yüksek istihdam payı ise %26 ile Doğu Asya bölgesindedir. Burada dünyada bölgeler bazında kadın istihdamının sektörel dağılımının tarım ve hizmet sektörleri paylaşımına göre farklılık gösterdiğini, sanayi sektörünün bu paylaşımında etkisinin daha düşük kaldığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Türkiye'nin diğer ülkelere göre kadın istihdamındaki yeri işgücüne katılım oranlarıyla paralellik göstermektedir. Grafik 3'de kadın istihdamının sektörel dağılımı verilmiştir. Türkiye gibi kadının işgücüne katılım oranının çok düşük olduğu ülkelerde kadınların en yoğun istihdam edildiği sektör tarımdır. Kadının istihdama katılım oranı ülkeler dahilinde arttıkça kadın istihdamının sektörel dağılımına paralel olarak tarımdan hizmet sektörüne kaymaktadır. Sanayi sektöründe istihdam edilen kadınların toplam kadın istihdamına oranı neredeyse hiç bir ülkede yüzde 30'un üstünde değildir.

Grafik 3'de dünyada bölgeler bazında kadın istihdamının sektörlere göre dağılımı incelendiğinde kadınların tarım sektöründeki istihdam payı gelişmiş ekonomiler ve Avrupa Birliği ülkelerinde çok en düşükken, bu oran %68 ile Güney Asya bölgesinde en yüksek değere ulaşmaktadır. Kadının hizmet sektöründeki istihdam payı ise tam tersi bir durumu göstermektedir. Gelişmiş ekonomiler ve Avrupa Birliği ülkelerinde hizmet sektörü kadın istihdamında %86 gibi yüksek bir orana sahipken, Sahra-altı Afrika ve Güney Asya bölgelerinde hizmet sektörünün kadın istihdamındaki payı sırasıyla %31 ve %16 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe kadın istihdamının ise tüm bölgelerde ortalama bir seyirde olduğu görülmektedir. Bu sektördeki en yüksek istihdam payı

ise %26 ile Doğu Asya bölgesindedir. Burada dünyada bölgeler bazında kadın istihdamının sektörel dağılımının tarım ve hizmet sektörleri paylaşımına göre farklılık gösterdiğini, sanayi sektörünün bu paylaşımında etkisinin daha düşük kaldığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Grafik 3: Dünyada Bölgeler Bazında Sektörlere Göre Kadın İstihdamı, 2012 (%)

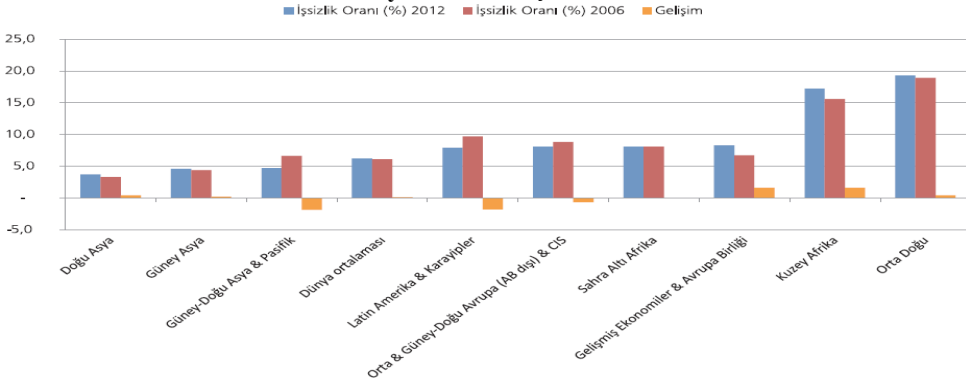
Kaynak: ILO, KILM (Erişim Tarihi: 31.10.2013); Türkonfed (2014), İş Dünyasında Kadın: Cilt 2, s.29

Sektör açısından incelendiğinde, Türkiye’de tarım büyük oranda küçük aile işletmeleri çevresinde toplandığı için tarım sektöründe istihdam edilen kadınların hemen hepsi “*ücretsiz aile işçisi statüsü*” dir. Ülkeler içinde tarım sektörünün kadın istihdamındaki payının azalmasıyla ücretsiz aile işçiliğinin yerini ücretli ve maaşlı çalışma almaktadır.

4. Dünya’da Kadınların İstihdam Profili

İstihdamla mücadelede kısmi süreli çalışma oldukça etkilidir. Ancak Türkiye’de kısmi süreli çalışmanın yeterince uygulanamaması; kadınların evde ve işte geçen zamanı etkin biçimde kullanabilmeleri ve kısmi süreli işleri bulmalarını oldukça güçleştirmektedir. Bu durum, kadın istihdamının düşmesine ve kadının işsiz kalma oranını artmasının nedenleri arasında yer almaktadır.

Grafik 4 : Dünyada Kadın İstihdam Oranları

Kaynak: Kaynak: ILO, KILM 7th edition. (Erişim tarihi:31.10.2013); TÜRKONFED (2014), İş Dünyasında Kadın: Cilt 2, s.31

Grafik 4’de, 2012 yılında Dünyada kadınların işsizlik oranı % 6,2 gerçekleşirken, 2006 yılına göre % 0,1 artış göstermiştir. En yüksek değer ise Orta Doğu bölgesinde %19,3’dür. Bölgeler bazında 2006 yılından 2012 yılına işsizlikteki artışa incelendiğinde ise gelişmiş ekonomiler ve Avrupa Birliği bölgesi ile Kuzey Afrika bölgesi %1,6 oranı ile en yüksek artışın olduğu bölgeler olarak görülmektedir.

5. Kadının Eğitimi ve İşgücü Piyasaları ile İlişkisi

Türkiye’de halihazırda, TÜİK tarafından açıklanan 2012 Hane İş Gücü Anketi’ne göre, 15-19 yaş arası kadınların %58,4’ü ve erkeklerin %61,4’ü okula gitmektedir. 2009’da daha yüksek olmasına karşın, bu rakamlar OECD ortalamasının çok altındadır (%83,7). Türkiye’de okula gitmeyen 2,5 milyon gencin iki milyonu sadece ilköğretimi (sekiz yıl) tamamlamıştır, bu grubun geri kalanı ise hiçbir seviyede okul mezunu değildir. 2009 yılı ile karşılaştırıldığında, Türkiye genç kadınların eğitiminde belirgin ilerleme kat etmiştir: Okula giden ve iş gücü içinde yer almayan genç kadınların oranı %50’den %54’ü yükselmiştir; genç erkeklerde ise %50’den %51’e artış olmuştur (Gürsel vd, 2014b).

Bununla beraber, çalışmayan, eğitim veya öğretim almayan (Çalışmayan, eğitim veya öğretim almayan) genç kadınlar ve erkekler azalmamıştır. 15-19 yaş arası 1,4 milyon kişinin hem okul sisteminin hem iş gücünün dışında olması acil politika tedbirleri alınmasını gerekli kılmaktadır (Gürsel vd, 2014b).

Eğitime erişimde cinsiyetler arasındaki fark, başta ülkenin güneydoğusu olmak üzere, bazı bölgelerde hâlâ oldukça büyüktür. Kadınlarda okuldan erken ayrılma oranı hâlâ Türkiye’de Avrupa Birliği’nden dört kat fazladır ve ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarına kayıtların az olması Türk kadınlarının eğitim başarısı elde etmesinde en önemli engellerden biridir” (Füle, 2013).

G. KADIN YOKSULLUĞUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALAR

Cinsiyet eşitliği - Lizbon Antlaşması’nın bir parçası olan - Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda belirtildiği gibi temel bir haktır ve Avrupa Birliği politikalarının önceliklerindedir. ekonomik olarak güçlendirilmesi, karar mekanizmalarına ve siyasete katılımı çok önemlidir. Bu sadece kişiye özel bir mesele değil, insani gelişimi tümünden yönlendiren en önemli etkenlerden biridir.

Kadın ve erkeğe eşit muamele, 1957’de Roma Antlaşması’nda eşit ücret ilkesine yer verilmesiyle AB’nin kurucu İlkelerinden biri olmuştur. 1970’lerden bu yana, Avrupa yasaları ve ulusal kanunlar kadınların ellerindeki seçenekleri arttırmış ve yaşamlarını zenginleştirmiştir. Çalışan kadınların oranı ise sürekli olarak artmış ve 2000 yılından bu yana Avrupa’da yaratılan milyonlarca yeni iş olanağının ¾’den kadın işçiler faydalanmıştır. Günümüzde kız çocukları artık okulda erkek çocuklardan daha başarılı ve AB’de üniversite mezunlarının %59’unu oluşturuyorlar. Tüm bu gelişmelere rağmen, kadınlar hâlâ erkeklerden %17 daha az kazanıyor ve siyasi karar alma ve üst düzey yönetim konularında da hâlâ azınlıktadırlar.

Avrupa genelinde, kadınlara göre çok daha fazla sayıda erkek kendi işyerlerini işletiyor ya da şirket yönetiyor. Girişimciler erkek işgücünün %16’sını

oluştururken kadın işgücünün ise sadece %8'ini oluşturmaktadır. Kadınlar çoğu zaman kendi küçük işletmelerinin finansmanında, kuruluşunda ve genişletilmesinde daha büyük sorunlarla karşılaşılıyor. Son rakamlar, erkeklerin kendi hesabına çalışan serbest meslek sahibi olma olasılığının kadınlara göre üç kat daha fazla olduğunu gösteriyor (Avrupa Komisyonu, 2009, s.4-11).

Çalışma hayatını çocukların ve diğer aile üyelerinin bakımlarıyla birleştirmek kadınlar için ve giderek daha çok sayıda erkek için büyük bir sorundur.Yine de, evdeki sorumluluk paylaşımı hâlâ eşitlikten uzak olmaya devam etmekte, kadınların kariyer sahibi olmalarını daha zor hale getirmektedir. AB'de küçük çocuklu kadınların sadece %67'si çalışma hayatında yer alırken, erkeklerde ise bu oran %92'dir. AB, stres veya yoksulluk altında ezilmeden herkesin çocuk sahibi olmayı veya akrabalarının bakımlarını üstlenmeyi planlayabilmesi için iş hayatı, özel hayat ve aile hayatı arasında daha iyi bir denge kurulmasını desteklemektedir. Kısmi süreli çalışanları, serbest çalışanları ve aileye yardımcı olan eşleri koruyan kanunların yanı sıra doğum izni ve babalık izni için asgari standartları belirleyen kanunlar AB'de mevcuttur (Avrupa Komisyonu, 2009, s.4-11).

Kadının iş-aile yaşamını geliştirmek için uygulanan diğer modeller Kadın istihdamının yüksek olduğu Avrupa ülkeleri incelendiğinde bu ülkelerin kadın istihdamına yönelik politikalarının aile politikaları içerisinde büyük öneme sahip olduğu, kadının iş yaşantısında devamlılığı için gerekli hizmetlerin (çocuk bakımı vb gibi) evrensel olarak herkese eşit, sosyal güvenlik sistemleri içerisinde ya da gelire göre değişen ancak karşılanabilir düzeyde olduğu görülmektedir(Türkonfed,2014, s.132). Esnek çalışma saatleri, aile yardımları, uzun doğum izni süreleri, karşılanabilir ve kaliteli çocuk bakım hizmetlerinin etkinliği ile gerçekleştirilebilir. Ebebeynlere çocuk bakım izninde verilen destek ve ücretlerde oldukça iyi koşullarda düzenlenmiştir. Ayrıca, zorunlu öğrenim başlama yaşı 5; Avrupa'daki en erken zorunlu eğitim yaşlarından biridir 2012 itibariyle yerel yönetimler yıllık olarak, çalışan ailelerin çocuk bakım ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceklerini raporlamak zorundadırlar.

Yarı zamanlı çalışma ile kadının iş-aile yaşantısı dengesinin sağlanması Hollanda yarı zamanlı çalışmada Avrupa'da öne çıkan ülkelerden biri. Ülkede erkeklerin dörtte biri yarı zamanlı çalışırken, kadınların dörtte üçü yarı zamanlı işlerde istihdam edilmektedir. Büyük Britanya ise yarı zamanlı çalışmada ise AB ülkeleri içerisinde en yüksek değerlere sahip (2011 itibariyle kadında %43.1 ve AB ortalaması %32.1 ve erkekte %12.7 ve AB ortalaması %9) (Türkonfed,2014, s.133).

Kadının iş-aile yaşamını geliştirmek için uygulanan diğer modeller arasında genel olarak çeşitli vergi indirimleri ve avantajları olarak ya da doğrudan devlet ya da yerel yönetimlerce sağlanan tazminler olarak sunulmaktadır. Örneğin Büyük Britanya'da düşük gelirli ailelere destek için 'Çalışma Vergi Kredisi' ('WorkingTaxCredit') ve ailelerin iş durumundan bağımsız olarak 'Çocuk Vergi Kredisi' (Child TaxCredit (CTC)) bulunmaktadır(Türkonfed,2014, s.134).

Bangladeş'te hiçbir şeyi olmayan yoksullara, özellikle yoksul kadınlara yönelik bir mikro kredi hareketini başlatan Muhammed Yunus da (2003:261), yoksulluğun yoksullar tarafından değil, toplumsal yapılar ve toplumun izlediği politikalar tarafından yaratıldığını ifade etmektedir. Yunus, **“yapıyı değiştirirseniz, yoksulların da yaşamlarını değiştirdiğini görürsünüz”** demektedir. Yoksul kadınların müthiş bir beceri ve sorumluluk anlayışına sahip olduklarını keşfeden Yunus, bu insanlara eşit fırsatlar tanındığı ve bir umut verildiği takdirde , onların insan onuruna yakışır bir yaşamı elde edeceklerine inandığını belirtmekte ve kendi hareketini de bu şekilde tanımlamaktadır. “Bu hareket, herkesin potansiyelini tam olarak gerçekleştirilmesine yardımcı olmakla ilgilidir. Nakit sermayeyle değil, ama insan sermayesiyle ilgilidir. İnsanların düşlerinin zincirlerini çözmeye,yeryüzündeki en yoksul ve en umutsuz insanın bile hayatlarına vakar, saygınlık, anlam katabilmesine yarayan bir araçtır” (Yunus, 2003: 335).

Türkiye’de istihdam cinsiyet farklı hâlâ büyüktür. Üniversite mezunları için iş ve istihdam büyümesinde belirgin etki yaratan ortalama emeklilik yaşının son zamanlarda yükseltilmesine rağmen (Gürsel ve arkadaşları, 2014a), “eğitim, kadın istihdamı için vergi teşvikleri, çocuk bakımı yardımları ve doğum iznini bütünleştiren kapsamlı politikalar, kadınların iş gücüne katılımı önündeki engelleri aşmada kritik önem taşımaktadır “ (Uysal-Kolasin, 2012).

Çoğu AB/OECD ülkesinde, esnek çalışma düzenlemeleri ve özellikle azaltılmış (kısmi) çalışma süreleri kadınların iş ve aile yaşamlarını uzlaştırmalarını sağlamış ve kadınların işgücüne katılımına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu deneyim, kadınların çalışma yaşamını güçlendirmek ve evdeki sorumlulukları ile çalışma yaşamını uyumlaştırmak için esnek çalışma örneğinde olduğu üzere Türkiye’de yeni politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Kadınların işgücü piyasalarında daha dezavantajlı olmaları nedeniyle, kadınlara güç kazandırmak ve onları desteklemek için harekete geçilmesi gerekmektedir (TÜİK,2013, s.5).

Türkiye’de çalışanların çoğu küçük işletmelerde çalışmaktadır. Avrupa Komisyonu’nun 2013 Türkiye ilerleme raporunda değinildiği üzere, Türkiye’deki iş gücünün büyük kısmı (%40) yüksek seviyedeki kayıt dışı istihdam ve bu tür düzenlemelerin yetersiz uygulanması nedeniyle tam kanun koruması altında değildir. Raporun tespit ettiği ortak sorunlar “fazla mesai ödemesi olmadan uzun saatler çalışma, haftalık izin günlerine saygı gösterilmemesi, haksız işten çıkarmalar ve yıllık izin kullanma ve kıdem tazminatından faydalanma konusundaki sınırlandırmalardır”(Avrupa Komisyonu, 2013a, s. 39).

Türkiye AB Bakanlığı’nın vurguladığı gibi: Türkiye’de kayıt dışı çalışma tüm sektörlerde genellikle kadınlarda daha yaygındır. 2012 yılında toplam kadın çalışanların %30’u tarımda kayıt dışı ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, kadınların özellikle kırsal alanlarda olmak üzere resmi istihdama erişimi teşvik edilmelidir. Kadın haklarını ve cinsiyet eşitliğini garanti eden yasal çerçeveler hâlihazırda mevcuttur. Bu nedenle Türkiye “gerekli mentalite değişiklikleri ile birlikte, kanunları sosyal, ekonomik ve siyasi gerçekliğe dönüştürmek için sürekli

olarak çaba harcamalıdır” (Füle, 2013). Aksi halde işsizlik belirgin bir sorun teşkil etmeyi sürdürecektir.

Diğer bir politika ise, mikro kredi vb. uygulamalarla kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmak için yapılan uygulamalardır. Ancak bütün çabalara rağmen, yoksullukla beraber kadın yoksulluğunda da bir artış gözlenmektedir. Birleşmiş Milletlere göre sadece 2008 ekonomik krizinden sonra, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, yaklaşık 200 milyon insan yoksul duruma düşmüştür. Yoksulluk, her ne kadar Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarca 21. Yüzyılın “en büyük meydan okuyuşu” olarak gösterilse de (Kacowicz, 2001: 4; 2006: 2) ve “yoksullukla mücadele ”Birleşmiş Milletlerce “Hayırseverlik Değil Yükümlülük” olarak ilan edilse de, aradan geçen yıllar öngörülen Kalkınma Hedefleri'nin gerçekleşmekten uzak olduğunu göstermiştir. Bu da, yoksullukla mücadelede yeni politikaların oluşturulması ve kadın yoksulluğu gibi konulara özel önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kadın istihdamıyla doğrudan ilgili bakanlıklar, ÇSGB, Devlet Personelinden Sorumlu Devlet Bakanlığı, ASPB ve ÇSGB'na bağlı birimler, TÜİK, Devlet Personel Başkanlığı (DPB) ve KSGM'nin arasında koordinasyonun ve bunlar arasında eşgüdümü sağlayacak bir üst kurulun bulunması sorunların çözümlenmesinde katkı sağlayacaktır. Kadın istihdamıyla ilgili mevzuat hazırlanırken kadın istihdamı konusunda çalışan uzmanların komisyonlarda yer almaması sorunun çözümünde daha etkili olacaktır. Söz konusu sorun bugün de ciddi bir biçimde devam etmektedir. Kurumlar arasında mutlaka kadının yoksullaşmasını engelleyecek istihdam politikaları ile ilgili koordinasyonun sağlanması gerekmektedir.

SONUÇ

21. yüzyıl, gelişmekte olan dünyanın hızla yükselen yeni güçler tarafından tahrip edilmesine ve küresel dinamiklerin temel bir değişimine, tanık olmaktadır. Çin küreselleşme sürecinde yoksullukta, milyonlarca insanın yüzlerce kadının, dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Japonya'nın önüne geçti. Hindistan yeni girişimci, yaratıcılık ve sosyal politikada yeni düzenlemelerle, geleceğini yeniden şekillendirmektedir. Brezilya dünya çapında görülen uluslararası ilişkiler ve yoksullukla mücadele programlarını genişleterek yaşam standartlarını yükseltmektedir. Ama "Güney'in Yükselişi" çok daha büyük bir olgudur. Endonezya, Meksika, Güney Afrika, Tayland, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler dünya sahnesinde önde gelen aktörleri haline gelmektedir. (İGR, 2013)

Dünyada küresel boyuttaki bu değişimlere rağmen, yoksulluk sorununa hele ki kadın yoksulluğuna neden çözüm bulunamadığı sorusu yanıtlanamayacak bir konu hiç değildir. Dünyada yaşayan 6,8 milyar insanın yaklaşık bir milyarının günlük kazancı bu miktarın altındadır. Önümüzdeki 25 yıl içinde zengin ülkelerin nüfusuna 50 milyon insanın, fakir ülke nüfusuna bir buçuk milyar insanın dahil olması beklenmektedir (Worldbank, 2004:5). Bu verilerde göstermektedir ki, Yoksulluk genel olarak önemli bir sosyal risk olarak kaçamayacağımız bir olgudur.

Kadın yoksulluğunu anlamak için işgücü piyasalarında istihdam edilme durumları incelemek yeterli olacaktır. Kadın istihdam oranlarının düşük olması, kadının ekonomik olarak erkeğe bağımlılığını da artırmaktadır. Dünya Bankası'nın verilerine göre, 2011 yılında kadınların işgücüne katılma oranının en yüksek olduğu ülke %86 ile Ruanda'dır ve işgücüne katılan kadınların tamamı istihdam edilmektedir. Kadınlarda işgücüne katılma ve istihdam oranlarının en düşük olduğu ülkeler arasında Suriye, Irak, Suudi Arabistan gibi ülkeler bulunmaktadır. Ne yazık ki, Türkiye'de bu ülkeler arasında yer almaktadır. Avrupa ülkelerinde kadınların işgücüne katılma oranı %50 civarındadır.

İstihdam sorunları açısından, kadınların iş gücüne katılımı, çarpıcı biçimde artmış olsa da, düşüktür ve AB ortalamasının yarısı seviyesindedir. Bu konunun, kadınların siyaset ve sivil alanlar gibi kamusal yaşamın diğer alanlarına katılımıyla birlikte, ele alınması gerekmektedir. İlginç şekilde, erkekler ve kadınlar arasındaki gerginliğin artmış olduğu görülmektedir; bu yüzden kadınların durumunun değiştirilmesi sosyal yaşamın modernleşmesinde ilave gerginliklere pekâlâ yol açabilir. Türkiye'nin UNDP veya Dünya Ekonomik Forumu'nun hazırladıkları dâhil pek çok uluslararası cinsiyet eşitliği endeksinde çok alt sıralarda yer almaktadır (Eurofound, 2014, 79).

Türkiye'de kadınların kayıtlı işgücü piyasasına düşük katılım göstermesine neden olan bazı etkenler bulunmaktadır. Kültür, gelenek ve ayrımcı uygulamalar kadınların işgücüne katılımının temel engellerini oluşturmakta ve bunların dışında düşük eğitim seviyesi ve esnek olmayan işgücü piyasası düzenlemelerini de içeren bazı yapısal engeller de bulunmaktadır. Kadınların eğitime erişimi sürekli artmakla beraber erkeklere oranla daha azdır ve bu nedenle erkeklerden daha düşük ücretle çalışmaktadırlar özellikle bazı sektörlerde kadına karşı ayrımcılık söz konusudur. Çoğu genç kadın evlendikten sonra işgücü piyasasından ayrılmaktadır. Bu kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra isteseler dahi işe dönememekte, işsiz/iş arayan olarak kayıtlara geçmemekte ve ekonomik açıdan gayri faal olarak gösterilmektedir. Evli kadınların bir çoğu çocuk bakımı desteği sağlanamaması nedeniyle iş aramaktan vazgeçmek zorunda kalmaktadır. (TÜİK, 2013,s.3-4)

1980'lerden itibaren birçok ülkede yaşanan genel ekonomik kriz, kadınların işgücüne katılımını büyük oranda artırmış, **“işgücünün feminizasyonu”** denilen bir süreç yaşanmıştır. Kadınların işgücüne artan oranda katılımın bir nedeni, sermayenin herhangi bir sosyal güvenceden yoksun, sınıf bilincini taşımayan ucuz emeğe olan gereksinimiyken; diğer nedeni ise, kadınların azalan hane gelirlerini telafi etme ve yoksulluklarını azaltma istekleridir (Ecevit, 1997, s.41). Kadın yoksulluğunu ortadan kaldıran en önemli etken kadının istihdamı ve ekonomik gücüdür.

AB, istihdam politikası olarak, doğrudan gelir transferi sağlayan pasif politikalar yerine, istihdamı artırmayı ve genel olarak yatırımlarla birlikte artan ekonomik büyümeyi sağlayacak aktif işgücü piyasası politikalarını tercih etmektedir. Bu politikalar,

- Meslek kursları gibi işgücü arzını yükseltmeye yönelik tedbirleri;

- Girişimci olmak isteyenlere yol göstericilik, kamu işleri ve kamu istihdam hizmetlerini yaygınlaştırmak gibi işgücü talebini artırmaya yönelik tedbirleri;
- İş arama danışmanlığı ve istihdam hizmetleri gibi arz ve talep buluşmasını kolaylaştırmaya yarayan tedbirleri içerir.

Bütün bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere, Yoksulluk ve kadın yoksulluğunun sorununun çözülebilmesi için öncelikle ülkeler tarafından kaynak ve gelirin adil dağılımını sağlayacak politikaların acil olarak hayata geçirilmesi, üretim ve istihdamın artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Reşat** (2010), **Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme**,Yardım ve Dayanışma Dergisi, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz-Aralık, s.45
- Avrupa Komisyonu Basım-Yayın ve İletişim Genel Müdürlüğü** (2009); **AB ve Türkiye Kadınlar için Birlikte** Avrupa Birliği Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi, ec.europa.eu/publications
- Atkinson, Rob ve Davoudi, Simin** (1999), “Social Exclusion and the British Planning System”, *Planning Practice & Research*, Sayı: 14, No: 2, s. 225-236.
- Ajit S. Bhalla-Frederich Lapeyre**(1999), Poverty and Exclusion in a Global World. MacMillan Press Ltd., London, s.13;
- Bakırcı, K., Karadeniz, O., Yılmaz, H., Lewis, E.N., Durmaz, N.**,(2014); İş Dünyasında Kadın: Cilt 2, TÜRKONFED
- Bhalla Ajit S - Lapeyre Frederich** (1999), Poverty and Exclusion in a Global World. MacMillan Press Ltd., London, s.13;
- Biçerli, M.K** (2004), **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Durak Şuayıp, Kaya Vedat** (2014); Türkiye’de İşsizlik Ve İşsizliği Azaltmaya Yönelik Politikalar: Tarihsel Bir Bakış Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 2, s.59
- Duyan Çamur, G.** (2010). Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği. Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran sayısı, s.19-29.
- Dansuk, Ercan** (1997) “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi”, **DPT Uzmanlık Tezi**, Mayıs s.95-96 (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf>, (30.08.2014),.
- Demiral, N., Evin, H. ve Demiral, B.** (2007), Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale.
- Ecevit, Yıldız** (1997),“Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeginin Kullanımında Değişmeler,” **Küresel Pazarlar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği**, Der. Ferhunde Özbay, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul, s. 41.
- Ersoy, Melih Şengül, Tarık** (2002), Kente Göç ve Yoksulluk-Diyarbakır örneği, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Eurofound** (2014), *Yaşam kalitesi eğilimleri – Türkiye: 2003–2012*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Farrell Helen ve Aherne Caitlin**, (2003) “Women and Poverty”, National Women’s Council of Ireland, NWCIFactsheet No. 2, (Çevrimiçi) , s. 1.www.nwci.ie/documents/wompoverty.doc, (04.09.2009)
- Füle Ş.** (2013)“EU–Turkey: In Istanbul on women’s rights and gender equality”, şu adreste mevcuttur. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/headlines/news/2013/11/20131107_en.htm.

- İnsani Gelişme Raporu** (2013), Raporuna ek olarak, Güney'in Yükselişi: Bir Çeşitli Dünyada İnsani İlerleme. <http://hdr.undp.org/en/2013-report>.
- Gökbayrak, Şenay** (2005), "Avrupa Birliğinin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İcerme Politikaları", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı: 80.
- Gürsel, S.**
- Uysal, G.** **İstihdamda Dezavantajlı Grupların İşgücüne Katılımını Artırmak**, BETAM, 2010
- Gürsel, S. Uysal, G. ve Acar, A.** (2011), **Toplumsal Değerler Kadınların İşgücüne Katılmalarına Engel**, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu: 11/115.de
- Gürsel S., Uysal G. ve Acar A.** (2014a), "Striking improvements in female employment", Betam Araştırma Özeti, 14/160, şu adreste mevcuttur: <http://betam.bahcesehir.edu.tr/en/archives/2254>.
- Gürsel S., Uysal G. ve Kökkızıl M.** (2014b), "1.4 million young are neither at school nor at work", Betam Araştırma Özeti No. 159, şu adreste mevcuttur: <http://betam.bahcesehir.edu.tr/en/archives/2195/researchbrief159>.
- Haan Arjan ve Simon Maxwell** (ed.) (1998), Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Kuzey ve Güney. *IDS Bülteni* 29 (1). <http://spatialfix.files.wordpress.com/2010/08/pradhan-understanding-social-inclus>
- Kacowicz, Arie M.** (2006), "Globalization, Poverty, and the North-South Divide", http://www.allacademic.com/meta/p99324_index.html
- Kacowicz, Arie M.** (2001), "The Dark Side of the Moon: Globalization and Poverty as a Global Problem", <http://isanet.ccit.arizona.edu/archive/kacowiz.htm>.
- Kardam, Filiz, Yüksel İlknur** (2004),; **Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri :Yapabilirlik Ve Yapabilirlikten Yoksunluk** Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies, 26,
- Memiş, Hasan** (2014), **Küreselleşme Ve Yoksulluk İlişkisi** akademik; Yaklaşımlar Dergisi Journal Of Academic Approaches; Bahar Cilt: 5 Sayı:1
- Olufemi, Olusola** (2000), "Feminisation of poverty among the street homeless women in South Africa", *Development Southern Africa*, Vol. 17, No. 2, 223-234.
- Öztürk, M. ve Çetin Başak, I.** (2009). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yasar University*, 3(11), 2661-2698 <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/08/09-OZTURK-CETIN.pdf>.
- Pearce, D.** (1978); 'The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare', *Urban & Social Change Review*, 11(1), s. 28-36.
- Sapancalı Faruk** (2005) Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Sen A.** (2007), "Poverty, Evil and Crime", 28.08.2014 tarihinde <http://ebookbrowse.net/amartya-sen-poverty-evil-and-crime-pdf-d330419adresindenerişildi>.
- Selamoğlu, A. ve Lordoğlu, K.** (2006), **Katılım Sürecinde AB ve Türkiye İşgücü ve İstihdamın Görünümü**, Belediye İş Yayınları, Ankara.
- SPIU**; The Social Exclusion Consultation – SPIU (2000), (Scottish Poverty Information Unit) Submission. <http://spiu.gcal.ac.uk/socexcl.html> (13.08.2014), IILS.: s.
- Şenses Fikret** (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İletişim Yayınları, İstanbul, s.96.
- Seyyar, A.** (2002). Sosyal Siyaset Terimleri. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şener, Ü.** (2012). Kadın Yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4).
- Şenses, Fikret.** (2003), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, 3. B, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 61.
- D. O'Brien, J. Wilkes, A. De Haan, S. Maxwell** (2002) "Poverty and Social Exclusion in North and South", IDS (Institute of Development Studies) Working Paper 55, University of Sussex <http://www.ids.ac.uk/ids/bookshop/wp/wp55.pdf> (04.09.2014).
- Uysal-Kolasin, G.** (2012), "More women are working", Betam Araştırma Özeti, 12/137, şu adreste mevcuttur: <http://betam.bahcesehir.edu.tr/en/wp-content/uploads/2012/07/ResearchBrief1371.pdf>.

- Taş. H. Yunus, Özcan. Selami**(2012), Türkiye’de ve Dünya’daYoksulluk Üzerine Bir Araştırma, International Conference On Eurasian Economies
- TÜİK,** (2014)**Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri**
- TÜİK,**(2013) Kadın İstihdamının Artırılmasına Yönelik Strateji Geliştirme Projesi
- Tuncel Gökhan**(2014),Ulus Devletin Dönüşümünde Hükümet Dışı ÖrgütlerinEtkisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 2, s.39-53
- Uzun Ayşe Meral** (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 4, S. 2., , s. 156.
- World Bank** (2004), “Partnerships in development progress in the fight against poverty”<http://www.worldbank.org/> erişim tarihi: 12.09.2014
- Yunus, Muhammad,** (2007), Creating a World Without Poverty- Social Business and the Future of apitalism, Public Affairs, New York.
- Yunus, Muhammed.** (2003), Yoksulluğun BulunmadığıBir Dunyaya Doğru, (Cev: G. Şen), 2. Baskı, Doğan Kitapçılık,İstanbul.

Democratisation in Egypt From A Historical Perspective: Problems, Pitfalls and Prospects

Araş. Gör. İsmail KURUN

Necmettin Erbakan Üniv., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Böl., KONYA

ABSTRACT

History of democratisation in Egypt could as best be dated back to 1970s. But little democratic progress was achieved in Sadat's and Mubarak's tenure until the Arab Spring. There are many handicaps before democratisation in Egypt: the elite's stake in the authoritarian rule, widespread political extremism, structural problems within the political culture of the country in terms of democracy etc. This article ultimately argues that Egyptian democratisation process seems to be a painful and bloody process, but in the long term after the Arab Spring, the clock is ticking in favour of democracy.

Key Words: democratisation, Egypt, military, Muslim Brotherhood

JEL Classification: Z19

Tarihi Bir Perspektiften Mısır'da Demokratikleşme Süreci: Sorunlar, Tehlikeler ve İhtimaller

ÖZET

Mısır'ın demokratikleşme tarihi en uygun olarak 1970'lerden itibaren başlatılabilir. Arap Baharı'na kadar, Sedat ve Mübarek'in başkanlık dönemlerinde demokrasi açısından oldukça sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Mısır'ın demokratikleşmesinin önündeki engeller çeşitlidir: Elitlerin otoriter yönetimde menfaatlerinin bulunması, yaygın siyasi aşırılık, ülkenin siyasi kültürünün haşin olması vs. Bu makale nihai olarak Mısır'ın demokratikleşmesinin uzun ve sancılı bir süreç olduğunu, ancak Arap Baharı'nın getirdiği tecrübenin sonucunda ülkenin demokratikleşme serüveninin ağır aksak da olsa uzun vadede devam edeceğini iddia etmektedir.

Key Words: demokratikleşme, Mısır, ordu, Müslüman Kardeşler

JEL Sınıflaması: Z19

I) Introduction

The term 'democratisation' was on the edge of disappearing from the studies on Middle East when self-immolation of a street-vendor in Tunisia ignited a shocking revolution which would later be called as Arab Spring. For decades, the so-called Middle East exceptionalism was in question – no use for studying democratisation in Middle East; better to study how authoritarianism reasserts itself in that part of the globe. Even though the world was witnessing what Huntington (1997) called 'third wave of democracy' in 1980s-90s, Middle East wasn't affected much. But after the Arab Spring, discourse of democratisation restarted.

This article will firstly handle the issue of democratisation in Egypt before 2000s. As the visible efforts towards democratisation, if any, could be discerned after the onset of the presidency of Anwar al-Sadat in 1970 in the political history of modern Egypt, this study starts with that year. Secondly, the

article will examine the political regime of Egypt after 2000s from in terms of democracy. It aims to show how the Mubarak administration lost the opportunity to democratise the system in order to avoid a political turmoil, which is the issue of the third section. There, the question how the regime collapsed in a matter of days will be handled. Fourthly the trials for democratisation after the revolution will be analysed. Till that point, it is aimed to show that there are many factors that inhibit a truly functioning democratic system in Egypt and those factors are to be articulated in the sixth section. The controversial incongruence between Islam and democracy is also handled in this part. Lastly the future of democracy in the country is speculated. The primary argument of the last section is that there is little prospect for democratisation in Egypt in the short term but sooner or later, as the passionate wind of democracy is also and at last felt in the Middle East, Egypt will probably have democracy, the kind of which is unknown, either Islamic, if it means something, or authoritarian or liberal.

II) Democratisation before 2000s

A study of democratisation in Egypt could be best started with the ascent of Anwar al-Sadat to presidency after the death of Gamal Abd el-Nasser in 1970. Giving an end to the socialist policies, clearing the country of Soviet influence and turning its face to the West, al-Sadat started a process of liberalization, although it was limited (Canbegi, 2013: 137). In that respect, one of the first things al-Sadat did was to release Muslim Brotherhood members from the prisons.

Al-Sadat was killed by Islamist militants in a military ceremony in 1981 and Hosni Mubarak replaced him immediately. Mubarak continued many policies of al-Sadat in terms of democracy. The regime could be called as populist authoritarianism in 1980s and early 1990s. Between those periods, Mubarak played the nationalist card to earn legitimacy from the public. The largest organizations in the society were the military and the bureaucracy, which mean that the elites of the society had huge stake in the regime. There was only one party, The National Democratic Party (NDP), whose influence permeated significant sections of the economic and social life. The intelligence service (*Mukhabarat*) had a tutelage over the public – any means of opposition was suppressed brutally by the security forces (Saikal, 2011: 531-532).

1980s witnessed a change in the tactics of the regime (Kılınç, 2011: 136-137). Not only with the advancement of the information technologies and complexity of the social life, but also with the population explosions, Mubarak regime began to transform into what is called as ‘post-populist, competitive authoritarianism’ (Landolt and Kubicek, 2013: 2) or ‘liberalized autocracy’. Liberalisation started first in economy under the rubric of *infitah* (opening) with the intentional breeding of crony capitalists who would relieve the economic stagnation in the public sector. The new bourgeoisie would be dependent on the state; that is, on the regime, on rents and untransparent clientelist networks. *Infitah* was followed by political liberalisation. Greater room was allowed for press, civil society and non-governmental organizations. New opposition parties

were allowed although the constitutional article which regulates founding political parties restricted it heavily. All these measures were taken not to democratise the political system but to substitute for democracy and pose obstacles to democratisation (Hinnebusch, 2006: 384-386).

In 1990s, a marginal Islamist movement, *al-Jama'a al-Islamiyya* (the Islamic Group) waged a war against the regime. There happened violent, bloody attacks in various cities, killing dozens of both Egyptians and foreigner tourists. Regime's retaliation came in a way that all Islamist groups, no matter they are moderate or radical, were harshly suppressed, which also meant that Muslim Brotherhood that had significant social impact among the Egyptian society was also oppressed. Any chance of agreement between the regime and Islamists was hijacked by the radical militants. Mubarak ordered his officials to take back some of democratisation steps in the war against militants, giving start to a short period of de-liberalization. Egyptian economy was also badly affected by the lethal attacks to the tourist sites by the *Jama'a*. The more the *Jama'a* attacked, the more Mubarak retaliated with massive force. By the late 1990s, going through fiscal and organizational hardships, the *Jama'a* showed signs of exhaustion. Therefore it declared the end of its violent attacks. At the same time, Mubarak was oppressing other voices from moderate Islamist, the foremost of whom are the members of Muslim Brotherhood. Law 100 of 1993 aimed to diminish the augmenting presence of the Brotherhood in the syndicates. Till 1994, nearly 20,000 Egyptians were put in the prisons in the hunt for Islamists. Although the Brotherhood members asked for the license to become a political party, the regime turned down their request. In that period, the regime's attitude against the Islamists was 'zero tolerance' policy (Brownlee, 2010: 476-478).

Mubarak era, on the other hand, witnessed five multi-party elections until the next millennium. There were five legally-registered political parties: regime-supporter National Democratic Party, leftist National Progressive Unionist Party, the Wafd Party, the Liberal Party and the Labour Party. All parties, except National Democratic Party, were socially baseless parties whose foundations were allowed by the regime since they didn't represent a remarkable portion of the society. Out of 444 seats in the parliament, on average they took less than a dozen seats in total. The National Democratic Party claimed almost all of the seats and won every time without exception due to many reasons such as the gerrymandered districts, disproportional election system, the fact that other parties had no social base in the society, extremely low participation of the citizens in the elections and most significantly, widespread election frauds (Brownlee, 2010: 480).

III) Democratisation after 2000s

When the *Jama'a* surrendered in 1999, the regime grasped a golden opportunity to democratise itself. For the first time since 1930s, there was no violence-using political group in the country. *Al-Jama'a* declared that they adopted the socio-political program of the Brotherhood and about 7000 members of the group were released from prisons. But the regime stopped here and took no

democratic step forward. On the contrary, political attempts of the Brotherhood were curbed by undemocratic elements of the political system (Çağlayan, 2011: 247-248). In the elections of 2000, the Brotherhood won seventeen seats with its candidates, some of whom were independent and some of whom were nominated in other parties. The political elite raised more than one eyebrow at this success and some measures were taken, one result of which was the loss of parliamentary seats of two Brotherhood members. In the elections of 2005, the Brotherhood won 88 seats – a number which exceeded the Mubarak administration's guess and which invited harsh deterrence from the regime (Wickham, 2011: 211). When the regime began to suppress the Brotherhood, they began to protest peacefully in 2006. Moreover, Mubarak thought of a constitutional amendment which aimed to restrict any political activity based on religion – a measure that directly but overtly targeted the Brotherhood. The amendment would also remove the judicial supervision of the elections. The amendments of 2007 furthered the de-democratisation of the country for the sake of the regime's stronghold over the politics (Brownlee, 2006: 481-482).

On the other hand, there were some reforms in favour of democracy in 2000s. Article 74, 34 and 76 of the constitution were amended. According to these changes, the president would be elected by popular vote instead of a parliamentary plebiscite in the National Assembly. Plus, and more significantly, executive power is somewhat restrained. The president has to consult with the prime minister and with the speakers of the chambers of the parliament before initiating a state of emergency. Furthermore, the president's power to dissolve any houses of the legislative was removed; the parliament was given the right to discuss and vote on the budgetary issues; the parliament gained the right to dismiss the cabinet with a no-confidence vote, which meant that the parliament was given more power in the system. However, there were also some other constitutional amendments made in favour of the ruling elite and sustain their incumbency (Feuille, 2011: 243-248). Amendment of Article 76 in 2007 restricted the right of any individual to run for presidency. Only those who served at least for one year as the leader of a party could be nominated as presidential candidate from a party that has at least one seat in the parliament. Article 88 was amended in a way that the duty of monitoring of the judiciary over the elections was removed and this task was given to the electoral commission (Sika, 2012: 183-184).

At the same time, Mubarak administration was also suppressing the secular but anti-regime elements in political arena. A distinguished politician named Ayman Nour founded a new liberal party with the name 'Tomorrow (*Al-Ghad*)' in 2002 but was prevented from gaining influence. Ayman Nour himself ran against Mubarak in the country's first presidential elections but lost bitterly due to the unfair election system and the electoral frauds. In the elections of 2008, the regime blocked 99% of the Brotherhood candidates and oppressed other religious and secular political fractions. Further in the same year, in the district of *Mahalla al-Kubra*, widespread labour protests began. The regime retaliated with a

harsh crackdown (Brownlee, 2006: 483-484). Arab Spring approaching, there was little sign on the side of the regime showing that it is willing to democratise the system.

In 2010, the revolution was simmering beneath the relatively peaceful façade. Although the revolution that began in Tunisia with the self-immolation of Muhammad Bouazizi shocked the world, there were enough reasons to believe that the regime was extremely and dangerously fragile. Kuran (2013) long before has shown how autocratic regimes of Eastern Europe collapsed in a matter of days if the ‘secret public opinion’, a term that Kuran coined himself, is too anti-regime. It may appear that there is a peaceful social life in an autocracy but the hidden anger of the society, as it could not be measured since there is no way to display it through democratic means, could be ignited by a simple event in such a way that the seemingly-unshakeable regime collapses in an unimaginably short time. The revolution might be brewing under the surface, like dynamite that is ready for explosion by an unexceptional event. In this sense, when Bouazizi inflamed himself, Jasmine Revolution took place. Immediately afterwards, there was rumour that there might be a domino effect which was a correct prediction. Why and how it happened is the subject of the next section.

IV) The 25th January Revolution

Public protests are not new phenomena in Egypt. Since the Egyptian society has given birth to many radical groups throughout the modern history, there have always been bloody or peaceful protests in the country. In 1977, for instance, an uprising occurred against al-Sadat’s economic austerity measures. Central Security soldiers of the Ministry of the Interior rebelled in 1986, which was suppressed by the army. There was a wave of *Jihadist* movements, as aforementioned, attacking various places in the country in 1990s. In early 2000s, Egypt witnessed peaceful protests against the Israeli policies in Palestine and against American invasion of Iraq. When approaching to 2010, a social protestation movement appeared called *Kifaya* against Mubarak’s hereditary succession plans. Although not enjoying popular support, this movement broke the barriers of fear in the eyes of many to criticize Mubarak and the regime. Also in the first decade of new millennium, many labour protests broke out in various parts of the country against the economic policies of the regime as well as against the regime’s grip on labour activists. Only in 2007, more than 1000 protests including the smallest ones happened throughout the country. Most of them were economically-oriented – against unemployment and other widespread economic problems. In 2010-2011, about 25% of the population lived below the poverty line according to the states Central Agency for Mobilization and Statistics. At the same time, as mentioned before, there were many political protests made by leftists, seculars, liberals, nationalists and especially by the Islamists of the Muslim Brotherhood, against not only Mubarak’s hereditary succession plans but also to the regime’s harsh grip over any kind of civil organization aiming political change (Mady, 2013: 325-328).

Mohamed el-Baradei's return to Egypt in pursuit of political change was also an important challenge against the regime. Enjoying remarkable popularity by winning the Nobel Prize, el-Baradei formed the National Assembly for Change (NAC) with seven specific demands including having free and fair elections and putting an end to the decades-long state of emergency. NAC activists throughout the country participated and organized many peaceful demonstrations (Mady, 2013: 329).

Just before the Arab revolution, in 2000s, impressive developments in information and media technologies happened. Facebook, Twitter, blog sites and other social media apparatus as well as the development of smart phone and touchpad technologies provided the individual with the strength for resistance against the state, eroding the state's monopoly on the circulation of information (Storck, 2011). There was also increase in the number of satellite channels, of the users of these devices and of the independent newspapers. The April 6th Movement, a prominent youth movement in Egypt, used Facebook intensively to organize protests against the regime (Rayman, 2013: 12-13).

When Bouazizi burnt himself in Tunisia and the following demonstrations proved to be influential enough to topple Zein el-Abidin Ben Ali, many Egyptians were poured into the streets to protest against the regime, shocking the political elite. Social media was widely used as a means for organizing the demonstrations, most of which were made in Tahrir Square (Lynch, 2011: 303). Almost all sections of the society, namely the liberals, seculars, socialists, nationalists, the poor and the weak middle-class poured into the streets chanting the slogan 'Leave Mubarak!' and brandishing Egyptian flags. Wael Ghoniem, who is a famous internet activist and took important roles during the revolution, would be later listed in 'Times 100' most influential people of 2011 list. Omar Afifi, who is another important figure of the revolution and a former Egyptian police officer, took active part in the social media. Al-Jazeera gave overt support to the demonstrators in its coverage. Although there was widespread protestation, it was striking that these demonstrations lack a leader (Mady, 2013: 331-332). On January 25, being unable to resist against both internal and external pressures, Mubarak declared his resignation.

V) The Trials for Democratic Transition after the Revolution

It could be disputed whether a real political revolution happened in Egypt. Mubarak was toppled but all elements of the regime resisted to change and new incumbents who are soldiers didn't use much different methods than the former regime (Canbegi, 2013). Nonetheless, the toppling of Mubarak is called as revolution for the prevailing tendency in the literature is in that way.

Soon after the ousting of Mubarak on 25th January, SCAF took the reins of Egypt by dissolving the parliament and suspending the 1971 Constitution. Then it declared that it aimed to give the political power to the civilians that would be elected by free and fair election in the shortest time possible. A few days later, it appointed a Constitutional Reform Committee to amend some of the articles in the old constitution and prepare a new one. The Committee consisted of

8 people, one of whom was from the Brotherhood, Tarek al-Bishri – something which was widely criticised by other political groups in the country, especially by the seculars since only the Brotherhood was represented in the Committee while none of other political groups were not. The Committee submitted the amendments that articulated the provisions for candidates for presidency. Other amendments were about the deputies of the People's Assembly, how the judicial supervision of the elections would be made, the president's appointing a vice president in a determined time period, the conditions under which a state of emergency may be declared and adoption of terrorist laws. There was also one amendment ordaining that the new parliament that would soon be formed would choose a 100-member commission to draft the constitution that would be subject to referendum (Varol, 2012: 346-348). Although most liberal and secular groups, as well as Copts, campaigned against the amendments, since the Brotherhood and the SCAF gave full support, the referendum result was in favour of passing the new amendments. 77% 'Yes' vote was the result of the referendum. Subsequently the SCAF declared that the parliamentary elections would be held in September 2011. The new amendments didn't change the famous second article of the old constitution saying that *Shari'a* (the Islamic law) is the source of legislation and Islam is the official religion of the state (Mustafa, 2006: 7). New amendments also determined the rules for foundation of political parties and eight parties, three of which are Islamist parties, were founded until July 2011. After the amendments, SCAF decreed some laws. Law 73/1956, for example, regulated the candidacy process for parliamentary elections. Another law greatly decreased the role of the Ministry of Interior and Justice in the voting process in parliamentary elections. One law rescinded the quota of 64 for women deputies in the parliament, a provision that was introduced in 2007. Furthermore, mixed electoral system was introduced. The candidates in the elections would be immune from any judicial or administrative constraint, a democratic step that smoothed the way for the candidates towards the parliament. The electoral system for parliamentary elections was adjusted in a way that it fostered better representation of the minorities and the women. One law lowered the provisioned age for elections to open the way for the young contributors of the 25th January Revolution (Maugiron, 2011: 44-51).

Although having declared that it would not nominate a candidate for the presidential elections, the Brotherhood nominated Khayrat Shater. But on 14th April, Supreme Council for Elections nullified Shater's candidacy. Afterwards the Brotherhood nominated a figure of lower-level profile from amongst its members as its presidential candidate: Mohammad Morsi (Varol, 2012: 74). He was elected to be the president of Egypt in June 2012, thereby being Egypt's first democratically-elected president.

Morsi encountered massive opposition from all elements of the older regime, especially from the judiciary, media, business world, the Copts and other well-educated elite. Morsi dived into power games with these circles but although he tried to become moderate in his decisions in his first months, as the former

regime agents increased their campaign against him, he has taken radical steps. Once he tried to change the Attorney General and appointed him as the ambassador of Vatican but even though he has the *de jure* authority, the Attorney General didn't go to his new post and continued his office with the support of the resisting regime. Thus Morsi had seen that it was very difficult to punish the undemocratic supporters of the former regime with legal ways; he would have to try to do it by political means but he couldn't keep the balance. The radical decisions he took were boycotted by the judiciary and the democratic transition was blocked (Telci, 2013: 85-87). His most controversial decision was a constitutional decree that put him temporarily above judicial supervision. Criticization against him got gradually louder. Anti-Morsi protesters filled Tahrir Square chanting 'Dictator Morsi!', 'Presidential Tyranny!'. The decree was removed soon afterwards due to the reaction but the stain on Morsi's charisma lingered much longer. EU also criticised Morsi for being too slow in the reform process highlighting the steps that weren't taken in favour of the unprivileged groups in the society such as the women and the minorities as well as criticizing his attitude toward civil society organizations (Pinfari, 2013: 463-464). Morsi's relations with military also got worse due to his radical steps against the military. He scrapped, for example, the three highest-level military generals from office for retire after their intervention in politics – a bold decision that stunned the political observers and that would prove to be wrong in terms of his relations with military.

The protesters in Tahrir Square became gradually more tumultuous and wanted the resignation of Morsi. They were mostly from secular, leftist and Coptic groups. The protesters started a popular movement at the same time called '*Tamarrod* (Revolt)' collecting signatures for Morsi's resignation and calling for early presidential elections. By the end of June, life in Cairo was stuck with the protests. Morsi offered partial concession that was not accepted by the protesters. Military gave a 48-hour ultimatum to Morsi but even then he refused to resign. On 3 July 2013, the head of the Egyptian Army General Abd al-Fettah al-Sisi declared the removal of Morsi from presidency and his detention as well as the suspension of the constitution. Although the EU and USA condemned the violence and wanted a quick and peaceful transition to democracy, they avoided to call the military intervention as a coup d'état. Varol (2012: 356) calls it as 'democratic coup'.

Since the coup, the Brotherhood has been making nationwide protests against which the military junta retaliated with bloody crackdowns. More lately, the Society of Muslim Brotherhood was outlawed and its members were put into prison, about many of whom the life sentence was asked for. The democratic transition took a severe blow and the country rolled into a vicious circle of violence.

VI) Factors Inhibiting Democratisation in Egypt

A. Islam-Democracy Debate

It has for long been argued by many scholars, such as Huntington and Fukuyama for instance, that Islam and democracy are incongruent; viz., Islam is

inherently undemocratic, or even anti-democratic (Haynes, 2010: 140). Orientalist studies, especially before Edward Said's seminal work 'Orientalism' (2010), had consistently argued that Islam lack much of Western values that are seen as universal political norms such as human rights, individual freedom and the like. Lewis, for instance, argued that there had been no direct equivalents of the words such as 'citizen' and 'citizenship' in Turkish, Persian and Arabic languages until recently (Volpi, 2009: 27). Accordingly, human rights abuses such as tortures and wild oppression of the peaceful protests, lack of transparency in state system, lack of pluralism, the blurring of the line between the private and the public are widespread phenomena in modern Middle East. At this point, a methodological disagreement arises: Is Islam essentially inconsistent with liberal democracy or is the inconsistency on the surface only contingent and therefore temporary?

The essentialists argue that Islam is incongruent with liberal democracy. Accordingly, Islam isn't concordant with the fundamental tenets of liberal democracy, one of which is, for instance, that sovereignty is vested in the society; it rather argues that sovereignty belongs to God (*Hakimiyyat Allah* doctrine). On the other hand, the contingentists argue that, given the proper circumstances, Islam and thence Muslim countries may get democratized since there is not a unique and ubiquitous understanding of Islam. Turkey is the best example in this sense. The contingentists argue that the classical orientalist claims are too broad generalizations to be correct (Volpi, 2009: 27).

Accordingly, some experts argue that not specific religions but religiosities should be examined in terms of congruence with democracy. That means, it is not the religion itself that is incongruent with democracy but it is the politicization of the religion that is incongruent therewith. In this respect, Jamal argues:

“The politicization of religious belief as the major or all source of social and political authority based on the divinity of the faith could become a major hurdle for democratisation, undermining two major principles of democratic power structures. These are, first, limited power, that makes political authority submissive to the rule of law and, secondly, transitive power that makes political power submissive to change according to the will of the people. Nonetheless religiosity does not have to be secularised, privatised or suppressed in order to be compatible with democratic forms of government. Ensuring that religious belief does not translate into the state blocking freedom of conscience or dismissing public reasoning and deliberation is theoretically sufficient for the reconciliation of state and religion in one democratic regime (Jamal, 2009: 1145).”

In this respect, it is not Islam that is inconsistent with liberal democracy as the essentialists argue. It is the specific understandings of Islam, the particular religiosities, which cannot get along with democracy (Tessler, 2002: 233). In Turkey, there has developed a peaceful religiosity that is congruent and thus coexistent with democracy but, for instance, Taliban's religiosity is quite anti-democratic. That drives us to the examination of the religiosities of the political actors in Egypt.

Article 2 of the Egyptian constitution states that Islam is the official religion of the state and principals of *Shari'a* are the principal source for legislation. Not only Islam is the official religion, but also it is the popular religion; about 90% of the Egyptian population is Muslim whereas the rest 10% are Coptic Christians and other religious groups. Islam is institutionalized under the state. *Al-Azhar*, the official source (*Dar al-Ifta*) for issuing *fatwa*, is directly under the presidency administratively. Moreover, the grand *Mufti* (*fatwa*-issuer) has the right to review decisions of the government and the courts on religious issues (Jamal, 2009: 1153). The ruling elite; Mubarak family, high-level bureaucrats, crony capitalists and the high-level military officials are generally secular people who don't mingle Islam and politics much. But at the same time, Islam, being the religion of the state, provides legitimacy to the state and thus to some extent, sustains political stability, even though it is autocratic.

Secondly, the religiosity of the biggest socio-political group in Egypt, that of Muslim Brotherhood, should be examined. Members of the Brotherhood are generally defined as moderate Islamists. Although having rejected democracy in the beginning in 1930s, they have embraced it later by participating in parliamentary and local elections since 1984. In 1970s, Brotherhood members called for full application of *Shari'a* in all parts of the daily life and state affairs but, since early 1980s, they have been supporting democratic reforms. But some analysts argue that they are using a democratic discourse merely for the sake of their political strategy, that is, without internalizing democratic concepts (Wickham, 2011: 207).

However, Muslim Brotherhood is not a monolithic entity. Since early 2000s, it has been obvious that there are three basic factions in the movement. The first, the so-called *da'wa* (inviting) faction, is the elderly members who are over their 70s. Although they constitute the smallest faction in numbers, they are quite effective by exerting power in decision-making process of the Society as they are strongly represented in the Guidance Bureau of the Muslim Brotherhood. Muhammad Badi', Brotherhood's current Supreme Guide, Rashid al-Bayumi, Mahmoud Hussein and Mahmoud Ezzat, all having position in the Guidance Bureau which is the decision-taking office of the Society, belong to that group. Second faction is the pragmatic conservatives. Constituting the mainstream wing of the Society, they emphasize democratic reform and are concerned with preserving Egypt's current Islamic culture, thereby keeping it away from Western influence. Muhammad Morsi, Muhammad Saad al-Qatatni and many other long and short-term parliamentarians belong to that pragmatist conservative group. The third faction is the reformers who put stress on the progressive interpretation of Islam and push for change. They welcome the discourse on the rights of the women and of the minorities like Coptic Christians. Some of them have loose contact with the mainstream wing of the Society whereas some others broke the ties and found new party titled *al-Wasat* (the Centre) Party. Abd al Mun'em Abu Futuh and Ibrahim Zaafarani, two leaders of the reformers faction are a source for

inspiration for a considerable portion of the Egypt's new generation (Wickham, 2011: 209-211).

At this point, the question who will take the reins in the Society will be decisive for Egypt's democratisation process since the Brotherhood is the biggest and most influential socio-political organization in the country. The *da'wa* faction had been the most influential one until the new millennium, which gave the regime the pretext of the danger of political Islam. But after 2000s hitherto, the pragmatist conservatives have been more and more influential on the policies of the Society, which made it more democratic not only in its internal decision-making processes but also to the outside, viz., before the regime. If the reformer faction, either within the Society or those who left the Brotherhood to found new parties, becomes popular on the political arena and among the public, the democratisation in Egypt seems to be easier.

B. Specific Factors Hindering Democratisation in Egypt

A plethora of reasons for the lack of democracy in Egypt are mentioned in democratisation studies. The reasons are so many and so entrenched in the social and political life that it seems very difficult for the country to be a well-functioning liberal democracy in a decade. Though difficult, it is not impossible when the Latin American and Eastern European countries' trajectories are recalled. The hurdles before the democratisation process in Egypt will be analysed in this section.

To begin with, the ruling elite's unwillingness to liberalise the system is decisive. Peaceful democratisation in any part of the world almost always happened when the ruling elite reach a compromise with the opposition forces. This compromise might either come after a guarantee given to the elites about their somewhat privileged positions or after an external force compelling the elite to democratise the regime. In Egypt, neither is present. The ruling elite, a coalition of the Mubarak family, the high-level bureaucrats, crony capitalists and the military, are not willing to democratise the system as they don't want to lose their privileged position. Furthermore, in a liberal democratic regime, militaries do not have such a strong grip over the politics and economic life. As the entrance into bureaucracy depends on loyalty instead of meritocracy, the current bureaucrats cannot probably hold their offices. The crony capitalists will lose their rents as the macro-economy functions on the basis of rents and clientelist networks. All in all, the privileged elite have a strong stake in the regime and are strictly against democratisation.

Regime's unwillingness being the first obstacle before democratisation, the external support given to the Mubarak administration is the second reason. USA was happy to exchange liberty for stability in the region and in particular in Egypt (Neep, 2003: 77). Mubarak regime, having peaceful relations with Israel, securing smooth transport through Suez Canal and preserving political stability in the region was simply desirable vis-a-vis the so-called threat of political Islam. So, it was all about strategy (Lust, 2011: 168). The regime has always used the argument of Islamist threat in its relations with the West. The famous 'one vote,

one time' argument (Mady, 2013: 318) has been used as a reasonable pretext by the regime in relations with the West. Accordingly, the Islamists are not by heart democrats; to the contrary, they are reluctant democrats using the democratic discourse just to convince the regime to apply free and fair elections. If elections are held in a democratic way, the Islamists will ascent to power and immediately afterwards will dissolve the democracy in return for theocratic autocracy. Therefore for decades, the West and the regime have coalesced against the 'Islamist threat' – a coalition that hampered the process of democratisation in the country (Pace, 2009: 44).

Thirdly, it is widely argued in the literature that oil and democracy do not coexist in any part of the world (Hortna & Huang, 2012: 803; Abbasi, 2012: 9). Although it is generally accepted in democratisation studies that democracy is easier to flourish in wealthy, developed countries, there is a weird correlation between democracy and oil. Latin American oil exporting states and Gulf States with rich oil resources recalled, this argument is apparently correct. But the fact that the West wanted to secure its oil supplies and therefore gave not only economic but political support to the autocratic regimes of these oil exporting states places a mediator variable between the independent and dependent variables, thereby blurring the relation between oil and democracy. What is more, Egypt is already not an oil-rich country but has the potential to deeply influence oil exporting countries of the Gulf both economically and politically, given the strategic importance of the Suez Canal and the nearly 80 million population of Egypt.

Fourthly, it is again argued in the literature that there is a strong correlation between economic underdevelopment and democracy (Fortna and Huang, 2012: 803). Wealthy countries, those in Western Europe, USA and Japan are better with democracy whereas the poor African, Asian and Latin American countries have mostly bad records thereof. It seems, for instance, easier to make military coup in poorer countries. Apparently wealth is somewhat a prerequisite for democratic values but the correlation should not be seen very strong since the Gulf States that are very rich with the oil incomes are pure autocratic monarchies whereas some former British colonies which are not rich such as Barbados and Papua New Guinea are quite well-functioning democracies (Lijphart, 1999: 27).

Fifthly, the unending security issues of Middle East pose great threats to democratisation (Fortna and Huang, 2012: 802). Modern history of Middle East is full of wars fought along either politico-economic or religious lines. Plus, there have been many coups as well. All these tumultuous happenings caused the regimes to use the security issues as a pretext so as not to liberalize the political system. Arab monarchies and autocrats have historically taken good use of 'Israel and colonialist Western threat' – a policy to substitute for the lack of legitimacy. The military didn't have much difficulty to preserve its privileged position in political arena under this perceived threat. In Egypt, the society was kept under constant emergency law after 1967 Arab-Israeli War until the Arab Spring, except for a short break of about one and half year in 1980. The perceived 'Zionist and

colonialist threat' has always become a great hurdle before democratisation in Egypt.

Violent political culture is another obstacle. Democracy flourished in mild political atmospheres but in Middle East, violence is widely utilized as a means of gaining political power. In 20th century, Middle East witnessed a plethora of births of marginal groups and radical organizations that politicized a particular creed, mostly Islam, in a way that they justified the use of violence for political gains. Owing to many reasons ranging from colonialisation to the presence of Israel, Egyptian society gave birth to a dozen of marginal political groups that used violence. *Qutbists* in 1960s and 1970s, *al-Jama'a al-Islamiyya* beginning from 1960s up until 21st century, the *Jihadists* in 1980s made bloody and lethal attacks, killing hundreds of people and terrorising the society (el-Verdani, 2011). Their revolutionary aims failed, even when some members of the *al-Jama'a al-Islamiyya* killed Anwar al-Sadat in 1981. Although being unsuccessful in their aims, the attacks they made gave the regime the pretext to suppress moderate elements in the society, thereby curbing the development of civil society that will provide the ground on which a liberal democracy would be founded. In this respect, the moderate religious socio-political movement of Muslim Brotherhood has also been suppressed in the regime's combat against religious extremism, which delayed the democratisation of country.

Another obstacle before democratisation in Egypt is the military's role in politics, which has to do with the political culture of the country in which there have been a number of wars and coups. When there are acute security issues in a country, consecutively military earns political power, which means bad news for democracy. Egyptian military enjoys a considerable economic wealth as well as having almost half of the seats of the parliament. When Abd el-Nasser allocated half of the parliamentary seats to the farmers and workers in the frame of his socialist policies, it was welcomed by that time's public opinion but soon after his death, these allocated seats were generally given not to the farmers and workers but to the retired generals and other internal security personnel by the single functioning party, National Democratic Party (Martini and Taylor, 2011: 3). Throughout Mubarak era, the military preserved its tutelage over the socio-political and economic life. Mubarak won the loyalty of the generals and other internal security personnel such as the intelligence and the police by giving them great amounts of rents in state bids. After the Arab Spring, the Supreme Council of Armed Forces (SCAF) took control of the state to secure a peaceful and smooth transition to a democratic civilian rule (Martini and Taylor, 2011: 1) but it didn't happen in that way as detailed in the section on post-Arab Spring period.

Other factors curbing the democratisation are entrenched ethno-religious interests, weakness of the civil society, a weak middle class, widespread suspicion about all kinds of Western principles including democracy itself, Egypt's being not a nation-state (Pratt, 2005: 81), utilization of the religion by the regime for compensation of the legitimacy deficit (Mustafa, 2006: 3), the political culture of powerful charismatic leadership (Haynes, 2010: 138-146), orthodox-Sunni

emphasis on obeying those in power (Neep, 2003: 77), nepotism, overt discrimination and widespread corruption (Banai, 2013: 426), unending emergency laws, inflation and economic stagnation, unemployment, police brutality, lack or weakness of all kinds of freedoms, forged political parties that compensate for real ones and lastly, regime's getting savvy in authoritarian tactics. All in all, Freedom House ranked Egypt in countries that are 'unfree' in 2011 (Mady, 2013: 315-319).

VII) What hereafter in terms of Democratisation?

Mady (2013: 313) argues that successful transition to democracy depends on three basic elements: The first is a group of reformers who truly want to democratise the political system; second is a democratic opposition who has the ability to use the limited freedom given to them by the autocratic regime to push for bottom-up change; third is an external support for democratisation. In the case of Egypt, none is present. There is not a reformer group who truly wants democracy. The military doesn't have a stake in a democratic system since it supposes that it will lose its privileged status in a democracy in which Islamists will likely ascend to power. On the other hand, the opposition cannot use any means for democratic changes since it is continually suppressed by the regime for the time being. Lastly, many countries including Western countries, USA and Saudi Arabia are giving support to the new authoritarian regime of al-Sisi.

Second issue about Egypt's democratisation is the internalization of democratic values by the country's biggest and most politically influential socio-political group, namely Muslim Brotherhood (Volpi, 2009: 33). Although they are likely to be suppressed by the regime in the short run, their ascension to political power is almost inevitable in a globalizing world where democracy is seen as a universal norm. Thus, whether Islamists utilize democracy as a strategic means to gain power or they truly see liberal democracy as the best of the known political regimes will be decisive in the long run in Egypt's democratisation process.

Thirdly, the attitude of al-Sisi administration will determine whether Egypt will be a democracy. Although it can sustain the situation in the country in the short term, for the time being, given the fact that the economy is going worse and the external pressure on them may increase due to their brutality, the regime may not maintain the status quo in the long term (Saikal, 2011: 538). It appears to come to terms with the opposition which will open the way for democracy.

Fourthly, after the political atmosphere gets more bloody and unsustainable in terms of regional balance of power, the EU and USA may force the regime to democratise the system taking the Turkish experience as their example (Burnell, 2013: 854). The transformation of Turkish anti-Western Islamists into pro-Western democratic conservatives may be seen as a viable and trustworthy example by the Western powers.

Lastly, *al-Wasat* (the Centre) Party may be the hope for the future of democratisation in Egypt. *Al-Wasat* resembles to Justice and Development Party (JDP) of Turkey as *Al-Wasat* was founded by former Brotherhood members. Its party program declares that they emphasize democracy for Egypt and the

founders are more moderate in disputed issues vis-a-vis the mainstream thought of the Brotherhood. If the dust settles down in Egypt after some years, this party may follow the trajectory of JDP. But the party doesn't have a charismatic and politically-astute leader like Recep Tayyip Erdoğan for the time being.

All in all, after the 3 July 2013 coup in Egypt, a vicious circle appeared in terms of democracy. The violent and bloody political atmosphere results in political instability which causes economic stagnation (Burnell, 2013: 846). When the economy doesn't function correctly and struck with stagnation, the public become frustrated and the propensity for violence grows. Therefore, there appears little prospect for democratisation in this vicious circle although a third wave of democracy was expected in the beginning of Arab Spring (Salamey & Pearson, 2012).

VIII) Conclusion

Democratisation almost always functions as a very long and exhausting way for third-world countries. Therefore it is not realistic to hope that a deeply-entrenched autocracy, Egypt, will be a democracy in a short time. Egypt's actors that are in favour of democracy had romantic sentiments just after the Revolution. Especially the Muslim Brotherhood had that feeling, but when they ascent to power, after about 7 months, they became arrogant that they are administrators of the country, having deep trust for the military. But after a few months, the 3 July Coup happened and the democratisation got into a quagmire.

Although the prospects are not well for democratisation in Egypt in the short term, in this age of information, it will not be easy for the authoritarian Sisi regime to govern the country in the long term. Thus, the regime has to loose its grip over the political actors and open the way for a true liberal democracy which will probably carry the Muslim Brotherhood to power again. In sum, even though it seems that some more blood is to be shed, Egypt seems to get into a process of democratisation in the middle term.

References

- Abbasi, A. M. (2012). The Arab world: democratisation and Islamization?. *International Journal on World Peace*, 29(1), 7-19
- Banai, H. (2013). Democratic solidarity: rethinking democracy promotion in the new Middle East. *Security Dialog*, 44(5-6), 411-429
- Brownlee, J. (2010, Oct.). Unrequited moderation: credible commitments and state repression in Egypt. *Comparative International Development*, 45, 468-489
- Burnell, P. (2013). Democratisation in the Middle East and North Africa: perspectives from democracy support. *Third World Quarterly*, 34(5), 838-855
- Canbegi, H. İ. (2013). *Mısır'da Müslüman Kardeşler cemiyeti*. İstanbul: Ötekı Adam Yayınları
- Çağlayan, S. (2011). *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- El-Verdani, S. (2011). *Mısır'da İslami akımlar*. (2nd ed.). (H. Açar, S. Duman & Ş. Turan, Trans.). Ankara: Fecr Yayınları
- Feuille, J. (2011). Reforming Egypt's constitution: Hope for Egyptian democracy?. *Texas International Law Journal*, 47(1), 237-259

- Fortna V. P. & Huang, R. (2012). Democratisation after the civil war: a brush-clearing exercise. *International Studies Quarterly*. 56, 801-808
- Haynes, J. (2010). Democratisation in the Middle East and North Africa: what is the effect of globalization?. *Totalitarian Movements and Political Movements*. 11(2), 133-149
- Hinnebusch, R. (2006). Authoritarian persistence, democratisation theory and the Middle East: an overview and critique. *Democratisation*. 13(3), 373-395
- Huntington, S. P. (1997). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Touchstone Publishing
- Huntington, S. P. (2007). *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme*. Ankara: Kıta Yayınları
- Jamal, A. (2009). Democratizing state-religion relations: a comparative study of Turkey, Egypt and Israel. *Democratisation*. 16(6), 1143-1171
- Kılınc, T. (2011). *Ortadoğu'dan notlar*. İstanbul: Pınar Yayınları
- Kuran, T. (2013). *Yalanla yaşamak*. (Trans: Alp Tümertekin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Landolt L. K & Kubicek P. (2013). Opportunities and constraints: comparing Tunisia and Egypt to the colored revolutions. *Democratization*. 1-23
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy*. New Haven & London: Yale University Press
- Lust, E. (2011). Missing the third wave: Islam, institutions, and democracy in the Middle East. *Comparative International Development*. 46, 163-190
- Mady, A. (2013). Popular discontent, revolution, and democratisation in Egypt in a globalizing world. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 20(1), 313-337
- Martini J. & Taylor, J. (Feb. 2011). The military's attempt to manage the future. *RAND Corporation report*.
- Maugiron, N & B. (2011). Egypt's path to transition: democratic challenges behind the constitution reform process. *Middle East Law and Governance*. 3, 43-59
- Mustafa, H. (2006). A policy for promoting liberal democracy in Egypt. *Foundation for Defence of Democracies*. White Paper Series: Voices from the Middle East on Democratization and Reform
- Neep, D. (2003). Dilemmas of democratisation in the Middle East: the "forward strategy of freedom". *RUSI Newsbrief*. 23(12), 73-84
- Pace, M. (2009). Paradoxes and contradictions in the EU democracy promotion in the Mediterranean: the limits of EU normative power. *Democratisation*. 16(1), 39-58
- Pinfari, M. (2013). The EU, Egypt and Morsi's rise and fall: 'strategic patience' and its discontents. *Mediterranean Politics*, 18(3), 460-466
- Pratt, N. (2005). Identity, culture and democratization: the case of Egypt. *New Political Science*. 27(1), 73-90
- Rayman, N. (2013). Is the Egyptian press ready for democracy?: Evaluating newspaper coverage as an indicator for democratization. *Arab Media and Society*. 17(Winter), 1-28
- Said, E. (2010). *Şarkiyatçılık: Batı'nın şark anlayışları*. İstanbul: Metis Yayıncılık
- Saikal, A. (2011). Authoritarianism, revolution and democracy: Egypt and beyond. *Australian Journal of International Affairs*. 65(5), 530-544
- Salamey, I & Pearson, F. S. (2012). The collapse of Middle Eastern authoritarianism: breaking the barriers of fear and power. *Third World Quarterly*, 33(5), 931-948
- Sika, N. (2012). Youth political engagement in Egypt: from abstention to uprising. *British Journal of Middle Eastern Studies*. 39(2), 181-199
- Storck, M. (2011). The Role of Social Media in Political Mobilisation: a Case Study of the January 2011 Egyptian Uprising. (Dissertation given to the University of St. Andrews, Scotland)
- Telci, İ. N. (2013). Devrim sonrası Mısır'da güç mücadelesi: İslamcı iktidar vs. seküler muhalefet. *OrtadoğuAnaliz*, 49(5), 79-89
- Tessler, M. (2002). Do Islamic orientations influence attitudes towards democracy in the Arab world? Evidence from Egypt, Jordan, Morocco and Algeria. *International Journal of Comparative Sociology*. 43(3-5), 229-249
- Telci, İ. N. (2013). Devrim sonrası Mısır'da güç mücadelesi: İslamcı iktidar vs. seküler muhalefet. *OrtadoğuAnaliz*, 49(5), 79-89

- Volpi, F. (2009). Political Islam in the Meditterreanean: the view from democratisation studies. *Democratisation*. 16(1), 20-38
- Wickham, C. R. (2011). The Muslim Brotherhood and democratic transition in Egypt. *Middle East Law and Governance*. 3, 204-223

Sosyal Belediyecilik Uygulamalarında Kent Bilgi Sistemlerinin Kullanımı: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği

Yrd. Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, KONYA

ÖZET

Sanayi Devrimi sonrası önem kazanan sosyal politikalar, ekonomik anlayışa bağlı olarak büyük değişimler yaşamıştır. 1970'li yıllardaki dünya petrol krizi ile refah devletinin girdiği dönüşüm süreci, refah belediyeciliğini de etkilemiştir. Keynesyen ekonomi politikalarının terk edilerek serbest piyasa ekonomisine doğru geçiş olarak özetlenebilecek olan bu dönüşüm sürecinde devletler asli görevlerinin dışındaki görevlerini yerel yönetimlere, özel sektöre ya da sivil toplum kuruluşlarına desantralize etmeye başlamışlardır. Merkezi yönetimlerin sosyal politika uygulamaları ile birlikte yerel yönetim birimleri de günün şartlarına uyum sağlayarak temel sosyal politika aktörleri olarak öne çıkmışlardır. Yerel yönetimlerin sosyal politika sistemi içerisindeki ağırlıkları ülkeden ülkeye değişebilmekte, Türkiye'de ise son yıllarda belediyelerin sosyal politika uygulamalarıyla ön plana çıktıkları gözlemlenmektedir. Sosyal politika kavramı, yerel yönetimlerde sosyal belediyecilik adını almış; bu bağlamda Konya Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal veri merkezi projesiyle kentin sosyal dokusuna dair detaylı bir incelemesi yapılmakta, proje ile yapılan herhangi bir yardımdan diğer yardım kuruluşunun bilgisinin olması, gerçek ihtiyaç sahibine yardım yapılması, tekrarlı yardımların ve istismanın engellenmesi, yardımların adaletli olarak dağıtılması, yardım yapacak kurumun maksimum oranda bilgilendirilerek kaynak israfının engellenmesi ve gerçek ihtiyaç sahiplerinin yardım almasının sağlanması hedef alınmıştır. Çalışmada kentsel faaliyetlerin yerine getirilmesinde optimum karar verebilmek için ihtiyaç duyulan sosyal dokuya ait verilerin önemi vurgulanmış ve elde edilen bilgiler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: sosyal belediyecilik, kent bilgi sistemi, Konya Büyükşehir Belediyesi

JEL Sınıflaması: H7, R5

The Use of City Information Systems In Social Municipality Services: The Case of Konya Metropolitan Municipality

ABSTRACT

Social policies, which have gained importance after Industrial Revolution have substantially changed in line with economic understanding. With global oil crisis in the 1970s, the process of transformation in which wealth state enter has also influenced wealth. This process of transformation which can be summarized as passage to free market economy by abandoning Keynesian economic policies, governments come to decentralize their non-fundamental duties to local administrations, private sector or non-governmental organizations. Together with social policy practices of central administrations, local administrations have come to the fore as fundamental social politic actors by moving with the times. The weight of local administrations in social policy systems can vary along countries and in recent years it is seen that municipalities in Turkey has started come to the fore with social policy practices. The concept of social policy is adopted in municipal work as social municipal work. In this context, with social data center project by the Konya Metropolitan Municipality a detailed investigation is carried out on the social fabric of the city. The project aims to inform every relief institution about any relief received in the system, to help those who are indeed need, to prevent repetitive aids and thus abuse, fairly distribute relief supplies, prevent waste of recourses by informing relief institutions to a maximum extend. In this

study, the importance of data about social fabric needed to make optimal decisions in conduction of civic services and information obtained was analyzed.

Key Words: *social municipal work, city information system, Konya metropolitan municipality*

JEL Classification: *H7, R5*

GİRİŞ

Türkiye'nin kamu yönetimi yapısı, merkezden yönetim ve yerinden yönetim sistemine dayanmaktadır. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde yetki paylaşımı, merkezi yönetimin yerel yönetimlere hizmetlerin görülmesinde yetkilerinin bir kısmını aktarması ile olmaktadır. Yerel yönetimlere dayanak teşkil eden anayasa maddesi Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası'nın 123. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre "idare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir". İdarenin kuruluş ve görevleri merkezden ve yerinden yönetim esaslarına dayanmaktadır. Yerel yönetimler, yerel toplulukların gereksinimlerini, sorunlarını ve yerinde tespit etmek ve hizmetleri planlayarak uygulamak için örgütlenmiş kurumlardır. Gerek İl Özel İdaresi Kanunu gerekse Belediye Kanunu birbirlerine paralel olarak İl Özel İdaresi ve belediye tanımlarında aynı ifadelerle, o ilde yaşayan halkın ve belde sakinlerinin "mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi" olarak tanımlanmaktadır. Toprak (2006:13), yerel yönetimleri merkezi yönetimin yanında ve onun yan hizmetlerini yürüten yerel nitelikte hizmet üniteleri olarak tanımlamıştır. Diğer bir anlatımla yerel yönetimler, il, belediye ve köy halkının yerel/ortak ihtiyaçlarını karşılayan ve karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir. Diğer bir tanımda ise yerel yönetimler yerel bir topluluktaki bireylerin ortak gereksinimlerini karşılayan, kamu mal ve hizmetlerini sağlayan, yerel halkın kendi seçtiği organlarca yönetilen kurumlardır (Tekeli, 1992: 3).

Tarihsel süreç incelendiğinde İl Özel İdaresi, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile il genel yönetiminin yanında valinin başkanlık ettiği ve her sancaktan seçilen dörder üyeden oluşan İl genel meclisinin bulunduğu bir özel yönetimin kurulması ile oluşmuştur. 1870 yılında çıkarılan Genel İdare Vilayet Nizamnamesi aynı sistemi korumuştur. İl genel meclisinin görev alanı biraz genişletilmiştir. 1913 yılında kabul edilen İdare-i Umumiye-i Vilayet Geçici Kanunu ile il genel yönetimi ve il özel yönetimi birlikte düzenlenmiştir. Söz konusu Kanun, il özel idarelerini düzenleyen temel metin olarak İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçmiştir. Bu kanun çeşitli değişiklikler geçirmiş olup en kapsamlı değişikliklerden birisi de 1987 yılında yapılmış ve 1913 tarihli bu kanunun adı 3360 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu olarak değiştirilmiştir. Son olarak 2005 yılında 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu yürürlüğe girmiştir (2011 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, 2012: 4).

Türkiye'de ilk belediyecilik uygulamalarının 1854 yılında İstanbul Şehremaneti'nin kurulmasıyla ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nden alınan yerel yönetim birimleri ihtiyaca cevap veremediğinden Cumhuriyet döneminde 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır

(Göymen, 1997:19). Zaman ilerledikçe bu kanun da ihtiyaçlara cevap verememiş, 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir.

I. Sosyal Devlet ve Sosyal Belediyecilik Kavramı

Sosyal politika, ilk olarak sanayi devrimi sonucunda işçi sınıfının sorunlarıyla birlikte sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkmış bir kavramdır. Almanya'da Profesör Riehl tarafından ortaya konan sosyal politika kavramı, işçileri yoksulluğa ve elverişsiz çalışma ve yaşam koşulları gibi sanayileşme ile değişen düzenin tehditlerine karşı korumayı amaç edinmiştir (Koray vd., 1995: 3). Sosyal politika, toplumda var olan sınıfsal ilişkiler, devinimler, savaşmalar ve çelişkiler karşısında devleti ve hukuksal düzeni ayakta tutmaya ve korumaya dönük çalışmaları içeren bir uğraş dalıdır (Talas, 1992:15). Şenkal (2011: 26) ise sosyal politikayı dar anlamda çıkarları uyuşmayan sınıflar arasındaki mücadeleye yönelik önlemler almak olarak tanımlarken, geniş anlamda sosyal politikayı toplumun tüm zümreleri arasındaki mücadeleler olarak ifade etmektedir. Diğer bir tanımda da Aktan ve Özkıvrak (2008: 39-77), sosyal devleti vatandaşlarına en azından asgari bir gelir ve sosyal koruma sağlamak amacıyla çeşitli maddi yararlar ve refah hizmetleri sunmak ve tam istihdam politikaları izlemek suretiyle ekonomik hayatın işleyişine müdahale eden, ekonomik hayatı yönlendiren devlet olarak ifade etmektedirler.

Sosyal politikanın kapsam ve alanı zamanla önemli değişikliklere uğramıştır. Endüstri devriminden önce sosyal politikanın kapsam ve alanını toplumdaki yoksul ve fiziksel olarak kendi kendine bakamayan kişiler (engelliler, hastalar, kimsesiz çocuklar) ve bunların ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik sosyal refah hizmetleri meydana getirirken, 19. yüzyılda sosyal politika, ilgisini endüstrileşme ve kentleşmenin yol açtığı tehlike ve sefaletle maruz kalan işçi sınıfının korunmasına yöneltmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısından sonra ise gelişmiş ülkelerde refah devleti anlayışının benimsenmesi ve işçi sınıfının sorunlarının eskisine oranla azalması, sosyal politikanın kapsam ve alanının çağdaş toplumsal sorunları kapsayıcı biçimde yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Kadınların çalışma hayatına katılımını kolaylaştırıcı önlemler ve kadınların çalışma koşullarında insan onuruna yakışır düzenlemeler yapılması, çocuk ve yaşlıların bakımı, çevre politikaları, madde bağımlılığı ve cinsiyet ayrımcılığı vb. konuların sosyal politikanın ilgi alanına girdiği ifade edilmektedir (Ersöz, 2014).

Sosyal devlet, liberal devletin yirminci yüzyılın ikinci yarısında kendi içinde gerçekleştirdiği bir aşamadır. Bu nedenle liberal devletin temel yapısı korunmakla birlikte bu yapıda gerekli ve zorunlu değişiklikler yapılmıştır. Sosyal devlet, sosyo-ekonomik hakların tanınması, bireyin bir insan olarak insanlık onurundan doğan haklarının tanımlanmasını ve herkes tarafından kullanılabilir haklar ve özgürlüklere sahip olmasını sağlamaktadır (Göze, 1995: 97).

Türkiye'de sosyal devlet uygulamalarının tarihsel olarak derin köklere sahip olduğu bilinmektedir. Sağlam bir kurumsal yapıya sahip olan vakıf kurumu ve kültürü toplumumuzda bugün bile varlığını sürdürmektedir. Ancak yerel yönetimlerin merkezinde bulunduğu, sistematik olarak sosyal politika kavramının ruhuna uygun çalışmalar henüz gelişim aşamasındadır. Sosyal belediyecilik,

sosyal politikaların yerel yönetimler tarafından yürütülen, toplumun özellikle belediye sınırları içerisinde yaşayan halkı ilgilendiren kamu hizmetlerini kapsamaktadır. Sosyal belediyecilik ya da bir başka ifade ile belediyelerin sosyal politika uygulamaları, merkezi devletin planlamaları ve faaliyetinden farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, sosyal politikanın dar tanımı ile emek ve sermaye ilişkilerinin düzenlenmesi görevinin yerel yönetimlerin görevlerinden olmamasından kaynaklanmaktadır. Belediyeler sosyal politikalarını oluştururken, uygulamalarını genellikle sosyal politikanın araçlarından biri olan sosyal hizmet uygulamalarına yoğunlaştırırlar.

Türkiye’de devleti belli alanlara hapseden neo-liberal küreselleşme, bireylerin sosyal güvencelerinin azalmasını ve yoksulluğu da beraberinde getirmektedir. Bu durum da sosyal devlete olan ihtiyacın geçmiş yıllara oranla çok daha derinden hissedilmesine neden olmaktadır. Bir taraftan eski sosyal güvencelerin zayıflaması, diğer taraftan merkezi yönetimin küresel dönüşüme köklü çözümler üretmemesi ve bireylerin sosyal politika uygulamaları bağlamında kendilerini yeterince güçlü hissetmemeleri, Türkiye’de son on yılda ikili bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Devlet bir taraftan yeni sosyal güvenlik yasalarıyla daha kapsayıcı politikalar üretmeye çalışırken, diğer taraftan da yapması gereken temel sosyal politika uygulamalarından özelleştirme uygulamalarıyla vazgeçmektedir. Devletin boş bıraktığı alanlar yerel yönetimler tarafından kısıtlı kaynaklarla doldurulmaya çalışılmakta ancak bu süreçte daha çok yoksul ve işsizler vb. uç grupları hedef alan politikalar üretilip toplumun omurgası ve sosyal politikaların en güçlü destekçisi olan orta gelirli kesim gözardı edilebilmektedir (Aslan, 2006:272).

Akdoğan (2006: 44) sosyal belediyeciliği, yerel yönetimlere sosyal alanlarda planlama ve düzenleme işlevi yükleyen, bu çerçevede kamu harcamalarını konut, sağlık, eğitim ve çevrenin korunması alanlarını kapsayacak şekilde sosyal amaca yönlendiren; işsiz ve kimsesizlere yardım yapılması, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın tesis edilmesi ile sosyo-kültürel faaliyet ve çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan altyapı yatırımlarının yapılması için bilinçli politikalar üretmesini öngören; bireyler ve toplumsal kesimler arasında zayıflayan sosyal güvenlik ve adalet kavramlarını güçlendirmeye yönelik olarak yerel yönetimlere sosyalleştirme ve sosyal kontrol işlevleri yükleyen bir model olarak tanımlamaktadır.

II. Sosyal Politika ve ile Sosyal Belediyeciliğin İlişkilendirilmesi

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yoksulluk ve eşitsizliklerle mücadelede sosyal devlet önemli fonksiyonlar üstlenmiş, ancak 1970’li yıllardan sonra sosyal politikaların devlete olan mali yükleri devleti krize sokmuş, devletler sosyal devlet olmanın gereksinimlerini karşılayamaz duruma gelmişlerdir. Merkezi yönetimlerin yerel yönetimlere devrettikleri görev alanlarından biri de sosyal yardım ve hizmetler alanı olmuştur. Dünyada 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi, devletlerin ekonomilerini sarsmış ve sosyal harcamalarda kısıntıya gitmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda demografik yapıda oluşan değişimlerle birlikte ortalama insan ömrünün uzaması, yaşlı nüfusun çoğalması ve doğum

oranlarının düşmesi aktif-pasif dengesini bozmuş, bağımlılık oranını artırmıştır. Ayrıca ekonomik büyüme hızları düşmüş, işsizlik oranları yükselmiş, kamu harcamaları artmış, vergiler yükselmiş, mali açıklar sürekli hale gelmiş, artan enflasyon oranları ile birlikte hükümetlerin sosyal harcamalar için milli gelirden ayırdıkları pay sürekli büyümüş ve giderek katlanılamaz bir hacme ulaşarak ülkelerin rekabet güçlerini zayıflatır duruma geldiği ifade edilmektedir (Özdemir, 2006: 30).

Sosyal belediyecilik, sosyal devletin yereldeki temsilcisi ya da yereldeki ortağı olan bir anlayışı kapsamaktadır. Bu bağlamda sosyal belediyecilik, belediyelere salt klasik bölgesel fonksiyonları yüklemenin ötesinde, o bölgede yaşayan bireylerin sosyal sorunlarının çözümünden de belediyeleri sorumlu tutmaktadır. Sosyal devletin yetersiz kaldığı durumlarda, sosyal belediyecilik anlayışı devreye girerek, sosyal sorunların azaltılmasında ve çözüme kavuşturulmasında önemli bir rol üstlendiği ifade edilmektedir (Selek ve Yıldırım, 2009: 457).

Sosyal politikaların yerel düzeyde uygulayıcısı olarak yerel yönetimler, sosyal belediyecilik anlayışının gereklerini yerine getirebilmek için kentlerin fiziksel mekâna dair düzenlenmelerinden, çeşitli nüfus gruplarının öznel ihtiyaçlarını karşılamaya kadar geniş bir yelpazede işlevsel olmak zorundadırlar. Bu zorunluluğun arka planında, 2000'li yılların başında yeniden yapılandırılan mevzuat içinde devletin yerine getirmekle yükümlü kıldığı hizmetler ve değişen toplumsal koşulların kendi doğası gereği ortaya çıkardığı sorunlara dair bireylerin ve grupların beklenti ve taleplerinin karşılanmanın gerektiği ifade edilmektedir (Keleş, 2008:1). Sosyal belediyecilik kapsamında yürütülmesi öngörülen hizmetler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akdoğan, 2006: 45; Es, 2007: 30-31):

- Kimsesizlerin, evsizlerin, sokak çocuklarının ve muhtaç kadınların barınma ihtiyaçlarını karşılamak,
- Öksüzlere çocuk yuvaları ve kreşler yapmak,
- Yaşlılara huzur evleri tesis etmek,
- Sağlık merkezleri, sağlık ocakları, gezici sağlık otobüsleri, ön tanı merkezleri hizmete sokmak,
- Hastaneler civarında hasta yakınları için misafirhaneler oluşturmak,
- Kültür, sanat ve spor tesisleri açmak,
- Tiyatro, sinema, kütüphane ve kültür merkezlerini mahallelere kadar yaygınlaştırmak,
- Fakir, muhtaç ve yaşam mücadelesi veren kesimlere yönelik aş evleri ve imarethaneler kurmak,
- Engelliler için ulaşım, eğitim ve sosyo-kültürel ortamlarda kolaylık sağlayıcı önlemler almak,
- Meslek ve beceri edindirme kursları açmak,
- Park-bahçeler ve piknik alanlarını yaygınlaştırmak,
- Doğal dengeyi koruyan ve çevresel şartları düzenlenmiş ucuz konut alanları üretmek,

- İş kuracak kadın ve gençlere yönelik rehberlik yapmak, makine ve ekipman desteği sağlamak,
- Tanzim satış mağazaları ve ekmek fabrikaları kurmak,
- Gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi yardımı yapmak,
- Toplumsal gruplar, sivil toplum kuruluşları ve kitle örgütlerine rehberlik etmek, onlarla dayanışma ve yardımlaşmayı geliştirmek,
- Gençlerin, engellilerin ve kadınların toplumsallaşmalarını sağlayacak merkezler açmak olarak ifade edilmektedir.

III. Türkiye’de Sosyal Devletin Dönüşümü ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

1970’li yıllarda dünyada yaşanan ekonomik kriz, hükümetlerin sosyal ve ekonomik yaşamdaki farklı ideolojik algılanışı, Keynesyen ekonomi yönetimi ve evrensel refah devleti düşüncesi üzerindeki savaş sonrası konsensusa dayalı görüşlerin erozyona uğraması, refah devletinden sosyal hizmetlere yönelik isteklerin artması ve bunun sonucunda devletlerde bütçe açıklarının görülmeye başlanması, ekonomiyi geliştirmek için en uygun kurum ve tekniklerin araştırılması, hantal, bürokratik, zorlayıcı idari yapılar içinde etkinlik ve verimliliğin artırılması çabaları, merkezîyetçi ve otoriter olarak nitelendirilen siyasal sistemlerin bile bu eğilim çerçevesinde yapılarını ve fonksiyonlarını desantralizasyon* düşüncesine göre yeniden düzenlemeye başlamaları, bu dönemde üzerinde yoğun olarak tartışılan konuların başında geldiği ifade edilmektedir (Özer, 2005: 3; Eryılmaz, 2013: 122).

Toplumsal alanda yaşanan kültürel, siyasal ve ekonomik koşullardaki değişim, dönüşüm ve gelişmeler özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru kamu yönetimi alanında da etkisini göstermeye başlamış; ekonomik büyümenin yavaşlaması, Sovyet Rusya’nın çöküşü ile birlikte Keynes’in sosyal refah devleti anlayışının sarsılması (Güleç, 2008: 50), küreselleşmenin etkisi ile kamu yönetimi alanında yeni talep ve ihtiyaçların ortaya çıkması ve küresel baskıların politik, ekonomik ve sosyal sistem üzerindeki etkisi ile bürokrasinin yeniden sorgulanması sonucunda devletin rolü ve büyüklüğü ile ilgili tartışmalar çoğalmıştır. Özellikle yönetim biliminde yaşanan gelişmelerin oluşturduğu klasik bürokratik örgütlenme modelinden esnek, katılımcı, yetkilendiren, etkinlik ve etkilige vurgu yapan, kalite odaklı ve vatandaş müşteri olarak gören, yüksek performans hedeflerine sahip yeni bir kamu yönetimi anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişme özellikle 1990’lardan sonra kamu yönetimi alanında yeni uygulamaların ve kavramların ortaya çıkmasına öncülük ederek kamu

* Desantralizasyon, orjin itibarıyla Batı düşünce sisteminde ortaya çıkmıştır. Klasik anlamda desantralizasyon, merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını ifade etmektedir. Modern anlamda desantralizasyon ise merkezi idarenin elindeki planlama, karar verme, uygulama ve kamu gelirlerinin toplanması vb. idari yetkilerin bir kısmını, taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere, federe birimlere, yarı özerk kamu kurumlarına, meslek kuruluşlarına ve idarenin dışındaki gönüllü örgütlere aktarılmasıdır. Kısaca desantralizasyon,, merkezi idarenin küçültülmesi olarak ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2013: 123).

yönetiminde bir değerler dizisi değişiminin yaşanmasını zorunlu kıldığı ifade edilmektedir (Kurt ve Uğurlu, 2007: 81-82; Ökmen ve Parlak, 2008: 344). 1980'li yılların başından itibaren geleneksel devlet anlayışının yerini yeni devlet anlayışına bıraktığı görülmekte; bu bağlamda söz konusu süreçte geleneksel devlet anlayışına egemen olan değer ve ilkelerde eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlamıştır. Geleneksel kamu yönetimi anlayışında yaşanan değişim sonucunda özel sektörde uygulanan yönetim tekniklerinin kamu sektörüne adapte edileceği, katı kurallara bağlı olmayan esnek yönetim anlayışının benimseneceği, kamu yönetiminin rasyonel esaslara göre işleyen bir yapıya kavuşturulacağı ve daha katılımcı bir yönetim yaklaşımının yerleştirileceği öngörülmektedir. Bu noktada geleneksel kamu yönetimi anlayışının terk edildiği, yeni kamu yönetimi anlayışına geçildiği ve yönetim anlayışında bir paradigma değişiminin yaşandığı ifade edilmektedir

IV. Türkiye’de Sosyal Belediyeciliğin Hukuksal Çerçevesi

1982 Anayasası başlangıç bölümünde, her Türk vatandaşının bu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme, maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu belirtilmektedir. Yine anayasanın başlangıç bölümünde devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişilerin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak olarak belirtilmektedir (www.mevzuat.gov.tr, 2014).

Türkiye’de yerel yönetimler, 1982 Anayasası’nın 123. ve 127. maddelerinde düzenlenmiştir. 123. maddede idarenin bütünlüğü ilkesi vurgulanmakta, idarenin hem merkezden yönetim hem de yerinden yönetim esaslarına dayandığı ifade edilmekte; 127. maddede ise yerel yönetimlerin kuruluş esasları, seçimler, idari vesayetin hangi durumlarda kullanılacağı belirtilmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin kademeleri, seçim usulleri, İçişleri Bakanlığı tarafından denetimi, idarenin bütünlüğü ilkesine uygun hareket etmesi ve sorumluluklarıyla doğru orantılı gelir sağlanması ilkeleri açıklanmaktadır (Toksöz vd., 2009: 49). Gerek Belediye Kanunu ve diğer yerel yönetim birimlerin teşkilat kanunları, gerekse kadük olan Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı, 1980’lerden beri kamu yönetiminde gündemde olan yönetimde reform talep ve ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği üyelik sürecinde uyulması gereken müktesebat düzenlemeleri de bu süreci hızlandıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yönetimde şeffaflık, halkın katılımı, hesap verilebilirlik, yerindelik vb. iyi yönetim ilkeleri her alanda olduğu gibi yerel yönetim kanunlarının da altyapılarının temelini oluşturduğu ifade edilmektedir (Özden ve Zorlu, 2010: 39). Bu bağlamda Türkiye’deki sosyal belediyeciliğin hukuksal çerçevesini çizilebilir için 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nu incelemek gerekmektedir (Pektaş, 2010: 12).

A. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda Sosyal Belediyecilik

5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre belediye, belde sakinlerinin yerel ortak nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi olarak ifade edilmektedir (www.mevzuat.gov.tr, 2014). 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere sosyal politika ve sosyal hizmetlerle ilgili görevlerin verildiği görülmektedir. Bu görevler aşağıdaki gibi sıralanabilir (www.mevzuat.gov.tr, 2014):

- Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları bulunmaktadır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur (md. 13/1).

- Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır (md. 13/3).

- Belediyeler (mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla), sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırmakla görevlendirilmiştir (md. 14/a).

- Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açarlar (md. 14/a).

- Belediyeler (mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla), sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilirler (md. 14/ b).

- Belediyeler (mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla), gıda bankacılığı yapabilirler (md. 14/b).

- Belediyeler hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulamak durumundadırlar (md. 14/b).

- İl sınırları içinde büyükşehir belediyeleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde il belediyeleri ile nüfusu 10.000'i geçen belediyeler, meclis kararıyla; sağlık, eğitim, sosyal hizmeti geliştirecek projelere İçişleri Bakanlığı'nın onayı ile ücretsiz ya da düşük bir bedelle amacı dışında kullanılmamak kaydıyla arsa tahsis edebilirler (md. 15).

- Belediyeler, dar gelimli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar konusunda bütçeye ödenek koyabilir ve harcama yapabilirler (md. 60/i).

- Belediyeler, dar gelimli kişiler ile afete maruz kalanlara arsa tahsisi yapabilirler (md. 69/3).

- Belediyeler sağlık, eğitim, çevre, sosyal hizmet ve sosyal yardım hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulamakla görevlidirler (md. 77/1).

B. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda Sosyal Belediyecilik

5216 Sayılı Kanun'a göre büyükşehir belediyelerine yüklenen sosyal belediyecilik bağlamında görevler aşağıdaki gibi sıralanabilir (www.mevzuat.gov.tr, 2014):

- Büyükşehirin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek ya da işlettirmek; gerektiğinde amatör spor kulüplerine malzeme vermek ve gerekli desteği sağlamak, amatör takımlar arasında spor müsabakaları düzenlemek, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya dereceye giren sporculara belediye meclis kararıyla ödül vermek (md. 7/m).

- Gerektiğinde sağlık, eğitim ve kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak, kamu ve kuruluşlarına ait bu hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin her türlü bakımını, onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak (md.7/n).

- Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek ya da işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak (md.7/v).

Yürürlükten kalkan 1580 sayılı Belediye Kanunu'na göre belediyelerin sosyal belediyecilik yapabilmelerine olanak sağlayacak düzenlemeler bulunmadığından, yürürlükten kalkan kanunlarla belediyelerin bu tür faaliyetlerinin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Yeni yasalarla birlikte belediyelere sosyal belediyecilik faaliyetleri, görev ve sorumluluk olarak yüklenmiştir. Eski kanunlarla belediyelere kentin altyapı ve üstyapısı ile ilgili düzenlemeler yapma yetkisi verilmişken yeni kanunlarla belediyelere sosyal alanda belediyecilik yapma yolu açılmıştır. Bu bağlamda belediyelerin yeni yasalarla sosyal belediyecilik uygulamalarına çok daha fazla yer verdikleri görülmektedir.

C. 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda Sosyal Belediyecilik

04.03.2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'na göre il özel idaresi, il halkının yerel ortak nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmıştır (md. 3/a). İl özel idarelerinin görevleri, il sınırları içindeki görevleri ve belediye sınırları dışındaki görevleri olmak üzere ikili bir ayırıma tabi tutulmaktadır. Buna göre il özel idareleri mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla (md. 6);

- İl sınırları içinde: sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetler ile;

- Belediye sınırları dışında: imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri yapmakla görevli ve yetkili kılınmıştır. Yine ilgili kanunda belediyelere olduğu gibi il özel idarelerine de sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin görevler verilmiştir. Ayrıca dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizlere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar (md. 43/h) il özel idaresinin giderleri arasında sayılmış ve bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanma yetkisi de valiye verilmiştir (md. 30/n).

V. Konya Kent Bilgi Sistemi ve Türkiye’de İlk Kez Uygulanan Sosyal Veri Merkezi*

Kent bilgi sistemi, kent yönetiminde yer alan araştırma, planlama, uygulama ve karar verme organlarının; daha hızlı ve daha doğru bir şekilde sonuca ulaşmaları ve karar vermeleri için gerekli ihtiyaçları karşılayacak ve kentin çağdaş bir yönetim şekliyle yönetilmesine olanak sağlayacak yeni bir anlayış, yeni bir yapılanma ve yeni bir uygulama şekli olarak ifade edilmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2007: 10). Diğer bir tanımda ise kent bilgi sistemi, kentsel faaliyetlerin yerine getirilmesinde optimum karar verebilmek için ihtiyaç duyulan planlama, altyapı, mühendislik, temel hizmetler ve yönetsel bilgileri hızlı ve sağlıklı bir şekilde irdelemek amacı ile oluşturulan coğrafi bilgi sistemlerinin kent bazındaki bir uygulamasıdır (www.konya.bel.tr, 2014). İçeriği, ne gibi unsurlar ve sorumluluklar yüklediği kamuoyu tarafından pek de bilinmeyen ama kamuoyunun bir ideal olarak baktığı, bu konuda fikir yürütebilen ilgili kişilerin perspektifine göre birçok meselede kurtarıcı gözüyle bakılan kent bilgi sistemlerinin uygulandığında kentsel bazda birçok sorunun çözüleceği düşünülmektedir. Ancak Türkiye’deki yanlış örnekler ya da istismarlar nedeniyle sisteme temkinli yaklaşılmaktadır. Özellikle belediyeler halka hesap veren kurumlar olduğu için kent sakinleri tarafından görülmeyen böyle bir çalışmanın sorumluluğunu almak belediyeler tarafından bir risk olarak görülmektedir.

2004 yılı içinde başkanlık makamının girişimi ile Konya ili genelindeki tüm kurumların yer aldığı Coğrafi Bilgi Sistemi Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş, bu koordinasyona tüm kurumlardan temsilciler istenmiş, süreç içerisinde Konya’ya ait güncel bir haritanın olmamasının ciddi bir sorun olduğu, sistemin sadece harita unsurundan oluşmadığı, yazılım ve bilgi işlem unsurlarının var olduğu, planlı bir şekilde bilgi sistemi oluşumuna başlanması gerektiği ifade edilmiş; sistemi kurup ölü doğmasını engelleme, güncelleme sorunları vb. sorunlar tüm kurumların ortak endişesi olarak ortaya çıkmış, sistemin tüm disiplin ve meslekler ile ilişkili olduğu tartışılmıştır.

Bilgi sisteminin oluşturulmasının sadece harita ile olmayacağı gibi sadece verileri analiz eden, değerlendiren, ilişkiler kuran, yazılım kurguları yapan coğrafyanın ne demek olduğunu algılayamayan bir bilgi işlem yapısı ile de mümkün olmayacağı tartışılmış, bu nedenle birim İmar ve Şehircilik Daire

* Bilgiler, Konya Büyükşehir Belediyesi’nin web sayfasından derlenmiştir.

Başkanlığı uhdesinde ve sorumluluğunda kurgulanması gerektiği bilgi işlem unsurlarının var olduğu, yazılım kodlaması bilen ekiplerin mekân bilgisini algılamayı öğrendiği, mekân bilgisi olan her türlü mühendis ya da şehir plancının da yazılım olgularını öğrenmesi gereken bir unsur olduğu, sorumlu ve muhatap bir birim kurulması gerektiği kararlaştırılmıştır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7/h maddesi, coğrafi bilgi sistemi ve kent bilgi sistemi kurma görevini belediyelere vermesiyle 13.06.2005 tarihinde 74 sayılı Büyükşehir Belediye Meclisi'nin Kent Bilgi Sistemi ile ilgili birimin oluşturulması kararı alınmıştır. Konya kent bilgi sisteminin kurulmasıyla günümüz bilgi teknolojileri ve uygulamaları destekli bir bilgi sisteminin Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulup yaygınlaştırılması, bunların sağladığı yararların internet tabanlı sistemler aracılığıyla belediyenin ve vatandaşların kullanımına sunulması, özellikle Konya'ya ait teknik, sosyal ve ekonomik durumun coğrafi bilgi sistemi teknolojilerinden yararlanılarak çıkarılması, belediye çalışmalarında hizmet verimliliğinin, hızın, kalitenin yükseltilmesi, kent yöneticilerine güncel verilere dayalı karar destek sistemleri ile daha hızlı ve doğru kararlar verme olanağının sağlanması hedeflenmektedir. Kent bilgi sistemlerinin kapsama alanı aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır:

- Sistem analizi ve tasarımı, sistemin yaşatılmasına yönelik veri güncelleme yaklaşımları,
- Yüksek çözünürlüklü görüntünün temini,
- Numarataj bilgilerinin Türkiye İstatistik Kurumu standartlarına göre toplanması, güncellenmesi, sayısallaşması ve Kamu Hesapları Bilgi Sistemi'ne (KBS) entegrasyonu, web ortamında kent rehberi çalışması,
- Kadastro bilgilerinin tamamı ile sayısallaşması (Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü ile yapılan yazışma ve protokoller gereğince Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi'nden (TAKBİS) alınması kararlaştırılmıştır),
- Tapu bilgileri ile kadastro verilerinin ilişkilendirilmesi,
- Kadastro ve tapu bilgilerinin coğrafi bilgi sistemlerine (CBS) entegrasyonu,
- İmar planlarının topolojik veri yapılarına kavuşturulması ve KBS ile entegrasyonu,
- İller Bankası'nca üretilen güncel harita verilerinin topolojik veri yapılarının kurulması ve KBS'ye entegrasyonu,
- Saha Anket Çalışması (Sosyal Doku Haritası) ve anket verilerinin KBS'ye entegrasyonu, sosyo-ekonomik analizlerin yapılması ve kartografik harita çıktılarının alınmasına yönelik ara yüzlerin hazırlanması,
- CBS fonksiyonlarını yerine getirebilen yazılım, web tabanlı CBS Server sistemi, veritabanı yazılımına bağlı gerekli diğer programların sağlanması,
- Eğitim hizmetleri,
- Sisteme teknik destek ile yazılım güncelleme hizmetleri.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7/v, 8/m ve 24/j maddeleri, büyükşehir belediyelerine dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere sosyal hizmet ve yardım sunma görevi vermiştir (www.tbmm.gov.tr,

2014).

Bu bağlamda Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yardımların evrak kayıt ortamı ile birlikte coğrafi bilgi sistemi ortamına taşınması, yapılacak yardımın kent bütününde dağılımını ve yardıma ihtiyacı olan/olacak bölgelerin tespit edilmesi, CBS ortamında bulunan diğer unsurlardan (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, TAKBİS, ikamete ait bina fotoğrafı uydu görüntüsü vb.) maksimum oranda yararlanarak yardımların reel, adaletli ve işlevsel olması hedeflenmiştir.

Sosyal veri merkezi projesi ile Türkiye'de ilk defa sosyal doku haritası üretimi gerçekleştirilerek elde edilen veriler belediye faaliyetleri kapsamında kullanılması gerçekleştirilmiş; bu bağlamda Sosyal Bilgi Merkezi, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7/h maddesi gereğince, Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulan Coğrafi Bilgi Sistemi tabanlı veritabanı üzerinde kurgulanmıştır. Proje ile yapılan herhangi bir yardımdan diğer yardım kuruluşunun bilgisinin olması, gerçek ihtiyaç sahibine yardım yapılması, tekrarlı yardımların ve istismarın engellenmesi, yardımların adaletli olarak dağıtılması, yardım yapacak kurumun maksimum oranda bilgilendirilerek kaynak israfının engellenmesi ve gerçek ihtiyaç sahiplerinin yardım almasının sağlanması hedeflenmiştir.

Sosyal Doku Haritası ile Sosyal Bilgi Merkezi oluşumuna neden olan mevcut ve güncel yardım verileri ile haneler birebir gezilerek elde edilen anket verileri çaprazlanarak yardım yönelimlerinin değerlendirilmesi, bütünden özele inilmesi ile belli bölgelere odaklanması, nedensellikler sorgulanarak yardımdan ziyade ilgili bölgelere KOMEK (Konya Büyükşehir Belediyesi Meslek Edindirme Kursları) vb. unsurlar ile belediye ve merkezi hükümetin sağlayabileceği istihdamın unsurlarının değerlendirilmesi, buralarda yaşayan insanlara yeni mesleki beceriler vererek bir aşamaya kadar yardım etmek, belli bir aşamadan sonra ise ilgili kişilere sağlanan istihdamlar ile ev ekonomisine katkı sağlamak, atıl kalan iş gücünün üretime katılması hedeflenmiştir. Kent bilgi sistemi çalışmaları bağlamında sosyal veri merkezinin oluşturulma nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

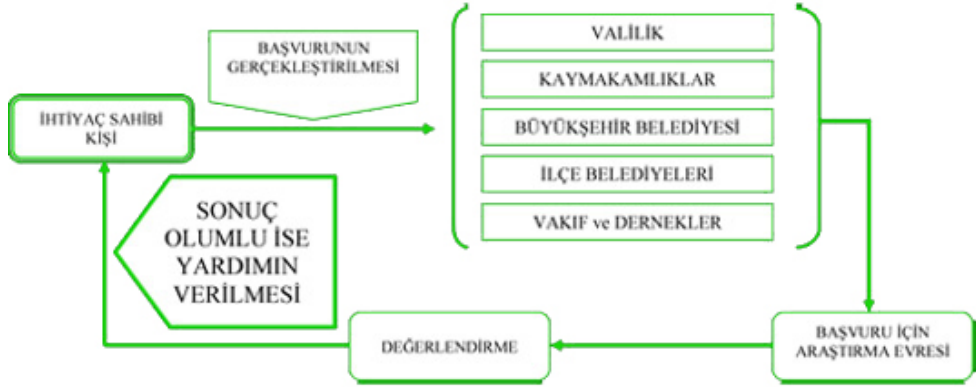
- Yardım dağıtımı işlemi esnasında yardım alacak kişinin durumu hakkında uzun ya da kısa süreli araştırma evresi gerçekleşmekte ve bu durum gerçek ihtiyaç sahibini gerekli ihtiyacı alamadığından ötürü daha da zor duruma düşürebilmekte,

- Belediye ve yardım dağıtmakla görevli kurum ve kuruluşların yapmış olduğu yardımlar bazı ihtiyaç sahibi görünümü art niyetli kişilerce rant unsuru haline getirilmekte, ciddi anlamda yardımlar istismar edilebilmekte,

- Kurum ve kuruluşlar için dağıtılacak yardım; kendisine beyanda bulunan kişiler için sınırlı kalmakta, çeşitli insani nedenlerden ötürü yardım talep edemeyen gerçek ihtiyaç sahiplerinin mağdurlukları devam edebilmekte,

- Yardım çerçevesinde elde edilen kayıtlar tam bir standart içermemekte, dolayısıyla kurumlar birbirlerinin yaptığı yardımı bil(e)mediklerinden aynı kişiye tekrar yardım yapılabilmektedir.

Şekil 1. Yardım Başvuru Döngüsü

Kaynak: www.konya.bel.tr, 2014.

Yukarıda belirtilen döngü içerisinde kurumların hangi yardımları verdiğinin bilgisi kendi aralarında genellikle bilinmemesi ve gerekli denetim mekanizmalarının tam işletilmemesi sonucunda yardım hizmetinin suiistimal edilmesine yönelik unsurları beraberinde getirmektedir. Araştırma evresinin kimi kurumlar için uzun sürmesi yardımı geciktirmekte; özellikle resmi kurumlar yardım yapma öncesinde yardım yapılacak kişiyi ifşa edecek, gurur ve onurunu rencide edecek şekilde kişinin gerçekten yardıma ihtiyacı bulunduğunu belgelemek açısından muhtarlıklardan, üzerinde mal olup olmadığını tapu sicil müdürlüklerinden ve belediyelerin verdikleri "sözüm ona usul yerini bulsun" belgeleri ile yapmaktadır. Kimi organizasyonlar içinse; "nasıl olsa birileri yardım yapıyor bunun bir şekilde dağıtılması gerektiği" mantığından veya "kısa zaman aralığında dağıtılmaması" başka maddi külfetleri beraberinde getirdiğinden (depo, soğuk hava deposu vb.) yeterince inceleme yapılmaksızın yardımların yapılmasını sağlamakta, bu durum da başka sorunlara yol açabilmektedir.

Yardım, kendine mahsus basit bir kavram değildir. Yardım, sorgulanması gereken (sosyal, iktisadi vb.) birçok sorunu bünyesinde barındırmaktadır. Devletin veya yardım kuruluşlarının yardım yapması sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Yardım yapılan mekân ve insan bilgisinin izlenilmesi ile bu unsurların CBS tabanlı bir veri tabanında sorgulanması, takip edilmesi başka unsurlar ile birlikte (istihdam, planlama vb.) analiz edilerek kullanılması da bu sosyal devlet anlayışının bir gereğidir.

Sosyal veri merkezi modelinin dayanmış olduğu temel; yardım dağıtmakla görevli organizasyonların yardım faaliyetleri açısından tek bir merkeze toplanması, aralarında bilgi paylaşımının sağlanması ve yardım için araştırma evresinin, mevcut var olan kent bilgi sistemi altyapısının da kullanılması ile kolaylaştırılmasıdır. Bu model kapsamında amaç, verilerin tek bir kurumun tekelinde toplanmasından ziyade tüm organizasyonların sahip olduğu yardım verilerinin bir havuz içerisinde toplanarak destekleyici teknolojiler kapsamında uygun standartlar içerisinde yardım hizmetini gerçekleştirmektir.

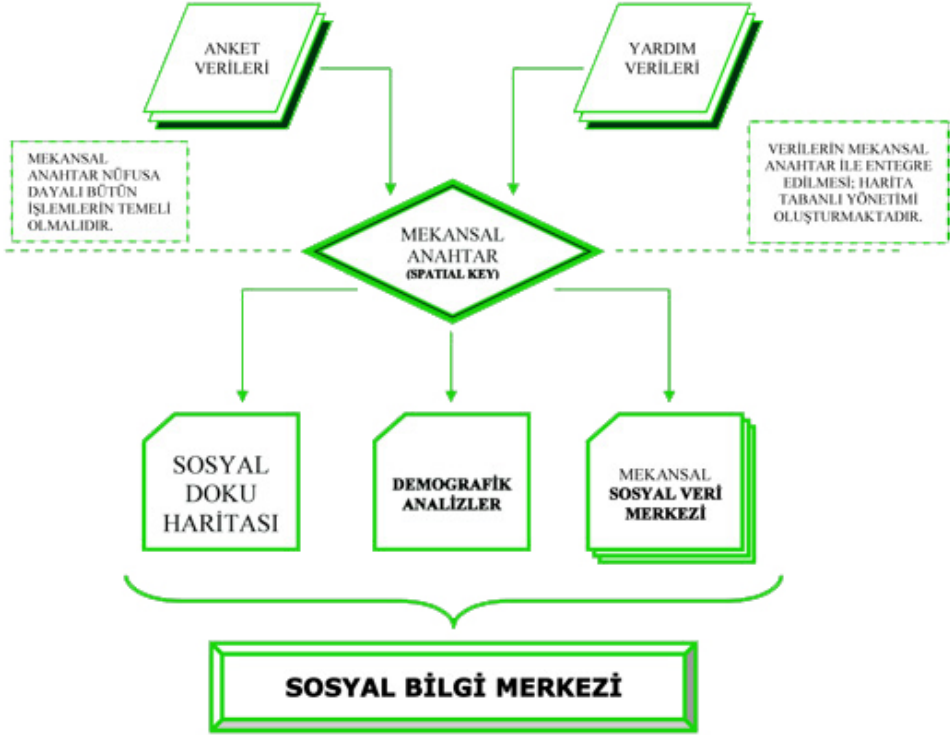
2009 yılında projenin veri tabanını oluşturmak amacıyla Konya'nın merkez ilçeleri olan Meram, Karatay ve Selçuklu'da anket çalışması yapılmış, Karatay'da 36331, Meram'da 54728 ve Selçuklu ilçesinde 89930 kişiye söz konusu anket uygulanmıştır*. Anket sorularında ikamet şekli (ev sahibi, kiracı, lojman), ısınma türü (doğalgaz, elektrik, fuel oil, katı yakıt), devamlı hasta varlığı, şehir dışında öğrenci varlığı, engelli varlığı, hane geliri, internet bağlantısı, araç sahipliği, sosyal yardıma ihtiyaç durumu, eş durumu (ölü, sağ), sosyal güvence varlığı, belediye hizmetlerinin yeterliliği, işsiz sayısı, çalışan sayısı, hane halkı sayısı ve hanede öğrenim gören sayısı konularında veri elde edebilmek için sorular sorulmuştur.

Projede teknolojik altyapı olarak kent bilgi sistemi altyapısı kullanılmıştır. Coğrafi yapıya bağlı kent bilgi sistemi temeli, yardımı sunan merkezi ve yerel kuruluşların yardım kayıtlarını bünyelerinde teknolojiye bağımlı ya da bağımsız olarak barındırmaktadırlar. Böylesi bir durum beraberinde birçok onay sürecine dayalı resmi prosedürleri içermektedir. Halbuki kişinin adresi ve kimlik bilgileri devlet tarafından rahatlıkla bilinebilecek kavramlardır. Coğrafyadan bağımsız gerçekleştirilen bu süreçte yardım verilen kişilerin coğrafi dağılımı, analizi ve gerçek ihtiyaç sahiplerinin kendilerinden habersiz tespit edilmesi mümkün olmamaktadır.

Sosyal bilgi merkezi projesi ile "Mekansal Anahtar" diye adlandırılan ve coğrafi bilgi teknolojilerine dayalı yapılanma üzerinde gelişim sağlanmıştır. Bu bağlamda ihtiyaç sahibi olup başvuru gerçekleştirilemeyen mağdur kişilere de ulaşılma durumu olabilmektedir. "Mekansal Anahtar" kavramı aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

* TÜİK verilerine göre 2009 yılı nüfus sayımında Selçuklu'nun nüfusu 487.899, Meram'ın 309.276, Karatay'ın 257.639 olarak tesbit edilmiştir. Rakamlar, Konya Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Kent Bilgi Sistemi Şube Müdürlüğü'nden ve TÜİK'in web sayfasından temin edilmiştir.

Şekil 2: Mekansal Anahtar Yapısı

Kaynak: www.konya.bel.tr, 2014.

Mekansal anahtar; adres bilgilerini, bina bilgilerini, nüfus hizmetlerine dayalı kişi bilgilerini birbiri ile ilişkili olarak sunan bir yapılanma olarak tasarlanmıştır. Diğer bir anlatımla bu yapılanmaya kent bilgi sistemi çekirdek yapısı da denilebilir. Bu bağlamda kişiye ait sosyal veriler elde edilerek projeye entegre edilmiş ve harita tabanlı sunulan hizmetlerin gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur. Sosyal Bilgi Merkezi projesinin sahip olduğu orta vadeli hedefler aşağıdaki gibi sıralanabilir (www.konya.bel.tr, 2014):

- Mevcut yardım verilerinin ıslahının tam olarak gerçekleştirilmesi ile proje kapsamında kullanılmasını sağlamak,

- Yardım dağıtan yerel yönetimler, vakıflar ve dernekler için yazılım altyapısının yaygın hale getirilmesi ile kayıt ortamının tek bir merkeze dayalı olarak yaşatılmasını sağlamak,

- Aylık dönemler halinde kent genelinde yapılacak analizler ile ihtiyaç sahiplerinin, kendilerinin haberi olmaksızın tespit edilmesini sağlamak ve yardım türlerini yönlendirmek.

Sosyal Bilgi Merkezi'nin sahip olduğu uzun vadeli hedefler ise;

- İhtiyaç sahipliliği kavramını planlama, istihdam, hizmet v.b. kentsel faaliyetler ile ortadan kaldırmak,

- Yardımların adil dağılımını sağlamak,

- E-devlet olanakları ve projenin eşleştirilmesi ile ihtiyaç sahibini rencide etmeyecek araştırma metotları ile hakkında tam ve net bilgi sahibi olmayı sağlamak,

- Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) altyapısının coğrafi bilgi sistemi temeline oturtulmasına katkı sağlayarak ülke genelinde; yardımların, nüfus hizmetlerinin ve nüfusa dayalı işlemlerin coğrafi bilgi sistemi destekli e-devlet imkanları ile gerçekleştirilmesini sağlamak,

- Elektronik imza altyapısının kullanılması ile yardım hizmetlerinin sağlanması olarak sıralanmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde belediyeler gittikçe artan oranda sosyal belediyecilik faaliyetlerini sürdürmekte; ancak belediyelerin bu yöndeki faaliyetlerinin yeterince gündeme getirilmediği görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte sosyal yaşamdaki değişikliklere uygun olarak ortaya çıkabilecek ya da ortaya çıkan sorunlara çözüm sunacak hem resmi kurumların hem de sivil kurumların yeniden yapılandırılmaları gerekmektedir. Eskiye nazaran aile bağlarının zayıflaması, geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan dönüşüm, aile içi şiddetin artması, emeğini sunarak çalışan kesimlerin sosyal haklarından mahrum kalma ihtimali vb. olumsuz durumlara karşı kurumların proaktif bir tavır sergilemeleri gerekmektedir.

Belediyelerin sosyal yardım amaçlı yapılan çalışmalarında bazı insanların bunu meslek haline getirdikleri ve başta belediyeler olmak üzere birçok kurumdan yardım aldıkları bilinmektedir. Bu bağlamda bu tür suistimallerin önüne geçebilmek için altyapısı çok güçlü bir bilgi sistemi kurulmalı, kişilerle ilgili tüm veriler sisteme kaydedilmelidir. Konya Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal veri merkezi projesi ile kişilerin tüm bilgileri kayıt altına alınmakta, sosyal yardımların kötü niyetli kişilerce kullanımının önüne geçilmekte, gerçekten ihtiyaç sahibi kişilere sosyal yardımlar ulaştırılmaktadır.

Sosyal yardım ulaştırılan kişilerin zihinlerinde bu yardımların sürekli olacağı yönünde bir algının oluşmaması önem arz etmektedir. Kişilerin bir mesleki beceriye sahip olmalarını sağlama, bu yönde eğitim verme, belediyelerin yine bu bağlamda görevleri arasında sayılabilir. İnsanları devamlı hazırdan yardım alma yerine bir meslek edindirerek onların da kendi ihtiyaçlarını giderebilme yönünde belediyelerin istihdam olanakları sunmalarının yerinde bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

Bilgi çağında kamu kurumlarının vatandaşlarına web tabanlı uygulamalarını etkin bir şekilde kullanabilmeleri için gerekli altyapıyı sunması gerekmektedir. Konya Büyükşehir Belediyesi'nin web sayfası incelendiğinde sosyal yardım almak isteyen vatandaşların nasıl bir yol izleyecekleri konusunda yeterince bilgi ve belge sunulmadığı görülmektedir. Bu durum zaten ihtiyaç sahibi olan kişinin belediye binasında kapı kapı dolaşmasına neden olabilecek, insanlık onuruna dokunan bir durum olabileceği için vatandaşların sosyal yardım başvurularını internet ortamında da yapabilmelerini sağlayacak düzenlemelerin ivedilikle yapılması önerilmektedir. Kişinin başvurusu, sosyal bilgi merkezindeki

bilgi ve belgelerle karşılaştırılarak gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığına daha etkin bir şekilde karar verilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yalçın (2006), “Sosyal Belediyecilik”, İstanbul: Yerel Siyaset, Yıl: 1, S: 3.
- AKTAN, Coşkun Can ve Özlem Özkıvrak (2008), Sosyal Refah Devleti, İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- AYSAN, Mehmet Fatih (2006), Küreselleşme Bağlamında Türkiye’de Sosyal Politikaların Dönüşümü, T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Müdürlüğü Kurumu, Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu Hedefleri ve Geleceği Sempozyumu.
- ERSÖZ, Halis Yunus (2014), Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Alanındaki Rolü, <http://www.sosyalpolitikalar.org/makaleler/sosyal-beledyecilk/145-yerel-yoenetmlern-sosyal-politkaalanindak-rolue>, 11.10.2014.
- ERYILMAZ, Bilal (2013), Kamu Yönetimi, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- ES, Muharrem (2007), Kent Üzerine Düşünceler, İstanbul: Plato Danışmanlık Eğitim A.Ş.
- GÖYMEN, Korel (1997), Türkiye’de Kent Yönetimi, İstanbul: Boyut Matbaacılık.
- GÖZE, Ayferi (1995), Liberal Marksistte Faşist ve Sosyal Devlet, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=151> 23.11.2014.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> 23.12.2014.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5216&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (18.10.2014)
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5302&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> 10.11.2014.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> 18.11.2014.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.5393&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=5393> 10.10.2014.
- <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5216.html> 24.11.2014.
- KELEŞ, Sümeyra, (2008), Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KORAY, Meryem ve Alper Topçuoğlu (1995), Sosyal Politika, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- KURT, Mustafa ve Özlem Yaşar Uğurlu (2007), “Yeni Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımının Gelişiminde Avrupa Birliği’nin Rolü: İlerleme Raporları İçerik Analizi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 9, S: 2, 81-109.
- ÖKMEN, Mustafa ve Bekir Parlak (2008), Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler İlkeler, Yaklaşımlar ve Mevzuat, Bursa: Alfa Aktüel.
- ÖZDEMİR, Süleyman (2006), “Refah Devleti: Altın Çağ’dan Belirsiz Geleceğe”, Sosyal Politikalar Dergisi, S: 1, ss. 26-30.
- ÖZDEN, Kemal ve Melek Zorlu (2010), Yerel Yönetimlerde Açılım: 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile 5393 Sayılı Belediye Kanunu Arasındaki Farklar, <http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?goster=ayrinti&id=1102>. 01.12.2014.
- ÖZER, M. Akif (2005), Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi, Sayıştay Dergisi, S: 59, 3- 46.
- PEKTAŞ, Ethem Kadri (2010), “Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi, C:5, S: 1, 5- 22.
- SELEK Öz, Cihan ve Yıldırım alp, Sinem (2009), Türkiye’de Kentsel Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Rolü, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu, 22-23 Ekim 2009 Akdeniz Üniversitesi, 453-463.

- SERTAÇ, Güleç (2008), “1945-1980 Yılları arasında Türkiye’de Refah Devleti”, *Yerel Siyaset*, Temmuz, 48-55.
- ŞENKAL, Abdülkadir (2011), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı (2007), *Coğrafi Tabanlı İl-Kent Yönetim Ve Bilgi Sistemi Teknik Kılavuzu*, Ankara.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2012), *2011 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu*, Ankara.
- TALAS, Cahit (1992), *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TEKELİ, İlhan (1992), *Belediyecilik Yazıları (1976-1991)*, İstanbul, IULA-EMME Uluslar arası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Yayınları, Kent Basımevi.
- TOKSÖZ, Fikret, Ali Ercan Özgür, Öykü Uluçay, Levent Koç, Gülay Atar, Nilüfer Akalın (2009), *Yerel Yönetim Sistemleri Türkiye Fransa İspanya İtalya Polonya Çek Cumhuriyeti*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- TOPRAK, Zerrin (2006), *Yerel Yönetimler*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi

Dr. Nurdan KUŞAT

Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğirdir MYO, ISPARTA

ÖZET

Gümrük Birliği Antlaşması, Türkiye-Avrupa Birliği arasında kısmi oranlı bir ekonomik entegrasyonun sağlanmasına aracılık etmiştir. Bu entegrasyonun ilk yıllarında AB ile gerçekleştirilen ticari ilişkiler Türk ekonomisi için önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. Oysa günümüzde Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payının zamanla azaldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda GB Antlaşması sonrası Türkiye-BRICS arasındaki ürün ve ülke bazlı yoğunlaşmanın analiz edildiği bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda; GB Antlaşması sonrası; ülke bazlı ticari yoğunlaşmanın Rusya'dan Çin'e doğru kaydığı gözlenmiştir. İhracattaki ürün bazlı yoğunlaşmanın sadece "Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler" (%54,8) ürün grubunda oluşurken, ithalattaki yoğunlaşmanın "Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Benzeri Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler" (%35,3), "Çeşitli Mamul Eşya" (32,2) ve "Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar (%30,5) isimli ürün gruplarında gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Yoğunlaşma, Dış Ticaret, BRICS Ülkeleri, Türkiye, Gümrük Birliği.

JEL Sınıflaması: F14, F15.

Analysis of Concentration of Foreign Trade between Turkey and BRICS during the Period Following the Customs Union Agreement

ABSTRACT

Customs Union Agreement served as an intermediary for ensuring the partial economic integration between Turkey and the EU. During the initial years of this integration, the trade relations with the European Union had a significant role in the Turkish economy. However, it can nowadays be observed that the EU's share in Turkey's foreign trade is gradually diminishing. In this context, this study, which analyzes the concentration of trade between Turkey and BRICS in the post-CU period based on products and countries, benefited from the data provided by the Turkish Statistics Institution. As a result of the study, it was observed that the country-based trade intensification moved from Russia to China after the ratification of the CU Agreement. It was determined that the product-based concentration in exportation occurred only within the product group named "Crude Materials, Inedible, Except Fuels" (54.8%), whereas the concentration within importation occurred in the product groups named "Mineral Fuel, Lubricants and Related Materials" (35.3%), "Miscellaneous Manufactured Articles" (32.%) and "Animal and Vegetable Oils, Fats and Waxes" (30.5%).

Key Words: Trade Concentration, Foreign Trade, BRICS Countries, Turkey, Customs Union.

JEL Classification: F14, F15.

Giriş

Türkiye ekonomisinin tarihi gelişimi içerisinde 24 Ocak Kararları ve Gümrük Birliği (GB) Antlaşması özel bir öneme haizdir. 24 Ocak 1980 itibariyle

liberal politikaların dış ticareti yönlendirmeye başlamasıyla Türkiye dış ticareti bir dönüm noktasına girmiştir. 1996'daki GB süreci sonrası entegrasyon içi gümrük vergilerinin sıfırlanması dış ticareti bir kez daha değişime maruz bırakmıştır.

Türkiye dış ticaretindeki bu liberal dönüşümün hem dış ticarete konu olan malların yapısını, hem de dış ticaret ortaklarını bir şekilde etkilemesi olasıdır. Sonuç itibarıyla bu yönde bir takım gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin en önemli sonucu artan dış ticaret hacmi olarak kendisini gösterirken, olumsuzluk artan dış ticaret açıkları şeklinde olmuştur.

Bu çalışmada amaç; Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin yeni bir boyut kazandığı 1996 GB Antlaşması sonrasında Türkiye'nin AB ile ticari ilişkilerinden ziyade, yükselen ekonomiler olarak tanınan ve 2001'den itibaren BRICS olarak isimlendirilen ülkeler ile olan ticari ilişkilerini değerlendirmektir. Bu değerlendirme öncelikle TÜİK'in resmi internet sitesinden yararlanılarak oluşturulan tabloların ve bu tabloları daha anlamlı kıldığı düşünülen tarafımızdan hesaplanmış oranların yorumlanmasıyla gerçekleştirilmektedir. Fakat öncesinde AB-BRICS ticari ilişkilerine de kısaca değinilmektedir. Türkiye-BRICS ticaretinde yaşanan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin ülke bazlı yoğunlaşma etkilerinin değerlendirilmesinin yanı sıra, SITC Rev3 Düzey 1 sınıflamasında yer alan ürün gruplarına göre ürün bazlı ticari yoğunlaşma da bu çalışma çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu bağlamda; makalenin içeriği şu şekilde oluşturulmuştur: Yapılacak çalışmanın genel amacının kısaca özetlendiği ve çalışmada kullanılacak metodun belirtildiği giriş bölümünün ardından, birinci bölümde ekonomik entegrasyonların ve özellikle GB anlaşmalarının üye ve üçüncü ülkelerin dış ticaretlerine statik etkileri değerlendirilmektedir. İkinci bölümde BRICS ülkeleri tanıtılmakta ve Türkiye ile bu ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Bu bölümü dış ticarete yoğunlaşmanın kavramsal olarak tanımlandığı, AB-BRICS ticaretindeki son dönem açısından gelişimin değerlendirildiği ve Türkiye-BRICS ticaretindeki ülke ve ürün bazlı yoğunlaşma yapısının ortaya konulduğu üçüncü bölüm takip etmektedir. Çalışma elde edilen bulguların yorumlandığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

I. EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE STATİK ETKİLERİ

“Ekonomik Entegrasyon” kavramı kapitalist sistemin baskıları ve liberal dış ticaret anlayışının genel kabulü ile uluslararası iktisat literatürüne girerek, küresel ekonomik düzene yeni bir boyut kazandırmıştır. Ekonomik entegrasyonlarda temel amaç; dünya ticaretini kısıtlayıcı her türlü engelin kaldırılması ve dış ticaret yerine gittikçe yaygınlaşan bölgesel ve küresel ticaret olgusunun yerleştirilmesidir.

Balassa (1961:21) ekonomik entegrasyonları dört grup altında toplamaktadır: (1) Serbest Ticaret Bölgesi, (2) Gümrük Birliği, (3) Ortak Pazar ve (4) Ekonomik ve Parasal Birlik. Karluk (2013:284) ise GATT/GATTS kapsamında beş ekonomik entegrasyon türü olduğunu belirtmekte ve yukarıda

sayılan entegrasyonların en başına Tercihli Ticaret Antlaşmaları'nı yerleştirmektedir.

Ülkelerin ekonomik bir entegrasyon oluşturmaları durumunda ülke içi fiyatların değişmesiyle üretim ve tüketim kalıplarında meydana gelen değişimler dış ticaret kalıplarını da değiştirecektir. Bu değişiklikler ülkenin sadece entegrasyon oluşturduğu ülkelerle olan ticaretini değil, entegrasyon dışı ülkelerle olan ticaretini de etkileyecektir.

Kösekahyaoğlu (2012:106) ekonomik entegrasyonlar sonrası mevcut teknoloji seviyesinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, kaynakların yeniden dağılımı nedeniyle ortaya çıkan etkilerin statik etkiler olduğunu belirtir. Entegrasyon sonrası bir defaya mahsus olmak üzere, entegrasyona giren ülkelerde ortaya çıkan bu etkiler; (1) Üretim Etkileri, (2) Tüketim Etkileri ve (3) Ticaret Hadlerindeki Etkiler olmak üzere üçe ayrılırlar (Çelik, 2012:441). Üretim ve tüketim etkileri aynı zamanda potansiyel refah etkileri olup (Karluk, 2013:289) ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerle entegrasyon üyesi ülkelerin ekonomik verileri üzerinde önemli rol oynamaktadır.

GB ekonomik entegrasyon türlerinden bir tanesidir. Bu entegrasyon sonucunda da entegrasyona dahil olan ülkeler arasında ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı bir takım etkilerin gelişmesi aşıkardır. Ticaret yaratma etkisinde birlik içi ticaretin artan boyutu olumlu olarak değerlendirilirken, ticaret saptırma etkisinde birlik dışı ticaretin azalan boyutu olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Seyidoğlu (2003:206) bu durumu, bölge dışına ortak gümrük tarifeleri uygulanmasının bölge içi ticareti geliştirirken, bölge dışı ticareti etkileme kabiliyeti olarak değerlendirir.

Bu etkilerin genellikle birlik dışında kalan ülkelerle birlik üyesi ülkeler arasındaki ticareti azaltıcı yönde gelişmeler yaratacağı genel kabulü yaygın olsa da; Karluk'un (2013:323) da belirttiği gibi genellikle oluşturulan entegrasyonun yeterince büyük olmaması ve bazı hammaddelerde dışa bağımlılığın devam ediyor olması bu etkinin gücünü azaltmaktadır (Karluk, 2013:323).

Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği GB çerçevesinde ortaya çıkan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin incelendiği çalışmalarda birbiriyle çelişen bazı farklı sonuçlara rastlanmaktadır.

Morgil'in (2000) çalışma sonuçları GB'nin sınırlı miktarda ticaret yaratıcı etki ortaya çıkardığını ve Türkiye için ticaret saptırıcı etkilere yol açmadığını ortaya koyarken; Kızıltan ve arkadaşlarının (2008) çalışma sonuçları da GB'ye girişten sonraki 10 yıllık süreçte Birliğin Türkiye dış ticaretini artırıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Çolpan Nart'da (2010) benzer bir çalışmada GB'nin ticaret yaratıcı etkiler ortaya çıkardığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalar GB sonrası birlik içerisinde ticaret yaratıcı etkilerin geliştiğini gösteren çalışmalardır.

Togan (2000) yapmış olduğu çalışma ile Türkiye'nin Birliğe dahil olmasıyla AB'ye olan ihracatının önemli oranda değişmediği ve AB'den yapılan ithalatın artış oranının, AB dışından yapılan ithalat artış oranından daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Çak ve Çak (2007) ise çalışmalarında Birlik üyeliğinin ihracatın yıllık artış hızı üzerinde anlamlı pozitif bir ilişki yaratmadığı,

üçüncü ülkelerden olan ithalatı artırdığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. Gündüz ve Esengün'de (2007) benzer bir çalışmada Türkiye'nin ithalat değerlerindeki artışın, ihracattan daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Temiz'in (2009) çalışması ise GB sonrasında Türkiye'nin ticaret hacminde artış olmasına rağmen net ihracatta düşüş olduğunu göstermektedir. Kalaycı ve Artan (2010) çalışmalarında GB'nin Türkiye'nin AB ile olan ihracatını ve AB ülkelerinin birlik içi ticaretini artırdığı, fakat Türkiye'nin ihracat artışının Birlik içi ticareten daha az arttığı sonucuna varmışlardır. Gökdemir ve Karaman (2008) da çalışmalarında AB'nin Türkiye'nin net refahı üzerindeki etkisinin kısıtlı olduğu sonucuna varmaktadır.

II. TÜRKİYE - BRICS ÜLKELERİ BENZERLİĞİ

Küresel dünyanın yükselen ekonomileri olarak gösterilen BRICS ülkeleri günümüz ve gelecek için önemli bir ekonomik potansiyel ortaya koymaktadır. İlk olarak BRIC adıyla 4 yükselen ekonomiyi temsil eden bu tanımlama, son yıllarda yanına 5. ekonomik gücü de alarak BRICS ismiyle adlandırılmaya başlamıştır. BRICS; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin İngilizce yazılımlındaki ülke adlarının baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. BRIC terimi ilk kez 2001 yılında bir kurumsal yatırım şirketi olan Goldman Sachs tarafından kullanılmış ve 2003 yılında hazırlanan bir raporda da BRIC'in hala dünyanın gelişmekte olan dört büyük ülkesi olduğuna, bunun yanı sıra Güney Afrika'nın da ekonomik potansiyeline dikkat çekilmiştir (Wilson and Purushothaman, 2003:11).

Simon (2011:7) BRIC ülkelerinin küresel büyümenin en önemli itici gücü olduğunu ifade ederken; bu durumu BRIC ülkelerinin ekonomik krizden çok daha az etkilenmesi ve çok daha kısa sürede kendisini toplayabilme yeteneğiyle açıklamaktadır. Canela, Collazo & Santiso (2006:2) ise bu ülkelerin son yıllarda OECD içerisinde yer alan tüm ülkelerden daha hızlı bir şekilde büyüdüğüne dikkat çekmektedir. Standard & Poors (2009:2) da bu ülkelerin ekonomik performanslarının geçmiş yıllara ait ortalama değerleri aştığını ve yabancı sermaye yatırımlarında da önemli gelişmeler kaydettiklerini belirtmektedir.

Bu ülkelerin büyümelerinde rol oynayan iç ve dış dinamikler birbirinden farklıdır. Çin ve Hindistan'ın önemli miktarda beşeri sermayeye sahip olduğu aşikardır. Brezilya ise, içinde yer aldığı bölgede zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olarak dikkat çekerken, Rusya zengin doğal kaynakların yanı sıra kalifiye beşeri sermayesi ile geleceğe yön verebilecek bir ekonomik potansiyele sahiptir (Hitt, Li & Worthington, 2005:355). Aslında BRIC ülkelerini dünya ekonomisine entegre olma konusunda mükemmel kılan güç bu ülkelerin ekonomik potansiyellerinin çeşitliliğidir (O'Neill et al, 2005:3). Hatta BRICS ülkelerinin gelecekte G7'lerin ekonomik liderliğini elinden alabileceği yönünde bir takım tartışmalara da rastlanmaktadır (Frank and Frank, 2010:46-54).

Türkiye, BRICS ülkeleri arasında yer alması muhtemel olan ülkelerden birisi olarak gösterilmektedir (Altundal, 2014:35). Hatta Türkiye'nin 1999 ve 2001 yılında yaşadığı krizler sonrasında göstermiş olduğu performans, dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron tarafından takdir edilmiş ve Türkiye'nin AB'nin BRIC'i olarak tanımlanmasının uygun olacağı belirtilmiştir (Schiller,

2011:28). Bu nedenledir ki Türkiye'nin küresel ekonomiler içerisindeki yeri ve BRICS ülkeleriyle olan ticari ilişkileri gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

III. TİCARİ YOĞUNLAŞMA VE AB-TÜRKİYE-BRICS TİCARİ İLİŞKİLERİ

A. Ticari Yoğunlaşma

Dış ticarete yoğunlaşma kavramı, bir ülkenin dış ticaretinde meydana gelen sektörel (ürün) ve ülke bazlı değişmelerin değerlendirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu kavramın dış ticaret açısından önem kazanmaya başlaması ise dünya ülkeleri arasındaki ilişkilerin liberal bir yapıya kavuşması, diğer bir ifadeyle, küreselleşme ile mümkün olmuştur. Dış ticaret anlayışında meydana gelen bu değişim ülkelerin dış ticaret hacimleri üzerinde etkiler yaratırken, aynı zamanda ülkelerin ürün ve ülke tercihlerini de farklılaştırmıştır. Yıldız ve Delice (2001) liberal politikalar sayesinde artan ihracat ile ülke büyümesinde olumlu gelişmeler elde edilirken, ülke ve ürün portföyünde meydana gelen değişimler sayesinde de büyüme hızının artacağını öngörmektedir. Bu açıdan bakıldığında; ticari yoğunlaşmanın dış ticaretin olumlu ekonomik etkilerini ortaya çıkaran özel bir yapı ortaya koyduğu ifade edilebilir.

Liberal dış ticaret anlayışını benimseyerek kalkınma politikalarını şekillendiren ekonomiler için ticari yoğunlaşma düzeyi oldukça büyük önem arzeder. Çünkü bu tür ekonomilerin ihracat gelirleri az sayıda sektöre ve/veya ülkeye bağlı olarak oluşuyorsa, bu malların fiyatlarındaki dalgalanmalar ve dış talepte meydana gelen daralmalar ihracat gelirlerinin azalmasına ve ekonomik istikrarsızlığa sebep olabilecektir (Küçükiremitçi vd., 2010:2). Bu durumun tersi yönünde bir gelişmenin de olabileceği ve bu durumda sonuçların ülke ekonomisi açısından olumlu olacağı da unutulmamalıdır. İşte bu önem ticari yoğunlaşmanın sebeplerinin ve nelerden etkilendiğinin araştırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Krugman'ın (1986) çalışma sonuçları ülkelerin teknolojik yenilik üretme kapasitesi ile ülke ihraç malı çeşitliliği arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Lall (2000) ise çalışmasında; yabancı sermaye yatırımlarının özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde ihracat ürün çeşitliliğini artırıcı etki yarattığına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda; Kösekahyaoglu (2007:17) ülkeler arasında gözlemlenen ürün yoğunlaşma düzey farklılıklarının kaynağını dört sebebe dayandırmaktadır: (1) Ekonomik Gelişme Düzeyi, (2) Sanayileşme Düzeyi, (3) Ülkenin Coğrafi Konumu ve (4) Ekonomik Büyüklük.

Ticari yoğunlaşmanın kaynağı ne olursa olsun tüm yaşanan gelişmelerin liberal dış ticaret anlayışının yaygın kabulü ile hayat bulduğu aşikardır. Bu bağlamda da; Türkiye için bu kavramın 1980 sonrası dönemde anlam kazanmaya başladığını ve Türkiye kaynaklı ticari yoğunlaşma analizlerinin de bu tarih sonrasında yapılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Falcıoğlu ve Akgüngör'ün (2005:15) Türk imalat sektöründeki yoğunlaşma analizi sonuçları, Türk imalat sanayinin 1980-2000 yılları arasında hem ürün hem de bölge bazlı yoğunlaşma sürecine girdiğini göstermektedir. Dış ticarete yoğunlaşma olarak kendisini gösteren bu gelişmelerin ihracata yönelik üretilen mal ve hizmet türleri üzerinde

değiştirici bir etki yaratabileceği düşünülebilir. Nitekim Ertekin (2005:2-5) liberal dış ticaret anlayışı çerçevesindeki uygulamaların ihrac ürünlerinin üretim kompozisyonunu değiştirdiğine değinmektedir.

Akal'ın (2008:271) Ortadoğu sınır ülkeleriyle Türkiye arasındaki ticari yoğunlaşmayı analiz ettiği çalışma sonuçları, bu ülkelerle dış ticarete bazı sanayi mallarında endüstri içi ticaretin oluşmaya başladığı ve bu durumun ülke ekonomilerine olumlu yansımaları olduğu yönünde göstergelere sahiptir.

Kösekahyaoglu (2007:15) 1980-2005 yıllarını kapsayan Türkiye dış ticaretindeki ürün ve ülke bazlı yoğunlaşmayı incelediği çalışmada; Türkiye ihracatının 80'lerden itibaren ürün bazlı bir çeşitlenmeye girdiği ve 96 yılında GB sonrasında da Türkiye ithalatının ürün yapısında küçük çaplı değişimlere rağmen, ihracatında çok önemli değişimler yaşandığı sonucuna varmaktadır.

Doğan ve Kaya (2011:17) 1996-2009 dönemini kapsayan çalışmalarında; GB sonrasında Türkiye-AB arasındaki ticarete ülke bazlı yoğunlaşmada bir değişim olmadığı, ürün bazında ise ihracatta yapısal bir değişim olmasına rağmen ithalatta AB'ye bağımlılığın azalması yönünde yapısal bir değişim gerçekleşmediği sonucuna varmaktadır.

Seymen'in (2009:199) gerçekleştirdiği benzer bir çalışma ise; AB ülkelerinin Birliğe üyelik süreçlerinin Türkiye-AB ticaretinin ülke yoğunluğunu daha çok etkilediği ve GB'nin etkilerinin bu anlamda sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

Atabay Bayraktar'a (2012:412) ait çalışma, Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle olan dış ticaretinde ülkelerin GSYH'ları, nüfusları ve aralarındaki mesafeyi anlamsız olarak değerlendirirken, ithalat ve ihracat değişkenlerinin anlamlı ve ticaret hacmini artırıcı etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Erkan'ın (2012:126-127) 1993-2010 yıllarını kapsayan çalışma sonuçları; BRIC ekonomilerinin genel olarak hammadde ve emek yoğun ürünlerin ihracatında, Türkiye'nin ise daha çok emek ve sermaye yoğun ürünlerin ihracatında uzmanlaştığını göstermektedir.

B. AB-BRICS Ticari İlişkileri

BRICS ülkelerinin içinde bulunduğumuz yüzyılda ortaya koydukları ekonomik performansın yanı sıra nüfus büyüklüğü ve dünyada kapladığı hacimsel alan da oldukça dikkat çekicidir. Dünya nüfusunun %40'ı, dünya karasal büyüklüğünün %25'i bu ülkelere ait olduğu gibi; dünya döviz rezervlerinin %43'ü de bu ülkeler tarafından kontrol edilmekte ve bu pay her geçen gün artmaktadır (Van Agtmael, 2012:76). Dünya toplam GSYH'sinin yaklaşık %27'si de bu ülkeler tarafından yaratılmaktadır (Srinivasan, 2014). Ayrıca bu ülkeler gelecek 10 yıla dair tahminler çerçevesinde büyümeye devam edecektir (Wilson vd., 2010:1). Bir başka açıdan bakıldığında ise, bu ülkelerin sadece iş ve ticaret alanında birlikte çalışmadıkları ve dünya politikasında da söz sahibi olmak istedikleri dikkat çekmektedir (Zhitao, 2011). Fakat BRICS'in bu yüksek performansına rağmen, bu ülkeler arasındaki ilişkiler, ticari serbestleşmenin tam olarak gerçekleştirilememesi nedeniyle, zannedildiği kadar derin değildir (Yu, 2014:1247).

Tüm dünya ekonomileri için oldukça önemli bir ticari partner statüsündeki BRICS ülkeleri, AB ülkeleri için de büyük bir öneme sahiptir. Fakat AB ülkeleri BRICS ülkelerinin AB ile gerçekleştirilen ticarete bir takım engellemeler getirilmesinden rahatsızlık duymakta ve AB Komisyonu'nun bu sorunun çözümü için arayış içerisinde bulunduğu dikkat çekmektedir (Borta, 2013:344). Borta (2013:345) AB-BRICS ticari ilişkilerinin gelişimini şu şekilde açıklamaktadır:

Brezilya: Latin Amerika'nın en büyük ekonomisi olan bu ülkeyle ticari ilişkiler, AB ticaretinin %20'sini oluşturmaktadır. Ayrıca AB, Latin Amerika ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaretin %37'sini Brezilya ile yapmakta ve Latin Amerika'daki yatırımlarının %43'ü yine bu ülkede yer almaktadır.

Rusya: AB'nin ilk ticaret ortağı olan BRICS ülkesi olarak dikkat çeken bu ülke, 1997'de imzalanan bir Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması çerçevesinde Birlik ile olan ticaretini gerçekleştirmektedir. Fakat 2008 krizi sonrasında Rusya tek taraflı korumacı tedbirlerle bu ticareti kesintiye uğratmıştır.

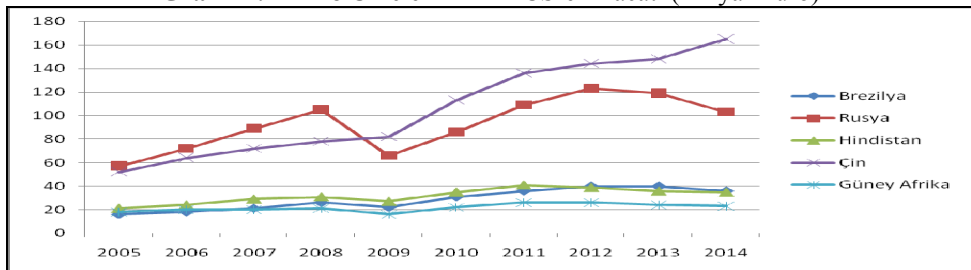
Hindistan: 2007 yılında AB-Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması müzakerelerine başlanarak her iki tarafın da ticaret ve yatırım olanaklarının genişletilmesi arzulanmış ve bu çerçevede 2003-2011 yılları arasında bu ticaretin değeri 29 Milyar Euro'dan 80 Milyar Euro'ya yükseltilmiştir.

Çin: BRICS içerisinde AB'nin en büyük ticaret ortağı ve en önemli ithalat partneri olarak dikkat çekmektedir. Ülkeler arasında günde 1 Milyar Euro'luk bir ticari değer yaratımı söz konusudur. AB için ABD'nin arkasından ikinci büyük ticaret ortağı statüsüne sahip olup, bu ticaretin değeri gün ve gün yükselmektedir.

Güney Afrika: Sahraaltı Afrika ülkelerinin en güçlü ekonomisi olmasına rağmen, AB'nin Afrika'daki en büyük ticaret ortağıdır. AB-Güney Afrika arasındaki ticari ilişkilerin %90'ı Ticaret, Kalkınma ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde oluşturulan Serbest Ticaret Bölgesi sayesinde gerçekleştirilmektedir.

AB'nin BRICS ülkeleriyle ticari ilişkilerindeki gelişmeleri Grafik 1 ve Grafik 2'nin yardımıyla gözlemlemek mümkündür.

Grafik 1. AB-28 Ülkelerinin BRICS'e İhracatı (Milyar Euro)

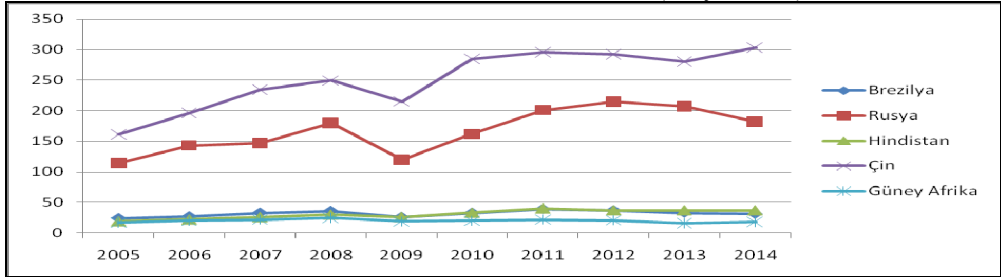

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat/web/international_trade/data/database

AB'nin BRICS'le olan ihracatında Çin'in üstünlüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca Çin'e gerçekleştirilen ihracatın, 2009 yılı hariç, incelen 2005-2014 aralığında sürekli arttığı da gözlenmektedir. Rusya da, Çin'den sonra AB'den en

çok mal ithal eden ülke konumundadır. 2009 yılında ithalatı azalmış olmakla birlikte, 2010'da yeniden artmaya başlamış, fakat 2012'den itibaren yeniden azalışa geçmiştir. Diğer 3 BRICS ülkesinin AB'den ithal ettikleri malların miktarındaki gelişme ise incelenen dönem için birbirine paralel bir yapı sergilemiş, 2005-2008 ve 2009-2012 dönemleri için artış, 2008-2009 dönemi ve 2012 sonrasında azalış göstermiştir.

Grafik 2. AB-28 Ülkelerinin BRICS İthalatı (Milyar Euro)

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat/web/international_trade/data/database

AB'nin BRICS'le olan ithalatında da, ihracatta olduğu gibi, Çin'in üstünlüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca Çin'den gerçekleştirilen ithalatın 2009, 2012 ve 2013 yıllarında düşme gösterdiği, incelen diğer yıllarda ise sürekli arttığı da gözlenmektedir. Rusya yine Çin'den sonra AB'ye en çok mal ihraç eden 2. BRICS ülkesi konumundadır. Rusya'ya olan ithalatta 2009 yılında yaşanan azalış 2012 sonrasında da kendisini göstermiştir. Diğer 3 BRICS ülkesinin AB'ye ihraç ettikleri malların miktarındaki gelişme ise, incelenen dönem için, yine birbirine paralel bir yapı sergilemiş, krizin etkisiyle 2009'da yaşanan ihracat düşüşünü 2012'ye kadar küçük yükselişler takip ederken, sonrasında bu değer sabitlenmiştir.

Bu bağlamda; AB'nin Çin'le olan ticari ilişkileri hariç olmak üzere, küresel konjontür dalgalanmaları da hariç, diğer BRICS ülkeleriyle olan ticaretinin son yıllarda düşme eğilimine girdiği anlaşılmaktadır. Bu durum Borta (2013:358) tarafından, BRICS ülkelerinin AB ile gerçekleştirdikleri ticarete uyguladıkları tarife ve tarife benzeri engellemelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

C. Türkiye-BRICS Ticari İlişkileri

Türkiye'nin dış ticareti içerisinde BRICS ülkelerinin yerini net bir şekilde görebilmek için, öncelikle Türkiye ihracat ve ithalatında en çok paya sahip olan ilk 5 ülkenin son üç yıllık ihracat ve ithalat değerlerine bakılabilir. Tablo 1 ve Tablo 2 bu amaçla düzenlenmiştir.

Tablo 1. En Çok İhracat Yapılan 5 Ülke (2011-2013) (Bin \$)

Ülkeler	Yıllar					
	2013		2012		2011	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Almanya	13 702 577	9,0	13 124 375	8,6	13 950 825	10,3
Irak	11 948 905	7,9	10 822 144	7,1	8 310 130	6,2
İngiltere	8 785 124	5,8	8 693 599	5,7	8 151 430	6,0
Rusya Federasyonu	6 964 209	4,6	6 680 777	4,4	5 992 633	4,4
İtalya	6 718 355	4,4	6 373 080	4,2	7 851 480	5,8
Türkiye Toplamı	151 802 637	100	152 461 737	100	134 906 869	100

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> , erişim 11.01.2015.

Türkiye ihracatında ilk beş sırayı paylaşan ülkelerden üç tanesi AB 28 ülkesi iken (Almanya, İngiltere ve İtalya), bir tanesi BRICS ülkesidir (Rusya). Türkiye ihracatında önde gelen bu 5 ülkenin Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payı 2013 yılı itibariyle %31,7; üç AB 28 ülkesinin payı %19,2 ve bir BRICS ülkesinin payı ise %4,6'dır. Bu paylar Türkiye ihracatı içerisinde küçük olarak gözükmeyle birlikte, bu ülkelerin Türkiye ihracatında önde gelen ilk beş ülke olduğu düşünüldüğünde önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bir BRICS ülkesi olan Rusya Federasyonu'nun en çok ihracat yapılan dördüncü ülke konumunda olması dikkat çekicidir.

Tablo 2. En Çok İthalat Yapılan 5 Ülke (2011-2013) (Bin \$)

Ülkeler	Yıllar					
	2013		2012		2011	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Rusya Federasyonu	25 064 214	10,0	26 625 286	11,3	23 952 914	9,9
Çin	24 685 885	9,8	21 295 242	9,0	21 693 336	9,0
Almanya	24 182 422	9,6	21 400 614	9,0	22 985 567	9,5
İtalya	12 884 864	5,1	13 344 468	5,6	13 449 861	5,6
ABD	12 596 170	5,0	14 130 546	6,0	16 034 121	6,7
Türkiye Toplamı	251 661 250	100	236 545 141	100	240 841 676	100

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> , erişim 11.01.2015.

Türkiye ithalatında başta gelen beş ülkeden ilk ikisi BRICS ülkesidir (Rusya ve Çin). Üç ve dördüncü sırada yer alan ülkeler ise AB 28 ülkeleridir (Almanya ve İtalya). GB sonrasındaki durumun değerlendirilmesi açısından bakıldığında bu yapı da oldukça dikkat çekicidir. 2013 yılı itibariyle iki BRICS ülkesinden gerçekleştirilen ithalat Türkiye toplam ithalatının %19,8'ine tekabül ederken; iki AB 28 ülkesinden gerçekleştirilen ithalat %14,7'dir.

Tablo 1 ve Tablo 2'nin sonuçları bize Türkiye dış ticaretinde GB sonrasında da BRICS'in önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu önem ticaretin ithalat boyutunda kendisini daha fazla göstermektedir. Entegrasyon sonrasında bile BRICS ülkeleriyle ticari ilişkilerin yoğun olarak devam ettiği aşikardır.

Türkiye'nin GB Antlaşması sonrası BRICS ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaretin gelişimini istatistiki veriler yardımıyla görmek ve değerlendirmek Türkiye-BRICS ticari ilişkileri ile ilgili olarak daha anlamlı sonuçlar ortaya

koymamızda yardımcı olacaktır. Bu amaçla düzenlenen Tablo 3’de GB sonrası Türkiye toplam ihracatı içerisinde AB’nin, BRICS ülkelerinin ve diğer ülkelerin ihracat payları; Tablo 4’de de ithalat payları yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye’nin 1996-2013 Dönemi İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Bin \$)

YILLAR	Türkiye İhracatı	AB-28		BRICS		DİĞER ÜLKELER	
		İhracat	Pay(%)	İhracat	Pay(%)*	İhracat	Pay(%)*
1996	23 224 465	12 590 475	54,2	1 743 182	7,5	8 890 808	38,3
1997	26 261 072	13 470 875	51,3	2 280 825	8,7	10 509 372	40
1998	26 973 952	14 837 062	55,0	1 576 853	5,8	10 560 037	39,2
1999	26 587 225	15 454 135	58,1	838 466	3,2	10 294 624	38,7
2000	27 774 906	15 688 009	56,5	837 639	3,0	11 249 258	40,5
2001	31 334 216	17 575 678	56,1	1 287 671	4,1	12 470 867	39,5
2002	36 059 089	20 457 907	56,7	1 561 971	4,3	14 039 211	39,0
2003	47 252 836	27 479 360	58,2	1 993 747	4,2	17 779 729	37,6
2004	63 167 153	36 698 919	58,1	2 456 444	3,9	24 011 790	38
2005	73 476 408	41 532 953	56,5	3 250 141	4,4	31 943 455	39,1
2006	85 534 676	48 148 628	56,3	4 274 773	5,0	33 111 275	38,7
2007	107 271 750	60 754 022	56,6	6 344 519	5,9	40 173 209	37,5
2008	132 027 196	63 719 097	48,3	8 780 965	6,7	59 527 134	45,0
2009	102 142 613	47 228 119	46,2	5 587 312	5,5	49 327 182	48,3
2010	113 883 219	52 934 452	46,5	8 117 960	7,2	52 830 807	46,3
2011	134 906 869	62 589 257	46,4	10 098 502	7,5	62 219 110	46,1
2012	152 461 737	59 398 377	39,0	11 306 511	7,4	81 756 849	53,6
2013	151 802 637	63 039 810	41,5	12 088 097	8,0	76 674 730	50,5
96’dan 2013’e Değişim (%)*	553,6	400,7	-23,4	593,5	6,7	762,4	31,9

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=627, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015. * % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Tablo 3’ü incelediğimizde, Türkiye ihracat hacminin 1996 yılından 2013 yılına gelene kadar %553,6 oranında arttığını görmekteyiz. Türkiye’nin AB 28 ülkelerine olan ihracatı %400,7 oranında artarken, BRICS ülkelerine ihracatı %593,5 oranında artmıştır. Türkiye’nin toplam ihracat hacmindeki ve incelenen ülke grupları ile olan ihracatındaki bu artışa rağmen; 1996 yılından 2013 yılına kadar AB 28’in Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payının %23,4 oranında gerilediği gözlenmektedir. Bu bağlamda GB sonrası ortaya çıkması beklenen ticaret yaratıcı etkiye hacimsel olarak rastlansa da, oransal olarak rastlanmadığını söylemek doğru olur.

BRICS ülkelerinin Türkiye toplam ticareti içerisindeki % payının yıllar itibariyle %7,5’den %8’e yükseldiği ve %6,7 artış gösterdiği görülmektedir. 2013 yılı itibariyle AB 28 ülkelerinin Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payı BRICS ülkelerine oranla fazla olmakla birlikte, GB sonrası AB 28 ülkelerinin ihracat payı azalırken, BRICS ülkelerinin ihracat payının artması dikkat çekicidir.

Diğer taraftan 1996 yılı itibariyle AB-28 ve BRICS ile gerçekleştirilen ihracat, 1996 yılında Türkiye toplam ihracatının %61,7’sini (%54,2+%7,5), 2013 yılında ise %49,5’ini (%41,5+%8,0) kapsarken; bu durum Türkiye’nin diğer ticaret ortaklarına doğru kayan bir ihracat değeri olduğunu anlatmaktadır. %12,2 oranındaki (değişim %38,3’den %50,5’e) bu artış yönlü kayma, GB’nin AB dışı ülkeler üzerinde de ticaret yaratıcı bir takım etkilerinin varlığını göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye'nin 1996-2014 Dönemi İthalatının Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Bin \$)

YILLAR	Türkiye İthalatı	AB-28		BRICS		DİĞER ÜLKELER	
		İthalat	Pay(%)	İthalat	Pay(%)*	İthalat	Pay(%)*
1996	43 626 642	24 349 181	55,8	3 237 721	7,5	16 036 740	36,7
1997	48 558 721	26 127 526	53,8	3 775 977	7,8	18 655 218	38,4
1998	45 921 392	25 296 961	55,1	3 837 467	8,6	16 786 964	36,3
1999	40 671 272	22 537 831	55,4	3 861 778	9,5	18 133 441	35,1
2000	54 502 821	28 552 276	52,4	5 983 126	11,0	19 967 419	36,6
2001	41 399 083	19 840 787	47,9	4 928 289	11,9	16 630 007	40,2
2002	51 553 797	25 698 221	49,8	6 060 593	11,8	19 794 983	38,4
2003	69 339 692	35 156 836	50,7	9 186 294	13,2	34 182 856	36,1
2004	97 539 766	48 130 900	49,3	15 121 906	15,5	34 286 960	35,2
2005	116 774 151	52 781 362	45,2	21 870 069	18,7	42 122 720	36,1
2006	139 576 174	59 447 587	42,6	29 989 536	21,5	50 139 051	35,9
2007	170 062 715	68 472 309	40,3	40 214 987	23,6	61 375 419	36,1
2008	201 963 574	74 513 444	36,9	50 904 463	25,2	76 545 667	37,9
2009	140 928 421	56 616 302	40,2	35 135 156	24,9	49 176 963	34,9
2010	185 544 332	72 391 053	39,0	43 538 910	23,5	69 614 369	37,5
2011	240 841 676	91 439 406	38,0	54 219 255	22,5	95 183 015	39,5
2012	236 545 141	87 657 462	37,1	55 534 260	23,5	93 353 419	39,4
2013	251 661 250	92 457 992	36,7	57 526 696	22,9	101 676 562	40,4
96'dan 2013'e Değişim (%)*	476,9	279,7	-34,2	1676,8	205,3	534,0	10,1

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015. * % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Tablo 4 Türkiye ithalatının GB sonrası AB 28 ve BRICS ülkeleri arasındaki dağılımını göstermektedir. İthalat hacmindeki değişim açısından tabloyu değerlendirdiğimizde, hem Türkiye toplam ithalatının, hem de AB 28 ve BRICS'e ithalatın arttığını söylemek mümkündür. Türkiye ithalatı 1996-2013 aralığında %476,9 oranında artmıştır. GB sonrası AB 28'den olan ithalat günümüze kadar %279,7, BRICS'den olan ithalat ise %1676,8 artmıştır. Bu artış değerleri GB'nin ithalat açısından ticaret yaratıcı etkisinin zayıf kaldığını göstermektedir.

AB 28 ülkelerinin 1996'da %55,8 olan ithalat payı 2013'de %36,7' ye gerilemiştir. BRICS ülkelerinden olan ithalat payı ise aynı yıllar için, %7,5'den %22,9'a yükselmiştir. Bu açıdan bakıldığında BRICS ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat payının 18 yılda %205,3 artış gösterdiği ve entegrasyonun ithalat açısından da ticaret yaratıcı etkisinin kısıtlı kaldığı söylenebilir.

Bu bağlamda 1996 yılı itibarıyla AB-28 ve BRICS ile gerçekleştirilen ithalat, 1996 yılında Türkiye toplam ithalatının %63,3'ünü (%55,8+%7,5), 2013 yılında ise %59,6'sını (%36,7+%22,9) kapsamaktadır. Bu durum Türkiye'nin diğer ticaret ortaklarından AB ve BRICS'e doğru kayan bir ithalat değeri olduğunu göstermektedir. Bu azalış yönlü kayma %3,7 oranında (değişim %63,3'den %59,6'ya) gerçekleşerek, GB'nin AB dışı ülkeler üzerinde ticaret saptırıcı bir takım etkilere sebep olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3 ve Tablo 4 için ortak bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, Türkiye ile AB 28 ülkeleri arasındaki GB antlaşması entegrasyon içerisinde ticaret yaratıcı etkiler ortaya koymasına rağmen; bu gelişmeler BRICS ülkeleriyle

olan ticareti kısıtlayıcı etkiler yaratmamış; hatta oransal anlamda Türkiye BRICS ticari ilişkilerinin GB sonrası AB 28 ülkeleriyle olan ticarete kıyasla daha da yoğunlaştığı gözlenmiştir. Fakat GB'nin, AB ve BRICS dışında kalan ülkelerle olan ihracatında ticaret yaratıcı, ithalatında ise ticaret saptırıcı etkiler doğurduğu da ortadadır.

Tablo 5. Türkiye-BRICS Dış Ticaretinin Dış Ticaret Hacmine Etkisi (Bin \$)

YILLAR	BRICS Ülkelerine İhracat	BRICS Ülkelerinden İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalata Karşılama Oranı (%)
	Miktar	Miktar			
1996	1 743 182	3 237 721	-1 494 539	4 980 903	53,9
1997	2 280 825	3 775 977	-1 495 152	6 056 802	60,4
1998	1 576 853	3 837 467	-2 260 614	5 414 320	41,1
1999	838 466	3 861 778	-3 023 312	4 700 244	21,7
2000	837 639	5 983 126	-5 145 487	6 820 765	14,0
2001	1 287 671	4 928 289	-3 640 618	6 215 960	26,1
2002	1 561 971	6 060 593	-4 498 622	7 622 564	25,8
2003	1 993 747	9 186 294	-7 192 547	11 180 041	21,7
2004	2 456 444	15 121 906	-12 665 462	17 578 350	16,2
2005	3 250 141	21 870 069	-18 619 928	25 120 210	14,9
2006	4 274 773	29 989 536	-25 714 763	34 264 309	14,3
2007	6 344 519	40 214 987	-33 870 468	46 559 506	15,8
2008	8 780 965	50 904 463	-42 123 498	59 685 428	17,2
2009	5 587 312	35 135 156	-29 547 844	40 722 468	15,9
2010	8 117 960	43 538 910	-35 420 950	51 656 870	18,6
2011	10 098 502	54 219 255	-44 120 753	64 317 757	18,6
2012	11 306 511	55 534 260	-44 227 749	66 840 771	20,4
2013	12 088 097	57 526 696	-45 438 599	69 614 793	21,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, erişim 11.01.2015.

Türkiye-BRICS arasında gerçekleşen ticarete, bu ticari ilişkinin BRICS ülkeleri lehine bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. İncelenen 18 yıllık süreçte ticaret hacminin 1998, 2001 ve 2009 yılları hariç hep yükselme eğilimi gösterdiği ve 2001 ve 2009 yılları hariç dış ticaret açıklarının büyüdüğü gözlenmektedir. Açıklardaki büyüme için BRICS'den olan ithalat artışlarını sorumlu tutmak hata olacaktır. Belirtilen yıllar için ortaya çıkan daraltıcı etkilerin bazen Türkiye'nin yaşadığı krizle (1998 ve 2001), bazen de tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel krizle (2009) ilgili olduğu söylenebilir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı ise incelenen yıllar itibariyle çok fazla değişim göstermekle birlikte, sürekli olarak dengeyi tutturamayan bir yapı sunmaktadır. Bu oranın son iki yıldır birkaç puan yükselmesi de (%18,6'dan %21'e) Türkiye-BRICS ilişkilerinde küçük de olsa Türkiye lehine bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Tablo 6. Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile İhracatının Görünümü (Bin \$)

Yıllar	Brezilya		Rusya		Hindistan		Çin		Güney Afrika	
	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si
1996	43 156	0,2	1 510 005	6,5	59 390	0,3	65 115	0,3	65 516	0,3
1997	47 873	0,2	2 056 547	7,8	60 826	0,2	44 375	0,2	71 204	0,3
1998	43 921	0,2	1 348 002	5,0	73 571	0,3	38 447	0,1	72 912	0,3
1999	33 658	0,1	588 664	2,2	120 532	0,5	36 649	0,1	58 964	0,2
2000	41 679	0,2	643 903	2,3	56 047	0,2	96 010	0,3	-	-
2001	89 818	0,3	924 107	2,9	74 373	0,2	199 373	0,6	-	-
2002	48 979	0,1	1 172 039	3,3	72 724	0,2	268 229	0,7	-	-
2003	50 165	0,1	1 367 591	2,9	71 365	0,2	504 626	1,1	-	-
2004	69 355	0,1	1 859 187	2,9	136 317	0,2	391 585	0,6	-	-
2005	103 458	0,1	2 377 050	3,2	219 869	0,3	549 764	0,7	-	-
2006	121 882	0,1	3 237 611	3,8	222 242	0,3	693 038	0,8	-	-
2007	229 914	0,2	4 726 853	4,4	348 229	0,3	1 039 523	1,0	-	-
2008	318 027	0,2	6 843 004	5,2	542 730	0,4	1 437 204	1,1	-	-
2009	388 207	0,4	3 189 607	3,1	409 202	0,4	1 600 296	1,6	-	-
2010	614 551	0,5	4 628 153	4,1	606 081	0,5	2 269 175	2,0	-	-
2011	883 471	0,7	5 992 633	4,4	756 082	0,6	2 466 316	1,8	-	-
2012	1 002 759	0,7	6 680 777	4,4	791 720	0,5	2 833 255	1,9	-	-
2013	936 096	0,6	6 964 209	4,6	586 927	0,4	3 600 865	2,4	-	-

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015.

Not: Tüm % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Tablo 6 Türkiye BRICS ülkeleri ihracat ilişkilerini ülkeler bazında ayrı ayrı göstermektedir. Hem 1996 hem 2013 itibarıyla Türkiye ihracat payının en yüksek olduğu ülke Rusya olmasına rağmen, bu oranın %6,5'lerden %4,6'lara gerilediği gözlenmektedir. Bu düşüşlerin özellikle Türkiye ve küresel odaklı krizlerin yarattığı talep daralması ile AB ve ABD'nin Türkiye üzerindeki siyasi ve ekonomik yaptırımları kaynaklı olduğu söylenebilir. 18 yıllık bu süreçte Güney Afrika ile olan ihracatın bittiği, buna karşılık Çin'e olan ihracat payının 8 kat arttığı (%0,3'den %2,4'e) dikkat çekmektedir. Kriz konjonktürünün Çin'e olan ihracatı çok fazla etkilemediği söylenebilir. Hindistan'a gerçekleştirilen ihracatta çok fazla bir artış görülmezken (%0,3'den %0,4'e), Brezilya'nın ihracat payının 3 kat arttığı da (%0,2'den %0,6'ya) görülmektedir.

Türkiye toplam ithalatı içerisinde en yüksek paya sahip olan BRICS ülkesinin, ihracatta da olduğu gibi, Rusya olduğunu görmekteyiz. Hatta Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı 1996'dan bu yana yüzdesel olarak 2 kattan fazla (1996'da %4,4, 2013'de %10) artmıştır. Oysa Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının - Tablo 3'den de anlaşılacağı gibi- 18 yıllık süreç içerisinde yüzdesel olarak azaldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye Rusya dış ticaretinde Türkiye aleyhine mevcut olan açığın büyüdüğünü anlatmaktadır.

Türkiye'nin Güney Afrika'dan olan ithalatı 2000 yılından itibaren tamamen kesilirken, Brezilya'dan olan ithalat topluluk içerisindeki dağılıma göre azalma göstermiştir. Türkiye BRICS ticaretinde Çin'den yapılan ithalatın yüzdesel değeri 7 kattan fazla artarak (%1,3'den %9,8'e) Rusya ile yaklaşık aynı paya sahip hale gelmiştir.

Tablo 7. Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile İthalatının Görünümü (Bin \$)

Yıllar	Brezilya		Rusya		Hindistan		Çin		Güney Afrika	
	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si
1996	291 705	0,7	1 921 139	4,4	258 174	0,6	556 492	1,3	210 211	0,5
1997	330 111	0,7	2 174 258	4,5	300 892	0,6	787 457	1,6	183 259	0,4
1998	407 373	0,9	2 155 006	4,7	276 474	0,6	846 134	1,8	152 480	0,3
1999	226 200	0,6	2 374 133	5,8	243 006	0,6	894 813	2,2	123 626	0,3
2000	302 505	0,6	3 886 583	7,1	449 307	0,8	1 344 731	2,5	-	-
2001	212 121	0,5	3 435 673	8,3	354 875	0,9	925 620	2,2	-	-
2002	236 091	0,5	3 891 721	7,5	564 463	1,1	1 368 317	2,7	-	-
2003	401 826	0,6	5 451 315	7,9	722 855	1,0	2 610 298	3,8	-	-
2004	566 293	0,6	9 033 138	9,3	1 046 398	1,1	4 476 077	4,6	-	-
2005	798 576	0,7	12 905 620	11,1	1 280 473	1,1	6 885 400	5,9	-	-
2006	934 782	0,7	17 806 239	12,8	1 579 405	1,1	9 669 110	6,9	-	-
2007	1 172 669	0,7	23 508 494	13,8	2 299 732	1,4	13 234 092	7,8	-	-
2008	1 423 868	0,7	31 364 477	15,5	2 457 908	1,2	15 658 210	7,8	-	-
2009	1 105 890	0,8	19 450 086	13,8	1 902 607	1,4	12 676 573	9,0	-	-
2010	1 347 525	0,7	21 600 641	11,6	3 409 938	1,8	17 180 806	9,3	-	-
2011	2 074 354	0,9	23 952 914	9,9	6 498 651	2,7	21 693 336	9,0	-	-
2012	1 770 094	0,7	26 625 286	11,3	5 843 638	2,5	21 295 242	9,0	-	-
2013	1 408 806	0,6	25 064 214	10,0	6 367 791	2,5	24 685 885	9,8	-	-

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015. Not: Tüm % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Dış ticarete ülke bazlı yoğunlaşmanın artması ihracat ve/veya ithalatta daha az sayıda ülkeyle ticari ilişkilerin gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Ürün bazlı yoğunlaşmanın artması ise, belli başlı ürünlerin ticaretinde meydana gelen artışı ifade eder. Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticari ilişkilerindeki ürün bazlı yoğunlaşmayı görebilmek için Tablo 8'de SITC Rev3 Düzey 1'e (Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması) göre Türkiye-BRICS dış ticareti değerlendirilmiştir. Bu çalışma 18 yıllık bir dönemi kapsadığından ve SITC Rev3 sınıflama sistemi 10 farklı sınıflama grubundan oluştuğundan (180 ihracat ve 180 ithalat verisi anlamına gelmektedir), Tablo 8'de sadece Türkiye dış ticaretindeki payı yüksek olan ilk 3 ürün grubuna yer verilmiştir¹.

¹ Tablo 8'in oluşturulma sistemi şu şekildedir: www.tuik.gov.tr internet sitesinden elde edilen 1996-2013 yılları STIC Rev3 dış ticaret verileri; her yıl için 10 ürün grubu gözetilerek hazırlanan geniş bir tabloya aktarılacak her grubun Türkiye dış ticaretindeki % değerlerine ulaşılmıştır. Bu tablo çok kalabalık bir görünüme sahip olduğundan incelenen her yıl için en yüksek paya sahip ilk 3 grup seçilerek daha sade ve daha anlaşılabilir olan bu tabloya ulaşılmıştır.

Tablo 8. SITC Rev3 Sınıflamasına Göre Türkiye – BRICS Dış Ticaretinde Lider Gruplar

Yıllar	STIC Rev3*	İhracatta Önde Giden 3 Grup			İthalatta Önde Giden 3 Grup		
1996	Ürün Grubu	5	2	0	3	2	6
	%	14,1	9,3	8,7	15,4	12,4	12,2
1997	Ürün Grubu	5	8	0	3	2	6
	%	16,1	12,2	9,8	15,5	14,5	13,5
1998	Ürün Grubu	4	5	0	2	3	6
	%	14,0	12,2	8,6	18,1	18,1	14,2
1999	Ürün Grubu	2	5	0	3	2	6
	%	9,6	6,1	5,7	21,6	20,3	15,3
2000	Ürün Grubu	5	2	1	3	6	2
	%	7,8	7,6	5,7	23,4	18,3	17,0
2001	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	2
	%	10,4	9,2	5,7	30,7	14,9	11,8
2002	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	1
	%	12,5	9,5	6,3	30,0	14,5	14,0
2003	Ürün Grubu	2	5	0	3	1	6
	%	16,4	10,1	6,5	32,3	21,5	16,6
2004	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	2
	%	15,2	11,2	7,2	39,7	19,4	18,5
2005	Ürün Grubu	2	5	0	3	1	8
	%	20,2	11,0	6,6	42,3	24,7	21,9
2006	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	6
	%	23,2	11,6	7,4	44,7	24,9	23,3
2007	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	6
	%	31,3	12,3	9,4	51,3	25,6	25,4
2008	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	1
	%	40,1	12,6	9,6	47,7	28,1	27,7
2009	Ürün Grubu	2	5	0	3	1	8
	%	46,3	10,8	8,9	49,6	30,8	28,8
2010	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	1
	%	48,5	12,1	9,7	43,2	33,8	25,4
2011	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	6
	%	64,4	11,9	9,0	36,4	34,6	25,4
2012	Ürün Grubu	2	5	0	3	4	8
	%	50,5	11,6	8,6	35,8	34,5	33,0
2013	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	4
	%	54,8	11,1	8,6	35,3	32,2	30,5

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015.

Not: Tüm % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

*SITC Rev 3 Düzey1 Ürün Grubu İsimleri

0 Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri

1 İçki ve Tütün

2 Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler

3 Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler

4 Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar

5 Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri

6 Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar

7 Makinalar ve Ulaştırma Araçları

8 Çeşitli Mamul Eşya

9 SITC'da Sınıflandırılmamış Eşyalar (Tedavülde Olmayan paralar, Parasal Tabanlı Altınlar)

Türkiye'nin BRICS ülkeleri ihracatında SITC Rev3 sınıflamasına göre önde gelen ilk üç ürün grubunun, izlenen 18 yılın 15'i için hiç değişmeden sürdürüldüğü gözlenmektedir. 2001 yılından itibaren bu üç ürün grubu için ağırlık sıralamasında da bir değişme olmamıştır. 1996 yılında Türkiye'nin "Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler" ürün grubundaki ihracatı % 9,3'lük payıyla BRICS ülkelerine gerçekleştirilen en yüksek 2. sıradaki ihracat ürün grubunu oluştururken, 2013'de yaklaşık 6 kat (5,9) artarak %54,8'lik payla 1. sıraya yerleşmiştir. 1996'da %14,1'lik payla BRICS ülkelerine en yoğun ihracatın

gerçekleştirildiği “Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri” ürün grubunun payı, 2013’de %11,1’lik bir paya gerileyerek, Türkiye toplam ihracatında 2. sıraya düşmüştür. 1996 yılında 3. en fazla ihracat payına sahip (%8,7) “Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri” ürün grubu ise, %8,6’lık ihracat payı ile sıralamadaki yerini günümüzde de korumaktadır.

Türkiye-BRICS ithalatındaki ürün bazlı yoğunlaşma, incelenen 18 yıllık süreç için ihracattaki kadar stabil gerçekleşmemiştir. Fakat bu süreçte, 1998 yılı hariç, Türkiye-BRICS ithalatında “Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler” grubu en önde gelen ürün grubu olarak liderliğini korumuştur. 1996-2001 arasında BRICS ithalatında “Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar” ve “Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler” ürün grupları dikkat çekerken, 2001-2010 döneminde “İçki ve Tütün”, 2005-2013 döneminde ise “Çeşitli Mamul Eşya” ürün grupları ilk üç sırada yer almaya başlamıştır.

Tablo 8’i Türkiye-BRICS ticaretinde ürün bazlı yoğunlaşma açısından değerlendirecek, ihracattaki yoğunlaşmanın “Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler” ürün grubunda oldukça etkin bir şekilde kendisini gösterdiğini söyleyebiliriz (2013 itibarıyla %54,8’lik ihracat payı). Türkiye belirtilen bu gruptaki ihracatının yarıdan fazlasını BRICS ülkelerine gerçekleştirmektedir ki bu rakam oldukça yüksek ve anlamlıdır. Tablo 8’de ki 2013 ithalat verilerine baktığımızda ise; ürün bazlı yoğunlaşmada tek bir ürün grubu yerine üç farklı ürün grubunun birbirine yakın değerlerle yer aldıkları görülmektedir. Bu ürün grupları; “Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler” (%35,3), “Çeşitli Mamul Eşya” (32,2) ve “Hayvansal, Bitkisel katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar (%30,5) şeklindedir.

Sonuç

Türkiye’nin liberal dış ticaret anlayışını benimseyerek, dünyadaki kapitalist yapılanmaya uyum sağlama sürecinde yaşadığı iki önemli gelişme vardır: Bunlardan bir tanesi 24 Ocak Kararları olarak bilinen 1980 tarihli ekonomik istikrar programı, ikincisi ise 1 Ocak 1996 itibarıyla yürürlüğe giren Türkiye-AB GB Antlaşmasıdır. Bu iki gelişme Türk dış ticaretinin içinde bulunduğu değişim ve gelişim sürecinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışma GB Antlaşması sonrasında Türkiye’nin BRICS ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerdeki gelişmeleri ele almaktadır. Türkiye ile AB 28 ülkeleri arasındaki GB antlaşması entegrasyon içerisinde ticaret yaratıcı etkiler ortaya koymasına rağmen; bu gelişmelerin BRICS ülkeleriyle olan ticareti kısıtlayıcı etkiler yaratmadığı; hatta bu ilişkilerin GB sonrası AB 28 ülkeleriyle olan ticarete kıyasla daha da yoğunlaştığı gözlenmiştir.

Türkiye-BRICS arasında gerçekleşen ticarete, bu ticari ilişkinin BRICS ülkeleri lehine bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. İncelenen 18 yıllık süreçte ticaret hacminin 1998, 2001 ve 2009 yılları hariç hep yükselme eğilimi gösterdiği ve 2001 ve 2009 yılları hariç dış ticaret açıklarının büyüdüğü gözlenmektedir. Belirtilen yıllar için ortaya çıkan daraltıcı etkilerin bazen Türkiye’nin yaşadığı krizle (1998 ve 2001), bazen de tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel krizle

(2009) ilgili olduğu söylenebilir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise incelenen yıllar itibariyle sürekli 1'in altında kalmıştır.

Hem 1996 hem 2013 itibariyle Türkiye ihracat payının en yüksek olduğu ülke Rusya olmasına rağmen, bu oranın %6,5'lerden %4,6'lara gerilediği gözlenmektedir. Bu düşüşlerin özellikle Türkiye ve küresel odaklı krizlerin yarattığı talep daralması ile AB ve ABD'nin Türkiye üzerindeki siyasi ve ekonomik yaptırımları kaynaklı olduğu söylenebilir. 18 yıllık bu süreçte Güney Afrika ile olan ihracatın bittiği dikkat çekerken, özellikle Çin'e olan ihracat payının 8 kat arttığı (%0,3'den %2,4'e) ve kriz konjonktürünün Çin'e olan ihracatı çok fazla etkilemediği dikkat çekmektedir. Çin ve Hindistan'dan olan ithalatın artma eğilimi gösterdiği, buna karşılık BRICS içerisinde en çok ithalat yapılan Rusya ile gerçekleştirilen ticaretin istikrarsız bir yapı sergilemesi de dikkat çekmektedir. Ayrıca Rusya, BRICS içerisinde olup Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracatı içerisinde en çok ticaret yapılan ilk beş ülke arasında yer almasına rağmen, ihracat azalışları ve ithalat artışları ile Türk dış ticaretindeki açıklar üzerinde de etkin bir rol oynamaktadır. Buna rağmen elde ettiğimiz bulgular Türkiye BRICS ticari ilişkilerinde Rusya'nın mevcut ağırlıklı payını, Çin'in ele geçirmek üzere olduğunu göstermektedir.

Özetle, Türkiye dış ticaretindeki ülke bazlı yoğunlaşma Rusya'dan Çin ve Hindistan'a doğru kaymaktadır. AB'nin BRICS ile ticaretinde de aynı durumun olduğu gözlenmektedir. Hatta Rusya, AB'nin BRICS'e ihracatındaki üstünlüğünü 2008'den itibaren Çin'e devretmekle kalmamış, AB'nin Rusya'ya ihracat ve ithalatı 2012'den sonra azalışa geçmiştir. Bu gelişmede de AB, ABD ve Rusya arasında yaşanan soğuk savaşın etkileri olduğu aşikardır.

İhracat açısından ürün bazlı yoğunlaşmada "Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammadde" ürün grubu hiç koşulsuz liderliğini sürdürmektedir. Türkiye'nin bu ürün grubunda belirli bir uzmanlaşmaya sahip olduğu sonucundan yola çıkılarak, diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinde bu performansını kullanarak bir üstünlük yakalamasının muhtemel olduğu söylenebilir. İthalatta ortaya çıkan ürün bazlı yoğunlaşmada ise tek bir ürün grubu yerine üç farklı ürün grubunun eşit düzeyde öne çıktığı görülmektedir. Bu ürün grupları; "Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler" (%35,3), "Çeşitli Mamul Eşya" (32,2) ve "Hayvansal, Bitkisel katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar (%30,5) şeklindedir.

AB'nin BRICS'den gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat işlemlerinde, Türkiye ticaretinde olduğu gibi, benzer ürünlerin alım satımının yapıldığı dikkat çekmektedir.² AB BRICS'den ağırlıklı olarak tarımsal ürünler, yakıtlar ve maden ürünleri ithal etmektedir. İhracatın da ise öne çıkan ürünler mamul ve yarı mamul mallar, makine ve ekipmanlar ve kimyasallar şeklinde kendini göstermektedir. Türkiye'nin BRICS'e ihracatında da kimyasalların ağırlıklı yapısı gözlenmektedir.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BORTA, L., (2013), "The Current BRICS Trade Barriers on EU's Exports", CES Working Papers, Volume V, Issue 3, pp.344-358.

Sandalcılar'ın (2012:4171) Türkiye-BRIC arasındaki ticari potansiyeli araştırdığı ve 2002-2209 yıllarını kapsayan çalışma sonuçları; Türkiye'nin Brezilya, Hindistan ve Çin'le ticari potansiyelinin altında, Rusya ile ticari potansiyelinin üzerinde dış ticaret gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda bu iki çalışma sonuçlarının birlikte değerlendirilerek bir Türkiye-BRICS ticari politikasının oluşturulması, Türkiye ticareti için olumlu sonuçlar doğurabilir.

Çalışma sonucunda BRICS'in son üyesi olan Güney Afrika ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin 2000 yılından itibaren sekteye uğradığı, hatta tamamen son bulduğu gözlenmektedir. Sonuç oldukça dikkat çekici olmasına rağmen, bu konunun değerlendirilmesi bir başka çalışmaya bırakılmıştır.

Kaynaklar

- AKAL, M. (2008), "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), ss.271-296.
- ALTUNDAL, V. (2014), "Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının 2008 Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Türkiye 'nin Dış Ticaret Açığına Etkisi ve Gümrük Birliği Anlaşması Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Eylül 2014.
- ATABAY BAYRAKTAR, R. (2012), "Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 21, Bahar, ss.403-424.
- BALASSA, B. (1961), *The Theory of Economic Integration*, Richard D. Irwin, Inc, Homewood Illinois.
- BORTA, L. (2013), "The Current BRICS Trade Barriers on EU's Exports", *CES Working Papers*, Volume V, Issue 3, pp.344-358.
- CANELA, M. A.; COLLAZO, E. P. and SANTİSO, J. (2006), "Capital Flows to BRICs Countries: Fundamentals or Just Liquidity?", *Presented at the Latin American and Caribbean Economic Association Conference*, Mexico, DF, November 2-4 2006 (unpublished).
- ÇAK, D. ve ÇAK, M. (2007), *Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-68, İstanbul.
- ÇELİK, K. (2012), *Uluslararası İktisat*, Derya Kitabevi, 5. Baskı.
- ÇOLPAN NART, E. (2010), "Gümrük Birliği'nin Türkiye Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi", *Journal of Yaşar University*, 17(5), ss. 2874-2885.
- DOĞAN, S. ve SOYYİĞİT KAYA, S. (2011), "Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Ülke ve Fasıllara Bazlı Yoğunlaşma Analizi", *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı:14, ss.1-18.
- ERKAN, B. (2012), BRIC Ülkeleri ve Türkiye İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar, Cilt: 8, Yıl: 8, Sayı:1, ss.101-131.
- ERTEKİN, M. (2005), *Sektörler İtibarıyla Üretim-Dış Ticaret İlişkisi ve Rekabet Koşulları*, Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Raporu, Ankara.
- FALCIOĞLU, P. VE AKGÜNGÖR, S. (2008), "Regional Specialization and Industrial Concentration Patterns in the Turkish Manufacturing Industry: An Assessment for the 1980-2000 Period", *Regional Studies Association Academic Papers*, pp.303-323.
- GÖKDEMİR, L. ve KARAMAN, E. (2008), "Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne Beklendi? Ne Gerçekleşti?", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.2, ss.277-296.
- GÜNDÜZ, O. ve ESENGÜN, K. (2007), "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) İle Dış Ticareti Üzerine Etkileri", *GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), ss.43-39.

- HİTT, M.A., Lİ.H. and WORTHINGTON, W.J. (2005), "Emerging Markets as Learning Laboratories: Learning Behaviors of Local Firms and Foreign Entrants in Different Institutional Contexts", *Management and Organization Review*, Vol: 1, Issue:3, pp. 353-380.
- KALAYCI, C. ve ARTAN, S. (2010), "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, Ağustos 2010, ss.301-314.
- KARLUK, S. R. (2013), *Uluslararası Ekonomi Teori-Politika*, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- KIZILTAN, A., ERSUNGUR, M. ve POLAT, Ö. (2008), "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:22, Ocak 2008, Sayı:1, ss.83-99.
- KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2007), "Türkiye Dış Ticaretinde Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980-2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:36, Mart 2007, ss.15-34.
- KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2012), *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011*, Alter Yayıncılık, Ankara.
- KRUGMAN, P. (1986), *Strategic Trade Policy and the New International Economics*, Paul R. Krugman, (ed.) Cambridge (Mass):MIT Press, Massachusetts USA, pp.2-22.
- KÜÇÜKKİREMİTÇİ, O. KARACA, M. E. ve EŞİYOK, B. A. (2010), *Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Şubat 2010, Ankara.
- LALL, S. (2000), "Turkish Performance in Exporting Manufactures: A Comparative Structural Analysis", *QEH Working Paper Series*, No:47.
- MORGİL, O. (2000), "The Impact of Trade Liberalization: Turkey's Experience with the Customs Union", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), ss. 189-197.
- O'NEİLL, J.; WILSON, D.; PURUSHOTHAMAN, R. and STUPNYTSKA, A. (2005), "How Solid are the BRICs", *Global Economics*, Paper No. 1341, Goldman Sachs, December.
- SANDALCILAR, A.R. (2012), "Türkiye'nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı", *Journal of Yaşar University*, 25(7), pp. 4164-4175.
- SEYMEN, D. (2009), "Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.14, S.1, ss.199-220.
- SCHILLER, B. (2011), "Beyond the BRICS", *Financial Management*, March-2011, pp.27-30.
- SEYİDOĞLU, H. (2003), *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul.
- SIMON, J. P. (2011), "The ICT Landscape in BRICS Countries: Brazil, India, China", *European Commission Joint Research Centre Institute for Prospective Technological Studies*; Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- SRINIVASAN, T. N. (2014), "BRICS and the EU: An Oxymoron? (Panel 3)", *CESifo Forum*, 4/2014 (December).
- STANDARD&POORS, (2009), "BRIC by Name, BRIC by Nature?", *Ratings Direct*.
- TEMİZ, D. (2009), "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu mu?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:8, No:1, ss. 115-138.
- TOGAN, S. (2000), "Effects of a Turkey-European Union Customs Union and Prospects for the Future", *Russian and East European Finance and Trade*, 36(4), pp. 5-25.
- VAN AGTMAEL, A. (2012) "Think Again: The BRICS", *Foreign Policy*, November-2012, pp. 76-79.
- WILSON, D. AND PURUSHOTHAMAN, R. (2003), "Dreaming With BRICs: The Path to 2050", *Global Economics*, Paper No: 99, 1st October, Goldman Sachs.
- WILSON, D.; AHMED, S. and A. KELSTON, (2010), "Is This the 'BRICS Decade'", Goldman Sachs, May 2010.
- YILDIZ, R. ve DELİCE, G. (2001), "1990 Sonrasında Türkiye İhracatındaki Yapısal Değişimler Üzerine Gözlemler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 101-127.

N. Kuşat / Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi
YU, Y. N. (2014), “Trade Remedies: Chine in the BRICS”, *Journal of World Trade*, 12/2014, pp. 1247-1277.

ZHITAO, D. (2011), “BRICS Power”, *Beijing Review*, updated April 25, 2011.

İnternet Siteleri

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, erişim 11.01.2015.

ec.europa.eu/eurostat/web/international_trade/data/database, erişim 08.05.2015.

Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma

Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY

Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, SAKARYA

ÖZET

Çalışma yaşamı kalitesi bir çalışanın işyeri ile ilgili farklı konulardaki algılamasını ortaya koymaktadır. İşyeri ile ilgili bu algılamaların, çalışanın işinden memnun olma, çalıştığı işletmede uzun yıllar çalışma arzusu ve ilgili iş kolunda uzun yıllar çalışma arzusu üzerinde etkileri olacaktır. Bu çalışmada, çalışma yaşamı kalitesini belirleyen değişkenlerden hangilerinin iş memnuniyeti, işletmeye bağlılık ve işkoluna bağlılık üzerinde anlamlı etkileri olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Seyahat acentası çalışanlarından anket tekniği kullanılarak elde edilen veriler sıralı regresyon tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışma yaşamıyla ilgili olarak algılanan ve iş memnuniyeti, işletmeye bağlılık ve işkoluna bağlılık olgularını açıklama gücü olan etkenler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma yaşamı kalitesi; iş doyumu; işletmeye bağlılık; işkoluna bağlılık; sıralı regresyon testi; seyahat acentaları.

JEL Sınıflaması: J81, M12, M54

Effects of the Quality of Work Life on Job Satisfaction and Commitment: a Research on Travel Agencies

ABSTRACT

The quality of work life reveals how an employee perceives different aspects of his/ her workplace. Such perceptions with respect to the workplace have effects on job satisfaction, the desire to work in the current organization and the desire to work in the relevant line of work for years to come. The objective of the present study is to determine which determinants of the quality of work life have significant effects on job satisfaction, commitment to the organization and line of work. Data derived from employees of travel agencies by using the questionnaire technique was analyzed by using ordinal regression technique. The factors that affect job satisfaction, commitment to organization and commitment to line of work were detected.

Key Words: Quality of work life; job satisfaction; commitment to organization; commitment to line of work; ordinal regression; travel agencies

JEL Classification: J81, M12, M54

I. GİRİŞ

İnsanlar için iş ne kadar önemliyse, iş ve işyeriyle ilgili algılamaları da o oranda önemlidir. İş ve iş ortamı insan hayatında belirleyici etkiler ortaya koymaktadır. Çoğu insan, çalıştığı işe sadece para kazanma açısından bakmaz. O işi yapıyor olmanın verdiği bir tatmini, gururu, başarı hissini, işi aracılığıyla milli ekonomiye ve topluma katkı sunma duygusunu da yaşamaktadır. İşinden memnun olmama durumunda ise tam tersine bir stres ve hoşnutsuzluğun hâkim olduğu ruhsal bir iklimi yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu bakımdan, çalışan bireyin hayatında çok önemli, köklü ve doldurulamaz bir yeri vardır. Bu önemine paralel

olarak bireyin hayatında olumlu rol oynaması mevcut iş yaşamının kalitesine bağlıdır. Çalışma yaşamı kalitesi (ÇYK) kişinin işinden, işyerinden ve mesleğinden beklentilerinin karşılanmasında ve beklenen psikolojik tatminin sağlanarak yaşamdan aldığı hazzın ortaya çıkmasında önemli bir belirleyicidir.

ÇYK, çalışanın psikolojik ve entelektüel tatmininde belirleyici olmasına bağlı olarak işgörenin verimliliğinde, yenilikçiliğinde, stratejik katılımında da rol oynayan bir unsur olarak düşünülmelidir. Bu bakımdan, ÇYK üzerine yapılacak bir araştırma iş, işletme ve hatta sektörel verimliliğin belli koşullarının tespiti anlamına gelecektir. Bunun yanında, çalışma hayatının bireyle ilgili yönünü daha net görme imkânı sağlayacağı için iş yeri koşullarıyla ilgili düzenlemelere de esin kaynağı olabilir.

Seyahat işletmeciliği, turizm sektörü içerisinde en kritik işletmecilik alanlarından birisi, belki de en önemlisi olarak görülebilir. Zira, seyahat işletmeleri turizm olayının temelinde yer alan seyahatleri organize ederek nihai bir ürüne dönüştüren ve turistlere ulaştıran işletmelerdir. Dolayısıyla, turizm sisteminin işlerliğinin en kritik faktörü ve diğer turizm işletmelerinin başarısının da en büyük etkileyicisi konumundadırlar. Bu önemi yanında seyahat işletmelerinin de emek-yoğun, turistlerle yüz yüze çalışmayı gerektiren ve üretim ve tüketimin aynı anda ve yerde cereyan ettiği hizmet süreçlerini içermesine bağlı olarak (Altay ve Akgül, 2010) bu işletmelerde de çalışanlar işletmenin ve sektörün verimliliği için kilit faktör konumundadır. Bu temel faktörün etki derecesi ise çalışanların işlerine, işletmelerine ve işkollarına karşı tutumlarını etkileyecek işletme ortamıyla ilgili faktörlere bağlı olacaktır.

Bu araştırmada, ÇYK'nin seyahat işletmesi çalışanlarınca hangi boyutlarda algılandığı, her bir boyuta ilişkin algılama düzeyinin işinden memnun olma ile işyerine ve iş koluna bağlılık düzeyini ne yönde etkilediği tespit edilmektedir. ÇYK'ni belirlemeye yarayan her bir ifadeye verilen cevapların bağımlı değişkenler olarak işinden memnun olma, işyerine ve işkoluna bağlılık üzerine etkileri sıralı regresyon tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

II. ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ ALGISI

Çalışma yaşamı kalitesi, bireyler için yaşamın en önemli parçalarından birisi olan işin, işle ilgili bütün bileşenlerin ve ortamların algılanmasına dikkat çeken geniş kapsamlı bir kavramdır. Kavramın, çalışanların psikolojik olarak iş yaşamına dair algılarını içeren bir yapı olarak ele alındığı (Sirgy vd., 2001) ve bu yapının kapsamı içinde de iş doyumunu, psikolojik iyilik ve genel anlamda mutluluğun olduğu anlaşılmaktadır (Gilette vd., 2013). İş doyumuyla yakın bir içeriğe sahip olmasına rağmen, Sirgy vd. (2001) bu yapının iş doyumundan farklılaştığını, hatta iş doyumunun ÇYK'nin birçok çıktısından sadece birisi olduğunu belirtmektedir.

Çalışma yaşamı kalitesi, bir bireyin işyerini oluşturan fiziksel ve psikolojik bileşenleri algılamasını ifade etmektedir. Bu algılama çalışanın kendi beklenti, bakış ve yaklaşımlarından bağımsız olamaz. Dolayısıyla, çalışanın ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan bir algılamadan bahsedilebilir. Çalışma yaşamının “kaliteli” olarak algılanması çalışanın çalışma ortamına ilişkin

ihtiyaçlarının karşılandığını düşündürmektedir. Sirgy vd. (2001) bu bakış açısıyla ÇYK'ni, işyerinde kaynakların kullanımı, aktiviteler ve katılımın doğurduğu sonuçlar vasıtasıyla çalışanın bir dizi ihtiyacının karşılanması ve doyuma ulaştırılmasını ifade eden bir kavram olarak ele almaktadır. Diğer yandan, çalışan için işle ilgili değerlendirmesini belirleyen birçok unsur ortaya koyulabilir. Bu unsurlar; işyerinin fiziksel özellikleri, kişiler arası etkileşim ve ilişkilerin yoğunluğu, ilişkilerin seviyesi, davranış kalıpları, çalışanın sözleşmeden doğan haklarının sağlanması, ödüllendirme, vb. birçok farklı konu kadar çalışanın işinin iş-dışı alanlardaki yansımaları (toplumsal etki gibi) da olabilir.

ÇYK, işletme içinde kişiler arası ilişkiyi tanımlamakta kullanılan ortaklık, açıklık, informal ilişki gibi boyutları öne çıkarmaktadır ve bunun yanında işletme içinde etik bir uygulama ortamının varlığına bağlı olarak arttığı belirtilmektedir (Koonmee vd., 2010). Bunun yanında, -iş ortamının psikolojik belirleyenleri kapsamında düşünülürse-, örgütsel adalet algılaması, güven ve işin anlamlı olması gibi unsurların da belirleyici olabileceği liderlik-psikolojik iyilik üzerine odaklanan çalışmalardan anlaşılmaktadır (Gilette vd., 2013). Liderliğin ÇYK'ni etkilediği ve liderin ne denli dönüştürücü (transformasyonel) olursa kalite algısının o derece arttığı Gillett vd. (2013) tarafından hemşireler üzerine yapılan alan araştırması ile ortaya koyulmaktadır. Kara vd. (2013) de konaklama işletmeleri çalışanlarının algıladıkları iyilik/iyi olma üzerinde transformasyonel liderliğin pozitif etkileri olduğunu tespit etmektedir. Sirgy vd. (2001) çalışma yaşamı kalite algısının girdileri/öncülleri olarak iş çevresi, iş gereklilikleri, yönetici davranışları ve destekleyici programlar konusundaki doyum ihtiyacını öne çıkarmaktadır.

Birçok işletme çalışma yaşamını kaliteli kılacak önlemler geliştirmekle ilgilenmektedir. Örneğin, konaklama işletmeleri için çalışanın psikolojik iyiliğinin/mutluluğunun önemi anlaşılmış bir konudur ve işletmeler bunun için çalışanı eğlendirecek, mutlu kılacak önlemler almaktadırlar (Chan, 2010). Diğer yandan, ÇYK'nin algılanması işletmenin yapısal özelliklerine göre de değişebilmektedir. Örneğin, küçük işletmelerde çalışan pazarlama yöneticilerinin büyük işletmelerde çalışan muadillerinden daha yüksek düzeyde ÇYK algılamalarına sahip oldukları Singhapakdi vd. (2010) tarafından tespit edilmiştir. Bahsedilen konu milli kültür ve işletme kültürü bağlamlarına göre de farklılaşmaktadır. Daha toplumsal özellikler gösteren kültürlerde daha bireysel özellikte olanlara göre ÇYK'nin algılanması etik vb. gibi alanların daha fazla oranda etkisinde kalmaktadır (Marta vd., 2013). Cinsiyetin de ÇYK algılanmasını etkileyen bir unsur olduğunu Singhapakdi vd. (2014) yürüttükleri alan çalışmasına dayalı olarak tespit etmişlerdir. Naude vd. (2013) ise otel ve resort konaklama işletmesi olarak ele aldıkları iki grup işletmenin ön büro çalışanları üzerinde yaptıkları test ile otel çalışanlarının daha yüksek düzeyde ÇYK algılamasına sahip olduklarını ortaya koymaktadırlar.

III. ÇYK İLE İŞE, İŞLETMEYE VE İŞ KOLUNA BAĞLILIK İLİŞKİSİ

ÇYK kişilerin bilişsel, duygusal ve tepkisel düzlemde ürettikleri davranışlarının açıklanmasında önemli bir olgu olarak görülmektedir. Bu olguyu ele alan birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ortaya koyduğu kapsam itibarıyla ÇYK konusundaki algılamanın; (a) çalışma ortamından duyulan memnuniyet, (b) çalışma yaşamı dışındaki alanlarda gerçekleşen memnuniyet ve (c) genel yaşamdan duyulan memnuniyet üzerinde belirleyici etkileri olduğu tespit edilmiştir (Kara vd., 2013).

Çalışanların yüksek düzeyli bir ÇYK algısına sahip olması, temel ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle iş doyumlarının da arttığını ortaya koymaktadır. Bu durum işletmede çalışanlarca istenen ve onları değişik yönleri ile tatmin eden koşulların hayata geçirildiğini kanıtlamaktadır. Sirgy vd., (2001)'e göre ÇYK algısının önemi çalışan-işletme etkileşiminde oluşturduğu olumlu çıktılara bağlıdır. İşyerinde mutlu olan bir çalışanın işyerine bağlılığı, istekliliği ve çaba sarf etmesi, performansı, işe yaklaşımı artmaktadır. Buna karşın, işten kaçışı, işgören devir hızı ve yabancılaşması azalmaktadır. Çalışma yaşamının kaliteli olması işe bağlılık, iş doyum, diğer yaşam alanlarıyla ilgili doyum (aile, boş zaman, sağlık, eğitim, arkadaşlık, kültür, sosyal statü, vd.) gibi çıktılar üretmektedir (Sirgy vd., 2001). Koonmee vd. (2010), Tayland Borsasında işlem gören farklı sektörlerden 514 işletmenin İKY yöneticileri üzerine yaptıkları araştırmalarında, çalışma yaşamı kalitesinin iş doyum, örgütsel bağlılık ve takım ruhunu pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Kanten ve Sadullah (2012) ise çalışma yaşamı kalitesinin işe bağlılığı anlamlı düzeyde etkilediğini Burdur'da yerleşik bir mermer işletmesinde yaptıkları alan çalışmasıyla ortaya koymuşlardır. Seyahat işletmeleri açısından-konuyu ele alan bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, belli bireysel ve örgütsel faktörlerle sınırlı kalarak seyahat acentası çalışanlarının iş tatmini ve işletmeye bağlılığı gibi konuları ele alan çalışmalar vardır. Örneğin; seyahat acentalarının satış çalışanlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılığını inceleyen Demirer vd. (2010) yöneticiye karşı duyulan sorumluluk, iş eğitimi, çalışanı güçlendirme çabaları, algılanan bireysel performans gibi sınırlı sayıdaki değişkenin ve demografik faktörlerin etkilerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadırlar.

Yukarıda örneklendirilen çalışmalarda ÇYK'nin işinden memnun olma ve işletmeye bağlılık konusunda değişik sektörlerde etkisi tespit edilmiştir. Bu etkiler iş koluna bağlılık konusunda bir etkinin de mümkün olabileceğini akla getirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada hem işinden memnun olma ve işletmeye bağlılık yeniden sorgulanmakta hem de iş koluna bağlılık ele alınmaktadır. Önceki çalışmalardan farklı olarak, çalışma yaşamı kalitesinin hangi boyutlarının işe, işletmeye ve işkoluna etkileri olduğu, bu etkilerin büyüklüğü itibarıyla ve görece önemlerine odaklanılarak sorgulanmaktadır.

IV. YÖNTEM

Çalışmanın temel amacı ÇYK'ni ölçmede kullanılan değişkenlerin çalışanın işi, işletmesi ve işkolu ile ilgili yaklaşımını belirleyici gücünü ortaya

koymaktır. ÇYK'ni belirlediği düşünülen farklı boyutların bu üç kapsama etkilerini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu sayede ÇYK kapsamında algılanan hangi boyutun ne yönde bir çıktı ürettiği, kendi aralarında görece önem dereceleri ve bunların iş, işletme ve işkolu ile ilgili çıktıya dönüşme durumları analiz edilmektedir. Bu bağlamda her bir ÇYK değişkeninin;

- a) İşinden memnun olmaya (**Model 1**),
- b) İşletmeye bağlılığa (**Model 2**) ve
- c) İş alanına bağlılığa (**Model 3**) etkileri görece olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

A. Veri Toplama Aracının Oluşturulması

Çalışma yaşamı kalitesi üzerinde duran ve çalışanın çalışma yaşamını kaliteli olarak algılamasının boyutlarını sorgulayan çalışmalar bu boyutların iş doyumunu yaratan boyutlarla örtüştüğünü tespit etmektedir. Bu bakımdan doyum sağlayan iş ortamının özellikleri olarak; mücadeleye dönük iş, akıllıca verilen ödüller, ılımlı iş koşulları ve destekleyen iş arkadaşları, iş süreçlerinde geribildirim, çeşitlilik, otonomi, katılım ve rol çatışması olmaması, başarı ve takdir edilme gibi özellikler öne çıkmaktadır (Graham ve Messner, 1998). Sirgy vd. (2001) ise Porter Gereksinim ve Doyum Anketi (Porter Need Satisfaction Questionnaire)'ne dayalı olarak, işyerinde çalışanın tatmini için doyurulması gereken dört ihtiyaçtan bahsetmektedir. Bunlar, (a) güvenlik, ücret gibi yaşamsal ihtiyaçlar; (b) kişilerle etkileşim/ arkadaşlık ve bir sosyal gruba üye olmak gibi ihtiyaçları kapsayan sosyal ihtiyaçlar; (c) özsaygı ve otonomiye kapsayan ego ihtiyaçları; ve (d) kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarıdır. Bu durumda çalışma yaşamı kalitesini ortaya koyacak unsurları çalışanın psikolojik bütünlüğü ile ilgili olanlar, fiziksel ortamla ilgili olanlar, çalışanın bilişsel gelişimi ve sağlığı ile ilgili olanlar ve çalışanın kazancı ile ilgili olanlar (araçsal) şeklinde sınıflandırmak mümkün olabilir. Bu çalışmada konu; işin kişi için ilgi çekici olması, bireysel gelişim imkânı sunması gibi araçsal özellikler, iş arkadaşlarının işlerini iyi yapması, yöneticilerle iyi ilişkiler gibi ilişki özellikler, işin gerektirdiği nitelikler konusunda bilgilendirme gibi rol unsurları, katılım, adil yönetim, işyerinde uyum, fiziksel koşulların elverişliliği, iş yükünün baş edilebilirliği, işin anlamlılığı ve toplum yararına katkı gibi çalışma yaşamının algılanmasına ilişkin çok boyutlu yapıyı ortaya koyacak kapsamda ele alınmaktadır. Veri toplama amacıyla oluşturulan ankette belirtilen yönleri ölçmeye yarayan 25 ifadeye yer verilmiştir. Bu ifadeler, Türkçe'ye çevrilmesi ve alan çalışmasında kullanılarak geçerliliği ve güvenilirliği tespit edilmiş olması nedeniyle Yüksel (2004)'ten aynen alınmıştır. Ölçeğin orijinali Cacioppe ve Mock (1984)'un çalışmasında kullanılmış ve Yüksel (2004) tarafından Türkçe literatüre kazandırılmıştır.

Ölçekte eksik kaldığı ve ÇYK'nin algılanması kapsamında da önemli etkileri olabileceği düşünülen bir boyut sonradan eklenmiştir. Bu boyut "ücret algısı" boyutudur. Ücretin çalışanın algıladığı çalışma yaşamı kalitesi içinde (Tütüncü ve Demir, 2002) ve işletmeye bağlılığı üzerinde (Günlü vd., 2010) önemli etkileri söz konusudur. Ücret algılaması çalışanın motivasyonuna, performansına, işten ayrılma niyetine, işe devamına ve etik davranışlarına etki

etmekte, işletme açısından da daha nitelikli çalışanları elde tutmanın önemli bir aracı olarak ele alınmaktadır (Demir ve Tütüncü, 2010). Ücret konusunda bir adaletsizliğin olduğu algısı ise çalışanın işten ayrılması gibi tam tersi etkiler ortaya koymaktadır (Clugston, 2000). Belirtilen önemi nedeniyle çalışanların ücret algılamalarını ölçen iki ifade ölçeğe eklenmiştir. Bu ifadeler; “aldığım ücret yaptığım iş için yeterlidir” ve “aldığım ücret beni tatmin etmektedir” ifadeleridir. Bu ifadeler, ücretin iş doyumunu kapsamındaki önemini ortaya koymak üzere tasarlanan alan çalışmalarında kullanılan iki ifadedir. Birinci ifade Ağaç vd. (2010), ikinci ifade ise Davras ve Gülmez (2013)’den alınmıştır.

İşinden memnuniyet, işletmeye ve iş koluna bağlılık düzeylerinin ölçümünde ise daha farklı bir yol izlenmiştir. İş doyumunun düzeyi, çalışanın kendisini iyi hissetmesi ve işiyle ilgili olumlu tutum yansıtan ifadeler kullanmasına bağlı olarak ölçülmekte/belirlenmektedir (Chan, 2010). Bunun yanında, iş doyumunu, memnuniyet, bağlılık gibi nihai değerlendirmelerin tek bir ifadeyle ölçülmesinin daha geçerli bir yol olduğunu düşündüren çalışmalar mevcuttur (Wanous vd., 1997; Wanous ve Hudy, 2001; Nagy, 2002; Dolbier vd., 2005). Buna bağlı olarak bu üç değişkenin ölçümü için birer yargı cümlesi kullanılmıştır. İşinden memnuniyet düzeyi “İşimden çok memnunum” ifadesi ile, işletmeye bağlılık düzeyi “Bu işletmede uzun yıllar çalışabilirim” yargısı ile ve işkoluna bağlılık düzeyi de “Bu iş alanında (seyahat acentacılığı) uzun yıllar çalışabilirim” ifadesi yardımıyla ölçülmüştür. ÇYK’ni ölçen 25 ifadeye ilave edilen 2 adet ücret algısı ifadeleri ve 3 adet de bağımlı değişkenlere dair ifadeleri ekleyince ölçekte kullanılan toplam ifade sayısı 30 olmuştur. Hem ücret algılamasını da kapsayan ÇYK ifadeleri hem de işinden memnuniyet, işletmeye ve işkoluna bağlılığı ölçen ifadelerle verilecek cevaplar (1) “kesinlikle katılmıyorum” - (5) “kesinlikle katılıyorum” şeklinde ölçeklendirilen 5’li Likert tipi ölçek kullanılarak elde edilmiştir. Ölçekte ayrıca cinsiyet, yaş, eğitim ve ilgili işte çalışma yılı kategorik olarak, görev ise açık uçlu bir şekilde sorulmuştur.

B. Örnekleme

Örneklemede olasılığa dayalı olmayan bir yol izlenmiştir. Bu kapsamda, örneğin yoğun bir şekilde havayolu bileti satan ve uluslararası seyahat organizasyonu yapan acentalar yanında daha küçük ölçekli ve yurtiçi turlar ve küçük çaplı organizasyonlar yapan acentaların da örnekleme dâhil olması açısından farklı bölgelerde anket çalışması yürütülmüştür. Aynı amaca yönelik olarak anketin İstanbul, Ankara gibi iki metropol yanında İzmit, Sakarya, Bursa, Eskişehir gibi daha az kurumsal acentacılığın görülmesinin muhtemel olduğu yerlerde uygulanması tercih edilmiştir. Ancak Bursa’da acentalara ulaşım ile ilgili yaşanan sorun nedeniyle burası örneklemden çıkarılmıştır. Bu bakımdan amaçlı bir örnekleme yolu seçilmiştir denebilir. 2014 yılı itibariyle Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB)’ne üye İstanbul’da toplam 2677, Ankara’da 557, Sakarya’da 30, Kocaeli’de 85 ve Eskişehir’de 59 seyahat acentası faaliyettedir (TÜRSAB, 2014). Bu dönemde Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verileri itibariyle tüm Türkiye genelindeki 7.246 acentada 48.121 kişi sigortalı olarak çalışmaktadır (SGK, 2014). Örnekleme bölgesindeki seyahat acentaları sayısının

Türkiye toplamı içindeki payı göz önünde bulundurularak toplam çalışan sayısının da en az yarısının örneklem bölgesinde çalıştığını söylemek mümkündür. Diğer yandan, geçerli bir ölçüm yapabilmek için ölçekte kullanılan ifade sayısının 5 katı oranında bir katılıma ulaşılması gerektiği uzmanlarca önerilmektedir (Hair vd., 2006). Ankette 30 ifade yer aldığından 150 adet katılım kritik sayı olarak belirlenmiş ve bu sayının altına düşülmemesi konusunda gayret gösterilmiştir. Anket çalışmasında kolayda örnekleme yolu ile ulaşılabilen katılımcıların çalışmaya katılımları yoluna gidilmiştir. Ulaşılan sayı hesaplanan kritik değeri aştığı için de yeterli görülmüştür.

V. BULGULAR

Araştırmaya katılanların %59,5'i bayan, %53'ü 30 ve altı yaş grubundan, % 48,3'ü lisans ve lisansüstü mezundur. % 13,8'i bir yıldan az süredir, % 14,7'si 1-2 yıl arası, %14,7'si 2-3 yıl arası, %15,5'i 3-4 yıl arası, % 12,5'i 4-5 yıl arası ve % 28,4'ü de 5 yıldan fazla bir zamandır halen devam ettikleri işte çalışmaktadır. Katılımcılardan % 40,1'i İstanbul, % 22,0'ı Ankara ve % 37,9'u da Sakarya, İzmit ve Eskişehir illerinde yerleşik bir acentada çalışmaktadır. Katılımcıların % 9,9'u acenta sahibi ya da müdür; % 11,2'si bölüm yöneticisi, şef veya supervisor; % 7,3'ü bilet satış memuru; % 6,9'u operasyon görevlisi; % 23,3'ü satış temsilcisi; % 25,4'ü seyahat danışmanı ve % 8,6'sı da diğer yanıtını vermiştir. Acenta sahibi ve müdür kategorisini oluşturan katılımcılar görevlerini acenta müdürü, acenta sorumlusu ve genel müdür yardımcısı olarak ifade edenlerdir. Bölüm yöneticisi, şef ve supervisor grubunu oluşturanlar görevlerini, satış müdürü, kontrat müdürü, operasyon müdürü, biletleme bölüm müdürü, hac-umre bölüm müdür ve müdür yardımcılığı gibi detaylı ifade edenlerdir. Diğer olarak görülenler ise AR-GE, acenta çalışanı, muhasebe, halkla ilişkiler, hazırlık ve üretim, destinasyon planlama, fiyat belirleme, grafik tasarım, danışma, satınalma, stajyer gibi görevler icra edenlerdir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve İşle İlgili Özellikleri

CİNSİYET	N	%	YAŞ	N	%
Bay	94	40,5	30 ve altı	123	53,0
Bayan	138	59,5	31-35	60	25,9
EĞİTİM			36 ve üstü	49	21,1
Lise ve dengi	47	20,3	ÇALIŞMA YILI		
Önlisans	69	29,7	1 yıldan az	32	13,8
Lisans-Lisansüstü	112	48,3	1-2 yıl	34	14,7
Cevapsız	4	1,7	2-3 yıl	34	14,7
GÖREV			3-4 yıl	36	15,5
Acenta Sahibi ve Müdür	23	9,9	4-5 yıl	29	12,5
Bölüm Yöneticisi, Şef ve Supervisor	26	11,2	5 yıldan fazla	66	28,4
Bilet Satış	17	7,3	Cevapsız	1	,4
Operasyon Görevlisi	16	6,9	ŞEHİR		
Satış Temsilcisi	54	23,3	İstanbul	93	40,1
Seyahat Danışmanı	59	25,4	Ankara	51	22,0
Diğer	20	8,6	Sakarya-İzmit-Eskişehir	88	37,9
Cevapsız	17	7,3			

Katılımcıların verdikleri yanıtları frekans dağılımı, aritmetik ortalama ve standart sapmaları Tablo 2’de gösterilmektedir. Tabloya göre acenta çalışanlarının ÇYK algılamaları birçok değişken itibariyle yüksektir.

Tablo 2. ÇYK ve Bağımlı Değişkenlere İlişkin Frekans Tablosu

İfadeler	A.O.	S.S.	Kesinlikle	Katılıyorum	Ne katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle
			Katılıyorum	Katılıyorum	Ne katılıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum
			F (%)	F (%)	F (%)	F (%)	F (%)
1) İşim benim için ilgi çekici bir iştir.	4,45	,75	2 (0,9)	2 (0,9)	19 (8,2)	74 (31,9)	135 (58,2)
2) Birlikte çalıştığım kişiler işlerini iyi yapmaktadır.	4,31	,79	2 (0,9)	5 (2,2)	22 (9,5)	93 (40,1)	110 (47,4)
3) Birlikte çalıştığım kişilerin yaptıkları çalışmalara katılmak ve onlara katkıda bulunmak için yeterli fırsatım vardır	4,33	,71	1 (0,4)	4 (1,7)	15 (6,5)	109 (47,0)	103 (44,4)
4) Çalıştığım ortamda bireysel gelişimim teşvik edilmektedir	4,20	,85	1 (0,4)	10 (4,3)	30 (12,9)	92 (39,7)	99 (42,7)
5) İşyerimin atmosferi iyi çalışabilmeye elverişlidir	4,31	,77	0	5 (2,2)	29 (12,5)	86 (37,1)	112 (48,3)
6) Bu işletmede çalışmamın benim için bir şans olduğu kanısındayım	4,17	,86	1 (0,4)	8 (3,4)	40 (17,2)	84 (36,2)	99 (42,7)
7) Çalıştığım bölümde yapılan işin kalitesi yüksektir	4,44	,70	0	1 (0,4)	25 (10,8)	76 (32,8)	130 (56,0)
8) Yöneticilerimle iletişimim iyidir	4,57	,62	1 (0,4)	0	11 (4,7)	72 (31,0)	148 (63,8)
9) Yaptığım işin gereklerini ve benden beklentileri biliyorum	4,59	,59	0	2 (0,9)	7 (3,0)	73 (31,5)	150 (64,7)
10) İşletmem yüksek kapasitede çalışmaktadır	4,25	,79	2 (0,9)	3 (1,3)	30 (12,9)	96 (41,4)	101 (43,5)
11) İşle ilgili yeni fikirler geliştirme ve yeni fikirlerle katkıda bulunma olanağım vardır.	4,26	,81	2 (0,9)	6 (2,6)	24 (10,3)	97 (41,8)	103 (44,4)
12) İşle ilgili yeterli sıklıkta toplantılar yapılmaktadır	3,85	1,04	5 (2,2)	23 (9,9)	46 (19,8)	84 (36,2)	74 (31,9)
13) Yöneticilerimiz bizlere karşı adildirler.	4,26	,88	4 (1,7)	5 (2,2)	30 (12,9)	80 (34,5)	113 (48,79)
14) İşyerimin fiziksel koşulları çalışmam için yeterlidir.	4,33	,78	1 (0,4)	5 (2,2)	24 (10,3)	878 (37,9)	114 (49,1)
15) İşyerinde farklı bölümlerden arkadaşlarla uyum ve birlik içinde çalışırız	4,42	,70	1 (0,4)	2 (0,9)	17 (7,3)	91 (39,2)	121 (52,2)
16) İşimizle ilgili kararlar alınırken fikrim sorulur ve katılımım istenir.	4,20	,90	4 (1,7)	9 (3,9)	25 (10,8)	91 (39,2)	103 (44,4)

17) Bölümümüzde işle ilgili yaptığımız toplantılar verimli geçer.	4,08	,94	3 (1,3)	13 (5,6)	38 (16,4)	86 (37,1)	92 (39,7)
18) Yöneticilerimiz gerekli olan teknik kapasite ve yeteneğe sahiptir.	4,21	,92	3 (1,3)	9 (3,9)	34 (14,7)	77 (33,2)	109 (47,0)
19) Sahip olduğum bilgi ve beceri düzeyim yaptığım iş için yeterlidir.	4,42	,67	0	1 (0,4)	21 (9,1)	90 (38,8)	120 (51,7)
20) Üzerimdeki iş yükü ve yarattığı stres başa çıkabileceğim düzeydedir.	4,19	,79	2 (0,9)	3 (1,3)	35 (15,1)	101 (43,5)	91 (39,2)
21) Yaptığım iş, işletmemin başarısı için önemlidir.	4,49	,67	1 (0,4)	1 (0,4)	15 (6,5)	81 (34,9)	134 (57,8)
22) Bölümümüz verimli çalışmaktadır (zaman ve maliyetler açısından).	4,33	,74	2 (0,9)	1 (0,4)	24 (10,3)	97 (41,8)	108 (46,6)
23) Yöneticilerimiz çalışanların ihtiyaçlarının farkındadırlar ve bunları karşılamak için uğraşırlar.	4,06	,88	1 (0,4)	12 (5,2)	42 (18,1)	93 (40,1)	84 (36,2)
24) Burada ürettiğimiz mal ve hizmetler toplum yararınadır.	4,36	,77	2 (0,9)	2 (0,9)	25 (10,8)	85 (36,6)	118 (50,9)
25) İşletmeye en yüksek katkıyı yapmak için çabalarım ve yapabileceğim en iyisini yapmaktan hoşlanırım.	4,60	,63	1 (0,4)	2 (0,9)	7 (3,0)	69 (29,7)	153 (65,9)
26) Aldığım ücret yaptığım iş için yeterlidir.	3,72	1,10	12 (5,2)	21 (9,1)	48 (20,7)	89 (38,3)	62 (26,7)
27) Aldığım ücret beni tatmin etmektedir.	3,54	1,13	13 (5,6)	9 (12,5)	60 (25,9)	78 (33,7)	52 (22,4)
28) İşimden çok memnunum.	4,11	,90	3 (1,3)	5 (2,2)	50 (21,6)	78 (33,6)	96 (41,4)
29) Bu işletmede uzun yıllar çalışabilirim.	3,97	1,03	6 (2,6)	14 (6,0)	50 (21,6)	73 (31,5)	89 (38,4)
30) Seyahat acentacılığı alanında uzun yıllar çalışabilirim.	4,07	1,01	5 (2,2)	13 (5,6)	42 (18,1)	72 (31,0)	100 (43,1)

Katılımcıların ÇYK'ni oluşturan farklı etkenler konusundaki değerlendirmelerinin onların işlerinden memnun olma, işletmeye ve işkoluna bağlılıkları üzerine etkileri sıralı regresyon testi ile analiz edilmiştir. Sıralı regresyonun tercih edilmesinin temel nedeni, etki analizi ve model testi için araştırma sürecinde çoklu regresyon analizinin düşünülmesine rağmen verinin bu analizin uygulanmasını imkânsız kılmasıdır. Bilindiği gibi çoklu regresyon ya da doğrusal regresyon uygulamasının temel varsayımlarından birisi verinin normal dağılmasıdır (Hair vd., 2006). Bu çalışmada elde edilen verinin normal dağılıma uymadığı tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak da aralıklı düzeyde ölçülmüş olsa da verinin sıralı düzeyde ölçüldüğü kabulüne dayalı bir analiz olan sıralı regresyon analizinin kullanılması ile sonuca gidilmiştir.

Sıralı Regresyon, elde edilen verinin doğrusal regresyonun uygulanması için gerekli ön koşulları sağlamadığı durumlarda ve sıralı düzeyde ölçülmüş veri üzerinden etki analizlerinde kullanılmaktadır (Şerbetçi ve Özçomak, 2013). Doğrusal regresyon, bağımlı değişkene verilen cevaplar ile bağımsız değişkenlere verilen cevapların ağırlıklandırılmış kombinasyon değerleri arasındaki farklılıkların kareleri toplamını minimize etmeye dayalıdır. Bu nedenle her bir katılımcının ilgili değişkene verdiği cevapların farkı mutlak değer olarak dikkate alınır. Sıralı regresyonda ise böyle bir şart yoktur. Cevaplama kategorileri keyfidir (IBM, 2011). Sıralı regresyon, bağımlı değişkenin sıralı düzeyde ölçüldüğü durumlarda kullanılmaktadır. Sıralı düzeyde ölçülmüş bağımlı değişkenleri açıklamada yegâne alternatif modeldir. Bağımlı değişkenin en az üç kategoride ölçülmüş olması, ölçümün küçükten büyüğe bir sıra takip etmesi gerekir (Şerbetçi ve Özçomak, 2013). Bu çalışmada bağımlı değişken kesinlikle katılmıyorum-kesinlikle katılıyorum aralığında beşli bir sıralama dahilinde ölçülmüştür. Sıralı regresyon ölçümleri için yapılan önerilere de uygun olacak şekilde küçükten büyüğe (katılım derecesi itibarıyla) bir sıralama elde edilmiştir. Sıralı regresyon analizinde bağımlı değişken sıralı düzeyde ölçülmüş olmalıdır. Bu çalışmada test edilen üç ayrı bağımlı değişken Likert tipi ölçekle ölçülmüştür. Likert tipi ölçek bazı araştırmacılarca sıralı bir ölçek olarak tanımlanmaktadır (bkz. Hox, 2010:141). Bağımsız değişkenler aralıklı ve kategorik düzeylerde ölçülmüş olarak değerlendirilir. Aralarında ya eşit aralık ya da kategorik ilişki olduğu varsayılır.

SPSS programı 5 ayrı sıralı regresyon fonksiyonu yürütmektedir. Bunlar; logit, complementary log-log, negatif log-log, probit ve cauchit fonksiyonlardır (Tablo 3). Bu fonksiyonlardan complementary log-log fonksiyonu bu çalışma için uygun görülmüştür. Çünkü, kategoriler arasında eşit bir dağılım söz konusu değildir. Bunun yanında ölçeklendirmeye de bağlı olarak üst kategorilerde cevaplanma sıklığı daha yüksektir. Bu durum complementary log-log fonksiyonu ile regresyon analizini gerekli kılmaktadır (IBM, 2011). Çalışmada tüm ÇYK değişkenleri kovaryans ve ölçülen demografik değişkenler de faktör olarak regresyon analizine sokulmuş ve üç ayrı bağımlı değişken üzerindeki etkileri sırasıyla test edilmiştir. Her bir model dahilinde anlamlı etki üretmeyen değişkenler modellerden çıkarılarak nihai modeller ve bu modellere ait değerler elde edilmiştir.

Tablo 3. Sıralı Regresyon Fonksiyonları (IBM, 2011)

Fonksiyon	Form	Uygulama
Logit	$\log(x / (1-x))$	Eşit oy almış kategorilere uygulanır
Complementary log-log	$\log(-\log(1-x))$	Üst kategorilerin daha olası olduğu durumlarda uygulanır
Negative log-log	$-\log(-\log(x))$	Alt kategorilerin daha olası olduğu durumlarda uygulanır
Probit	$F^{-1}(x)$	Gizil değişkenin normal dağıldığı durumlarda uygulanır
Cauchit (inverse Cauchy)	$\tan(\pi(x-0.5))$	Gizil değişkenin çok sayıda ekstrem değer ürettiği durumlarda uygulanır

Paralel eğriler testi belirlenen regresyon katsayılarının sıralı ölçülmüş olan değişkene ait tüm kategorilerde eşit olduğunu sınar. Diğer bir deyişle paralellik varsayımı gereği parametrelerin tahmini değerlerinin bağımlı değişkenin tüm kategorileri için aynı kesme noktasından geçmeleri gerekir (Akin ve Şentürk, 2012). Bu testin anlamlılığı 0,05’den büyük çıkması “parametre tahmin değerlerinin bağımlı değişkenin tüm kategorileri için aynı kesme noktasından geçtiği” şeklinde kurulan H0 hipotezinin kabulü, “farklı kesme noktalarından geçer” şeklindeki H1 hipotezinin reddi anlamına gelir. Bu çalışmada Tablo 4’te görüldüğü gibi, her üç model için de paralel eğriler testi sonuçları anlamlı bulunmamıştır ve tahmin değerlerinin aynı kesme noktalarından geçtiği, kategoriler arasında katsayıların eşit dağıldığı ve paralel eğriler varsayımının sağlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Paralel Eğriler Testi Sonuçları

	Model 1				Model 2				Model 3			
	-2 log olabirlik	Ki-kare	df	Anlamlılık	-2 log olabirlik	Ki-kare	df	Anlamlılık	-2 log olabirlik	Ki-kare	df	Anlamlılık
Null hipotezi	300,58				333,29				315,21			
Genel	282,99	17,58	48	1,000	311,90	21,38	48	1,000	281,18	34,03	27	,165

Bağlantı fonksiyonu: Complementary Log-log.

Sıralı regresyon analizinde modelin anlamlılığı ki-kare testi ile tespit edilmektedir. Ki-kare testinin anlamlılığı ($p < 0,05$) modelin uygunluğunu göstermektedir. Bu çalışmada her üç model için de uygun olduğuna dair veri elde edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Model Uyumu Sonuçları

	Model 1				Model 2				Model 3			
	-2 Log Likelihood	Ki-kare	df	Anlamlılık	-2 Log Likelihood	Ki-kare	df	Anlamlılık	-2 Log Likelihood	Ki-kare	df	Anlamlılık
Intercept only	510,92				557,75				394,45			
Final	300,58	210,34	16	,000	333,29	224,45	16	,000	315,21	19,24	9	,000

Modelin uyumuna ilişkin ikinci veri, sıralı regresyon analizinin ürettiği “uyum iyiliği (goodness of fit)” değerleridir. Bu değerler de yine ki-kare değeri ve onun anlamlılığı üzerinden yorumlanmaktadır. Anlamlı çıkan sonuçlar modelin uyumu hakkında sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada elde edilen veriler Model 3 için elde edilen Pearson değerinin anlamlılığı dışında modelin

uyum iyiliğini yansıtmaktadır (Tablo 6). Bu beklenmeyen değer ise yukarıdaki model anlamlılığı gözetilerek önemli görülmemiştir.

Tablo 6. Uyum İyiliği Test Sonuçları

	Model 1			Model 2			Model 3		
	Ki-kare	df	Anlamlılık	Ki-kare	df	Anlamlılık	Ki-kare	df	Anlamlılık
Pearson	623,350	756	1,000	504,532	712	1,000	333,962	283	,020
Sapma	358,392	756	1,000	394,850	712	1,000	244,587	283	,952

Bağımlı değişkenler ile bu değişkenleri açıkladığı düşünülen ifadeler arasındaki ilişkiye (R^2) dair üretilen katsayıları ortaya koyan Tablo 7'ye göre bu ilişki katsayıları üç ayrı test itibarıyla de yüksek çıkmıştır. Bu durum sıralı regresyon analizi için verinin uygunluğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Pseudo R^2 Değerleri

	Model 1	Model 2	Model 3
Cox ve Snell	,626	,650	,308
Nagelkerke	,688	,698	,334
McFadden	,409	,394	,144

Aşağıda Model 1 için parametre tahminleri, standart hata ve anlamlılık değerleri verilmektedir (Tablo 8). Modelde 4 eşik değeri hesaplanmıştır. Eşik değerler (ya da kesme noktaları da denmektedir) kategori sayısının bir eksiği kadar hesaplanır ve bu değerlerle bağımlı değişkene dair çıkarsamalarda bulunulur. Bağımlı değişken kategorilerinden birisi referans kategorisi olarak ele alınır ve diğerleri bu kategori üzerinden ve ardışık kategoriler için kümülatif değerler olarak tahmin edilir. Referans kategorisi ise en yüksek değer alan ve kümülatif olarak “1”e eşit olan kategoridir (Akın ve Şentürk, 2012). Bu değerler bağımlı değişkenin farklı kategorilerine ilişkin olasılık değerlerinin hesaplanmasıyla belirlenmektedir. Dört eşik değerine ilişkin olasılık değeri de anlamlı bulunmuştur. Bu durumda dört kategori arasındaki değişimi açıklayacak bağımsız değişkenleri tespit etmek anlamlı bir yol olacaktır.

İşimden çok memnunum ifadesini açıklayan değişkenler; “bu işletmede çalışmanın benim için şans olduğu kanısındayım”, “İşletmem yüksek kapasitede çalışmaktadır”, “Yöneticilerimiz çalışanların ihtiyaçlarının farkındadırlar ve bunları karşılamak için uğraşırlar”, “İşletmeye en yüksek katkıyı yapmak için çabalarım ve yapabileceğim en iyisini yapmaktan hoşlanırım” ve “aldığım ücret beni tatmin etmektedir” ifadeleridir. Bu bakımdan işletmesini kendisi için bir şans olarak görmek, işletmesinin yüksek kapasiteli çalıştığını düşünmek, yöneticilerinin çalışanlarının ihtiyaçlarına odaklandıklarını görmek, işletme için yüksek katkı peşinde olmak ve ücretinden tatmin olmak konusundaki düzey arttıkça işinden memnun olma düzeyi artmaktadır. Bu her bir değişkenin değeri 1 birim arttırıldığında bağımlı değişkeni sahip oldukları tahmin oranında

artıracaklardır. Örneğin işletmede çalışmayı şans olarak görme konusunda düzey bir birim arttırılırsa iş doyumuna bunun etkisi 0,33 birimlik artış şeklinde olacaktır. Bunun yanında çalışma yılı 5 yıl ve üzeri olanlar temel alındığında 1-2 yıl deneyime sahip olmakla 3-4 yıl deneyime sahip olmak iş doyumunu negatif yönde etkilemektedir. Buradan hareketle kısmen de olsa yıl arttıkça iş doyumunun düşeceği yolunda bir durum ortaya çıkmaktadır. Benzer bir durum görevler için de söz konusudur. Operasyon görevlisi, satış temsilcisi ve seyahat danışmanı olarak çalışmak iş doyumuna negatif etki üretmektedir (Tablo 8).

Seyahat acentası satış çalışanlarının iş tatminini ölçen Demirer vd. (2010) iş tatminini etkileyen faktör olarak işindeki algılanan başarı ve denetçiye karşı duyulan sorumluluk algılamasını tespit etmiştir. İşindeki performans düzeyine ilişkin algılaması içsel bir değerlendirmeyi ortaya koymaktadır. Bu durumda seyahat acentası çalışanlarının işinden memnuniyetini belirleyen temel faktörlerin içsel faktörler olması konusu literatüre uygun olarak tespit edilmiştir denebilir.

Tablo 8. “İşimden çok memnunum” İfadesini Açıklayan Değişkenler ve Parametre Tahminleri (Model 1)

		Tahmin	S.Hata	Wald	df	Sig.
Eşik Değ.	[Bag01 = 1,00]	3,103	1,005	9,526	1	,002
	[Bag01 = 2,00]	4,307	,943	20,864	1	,000
	[Bag01 = 3,00]	6,696	,969	47,791	1	,000
	[Bag01 = 4,00]	8,473	1,033	67,234	1	,000
Lokasyon	6) Bu işletmede çalışmamın benim için bir şans olduğu kanısındayım	,337	,124	7,446	1	,006
	10) İşletmem yüksek kapasitede çalışmaktadır	,500	,146	11,690	1	,001
	23) Yöneticilerimiz çalışanların ihtiyaçlarının farkındadırlar ve bunları karşılamak için uğraşırlar.	,381	,132	8,338	1	,004
	25) İşletmeme en yüksek katkıyı yapmak için çabalarım ve yapabileceğim en iyisini yapmaktan hoşlanırım.	,684	,164	17,449	1	,000
	27) Aldığım ücret beni tatmin etmektedir.	,418	,103	16,555	1	,000
	[c.yili=1]	-,646	,347	3,460	1	,063
	[c.yili=2]	-1,287	,342	14,142	1	,000
	[c.yili=3]	-,623	,340	3,358	1	,067
	[c.yili=4]	-,855	,345	6,161	1	,013
	[c.yili=5]	-,371	,375	,981	1	,322
	[c.yili=6]	0a	.	.	0	.
	[gorevNom=1,00]	-,048	,501	,009	1	,924
	[gorevNom=2,00]	-,437	,448	,954	1	,329
	[gorevNom=3,00]	,020	,515	,002	1	,968
	[gorevNom=4,00]	-1,270	,489	6,748	1	,009
	[gorevNom=5,00]	-,988	,384	6,620	1	,010
	[gorevNom=6,00]	-,916	,383	5,734	1	,017
[gorevNom=7,00]	0a	.	.	0	.	

Model 2 seyahat acentaları çalışanlarının işletmelerine bağlılıklarını (işletmede uzun yıllar çalışma konusundaki tutumlarını) sınamaktadır. İlgili bağımlı değişkeni açıklayan 5 ÇYK değişkeni ile iki demografik faktör tespit edilmiştir. İşletmeye bağlılığı etkileyen konular “yöneticilerin adil olması”, “bölümde işle ilgili toplantıların verimli geçmesi”, bölümünün zaman ve maliyet açısından verimli çalışması”, “işletmeye yüksek katkı sağlamak için çalışma” ve “aldığı ücretten tatmin olmak”tır. Bu değişkenlerden her birinde bir birimlik artış işletmeye bağlılığı değişik düzeylerde artırmaktadır. Bu anlamda en yüksek etki derecesi ücret tatminin etkisidir. Aldığı ücretten tatmin olma düzeyi bir birim artarsa bunun işletmeye bağlılığa etkisi 0,59 birim olacaktır. Demirer vd. (2010) seyahat acentalarının satış personeli üzerine yaptığı çalışmada işletmeye bağlılığı en yüksek düzeyde etkileyen unsurun denetçiye yönelik algılanan sorumluluk düzeyi olarak tespit etmiştir. Bu çalışmada da yöneticilerin işlerini yapmaları ile ilgili algılamının etkili olduğunun bulunması Demirer vd. (2010)’u teyid eder niteliktedir denebilir. Bunun yanında 1-2 yıldır işletmede çalışıyor olmak işletmeye bağlılığı negatif yönde etkilemektedir. Ancak, bölüm yöneticisi, Şef ve supervisor olarak görev yapmak işletmeye bağlılığı pozitif yönde etkileyen bir durumdur (Tablo 9).

Tablo 9. “Çalıştığım işletmede uzun yıllar çalışabilirim” İfadesini Açıklayan Değişkenler ve Parametre Tahminleri (Model 2)

		Tahmin	S.Hata	Wald	df	Sig.
Eşik Değ.	[Bag02 = 1,00]	4,424	1,033	18,357	1	,000
	[Bag02 = 2,00]	5,882	,983	35,792	1	,000
	[Bag02 = 3,00]	7,595	1,002	57,444	1	,000
	[Bag02 = 4,00]	9,063	1,055	73,775	1	,000
Lokasyon	13) Yöneticilerimiz bizlere karşı adildirler.	,328	,117	7,922	1	,005
	17) Bölümümüzde işle ilgili yaptığımız toplantılar verimli geçer.	,281	,113	6,150	1	,013
	22) Bölümümüz verimli çalışmaktadır (zaman ve maliyetler açısından).	,499	,147	11,501	1	,001
	25) İşletmeye en yüksek katkıyı yapmak için çabalarım ve yapabileceğim en iyisini yapmaktan hoşlanırım.	,518	,168	9,549	1	,002
	27) Aldığım ücret beni tatmin etmektedir.	,592	,098	36,165	1	,000
	[c.yili=1]	-,596	,326	3,341	1	,068
	[c.yili=2]	-,610	,307	3,931	1	,047
	[c.yili=3]	-,135	,316	,184	1	,668
	[c.yili=4]	-,290	,321	,817	1	,366
	[c.yili=5]	-,045	,344	,017	1	,895
	[c.yili=6]	0a	.	.	0	.
	[gorevNom=1,00]	,314	,439	,512	1	,474
	[gorevNom=2,00]	1,012	,445	5,185	1	,023
	[gorevNom=3,00]	-,770	,415	3,442	1	,064
	[gorevNom=4,00]	-,572	,440	1,688	1	,194
[gorevNom=5,00]	-,076	,348	,048	1	,826	

[gorevNom=6,00]	-,022	,338	,004	1	,948
[gorevNom=7,00]	0 ^a	.	.	0	.

İş koluna bağlılık konusunda Model 3'ün sınanması neticesinde etkili olan üç değişken ve bir de demografik faktör tespit edilmiştir. Değişkenler; “İşim benim için ilgi çekici bir iştir”, “yaptığım iş işletmenin başarısı için önemlidir” ve “İşletmeye en yüksek katkıyı yapmak için çabalarım ve yapabileceğim en iyisini yapmaktan hoşlanırım” değişkenleridir. Bu değişkenlerden en önemli etki üreten sonuncu değişkendir. İşletmeye yüksek katkı yapmaya çaba konusundaki tutum bir birim artırılırsa iş koluna bağlılık 0,58 birimlik bir artışa uğrayacaktır. Diğer yandan, acenta sahibi ve müdürü olmak ve bölüm yöneticisi, şef, süpervisor görevlerinde bulunmak iş koluna bağlılık üreten unsurlardır (Tablo 10).

Tablo 10. “Seyahat Acentacılığı Alanında Uzun Yıllar Çalışabilirim” İfadesini Açıklayan Değişkenler ve Parametre Tahminleri (Model 3)

		Tahmin	S.Hata	Wald	df	Sig.
Eşik Deg.	[Bag03 = 1,00]	3,070	,977	9,865	1	,002
	[Bag03 = 2,00]	4,389	,910	23,283	1	,000
	[Bag03 = 3,00]	5,768	,911	40,095	1	,000
	[Bag03 = 4,00]	7,006	,942	55,317	1	,000
Lokasyon	1) İşim benim için ilgi çekici bir iştir.	,499	,120	17,204	1	,000
	21) Yaptığım iş, işletmemin başarısı için önemlidir.	,417	,143	8,477	1	,004
	25) İşletmeye en yüksek katkıyı yapmak için çabalarım ve yapabileceğim en iyisini yapmaktan hoşlanırım.	,584	,144	16,515	1	,000
	[gorevNom=1,00]	1,546	,493	9,842	1	,002
	[gorevNom=2,00]	,952	,419	5,156	1	,023
	[gorevNom=3,00]	-,240	,408	,346	1	,557
	[gorevNom=4,00]	-,311	,422	,545	1	,461
	[gorevNom=5,00]	,440	,343	1,651	1	,199
	[gorevNom=6,00]	,320	,327	,955	1	,328
	[gorevNom=7,00]	0 ^a	.	.	0	.

VI. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Üç model kapsamında da etki ortaya koyan ortak değişken “işletmeye en yüksek katkıyı yapmak için çaba göstermek”le ilgili olmaktadır. Bu durum çalışanın işinden memnun olmasına, işletmesine ve iş koluna bağlılığı aynı anda açıklama gücüne sahip olan unsurun içsel bir çaba olduğunu ve bu çabanın işletmeye sağlayabileceği en yüksek katkıyı sağlamak adına ortaya koyulduğunu göstermektedir. Yine iş memnuniyeti konusunda işin kendisi için bir şans olduğu düşüncesi çalışanın motivasyonu ile ilgili bir konudur. Bu içsel etkenleri işletmenin yüksek kapasiteli çalışması algısı ve yöneticilerin tutumu gibi çalışma yaşamının algılanmasını belirleyen temel bazı faktörler izlemektedir. İşletmeye bağlılık konusu da paralel bazı değişkenlerce açıklanmaktadır. Yöneticilerin adaleti, toplantıların verimli geçmesi ve işletmenin verimli çalışması konuları çalışma ortamının temel konularıdır. İşinden memnun olma ve işletmeye bağlılığı

açıklamak açısından, alınan ücretin kişiyi tatmin edip etmemesi de önemli rol oynamaktadır. Aldığı ücretten tatmin olma düzeyinin iş alanına bağlılığı etkilemiyor olması ilginç bir sonuçtur. Bu durum seyahat acentası çalışanlarının çalışma alanlarına yaklaşımlarının kazanç düzeyi konusundaki algılamalarıyla ilgili olmadığını ortaya koymaktadır. İş alanına bağlılığın işi ilgi çekici bulma, işini işletmesi için değerli bulma ve işletmeye katkı sağlamaya çabalama konularınca belirlendiği anlaşılmaktadır. Bu durumda işinin önemi konusundaki algılaması iş alanına bağlılığı belirliyor denebilir. Görev konusunda üst düzey yönetim ekiplerinin daha yüksek oranda işletme ve iş alanına bağlılığı söz konusudur.

Seyahat acentası çalışanlarının çalışma yaşamı kalitesi boyutlarına ilişkin değerlendirmeleri olumlu görünmektedir. Bu boyutlardan iş memnuniyeti, işletmeye ve iş alanına bağlılığı belirleyen az sayıda etken tespit edilmiştir. Bunlar; aldığı ücretten tatmin olma gibi tamamen maddi beklenti yanında işletmeye en yüksek katkıyı sunma, işin kendisi için şans olduğunu düşünme, işin ilginç olduğunu düşünme, işin işletme için önemli olduğunu düşünme gibi içsel (duygusal da denebilir) etkenler ve yöneticilerin adil davranması, süreçlerin verimliliği gibi çalışma ortamını belirleyen uygulamaya dönük etkenlerdir. Bu açıdan bakınca seyahat acentası yöneticilerine yönelik olarak çalışma yaşamı kalitesinin etki çerçevesini düşündüklerinde ilgili boyutlarda geliştirme çalışmalarına gitmeleri önerilebilir. Başta, fedakarca çalışmayı kanıksamış çalışanları işe almaya odaklanmak, sonrasında çalışanlarının işlerini önemli görmeleri için bilgilendirilmeleri, yöneticileri ile adil ilişkiler geliştirebilmeleri, tüm işletme süreçleri içinde verimliliği baz alan düzenlemelere gitmeleri gereklidir. Çalışma yaşamı kalitesini belirleyen değişkenlerin iş memnuniyeti, işletmeye ve iş alanına bağlılığı etkilemeleri konusunda az sayıda değişkenin belirleyici çıkması; çalışanların iş arkadaşları ile ilgili tutumları, yöneticilerle iletişimleri, işyerinin fiziksel koşulları, farklı çalışanların arasındaki uyum, sahip olunan bilgi ve beceri düzeyi, stres düzeyi ve üretimin toplumsal faydası gibi konuların etki ortaya koymuyor görünmesi nedenleri ile birlikte sorgulanmalıdır. Yine yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, şehir gibi demografik etkenlerin de bir belirleyiciliğinin olmamasının sektörel nedenlerini belirlemek üzere çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- AĞAÇ S., GÜRŞAHBAZ, N., ÖZELMAS KAHYA, S. ve ARGASAHİNOĞLU, M. (2010), "Hazır Giyim İşletmelerindeki İşgörenlerin İş Doyum Durumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5 (2), 50-65.
- AKIN, B. ve ŞENTÜRK, E. (2012), "Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi İle İncelenmesi", *Öneri*, 10(37), 183-193.
- ALTAY, H. ve AKGÜL, V. (2010), "Seyahat Acentaları Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyi: Hatay Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 87-112.
- CACIOPPE, R. ve MOCK, P. (1984), "A comparison of the quality of work experience in government and private organizations", *Human Relations*, 37(11), 923-940.

- CHAN, S.C.H. (2010), “Does workplace fun matter? Developing a useable typology of workplace fun in a qualitative study” *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 720–728.
- CLUGSTON, M. (2000), “The Mediating Effects of Multidimensional Commitment on Job Satisfaction and Intend to Leave”, *Journal of Organizational Behavior*, 21(4), 477- 486.
- DAVRAS, Ö. ve GÜLMEZ, M. (2013), “Otel İşletmelerinde Çalışan Memnuniyetine Etki Eden Faktörler: Kemer-Lara-Belek-Side-Alanya Bölgelerinde Bir Çalışma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24 (2), 167-184.
- DEMİR, M. ve TÜTÜNCÜ, Ö. (2010), “Ağırlama İşletmelerinde Örgütsel Sapma ile İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 64-74.
- DEMİRER, H., GÜREŞ, N. ve AKGÜL, V. (2010), “Organizational Commitment And Job Satisfaction: The Influence Of Individual And Organizational Factors On Sales Persons’ Work Attitudes In Travel Agencies”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 41-62.
- DOLBIER, C. L., WEBSTER, J. A., MCCALISTER, K. T., MALLON, M.W. ve STEINHARDT, M. A. (2005), “Reliability and Validity of a Single-Item Measure of Job Satisfaction”, *American Journal of Health Promotion*, [http://www.edb.utexas.edu/steinhardt/Files/Dolbier.McCalister.Steinhardt\(2005\).pdf](http://www.edb.utexas.edu/steinhardt/Files/Dolbier.McCalister.Steinhardt(2005).pdf) (03/04/2014).
- GILLET, N., FOUQUEREAU, E., BONNAUD-ANTIGNAC, A., MOKOUNKOLOA, R. ve COLOMBAT, P. (2013), “The mediating role of organizational justice in the relationship between transformational leadership and nurses’ quality of work life: A cross-sectional questionnaire survey”, *International Journal of Nursing Studies*, 50(10), 1359–1367.
- GRAHAM, M.W. ve MESSNER, P.E.(1998), “Principals and Job Satisfaction”, *International Journal of Educational Management*, 12(5), 196–202.
- GÜNLÜ, E., AKSARAYLI, M. ve ŞAHİN PERÇİN, N. (2010), “Job Satisfaction and Organizational Commitment of Hotel Managers in Turkey”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(5), 693-717.
- HAİR, J. F., BLACK, W. C., BABIN, B. J., ANDERSON, R. E. ve TATHAM, R. L. (2006), *Multivariate Data Analysis*, 6. Baskı, New Jersey: Prentice Hall
- HOX, J.J. (2010), *Multilevel Analysis, Techniques and Applications*, 2. Baskı, Routledge.
- IBM (2011), “Ordinal Regression”, http://pic.dhe.ibm.com/infocenter/spssstat/v20r0m0/index.jsp?topic=%2Fcom.ibm.spss.statistics.help%2Ffidh_plum.htm, (27/12/2013).
- KANTEN, S. ve SADULLAH, Ö. (2012), “An empirical research on relationship quality of work life and work engagement”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 62, 360 – 366.
- KARA, D., UYSAL, M., SIRGY, M.J. ve LEE, G. (2013), “The effects of leadership style on employee well-being in hospitality”, *International Journal of Hospitality Management*, 34, 9-18.
- KOONMEE, K., SINGHAPAKDI, A., VIRAKUL, B., ve LEE, D. (2010), “Ethics institutionalization, quality of work life, and employee job-related outcomes: A survey of human resource managers in Thailand”, *Journal of Business Research*, 63, 20–26.
- MARTA, J.K.M., SINGHAPAKDI, A., LEE, D., SIRGY, M.J., KOONMEE, K. ve VIRAKUL, B. (2013), “Perceptions about ethics institutionalization and quality of work life: Thai versus American marketing managers”, *Journal of Business Research*, 66, 381–389.
- NAGY, S. M. (2002), “Using a single-item approach to measure facet job satisfaction”, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75, 77–86.
- NAUDE, M.R., KRUGER, S. ve SAAYMAN, M. (2013), “Who to work for: A South African hotel or resort?”, *International Journal of Hospitality Management*, 33, 331–338.
- SGK (2014), “Aylık İstatistik Bültenleri”, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler>, (12/05/2014).
- SINGHAPAKDI, A., SIRGY, M.J. ve LEE, D. (2010), “Is small business better than big business for marketing managers?”, *Journal of Business Research*, 63, 418–423.

- O. *Türkey / Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma*
- SINGHAPAKDI, A., SIRGY, M.J., LEE, D., SENASU, K., YU, G.B. ve NISISU, A.M. (2014), “Gender disparity in job satisfaction of Western versus Asian managers”, *Journal of Business Research*, 67(6), 1257-1266.
- SIRGY, M.J., EFRATY, D., SIEGEL, P. ve LEE, D. (2001), “A New Measure of Quality of Work Life (QWL) Based on Need Satisfaction And Spillover Theories”, *Social Indicators Research*, 55, 241–302.
- ŞERBETÇİ, A. ve ÖZÇOMAK, M.S. (2013), “Sıralı Lojistik Regresyon Analizi İle İstatistik Ve Ekonometri, Derslerinde Başarıyı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 89-110.
- TURSAB (2014), “Seyahat Acentaları”, <http://www.tursab.org.tr/tr/seyahat-acentalari/seyahat-acentasi-arama?search=1>, (12/05/2014).
- TÜTÜNCÜ, Ö. ve DEMİR, M. (2002), *Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve İşgücü Hareketlerinin Analizi*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- WANOUS, J. P., REICHERS, A. E., ve HUDY, M. J. (1997), “Overall job satisfaction: How good are single-item measures?”, *Journal of Applied Psychology*, 82, 247–252.
- WANOUS, J.P. ve HUDY, M.J. (2001), “Single-Item Reliability: A Replication and Extension”, *Organizational Research Methods*, 4(4), 361-375.
- YÜKSEL, İ. (2004), “Çalışma Yaşamı Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 47-58.

Maliye Politikalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Rolü: Ampirik Bir Yaklaşım

Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, KIRŞEHİR

Öğr. Gör. Emrah KOÇAK

Ahi Evran Üniversitesi, Mucur MYO, KIRŞEHİR

Araş. Gör. Emrah SOFUOĞLU

Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, KIRŞEHİR

ÖZET

Hükümetlerin öncelikli amaçlarından birisi ekonomik büyüme ile beraber insani gelişimi sürekli kılabilme. Bu çerçevede çalışmanın amacı vergilerin, kamu harcamalarının, gelirin ve altyapının (elektrik tüketimi) insani gelişimi üzerindeki etkisini 1998-2007 dönemlerinde 14 OECD ülkesi için ampirik olarak sınımlamaktır. Çalışmada panel birim kök, panel eşbütünlük, panel FMOLS, panel DOLS ve panel vektör hata düzeltmeye dayalı nedensellik yöntemleri kullanılmıştır. Panel FMOLS sonuçlarına göre, insani gelişim üzerinde vergilerin negatif, kamu harcamaları ve gelirin pozitif etkisi vardır. Elektrik tüketiminin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Panel DOLS sonuçlarına göre, kamu harcamalarının ve elektrik tüketiminin insani gelişim üzerindeki etkisi pozitifken, vergiler ve gelirin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Nedensellik test sonuçlarına göre; uzun dönemde vergiler, kamu harcamaları, elektrik tüketimi ve gelirden insani gelişime doğru ve insani gelişim, vergiler, kamu harcamaları ve elektrik tüketiminden gelire doğru nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında insani gelişim düzeyi yüksek ülkelerde uygulanan kamu politikaları değerlendirilmiş ve çeşitli politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişim İndeksi, Maliye Politikaları, Panel FMOLS, Panel DOLS.

JEL Sınıflaması: E62, H2, O15

The Role of Fiscal Policies on Human Development: An Empirical Approach

ABSTRACT

One of the primary purposes of governments is to sustain human development and economic growth. In this context, the goal of the study is to test the impact of taxes, government expenditures, income and infrastructure (electricity consumption) on the human development empirically in the period of 1998-2007 for 14 OECD countries. Panel unit root, panel cointegration, panel FMOLS, panel DOLS and panel vector error correction based causality methods have been used in the study. According to panel FMOLS results, while taxes have a negative impact on human development, government expenditures and income have a positive impact on it. The coefficient of the electricity consumption is not statistically significant. We also find that government expenditures and electricity consumption have a positive effect on human development according to panel DOLS results, however the coefficients of income and taxes are not statistically significant. Causality test results show that in the long term, there are causality relationships from taxes, government expenditures, electricity consumption and income to human development and from taxes, government expenditures, human development and electricity consumption to income. As a result of these findings we evaluate the government policies that have been implemented in countries that have high human development level and make some policy suggestions in the conclusion section.

Key Words: Human Development Index, Fiscal Policies, Panel FMOLS, Panel DOLS.

Jel Classification: E62, H2, O15

I. Introduction

One of the basic subjects of economics is economic growth. Today, the main objective of all countries, irrespective of their level of development, is steady growth. Because, growth increases income level and the level of welfare as well. Only referring to the economic growth of a country is not an appropriate evaluation to accept the country as developed or less developed. Economically, many countries, that show efficient economic growth performances, have problems which have not been solved yet. For example, according to the data** during 1992-2012, China showed 10.3 % growth performance on average. Although it is an impressive performance, China's gini coefficient was 0.426 in 2002, and in 2009, it decreased to 0.421. According to these data, income inequality in China is continuing. Therefore, for the assessment of welfare for countries, we need more convenient indicators except economic growth and income. In accordance with these requirements, United Nations pressed the Development Programme in 1990. This report was prepared under the leadership of Pakistani economist Mahbub Ul Haq, it drew public's attention to the importance of human life quality and emphasized that in the center of development programmes, human should be taken into consideration instead of income. Because, according to Haq, high income does not mean to get rid of poverty and high life quality. Human-centered development policy which takes into account of the life quality of the bottom layer of society together with income policies should be applied (Mahbub Ul Haq, 1995). In this context, the first human development report that was published in 1990 focused on not only income but also on education and health. According to this report, human development is briefly a long, healthy and qualified life for people. Ensuring this will increase the welfare, the level of education, and health of individuals, thus individuals will make more rational decisions and choices. In other words, human development is an optimization. Development literature led its ultimate goal to human due to this report. According to Sen (2007), human development is the most widely accepted measure of welfare. In addition, human development contributes to sustainable growth by increasing individuals' abilities and productivity of works. According to Sen and Anand (1994), to have income and goods is not enough for people since income and goods are just tools and do not reveal the life expectations of individuals. For this reason, income is not a measure of standards of living per se. According to Fergany (2003), human development is the development of society and its all institutions. To ensure development, not only economic conditions but also social conditions should be developed.

An important point about the need to focus on human development is the role of the government. In terms of human development, sanitation, health care, fresh water usage, elementary education, adequate shelter, and clean environment are the ultimate goals of governments (Suescun, 2007). For a comprehensive level

** The data was collected from World Bank.

of welfare, public goods and services are evaluated as an obligation. As a result of these services, in the long term, it is remarked economic yields together with human development will be obtained. According to Doryan (2001), if governments provide better education and health services for their citizens, human capital accumulation will increase, and this will affect the economy in a positive way in the long term. Gupta et al. (1998) mentioned that government spending on education and health sectors could bring positive effects on human capital, and this would cause an economy to grow and poverty to be reduced. Lucas and Romer (1988) and Romer (1990) stated that high levels of human capital would accelerate the technological advancement and economic development by making the labor force more innovative.

Keynesian economics imposes important functions to governments for economic growth and development. It is stated that without an active role of the government, no countries can achieve economic growth and development. Especially for a good long-term growth performance, government expenditures on education and health improve human capital. In addition, government expenditures cause accumulation of physical capital, and infrastructure expenditures cause positive externalities. Within the framework of this evaluation, it is understood that government policies, especially fiscal policies, do not only focus on creating revenue streams. Governments should provide all kinds of opportunities for citizens for contributing to production. It is required for governments to use tools such as government spending and taxation in this direction. However, in practice, the use of these policies varies according to development levels of countries.

In this context, the main goal of this paper is to test the impact of fiscal policy on human development empirically. For this purpose, we dealt with 14 OECD countries by utilizing annual data for the period 1998-2007. In the second part of the paper, the method of calculation of the human development index will be examined, and in the following part, the literature will be presented. In the fourth part, model and data set will be given, and in the fifth part, method and findings will be propounded. Finally, there will be a conclusion part.

II. Calculating Human Development Index

Although making quantitative measurements seems to be difficult for human development and social welfare, it is fundamentally based on United Nations Human Development Report (HDR). In this report, human development index is calculated by measuring various social indicators for each country. Indicators related to education, health, and income that are measured in various units are converted subunits in the range of 0-1. For this conversion, minimum and maximum values of each indicator are calculated (UNDP, 2010: 216). Afterwards, human development index is calculated by employing subunits that are obtained. Though the data of human development index has not been changed since 1990, United Nations has changed some indicators related to income, health, and education. These changes are shown in Table 1.

Table 1: Changes in Indicators of Human Development Index

Periods	Parameters	Indicators Used In The Calculation
1990-2009	Health	Life expectancy at birth
	Education	Adult Literacy Rate Gross Enrollment Ratio
	Income	PPP Adjusted GDP
2010-2012	Health	Life expectancy at birth (year)
	Education	Expected Years of Schooling Mean Years of Schooling
	Income	GDP Per Capita

Source: UNDP, Human Developments Reports 2013.

While one is calculating human development index (HDI), these indexes are used: i) life expectancy at birth index (LEBI); ii) Education index (EI). This index is divided into two indexes: expected years of schooling index (EYSI) and mean years of schooling index (MYSI). iii) Income index (II). Before 2010, human development index was calculated by these sub-indices using arithmetic mean of them. After 2010, this calculation method changed with geometrical mean of three sub-indices. The following equations show how to calculate the human development index:

The first equation shows that how to calculate each of sub-indices (dimension index). The values obtained in this manner are between 0 and 1. Maximum values are the highest values observed during the period 1980-2011, and minimum values represent approximately subsistence levels.

$$\text{Dimension Index} = \frac{\text{Current Value} - \text{Minimum Value}}{\text{Maximum Value} - \text{Minimum Value}} \quad (1)$$

Equations (2) and (3) show how to calculate life expectancy at birth index and income index,

$$\text{LEBI} = \frac{\text{Current Value}_{LEB} - \text{Minimum Value}_{LEB}}{\text{Maximum Value}_{LEB} - \text{Minimum Value}_{LEB}} \quad (2)$$

$$\text{II} = \frac{\log \text{Current Value GDP per capita} - \log \text{Minimum Value GDP per capita}}{\log \text{Maximum Value GDP per capita} - \log \text{Minimum Value GDP per capita}} \quad (3)$$

Education index is calculated by averaging geometric means of adults expected schooling index (ESI) and mean schooling index (MSI). Equations (4) and (5) show how to calculate these indices, and equation (6) shows the calculation of the education index.

$$\text{ESI} = \frac{\text{Current Value}_{LR} - \text{Minimum Value}_{LR}}{\text{Maximum Value}_{LRI} - \text{Minimum Value}_{LR}} \quad (4)$$

$$\text{ESI} = \frac{\text{Current Value}_{SR} - \text{Minimum Value}_{SR}}{\text{Maximum Value}_{SR} - \text{Minimum Value}_{SR}} \quad (5)$$

$$EI = \sqrt[3]{\text{Expected Schooling Index} \times \text{Mean Schooling Index}} \quad (6)$$

After obtaining sub-indices, human development index is calculated by calculating the geometric mean of these indices. Equation (7) shows how to calculate human development index.

$$HDI = \sqrt[3]{\text{Life Index} \times \text{Education Index} \times \text{Income Index}} \quad (7)$$

In table 2, for 2010 and later, the criteria that are used to calculate subindices which compose human development index are shown.

Table 2: Criteria Used in Measuring Human Development Index (2010 and later)

Indicators	Minimum Value	Maximum Value
Life Expectancy at Birth (year)	20	83.2
Expected Schooling Rate	0	20.6
Mean Schooling Rate	0	13.2
GDP per capita (ABD \$)	163	108 211
Unified Index (Human development)	Geometric Mean	

Source: Adapted from UNDP, Human Developments Reports 2005-2013.

III. Literature Review

There are different opinions about which factors dominate human development in an economy. In the literature, it is discussed that how economic resources of countries will turn into the gain of human development, how limited resources should be allocated across sectors and how fiscal policies will affect economic development, and thus human development. In this context, literature has been divided into three groups. First group have researched the impacts of fiscal policies on human development. For example, Gupta et al. (1998) studied data from 1980 of 118 transition and developing economies. According to the study, it was seen that real health per capita and education per capita expenditures increased on average in developing countries, but they declined in the transition economies. In the study, it is stated that in many countries spending on primary education and health accelerates human development, and the benefits of social expenditure are distributed more fairly. Gomanee et al. (2005) examined the relationship between government aids and level of welfare. Representing the level of welfare, infant mortality rates and human development index indicators are used. In the study, 104 low-income and middle-income countries were examined by dealing with the period 1980-2000. Their paper concluded that while government aids increase level of human development, infant mortality decreases it. Suescun (2007) examined the impact of government expenditures on human development in 15 Latin countries and concluded that government expenditures affected economic growth, welfare, human development, and social progress in a positive manner. Additionally, it was stated that infrastructure expenditures had more effects on development compared to other government expenditures (education, health, transfers, etc.). Davies (2009) examined data belonging to 154 countries for the period 1975-2002 in order to analyse the relationship between government consumption spending and human development index. He found that government consumption spending effected the human development in a positive manner. Ali et al. (2012) make a study about impacts of government expenditures and democracy on human development. According to the results of the study,

while an increase in income per capita and education spending has positive effects on human development, current expenditures have negative effects. Additively, according to the study, democratic regime has a negative impact on human development. Nwakanma and Nnamdi (2013) examine the relevance between taxes and human development in the period 1970-2010. According to the results of the paper, while petroleum tax, income tax and consumption tax have positive relationships with human development, corporate tax has a negative relationship with it. The studies of the second group are on the relationship between public spending and economic growth. Results of these studies differ from sample countries, empirical methods, and periods. Barro (1991) observes the impact of human capital, government investment, and consumption spending on growth for 85 countries for 1960-1985. As a result of the study, public consumption spending has a negative effect, and public investment spending has a positive effect on growth. Heitger (2001) examined 21 OECD countries and found that there was a negative connection between total public spending and economic growth in 1960-2000. However, a positive relationship between public spending and growth in some studies was obtained. Alfranca and Galindo (2003) concluded that public spending affected growth in a positive manner. Similarly, Kelly (2007) examined the relationship between public spending and growth for 73 countries in 1970-1989 and found a positive relation between public spending and growth. In the literature, there are some papers that could not find any relationships between public spending and growth. For example, Grossmann (1988) could not obtain any relationships between public spending and growth. Studies based on the third group are about the relationship of infrastructure and human development. In these studies, electricity consumption is used on the behalf of infrastructure. Thus, related literature is evaluated on the relationship between electricity consumption and human development. Kanagawa and Nakata (2008) found a positive relationship between electricity consumption and social-economic variables. Martinez and Ebenhack (2008) researched the relationship between energy consumption and human development, and they concluded that there was a positive relationship between energy consumption and human development index. Mazur (2011) stated in least developed countries, especially such as China and India, electricity consumption was necessary to increase the level of welfare. Niu et al. (2013) analyzed the causality relationships between electricity consumption and human development for 50 countries in the period 1990-2009. According to the results of the study, there is a long-run bidirectional causality between electricity consumption and human development indicators.

IV. Model and Data Set

In this study, we aim at examining the relationship between fiscal policies and human development and deal with 14 OECD countries (United States, Austria, Australia, Germany, France, Holland, England, Sweden, Switzerland, Spain, Italy, Canada, Norway, Greece) by using annual data for the period 1998-2007. The primary reason for the limitation of the period is the accessibility of

data set. The second reason is that the calculation of the human development index changed after the year 2010.

For this purpose, the impacts of taxes, government expenditures, infrastructure and income on human development will be tested by using panel data analysis methods. The general form of the model that will be estimated is as follows:

$$D=F(Y, I, G) \quad (8)$$

In the model above, D, Y, I, and G refer to human development, to economic growth, to corporate infrastructure and to fiscal policies, respectively. Econometric model of this general form is as follows:

$$HDI_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i}TAX_{it} + \beta_{2i}EXPEN_{it} + \beta_{3i}ELEC_{it} + \beta_{4i}GDP_{it} + \epsilon_{it} \quad (9)$$

In this model, HDI represents the human development index. TAX refers to total taxes as a percentage of GDP and EXPEN refers to government expenditure as a percentage of GDP. ELEC means electricity consumption per capita as a proxy for infrastructure and GDP means per capita GDP (current US \$) as a proxy for income level. The natural logarithm is taken of all variables. Data that belong to human development were collected from Wu et al. (2010) and the data concerning other variables were collected from World Bank database.

V. Methodology and Findings

In this study, panel unit root, panel cointegration and panel causality methods are used to examine the impacts of government expenditures, electricity consumption, taxes and income on human development. In the framework of these objectives, 3 steps will be followed. Firstly, the stationarity of the series are tested by panel unit root tests. Secondly, cointegration relations are analyzed and long term cointegration parameters are estimated. Thirdly, causal relationships between variables are investigated.

A. Panel Unit Root Tests

Before a time series or a panel data analysis, stationarity of series need to be examined in terms of the reliability of the analysis. In this paper, Levin et al. (2002, LLC) test and IPS panel unit root test, that was developed by Im et al. (2003), are used.

The LLC panel unit root test originates estimating the following panel model:

$$\Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \sum_{l=1}^{pl} \theta_{il} \Delta y_{it-l} + \alpha_{mi} d_{mit} + \epsilon_{it}, \quad m = 1, 2, 3. \quad (10)$$

where Δ is the first difference operator, d_{mi} is the vector of deterministic variables, and α_m is the corresponding vector of coefficients for model $m = 1, 2, 3$. Thereby, $d_{1t} = \emptyset$ (the empty set), $d_{2t} = \{1\}$, and $d_{3t} = \{1,t\}$. The null hypothesis of $\delta = 0$ for all i is analyzed against the alternative hypothesis of $\delta < 0$ for all i . The rejection

of the null hypothesis shows a panel stationary process. The parameter δ is homogenous across i for LLC test whereas Im et al. (2003) recommend a panel unit root test allowing δ to vary across all i . Thus, the eqn (10) is re-written as follows:

$$\Delta y_{it} = \delta_i y_{it-1} + \sum_{l=1}^{p_i} \theta_{il} \Delta y_{it-l} + \alpha_{mi} d_{mtr} + \varepsilon_{it}, \quad m = 1, 2 \quad (11)$$

While the null hypothesis is $\delta = 0$ for all i , the alternative hypothesis is $\delta < 0$ for at least one i . The rejection of the null hypothesis presents a panel stationary process.

Table 3: Panel Unit Root Test Results

Variable	LLC ^a		IPS	
	Intercept	Intercept and Trend	Intercept	Intercept and Trend
HDI	-0,971	-0,234	2,449	0,084
TAX	-7,854 ^b	-7,828 ^b	-2,204 ^c	0,162
EXPEN	-3,111 ^b	-1,243	0,268	-0,196
ELEC	-0,907	-0,659	-0,941	0,610
GDP	1,544	1,534	2,471	-0,834
Δ HDI	-3,003 ^b	-3,604 ^b	-2,188 ^c	-2,017 ^c
Δ TAX	-9,331 ^b	-11,284 ^b	-4,181 ^b	-1,411 ^d
Δ EXPEN	-6,587 ^b	-5,932 ^b	-3,147 ^b	-1,393 ^d
Δ ELEC	-7,994 ^b	-4,125 ^b	-2,276 ^c	-2,022 ^c
Δ GDP	-6,485 ^b	-12,604 ^b	-3,875	-2,029 ^c

^a Newey-West Bandwidth selection with Bartlett Kernel is used for LLC test.

^b Illustrates 1% statistical significance.

^c Illustrates 5% statistical significance.

^d Illustrates 10% statistical significance.

In Table 3, panel unit test results are shown. According to test results, variables are stationary in first differences. In this case, presence of a cointegration relationship between variables is supposed to be tested.

B. Panel Cointegration Analysis

To test the long term cointegration relationship between non-stationary variables, panel cointegration test that was developed by Pedroni (1999; 2004) are generally used in the literature. Pedroni developed 7 different test statistics to test null hypothesis that shows there is no cointegration relationship. Pedroni obtains these statistics from the residuals that are derived from panel cointegration regression. Four of these tests are composed of in-group statistics (panel-v, panel- ρ , semi-parametric panel-t and parametric panel-t) and the rest are composed of intergroup statistics (group- ρ statistics, semi-parametric group-t statistics and parametric group-t). These statistics are calculated as follows (Pedroni, 1999:660):

$$\text{Panel } v\text{-Statistic: } T^2 N^{3/2} Z_{vN,T} \equiv T^2 N^{3/2} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\varepsilon}_{it} \right)^{-1} \quad (12)$$

Panel ρ -Statistic: $T\sqrt{N}Z_{\hat{\rho}_{N,T-1}} \equiv T\sqrt{N} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} (\hat{\epsilon}_{i,t-1} \Delta \hat{\epsilon}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$ (13)

Panel t -Statistic: $Z_{iN,T} \equiv (\hat{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1}^2)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} (\hat{\epsilon}_{i,t-1} \Delta \hat{\epsilon}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$ (non-parametric) (14)

Panel t -Statistic: $Z_{iN,T}^* \equiv (\hat{s}_{N,T}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1}^{*2})^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1}^* \Delta \hat{\epsilon}_{i,t}^*$ (parametric) (15)

Group ρ -Statistic: $TN^{-1/2} Z_{\hat{\rho}_{N,T-1}} \equiv TN^{-1/2} \sum_{i=1}^N (\mathbf{1}(t=1))' N^{-1/2} \left[\sum_{t=1}^T (\mathbf{1}(t=1))' T^{-1/2} \left(\sum_{i=1}^N \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1} \Delta \hat{\epsilon}_{i,t} - \lambda_i \right) \right]$ (16)

Group t -Statistic: $N^{-1/2} Z_{iN,T} \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} (\hat{\epsilon}_{i,t-1} \Delta \hat{\epsilon}_{i,t} - \lambda_i)$ (non-parametric) (17)

Group t -Statistic: $N^{-1/2} Z_{iN,T}^* \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \hat{\Lambda}_{11i}^{-2} \hat{\epsilon}_{i,t-1}^* \Delta \hat{\epsilon}_{i,t}^*$ (parametric) (18)

If panel-v statistic takes positive and high value and the other statistics take negative and high value, null hypothesis of no cointegration relation will be rejected and it will be decided that there is a long term relationship among variables (Pedroni, 1999).

Table 4: Panel Cointegration Test Results

Test ^a	Intercept	Intercept and Trend
Panel v-Statistic	-1,822	-1,252
Panel rho-Statistic	2,583	2,695
Panel PP-Statistic	-4,051 ^b	-13,724 ^b
Panel ADF-Statistic	-3,506 ^b	-10,897 ^b
Group rho-Statistic	4,649	5,417
Group PP-Statistic	-8,313 ^b	-11,937 ^b
Group ADF-Statistic	-3,273 ^b	-5,257 ^b

^a Newey-West Bandwidth selection with Bartlett Kernel is used.

^b Illustrates 1% statistical significance.

In Table 4, panel cointegration test results are shown. These result can be interpreted in the way that there is a relationship between variables in the long run and In HDI converges to its long-run equilibrium by correcting possible deviations from this equilibrium in the short run.

After the estimation of panel cointegration, the next step is to estimate long term cointegration coefficients. To that end, fully modified ordinary least squares (FMOLS) and panel dynamic ordinary least squares (DOLS) methods which are developed by Pedroni (2000, 2001) are applied. The panel FMOLS estimator can be described as below (Pedroni, 2001).

$$\hat{\beta}_{GFM}^c = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_{FM,i}^c \quad (19)$$

where $\hat{\beta}_{FM,i}^c$ is the conventional FMOLS estimator carried out to its member of the panel. The associated t-statistic can be expressed as in (20).

$$t_{\hat{\beta}_{GFM}^c} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\hat{\beta}_{FM,i}^c} \quad (20)$$

To derive the panel DOLS estimator, the following model is estimated (21).

where $-K_i$ and K_i are leads and lags. The panel DOLS estimator can be established as in (22).

$$\hat{\beta}_{GD}^c = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_{D,i}^c \quad (22)$$

where $\hat{\beta}_{D,i}^c$ is the conventional DOLS estimator, applied to the *i*th member of the panel. The associated t-ratio can be reflected as given in Equation (23).

$$t_{\hat{\beta}_{GD}^c} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\hat{\beta}_{D,i}^c} \quad (23)$$

Table 5: Panel Cointegration Coefficients (HDI is the dependent variable)

Variable	Panel FMOLS ^a	Panel DOLS ^a
TAX	-0,030 ^b [-3,60]	0,005 [0,41]
EXPEN	0,010 ^c [2,62]	0,100 ^b [4,58]
ELEC	0,031 [0,41]	0,048 ^b [2,72]
GDP	0,041 ^b [4,99]	0,016 [0,49]

^a The values in parentheses are t-statistics.

^b Illustrates 1% statistical significance.

^c Illustrates 5% statistical significance.

In Table 5, FMOLS and DOLS panel results are depicted. Considering panel FMOLS results, coefficient of taxes (TAX) is negative, coefficient of public expenditures (EXPEN) is positive and coefficient of income (GDP) is positive. Accordingly, it is expected that %1 rise in taxes will decrease human development by %0,03, 1% rise in public expenditures will increase human development by %0,01 and %1 rise in income will increase human development by %0,04. Coefficient of electricity consumption is not statistically significant. With reference to results of panel DOLS, coefficients of public expenditures and electricity consumption are positive and statistically significant. In other words, rise that will take place 1% in public expenditures and electricity consumption, is expected to increase human development in the rate of %0,1 and %0,04 respectively. Coefficients of income and taxes are not statistically significant.

C. Panel Causality Analysis

Panel cointegration tests reveal that variables are related in the long term, however cointegration test does not give information about the direction of causality. Therefore, to determine the direction of relationship, vector error correction (VEC) model has been utilized. This model gives us information about both long and short term causality. Within this scope, VEC can be explained as follows (Apergis and Payne, 2009):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_{11} + \sum_{k=1}^q \beta_{11k} \Delta Y_{it-k} + \sum_{k=1}^q \beta_{12k} \Delta X_{it-k} + \lambda_{11} \hat{\epsilon}_{it-1} + u_{1it} \tag{24}$$

$$\Delta X_{it} = \alpha_{21} + \sum_{k=1}^q \beta_{21k} \Delta X_{it-k} + \sum_{k=1}^q \beta_{22k} \Delta Y_{it-k} + \lambda_{21} \hat{\epsilon}_{it-1} + u_{2it} \tag{25}$$

where Δ is the first-difference operator, q is the optimal lag length, $\hat{\epsilon}_{it}$ is the residuals derived from the panel FMOLS estimation and u is the serially uncorrelated error term. Short term causality relationship between variables has been analyzed by Wald statistic. Long term causality relationship has been tested by investigating statistical significance of the coefficient of the error term.

Table 6: Panel Causality Tests Results

	Short-run causality					Long-run causality
	Δ HDI	Δ TAX	Δ EXPEN	Δ ELEC	Δ GDP	ECT(-1)
Δ HDI		1,035 (0,792)	0,985 (0,804)	1,007 (0,799)	3,326 (0,343)	-0,797 ^c [-4,25]
Δ TAX	1,7786 (0,619)		0,195 (0,978)	9,132 ^d (0,027)	10,225 ^d (0,016)	-0,997 [-0,56]
Δ EXPEN	0,951 (0,813)	3,826 (0,280)		10,051 ^d (0,018)	2,953 (0,398)	-0,218 [-0,20]
Δ ELEC	0,760 (0,859)	1,261 (0,738)	14,621 ^e (0,002)		3,451 (0,327)	-0,580 [-0,72]
Δ GDP	4,558 (0,207)	1,943 (0,584)	1,881 (0,597)	8,088 ^d (0,044)		0,918 ^c [1,75]

^a The values in parentheses are prob-values.

^b The values in brackets are t-statistics.

^c Illustrates 1% statistical significance.

^d Illustrates 5% statistical significance.

^e Illustrates 10% statistical significance.

Granger causality test based on panel VEC results are shown in Table 6. There is a bi-directional causal relationship between government expenditures and electricity consumption in the short run. In addition, there is a unidirectional causal relationship from income to taxes, from electricity consumption to taxes and income. In the long term, there are causality relationships from taxes, government expenditures, electricity consumption and income to human development and from human development, taxes, government expenditures and electricity consumption to income.

VI. Conclusion and Policy Proposal

The goal of this study is to test the impact of fiscal policies on the human development empirically. In the context of this objective, this paper analyses the impacts of taxes (representing fiscal policies), government expenditures, electricity consumption (representing infrastructure) and income on human development for 14 OECD countries in the period 1998-2007. We utilized panel unit root and panel cointegration tests, panel FMOLS and panel DOLS estimators and panel causality test based on panel vector error correction model in this study. According to panel FMOLS results, while taxes have a negative impact on human development, government expenditures and income have a positive impact on it. The coefficient of the electricity consumption is not statistically significant. In addition, government expenditures and electricity consumption have a positive effect on human development according to panel DOLS results, however the coefficients of income and taxes are not statistically significant. Causality test results indicate that, in the long term, there are causal relationships from taxes, government expenditures, electricity consumption and income to human development and from taxes, government expenditures, human development and electricity consumption to income. In the short term, there is a bidirectional relationship between government expenditures and electricity consumption and unidirectional relationships are from income to taxes and from electricity consumption to both taxes and income.

Considering these results, it is seen that an effective fiscal policy can dominate human development and offer new ideas to propose new policy targets. In this context, to provide human development in parallel with economic level of development, not only income policies but also human centered development models are required for national economies. In other words, together with income policies, development policy that takes into account the quality of life and human centered development models are recommended to be applied. In order to ensure social development, not only economic conditions but also social conditions are needed to be improved. Therefore, while governments are implementing fiscal policies, they are recommended to make a point of increasing investment on social and cultural fields, enhancing quality of life of individuals, and giving priority to the human dimension of development. For example, according to United Nations Reports, which were published in the last decade, Norway, Canada, Sweden and Switzerland are the countries with the highest level of human development. The common feature in these countries is that there is an important role of the government in human development and welfare. According to Angell (2011), when government policies are evaluated as a whole in Norway, it will be seen that these policies are on the basis of social equality. In terms of achieving this objective, especially education system constitutes an important institution. For this reason, governments provide considerable funds for education institutions. In this way, investment on education system will contribute greatly on development of children who form the future of country by enhancing their ability. With the importance given to education, an efficient fiscal policy and dual tax system are implemented in Norway. Karakurt and Akdemir (2010) stated that in this system progressive tax was taken from labor income and a fixed-rate tax was taken from capital income. Thus, capital outflow is prevented, and significant amount of tax revenues are obtained. Thereby, for the redistribution of income welfare programs are implemented successfully. As a consequence, the dual income tax system in Norway is highly successful on the subject of without undermining economic development, providing high revenue and redistributing income (Oliver, 2012). Another sample country is Sweden. According to Thakur et al. (2007), Sweden is utilized as a modern welfare state, and the main reason for this situation is the policies that are implemented by the government. Government has played an active role in redistribution of income in Sweden. Governments develop the infrastructure by making significant investments in numerous fields and produce positive externalities. In addition, the state gives importance to public policy, especially to education and to health care. Today in Sweden, government has the most important role in providing employment in public and health fields. In other words, it appears that governments have a key role on human development.

Kaynakça

ALFRANCA, O. and M. A. GALINDO (2003), "Public Expenditure, Income Distribution, and Growth in OECD Countries, *International Advances in Economic Research*, 9(2), 133-139.

- ALI, S. A. , H. RAZA and M. U. YOUSUF (2012), "The Role of Fiscal Policy in Human Development: The Pakistan's Perspective", *The Pakistan Development Review*, 51 (4), 381-396.
- ANAND, S. and SEN, A (1994), "Human Development Index: Methodology and Measurement", *Human Development Report Office Occasional Paper 12*, UNDP, New York.
- ANGELL, O. H. (2011), "Challenges to Equality in the Welfare State: The Norwegian Case of Drammen", *International Beliefs and Values*, 3 (1), 41-50.
- APERGIS, N., PAYNE, J.E., (2009) "Energy Consumption and Economic Growth: Evidence From the Commonwealth of Independent States", *Energy Economics*, 31, 641-647.
- BARRO, R. J. (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443.
- DAVIES, A. (2009), "Human Development and The Optimal Size of Government", *The Journal of Socio-Economics*, 38 (2), 326-330.
- DENK, O. (2012), "Tax Reform in Norway: A Focus on Capital Taxation", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 950, OECD Publishing.
- DORYAN, E. (2001), "Poverty, Human Development and Public Expenditure: Developing Actions for Government and Civil Society, in Equity and Health: Views from the Pan American Sanitary Bureau" *Pan American Health Organization*, Washington.
- FERGANY, N. (2003), "Social Innovation for Human Development an Arab Region Perspective", *FRIDE*, Madrid.
- GOMANEE, K. , O. MORRISSEY, P. MOSLE and VERSCHOO, A (2005), "Aid, Government Expenditure and Aggregate Welfare", *World Development*, 33 (3), 355-370.
- GUPTA, S. , B. CLEMENTS AND E. TIONGSON, (1998), "Public Spending on Human Development", *Finance & Development*, 35 (3), 10-13.
- HAQ, M. (1995), "Reflections of Human Development", *Oxford University Press*, New York.
- HEITGER, B. (2001), "The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries", (No. 1034), Kieler Arbeitspapiere.
- HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2005, "International Cooperation at a Crossroads, Aid, Trade and Security in an Unequal World",
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/266/hdr05_complete.pdf, (15.03.2014)
- HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2010, "The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development",
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf, (15.03.2014).
- HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2013, "The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World", http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf, (15.03.2014).
- IM, K.S., Pesaran, M.H., SHIN, Y., (2003), "Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panel", *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- KARAKURT, B. and AKDEMİR, T (2010), "Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri", *Maliye Dergisi*, 158, 226-261.
- KANAGAWA, M. and T. NAKATA (2008), "Assessment of Access to Electricity and The Socioeconomic impacts in Rural Areas of Developing Countries, *Energy Policy*, 36(6), 2016-2029.
- KELLY, T. (1997), "Public Expenditures and Growth", *The Journal of Development Studies*, 34(1), 60-84.
- LEVIN, A., LIN, C.F., CHU, C.S.J., (2002), "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- MARTINEZ, D. and B. EBENHACK (2008), "Understanding The Role of Energy Consumption in Human Development Through The Use of a Saturation Phenomena", *Energy Policy*, 36, 1430-1435.
- MAZUR, A. (2011), "Does Increasing Energy or Electricity Consumption Improve Quality of Life in Industrial Nations? ", *Energy Policy*, 39(5), 2568-72.

- LUCAS, R. (1988), "On The Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- NWAKANMA, P.C. and K.C. NNAMDI (2013), "Taxation And National Development", *Research Journal of Finance and Accounting*, 19 (4), 2222-2847.
- NIU, S., Y. JIA, W. WANG, R. HE, L. HU and LIU, Y (2013), "Electricity Consumption and Human Development Level: A Comparative Analysis Based on Panel Data for 50 Countries", *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 53, 338-347.
- PEDRONI, P., (1999), "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels With Multiple Regressors", *Oxf. Bull. of Economics and Statistics*, 61, 653-670.
- PEDRONI, P., (2000) "Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels", *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- PEDRONI, P., (2001), "Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels", *Rev. of Economics and Statistics*, 83, 727-731.
- PEDRONI, P., (2004), "Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests With An Application to the PPP Hypothesis", *Econometric Theory*, 20, 597-625.
- PRASETYO, A. D. and U. ZUHDI (2013), "The Government Expenditure Efficiency Towards The Human Development", *Procedia Economics and Finance*, 5, 615-622.
- ROMER, P. (1990), "Human Capital and Growth: Theory and Evidence", *Carnegie- Rochester Conference Series on Public Policy*, 32, 251-285.
- SUESCUN, R. (2007), "The Role Of Fiscal Policy In Human Development and Growth", *LAC Regional*.
- THAKUR, S., MICHAEL K., BALAZS H. AND VALERIE C. (2003), "Sweden's Welfare State", *International Monetary Fund*.
- UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, HUMAN DEVELOPMENT REPORTS (UNDP),
<https://data.undp.org/dataset/Table-2-Human-Development-Index-trends/efc4-givq> (17.01.2014).
- WALLACE, L. (2004). "People in Economics", *Finance and Development*, 41(3), 4-5.
- WORLD BANK, GDP GROWTH and GINI INDEX,
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>, (02.02.2014).
<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>, (02.02.2014).
- WU, Q., MASLYUK, S., & CLULOW, V. (2010), "Energy Consumption Transition and Human Development", *Monash University, Department of Economics*, (No. 43-10).

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
YÖNETİM VE EKONOMİ DERGİSİ
(YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ)

Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, kurulduğu 1995 yılından günümüze değin başta İktisat, İşletme ve Maliye olmak üzere Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

“*Uluslararası hakemli dergi*” niteliğine sahip CBÜ İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Haziran ve Aralık dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Dergimiz, “*EconLit Veri Tabanı*”, “*EBSCO Veri Tabanı*”, “*ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı*”, “*Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)*”, “*DOAJ Veri Tabanı*”, “*Index Copernicus*” ve “*DergiPark*” a kayıtlıdır. Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.

Dergimizin bundan sonraki sayılarında yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde editörlüğümüze ulaştırılması gerekmektedir.

●Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları CBÜ İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi’ne aittir.

●Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 150’şer kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler, (keywords)” de bulunmalıdır.

●Dergimiz Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:1 den itibaren ***Journal of Economic Literature (JEL) Kodu*** uygulamasına geçmiş bulunmaktadır. Gönderilecek çalışmalarda yazarın JEL Kodlarını da belirtmesi gerekmektedir. Türkçe ve İngilizce özetlerin altında, anahtar kelimeler (en az 3 en çok 5 kelime) ile (JEL) kodu bulunmalıdır. JEL Kodlarının belirlenmesi ile ilgili internet başvuru adresine aşağıdaki bağlantıdan ulaşılmaktadır:

<http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>

●Yazılar A4 ebatlı kağıda Word for Windows kelime işlem programıyla aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Üst : 3 cm Sol : 4 cm Alt : 8 cm Sağ : 4 cm
Karakter : Times New Roman 11 punto Satır Aralığı : 1.5

●Makale, iibf-dergi@cbu.edu.tr e-posta adresine gönderilmelidir. Ayrıca yazar(lar) tarafından imzalı "Yayın Devir Hakkı Formu" nunda taranarak aynı e-posta adresine gönderilmesi gerekmektedir.

●Yazılar, sadece makalenin adı, yazar(lar)ın adı, yazar(lar)ın akademik ünvanı, yazar(lar)ın bağlı oldukları kurum(lar), irtibat kurulacak yazarın adı, adresi, elektronik posta (e-mail) adresi, telefon ve fax numaralarını belirten dış kapak sayfası eklenerek üç nüsha gönderilmelidir. Bu sayfa çıkarıldıktan sonra, metin incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilecektir. Bu nedenle metnin ilk sayfasında yazar adına yer verilmeden sadece makale adı yazılmalıdır.

●Yazıda yer alan konu başlıkları I,II,III, ... gibi Romen rakamlarıyla, alt başlıklar ise A,B,C, ... gibi büyük harflerle sıralanmalıdır. Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.

●Makale içi referanslar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında (yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yayın yılı, sayfa numaraları) yazılmalı, açıklama notları sayfa altında dipnot şeklinde (9 punto) belirtilmelidir. Karşılaşılabilecek bazı farklı durumlar aşağıdaki gibi olabilir:

Tek yazarlı ise; (Akat, 1984: 86)

Çift yazarlı ise; (Taner ve Polat, 1992: 80-85)

İkiden Çok yazarlı ise (Cemalcılar vd., 1979: 33-35).

Aynı yazar(lar)ın birden çok çalışmasına gönderme yapıyorsa; (Akgüç,1980a: 15-20; 1980b: 18-40) şeklinde olmalıdır.

●Kaynakça ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Kaynakçada aşağıda örneklenen biçime uyulmalıdır:

Birden çok yazarlı bir eser için örnek;

SMITH, Duane L., HANSEN, Holger ve Mehtap S. KARIM (1989), "Management Information Support for District Health Systems Based on Primary Health Care", *Information Technology for Development*, 4 (4), 779-811.

Dergi, Kitap ve Derleme için birer örnek;

LOTT, John R. (1978), "Why is Education Publicly Provided? A Critical Survey", *The Cato Journal*, 7 (2), 475-503.

GÖNENLİ, Atilla (1976), *İşletmelerde Finansal Yönetim*, İstanbul: Sermet Matbaası.

DOOLEY, Michael P. (1989), "Market Valuation of External Debt". J.A.Frenkel, M.P. Dooley ve P. Wickham (der.), *Analytical Issues In Debt* içinde, ABD: IMF Yayını.

İnternet kaynaklı atıfa bir örnek;

PACIFIC ASIA TRAVEL ASSOCIATION (PATA) (Temmuz 1999), "Coming Soon to an NTO Near You: Tourism Satellite Accounts," *Hotel Online Special Report*, <http://www.hotel-online.com/Neo/News/PressReleases/1999-3rd/July99-PATATSA.html> (09/05/2000).

Makale yayımlama süreci şöyledir:

-Yukarıda belirtilen şartlara uygun olarak hazırlanmış makale, bir üst yazı ile üç nüsha olarak ve CD ile birlikte dergi editörlüğüne gönderilmelidir.

-Makale; "Hakem Kurulu" içerisinde belirlenecek hakemlerin değerlendirme sürecinden geçtikten sonra, eğer varsa, düzeltmeleri yapması için yazara geri gönderilecektir. Yazar, hakem tarafından istenen düzeltmeleri yaptıktan sonra, makaleyi (düzeltilmiş son hali ve CD), yazının düzeltme istenilen nüshası ile birlikte geri göndermelidir.

-Yazı ve makalesi yayımlanan her yazara derginin ilgili sayısından 1(Bir) adet gönderilir. Ayrıca telif ücreti ödenmez.

Bu duyuruda belirtilen kurallara uyulmamasının tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Böyle bir durumda hakem değerlendirme raporuna bakılmaksızın Dergi Yayın Komisyonu ilgili makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.

YAZIŞMA ADRESİ

Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ

(Maliye Bölümü Öğretim Üyesi-Yönetim ve Ekonomi Dergisi Editörü)

Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uncubozköy Mevkii 45030 MANİSA-TÜRKİYE

e-posta: iibf-dergi@bayar.edu.tr

CELAL BAYAR UNIVERSITY
THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

CBU, Journal of Management and Economics (ISSN-1302-0064) is a bi-annual, multi-disciplinary, refereed journal. Articles from a variety of social science disciplines like economics, business administration, international relations, political science and public administration have been published since 1995. Journal of Management and Economics is a referred international journal published twice a year, June and December. Manuscripts in Turkish, English, German and French are welcomed.

Guidelines for Submitting Articles

- Manuscripts submitted to the journal will first be viewed by the Editorial Board then forwarded to the referees. In line with the evaluation of the referees, Editorial Board will make the final decision, either in favour or against publication, or return the manuscript back to the author for any revision required by the referees. Authors will be informed of the decision of the Editorial Board regarding publication in the shortest time possible. Manuscripts which are not published will not be returned back the authors.

- The article should begin with an indented and italicised summary (abstract) of around 100 words, which should describe the main arguments and conclusions of the article. Abstract should be accompanied by up to 5 key words or phrases that characterise the content of the article.

- **References should be in text in parenthesis and give the author's surname, year of publication and page number.** Footnotes should be preferred for any explanation. The required format is Microsoft Word for Windows. (at least version 6.0) Text should be typed single-spaced, in Times New Roman, font size 11. (Font size for Resources is 9). The whole article should not exceed 20 pages and the margins for a page should be as follows: Top 3 cm, Bottom 8 cm, Left 4 cm, Right 4 cm.

- Apart from the one on a computer disc, two hard copies of the manuscript should be submitted. In one copy, which will be sent for review, first page should not include name(s) of author(s) but just the title of article.

CONTACT INFORMATION

Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Editor of Journal of Management and Economics

Celal Bayar University

The Faculty of Economic and Administrative Sciences

Uncubozköy Mevkii 45030 MANİSA - TURKEY

e-mail: iibf-dergi@bayar.edu.tr